

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER

ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Bingöl University
Journal of Social Sciences Institute

جامعة بينكول معهد العلوم الاجتماعية

İKTİSAT ÖZEL SAYISI

Türkçe, İngilizce ve Arapça Yayımlanan
ULUSLARARASI HAKEMLİ DERGİDİR.

*International peer-reviewed journal
published in Turkish, English and Arabic.*

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Bingöl University
Journal of Social Sciences Institute

جامعة بينكول معهد العلوم الاجتماعية

İKTİSAT ÖZEL SAYISI

Türkçe, İngilizce ve Arapça Yayımlanan Uluslararası Hakemli Dergidir
International peer-reviewed journal published
in Turkish, English and Arabic

Yıl/Year: 7 Cilt/Volume: 7 Sayı/Issue: İktisat Özel Sayısı Güz/Autumn

ISSN: 1309-6672

Sahibi / Owner:
(Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına)
(Of Behalf of Bingol University Social Sciences Institute)

نيابتا عن جامعة بينكول معهد العلوم الاجتماعية
Doç. Dr. Yaşar BAŞ

Editörler / Editors / المحررون

Doç. Dr. Yaşar Baş
Yrd. Doç. Dr. Fikret Osman
Yrd. Doç. Dr. Yılmaz Irmak
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Güven
Yrd. Doç. Dr. Muhammed Çetkin

Yayın Kurulu / Editorial Board / هيئة التحرير

Prof. Dr. Ali Abouzeid Doç. Dr. Kazuaki Sawai
Prof. Dr. Ali Ahmed İbrahim Al-Tayış Doç. Dr. Mustafa Kırkız
Prof. Dr. Ahmet Gürbüz Doç. Dr. Nusrettin Bolelli
Prof. Dr. Hakan Olgun Yrd. Doç. Dr. Abdünnasır Süt
Prof. Dr. Hasan Çiftçi Yrd. Doç. Dr. Ahmet Kayıntu
Prof. Dr. Hikmet Tan Yrd. Doç. Dr. Beşir Koç
Prof. Dr. Muammer Erdoğan Yrd. Doç. Dr. Emrullah Ülgen
Prof. Dr. Orhan Başaran Yrd. Doç. Dr. Hakim Abdurrahman Zübeyr el-Babirî
Prof. Dr. Ousama Ekhtiar Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Çaldak
Prof. Dr. Pomytkina Liubov Yrd. Doç. Dr. İsmail Narin
Prof. Dr. Sait Patır Yrd. Doç. Dr. Kasım Tatlılıoğlu
Doç. Dr. Abdullah Taşkesen Yrd. Doç. Dr. Mehmet Kaya
Doç. Dr. Abdulvahap Baydaş Yrd. Doç. Dr. Mehmet Seyman Önder
Doç. Dr. Cihat Yaşaroğlu Yrd. Doç. Dr. Rudramma Siddheshwar Hiremath
Doç. Dr. Flaudette May Datuin Yrd. Doç. Dr. Tahir Aşirov
Doç. Dr. Hiroyuki Ogasawara Yrd. Doç. Dr. Thamer Hatamleh
Yrd. Doç. Dr. Vedat Avcı

Redaktörler / Redactors / المدققون

Arş. Gör. Adnan Aydıntürk (İngilizce) / Arş. Gör. Abdulbaki Kinsun (Türkçe)

E-Dergi Teknik Sorumlusu / Technical Administrated of e-Journal / الموظف الفني

Arş. Gör. Ozan Can Akpınar

Web ve Yazışma Adresi / Web and Correspondence Adress / العنوان البريدي للمجلة

dergipark.gov.tr/busbed / http://busbed.bingol.edu.tr/
Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü 12100-BİNGÖL
Tel.: 0 (426) 215 00 17 Faks: 0 (426) 215 00 72

Dergi Tasarım / Journal Design /

Şemal Medya Tasarım Ofisi • semalmedya@gmail.com

Basım Yeri / Place of Publication / مكان النشر

Sadık Daşdoğan–Berdan Matbaacılık, Davutpaşa Cad. Güven San. Sit.
C Blok No: 215–216, Topkapı / İstanbul Tel: (0212) 613 12 11

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ,
Uluslararası hakemli bir dergidir, bahar ve güz dönemi olmak üzere yılda 2 sayı olarak yayımlanır.
Yayın dili, Türkçe, İngilizce ve Arapçadır. Her hakkı saklıdır. Makale son kabul tarihleri: Bahar
Dönemi için Şubat ayı sonu, Güz Dönemi için Ağustos ayı sonudur. Her sayı için kapasiteyi aşan
başvurular sonraki sayılara aktarılır.

Makaleler, Urkund intihal programından olumlu rapor alındıktan sonra yayımlanabilir. Dergimizin
yayın kurallarına göre hazırlanmamış makaleler kabul edilmez. Yazıların her türlü hukukî ve bilimsel
sorumluluğu yazarlarına aittir. Makalelere PDF formatında Enstitümüz web ve DergiPark sayfasından
ulaşılabilir. Ancak kaynak gösterilmeksizin kullanılamaz.

DANIŞMA KURULU **ADVISORY BOARD** المجلس الاستشاري

Prof. Dr. İbrahim ÇAPAK	Bingöl Üniversitesi
Prof. Dr. Ali Abouzeid Abouzeid	Şam Üniversitesi
Prof. Dr. Ali Ahmed İbrahim al-Tayiş	Kahire Üniversitesi, Mısır
Prof. Dr. Ali Yılmaz Gündüz	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Cengiz Toraman	Gaziantep Üniversitesi
Prof. Dr. Enver Çakar	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Erkan Oktay	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Hakan Olgun	Bingöl Üniversitesi
Prof. Dr. Himmet Uç	Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. İsmail Hakkı Eraslan	Düzce Üniversitesi
Prof. Dr. Kahraman Çatı	Düzce Üniversitesi
Prof. Dr. Kazım Yoldaş	Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Canatar	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Çelik	Muğla Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet İnbaşı	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Takkaç	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Törenek	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Muhammet Beşir Aşan	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa D. Karacoşkun	Kilis 7 Aralık Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa Uçar	Yüz Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Orhan Başaran	Bingöl Üniversitesi
Prof. Dr. Liubov Pomytkina	National Aviation University, Kiev, Ukrayna
Prof. Dr. Reha Saydam	Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Remzi Altunışık	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Sayın Dalkıran	Uşak Üniversitesi
Prof. Dr. Turan Öndeş	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Turgut Karabey	Erzincan Üniversitesi
Prof. Dr. Üzeyir Ok	İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
Prof. Dr. Yakup Bulut	Mustafa Kemal Üniversitesi
Doç. Dr. Flaudette May Datuin	Filipinler Üniversitesi
Doç. Dr. Hiroyuki Ogasawara	Kyushu Üniversitesi, Fukuoka, Japonya
Doç. Dr. Kazuaki Sawai	Kansai Üniversitesi, Osaka, Japonya
Doç. Dr. M. Şükrü Mollavelioğlu	Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Zafer Kanberoğlu	Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Keivan Harrasi	Tabriz ACECR, İran
Dr. Mohd Nor Hakim Bin Yusoff	Malezya Üniversitesi
Dr. Mohd Rafi Yaacob	Malezya Üniversitesi
Dr. Mona Sobh	Aynu's- Şems Üniversitesi, İskenderiye, Mısır

BU SAYININ REFEREES OF هَذَا الْعَدَدِ مِنَ الْقَضَاةِ HAKEMLERİ THIS ISSUE

Prof. Dr. H. Mustafa PAKSOY	Kilis 7 Aralık Üniversitesi
Prof. Dr. İsmail BAKAN	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Selami YILDIZ	Düzce Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa TAŞLIYAN	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Prof. Dr. Reha SAYDAN	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Sait PATIR	Bingöl Üniversitesi
Prof. Dr. Yılmaz BİNGÖL	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doç. Dr. Abdulvahap BAYDAŞ	Bingöl Üniversitesi
Doç. Dr. Elif ÇOLAKOĞLU	Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim Ethem TAŞ	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Doç. Dr. Harun ŞAHİN	Gaziantep Üniversitesi
Doç. Dr. Hüseyin ALTAY	Mustafa Kemal Üniversitesi
Doç. Dr. Kaya BAYRAKTAR	Yalova Üniversitesi
Doç. Dr. Mahmut YARDIMCIOĞLU	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Doç. Dr. Selami ÖZCAN	Yalova Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Cuma ERCAN	Kilis 7 Aralık Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Durmuş YILDIRIM	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Enes Emre BAŞAR	Bayburt Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ercüment BALCI	İstanbul Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Erdiç KOÇ	Bingöl Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. İskender PEKER	Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Mehmet AYTEKİN	Gaziantep Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Mehmet GÜVEN	Bingöl Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Murat BAYAT	Düzce Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Müslüm Polat	Bingöl Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Uzeyir KEMENT	Bingöl Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Yavuz TÜRKAN	Bingöl Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

Sait PATIR, Ahmet AYDIN	9
ÜRÜN TASARIMINDA MÜŞTERİ MEMNUNİYETİ ÜZERİNE BİR ALAN ARAŞTIRMASI: MALATYA ÖRNEĞİ	
A Field Research on Customer Satisfaction in Product Design: Malatya Sample	
Yakup BULUT, Soner AKIN	33
ORTADOĞU ÜLKELERİNİN KAMU YÖNETİMLERİNDE BİLGİ ERİŞİMİNİN HUKUKSAL ALTYAPISI ÜZERİNE BİR İNCELEME: YASAL DÜZENLEMELER GİTMEYEN ÜLKELER	
A Review on the Legal Framework of Information Access in Middle East: The Case of Countries Which are Deprived Without Legislative Regulation	
İbrahim Sani MERT	63
EV HANIMLARININ GİRİŞİMCİLİĞİ: GAZİANTEP İLİNDE NİTEL BİR ARAŞTIRMA	
Housewives' Entrepreneurship: A Qualitative Research in Gaziantep	
Demet CANSARAN	79
BİR ÇEVRE SORUNLARI OLARAK HAVA KİRLİLİĞİ: KIRIKKALE İLİ ÖRNEĞİ	
Air Pollution as an Environment Problem: Case Study of Kirikkale Province	
Erkan ALSU, Esra YARIMBAŞ	95
SERMAYE YAPILARININ BELİRLENMESİNDE FİNANSAL HİYERARŞİ TEORİSİ VE ÖDÜNLEŞME TEORİSİ: İMALAT SEKTÖRÜ ÜZERİNE EKONOMETRİK BİR ANALİZ	
Pecking Order Theory and Trade Off Theory in Determinant Capital Structure: an Econometrical Analysis on the Manufacturing Sector	
Işıl ARPACI, Abdulkadir BAHARÇİÇEK	115
MİLLİ GÖRÜŞ PARTİLERİNİN PROGRAMLARININ DIŞ POLİTİKA ANALİZİ	
Foreign Policy Analysis of The Programs of Milli Görüş Parties	
Mehmet GÜVEN, Mehmet Emin YAŞAR	127
TOPLAM KALİTE YÖNETİMİ VE TEKNOLOJİNİN İŞLETMELER İÇİN ÖNEMİ: VAN ORGANİZE SANAYİ BÖLGESİNDE BİR UYGULAMA	
Total Quality Management and Importance of Technology for Business Organisations	
Murat KARAHAN, Medet İĞDE	143
MUHASEBE HATA VE HİLELERİ ÜZERİNDE İÇ KONTROLÜN ROLÜ	
The Role of Internal Control Over Accounting Errors and Frauds	
Yavuz TÜRKAN, Özgür DEĞİRMENÇİ	159
KOSGEB DESTEKLERİNİN, DESTEKLERİ KULLANAN İŞLETMELER AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ VE BİNGÖL İLİ UYGULAMASI	
Support of Kosgeb, Supports Using the Evaluation of Business and the City of Application Bingöl	

Luan VARDARI, Dena ARAPI	177
OTEL İŞLETMELERİNDE DENEYİMSEL PAZARLAMA	
Experimental Marketing in Hotel Operations	
<hr/>	
Feyzi YAŞAR, Selahattin YAVUZ	193
İMALAT İŞLETMELERİNDE ETKİNLİK ÖLÇÜMÜ: BIST 100 ÖRNEĞİ	
Measuring Effectiveness in Manufacturing Enterprises: Sample of BIST 100	
<hr/>	
Tolga Fahri ÇAKMAK, Şehnaz DEMİRKOL	221
TEKNOLOJİK GELİŞMELERİN TURİST REHBERLİĞİ MESLEĞİNE ETKİLERİ ÜZERİNE BİR SWOT ANALİZİ	
A Swot Analysis on the Effects of Technological Developments on Tourist Guiding Profession	
<hr/>	
Selçuk KORUCUK, Yasemin TATLI	237
LOJİSTİK FİRMALARINDA TEKNOLOJİ KULLANIMI: TR A1 BÖLGESİNDE BİR ARAŞTIRMA	
Technology Usage in Logistics Companies: A Research in Tr A1 Region	
<hr/>	
Mehmet Emin YARDIMCI - Ednan AYVAZ	253
OSMANLI MALİ SİSTEMİNDE İRÂD-I CEDİD HAZİNESİ VE MUHASEBE KAYITLARI (1799-1800)	
İrâd-i Cedid Treasure and Accounting Records in the Ottoman Financial Systems (1799-1800)	

Özel Sayımızla merhaba...

Değişim ve güncelleme anlayışımız, dergimizin ulaşılabilirliğini, tanınırlığını ve kurumsallığını önemli ölçüde arttırmış oldu. İzlenme ve indirilme oranlarının on üçüncü sayımızdan itibaren en yüksek seviyeye ulaşmış olması bunu göstermektedir. Yayımlanmak üzere dergimize gönderilen makale sayısı ve dergimizin tarandığı indeksler de aynı oranda artmış durumdadır. Bu gelişmeler yayım talebine cevap vermekte zorlanmamıza ve özellikle “İktisat” alanında makale birikimine yol açmış oldu. Dergi ekibi olarak normal sayı kapasitesini aşan başvuruların bir an önce okuyucuya ulaşması için adeta zaman ve şartlarla mücadele ederek nihayet on dört makaleden oluşan “İktisat Özel Sayısı” nı çıkarma imkânı bulabildik. Böylece Yusuf Has Hacib’in “akıl gerek seçmeye kişiyi; bilgi gerek yapmaya işini” özdeyişindeki şekliyle işini yapan bilim insanlarının makalelerinden oluşan bir bilgi demetini ilim dünyasına sunmuş olduk.

Bu sayımızda da dergimizin tasarımıyla ilgili bazı yenilikler oldu. TÜBİTAK-ULAKBİM’in tavsiyesiyle üst yazıda dergi adı yerine web adresi <http://busbed.bingol.edu.tr> verildi. İngilizce başlıklar, büyük punto ile Abstract kısmının baş tarafına konuldu. Dergi adresi ve sayı bilgileri, makalelerin ilk sayfasına da eklendi. Bundan sonra da dergimizin yeni uluslararası indeksler tarafından taranması ve kalite çıtasının yükseltilmesi yönündeki çalışmalarımızı devam ettirmeyi umuyoruz. Dergimizin göreceği kabul ve ilgi bu noktada teşvik edici olacaktır. Bu vesileyle her zaman yardım, destek ve teşvikini gördüğümüz Sayın Rektörümüz Prof. Dr. İbrahim ÇAPAK’a bilimsel emeklerini sunan yazarlarımıza ve derginin hazırlanmasında gönüllü ortaya koyan dergi ekibimize en içten teşekkürlerimi sunuyorum.

Editör

Doç. Dr. Yaşar BAŞ

ÜRÜN TASARIMINDA MÜŞTERİ MEMNUNİYETİ ÜZERİNE BİR ALAN ARAŞTIRMASI: MALATYA ÖRNEĞİ*

Sait PATIR¹, Ahmet AYDIN²

Geliş: 17.11.2017 Kabul: 14.12.2017

DOI: 10.29029/busbed.354836

Öz

Müşteri memnuniyeti kurumların; satış, tasarım ve geleceği planlamalarında gün geçtikçe etkisini giderek daha fazla hissettirmektedir. Ürün tasarımında müşteri memnuniyeti, ürünün müşterinin beklentilerine göre şekillenmesi ve içeriğinin oluşturulması anlamını taşımaktadır. Bu ürettiğimi satabilirim anlayışının yerini, müşterinin isteklerini üretebilirim satabilirim anlayışına terk etmesidir. Malatya sanayi işletmelerine ürün tasarımında müşteri beklentilerinin ne derece dikkate alındığını belirlemek üzere üç yüz kırk dört işletmeye basit tesadüfi örneklem yöntem ile bir anket uygulanarak sonuçlar irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ürün tasarımı, Müşteri Memnuniyeti, Beklentilere Uygunluk

A FIELD RESEARCH ON CUSTOMER SATISFACTION IN PRODUCT DESIGN: MALATYA SAMPLE

Abstract

Customer satisfaction is becoming increasingly influential in the sales, design and future planning of institutions. Customer satisfaction in product design means the shaping of product and the formation of content according to the customers' expectation. This lead to the replacement of the understanding "I can sell my product" to the "I can sell it if I can produce it according to customers'

* Bu çalışmanın özeti 3. Uluslararası Bölgesel Kalkınma Konferansında sözlü olarak sunulmuştur.

1 Prof. Dr. Bingöl Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü, spatir@bingol.edu.tr

2 İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, ahmet.aydin@hotmail.com

expectation". In order to determine the degree of customer expectation in product design, a questionnaire was applied to three hundred forty-four operations of the Malatya industrial enterprises by simple random sample method and the results were examined.

Keywords: *Product design, customer satisfaction, compliance expectations*

1. KURAMSAL ÇERÇEVE

Üretim; malzeme, tesis ve makine gibi fiziksel faktörlerin yanı sıra işçilik, yönetim, ekonomik olaylar, tüketici istekleri, eğitim, toplum yapısı gibi ölçülmesi güç faktörlerin de etkisi altında bulunan bir işletmecilik fonksiyonudur. Üretim yönetiminin ön planlama, planlama ve kontrol aşamalarında gruplandırılmış bulunan temel faaliyetleri bulunmakla beraber, mamul dizaynı-ürün tasarımı ön planlama aşamasında yer alan bir faaliyettir (Kobu, 1994, 52). Ürün tasarımı; işletmenin üreteceği ürünün fiziksel özelliklerini ve fonksiyonlarını açık-seçik belirleme amacına yönelmiş bir faaliyetler bütünüdür (Kobu, 1994, 53). Başka bir ifadeyle Ürün tasarımı, bir bütün olarak belli bir değer oluşturacak şekilde ürünün parçalarının veya hizmetlerin bir araya getirilmesidir.

Ürün ayrıntılarının belirlenmesi tipik bir mühendislik fonksiyonudur. Bu aşamada, boyutları, ağırlıkları, renkleri ve diğer özellikleri gösteren ayrıntılı çizim veya özelliklerin hazırlanması söz konusudur. Hizmet sektöründe ürün özelliklerini, birtakım çevresel faktörlerin sağlanmasını ve uyulması ya da izlenmesi gerekli kuralların ve yöntemlerin belirlenmesini içeren bir faaliyettir (Monks, 1996, 129). Bir işletmenin yeni bir ürün geliştirmesi veya mevcut bir ürün-hizmette kaliteyi yükseltecek yenilikler yapması, bu işletmeye pazarın önemli bir payını kazandırabilir (Barutçugil, 1988, 41). Ayrıca artan rekabet ortamında ürün veya hizmette yapılacak çeşitli iyileştirmelerin yanında maliyetlerin azaltılması ve en aza indirmesi kaçınılmaz bir zorunluluktur (Tan ve Patır, 2017a, 136). Ticari rekabet ve bolluk işaretleri olan büyük mağazalar, süpermarketler, zincir mağazalar vb. gibi dağıtım türlerinin gelişmesi ile tasarım da önem kazanmıştır. Ürün tasarımı üzerinde pazarlama bölümünün etkisinin derecesi, ürün işlevi ve ürün görünümünün görece önemine bağlıdır. Tüketici ürünlerinin yapımında, ürünün göze hoş görünen, estetik tasarımı ve ambalajı genellikle çok büyük önem taşır. Buna karşılık endüstri tasarımcıları tarafından değerli katkılarda bulunan anamal (kapital) ürünlerinin yapımında, işlev daha fazla önemlidir (Demir, 1984, 99).

Yeni ürün tasarımı dikkat edilmesi gerekenler şöyle sıralanabilir³: Yeni ürünün tasarımına başlamadan önce o ürünle ilgili kapsamlı araştırma (yazılı ve görsel medyada gerek internet ortamında gerekse gerçek yaşamda ürünün içeri-

3 <http://www.duraltasarim.com/tasarim/urun-tasarimi.html> erişim: E.T. 15/04/2015

ğine göre) ve ürünü kullananlarla benzer ürünlerle kıyası noktasında kapsamlı bir istişarede bulunmak.

• Tasarlanacak ürünün imalat kolaylığı ve diğer uygulama alanlarını tespit ederek müşteriye zamandan tasarruf sağlamak

• Montaj gerektiren bir ürüne montaj kolaylığı sağlamak

• Teoride yapılan tasarımın pratikte de uygulanabilirliğini sağlamak için tasarım ve imalattaki zaman kaybını önleyerek müşteri daha kısa surede çözüme götürmek

• Estetik tasarımlar üreterek ürünün cazibesini arttırmak

• Tasarlanacak olan üründe kullanılan mal payları ve ürünün analizini yaparak ürünün mukavemetini ve nahif yönlerini belirlemek

• Kullanılabilirlik alanlarını araştırarak müşteriye daha geniş bakış açıları sunmak

• Ürünün genel tasarımı bittikten sonra kalıplama ya da üretim safhasına geçmeden önce ürünün mahiyetine göre ürün prototipini üreterek ürünü kullanan kişilere, ürünün kullanımını sağlamak ve ürün hakkındaki pozitif ve negatif görüşleri almak yani ürünün kullanım aşamasına geçmeden önce kapsamlı ve bilinçli bir kadro tarafından eleştirilmesini sağlamak

• Ürünün montaj ve imalatta kullanım alanlarıyla alakalı Teknik Resim Çizimlerini müşteriye sunmak

• Montajlı ürün çalışmalarının animasyon ve slaytlarını hazırlamak

• Yeni ürünün, tescil edilecek ürünün çizimi, patent çalışmaları

Mamulle ilgili tasarım özelliklerinin çizilmesi, geliştirilmesi ve uygun geçişin sağlanarak üretim işlemlerinin yapılabilmesi için yetmişmiş iş gücüne ihtiyaç bulunmaktadır. Uygulamalı araştırma ve geliştirme çalışmalarıyla pazardaki müşterilerin istediği niteliklere sahip bir mamulün fonksiyonel ve şekil tasarımıyla ilgili temel tasarım özellikleri geliştirilir. Üretilecek olan mamulle ilgili tasarım özelliklerinin açığa çıkarılarak geliştirilmesi ve bu özelliklere uygun mamul üretilebilmesi için aşağıdaki faktörlerin göz önünde bulundurulması gereklidir (Tekin, 1996, 107):

- Tüketicilerin zevk ve tercihleri
- İşletmenin kalite politikası ve piyasadaki yeri
- İşletmenin yeni bir mamul üretebilme durumu
- İşletme politikaları
- Pazarlama imkânları
- Mamul özellikleri
- Ekonomik faktörler

Her yeni ürün yeni bir fikir ile ortaya çıkar. Ancak bu yeni fikrin ürüne dönüştürülmesi ve üretilebilecek düzeye ulaşması belli bir zaman dilimi içerisinde gerçekleştirilen ayrıntılı analiz, test, planlama ve seçim faaliyetlerini gerektirir. Bu aşamaları kısaca açıklarsak (Çelikçapa, 2000, 15-16):

Ürün tasarımının ilk aşamasını oluşturan fikir üretmenin en önemli kaynağını tüketici istekleri oluşturur. İşletmenin gerçekleştirdiği pazar araştırmaları sonucu elde edilen bilgiler, işletmenin sahip olduğu araştırma ve geliştirme olanakları ile değerlendirilir. Burada işletmenin araştırma-geliştirme olanakları ve politikası önemli rol oynar.

İkinci aşamada alternatif fikirler içinden işletme tarafından üretilebilecek olanlar seçilir. Bazı fikirler ise işletmenin amaçları, pazarlama politikası, mevcut üretim yapısı ve finansal kriterlerine uymadığı için reddedilir. Bu aşamada proje değer endeksi gibi araçlar alternatiflerin seçiminde kullanılabilir.

Üretim yöneticisi açısından ürün tasarımında en önemli konu ürün özelliklerinin belirlenmesidir. Bunlar, malzemelerin satın alınması, üretim araçlarının seçimi, iş gücünün belirlenmesi ve üretim tesisinin boyutu ve yerleşimine kadar çeşitli konuları içerir. Ürün özelliklerinin, işin başlangıç tasarımında alternatif tasarımlarının geçerliliği, bakım ve hizmet süresi gibi konular belirlenir ve ürün prototipleri geliştirilir. Tasarımın son şeklini aldığı aşamada ise ürün ve parçaların özellikleri, hat çizimleri ve üretim sürecinin ayrıntıları belirlenmiş olur. Bu son aşamada bazı işletmeler ürün-test ve yeniden tasarım faaliyetlerini de gerçekleştirirler. Tüm bu bilgiler ışığında ürün tasarımının aşamaları aşağıdaki tablodaki gibi gösterilebilir.

Tablo 1: Ürün Tasarımı Aşamaları

	Ana Faaliyetler	Ana Çıktılar
Fikir üretme	Tüketici gereksinimlerinin seçimi	En iyi alternatiflerin belirlenmesi
Ürün seçimi	Pazar analizi ve Ekonomik analiz, genel uygunluk	Spesifik ürün özelliklerinin seçimi
Başlangıç tasarım	Alternatif tasarımların geçerliliği, bakım ve hizmet süresinin değerlendirilmesi	En iyi tasarımın seçimi
Son tasarım	İşlem uygunluğunun test edilmesi, geliştirilmesi ve benzetim çalışması	Montaj çizimleri, işlem formülleri ve spesifikasyonları
Üretim süreci sistemi	Alternatif teknoloji ve yöntemlerin belirlenmesi	Teknolojik seçim, spesifik araç ve işlem akışının seçimi
Kapasite Planlama		
Üretim Planlama		

Kaynak: Çelikçapa Feray Odman; Üretim Yönetimi ve Teknikleri, Alfa Basım Yayım Dağıtım, 3. Basım, Ekim 2000, İstanbul, 15-16.

Yeni ürün geliştirme ve ticarileştirme uygulaması safhaları ise yeni ürünlerin dizaynı, ürünlerin yeniden biçimlendirilmesi, mevcut ürünün yeni kullanım alanlarının belirlenmesi, mevcut ürünlerin ambalajlanmasındaki yenilikler, ürün konfigürasyon safhası (ürünün son özelliklerinin belirlenmesi) ve pilot uygulama şeklinde sıralanabilir (Demirdögen, 2009, 26):

2.1. BAŞARILI BİR ÜRÜN TASARIM SÜRECİNİN GEREKLERİ

Mükemmellik için tasarım, kendinden önce gelen diğer tasarım tekniği uygulamalarının birer karması olup, bir bakıma tümünün bir arada değerlendirilmesi anlamına gelmektedir. Mükemmellik için tasarım tekniklerini detaylandırmadan evvel, başarılı bir ürün tasarım sürecinin neleri sağlaması gerektiği kısaca şu şekilde özetlenebilir⁴.

Tasarım sürecinin ürünün pazara iletim süresini kısaltması: Ürünün kavramsal evresinden ticarileştirilmesine kadar geçen sürecin kısaltılması amaçlanmalıdır. Yapılan araştırmalar pazara ilk çıkan ürünlerin takip edenlere oranla çok daha ciddi pazar payına sahip olduklarını göstermektedir. Pazara ilk çıkan ürünlerin, rakiplerin geleceği zamana kadar geçen süre içinde daha yüksek kâr marjlarından yararlanmaları kuvvetle muhtemeldir. Bu iki faktör hem gelire hem de kârlılığa olumlu yönde etki etmektedir.

Tasarım sürecinin ürün kalite ve çeşitliliğini artırması: Tasarım sürecinin, kaliteli bir ürünün etkin bir maliyet yapısı ile müşteri isteklerine uygun bir şekilde sunulabilmesi sürecin başarısı için önemlidir.

Tasarım sürecinin ürün maliyetini düşürmesi: Tasarımın ön aşamalarında ortaya çıkan değişiklikler, o ana kadar yapılan birikimli maliyetler düşük olduğundan (satın alma, vb.) giderilmesi nispeten ucuz olan değişikliklerdir. Süreç ilerleyip ürün tamamlanmaya yaklaştıkça, değişikliklerin maliyetleri artmaktadır. Etkin bir tasarım sistemi mümkün olduğu kadar çok veriyi tasarımın ön safhalarında inceleyebilmeli ve maliyetleri düşürmelidir.

Tasarımı yapılacak olan ürünün bakım koşullarının uygun olarak tasarlanması: Ürünün kolay tamir ve kontrol edilebiliyor ve kolay parça değiştirilebiliyor olması.

İnternet ve bilgi teknolojilerin uygulanması: Tasarımcıların ürün hakkında doğru ve güncel bilgiye ulaşmaları, görüşlerini sürekli etkileşimli bir şekilde paylaşabilmeleri ancak bilişim teknolojilerinin uygulanması ile mümkündür. Bu anlamda kurulan veri tabanları sistemleri, yaygın İnternet kullanımı ve bilgisayar destekli

4 <http://www.iticu.edu.tr/kutuphane/pdf/uas/M01040.pdf>; erişim: E.T.14/04/2015

tasarıma geçiş ile istenilen başarıya ulaşmak mümkün olmaktadır. İnternet teknolojisi tabanlı ürün veri yönetimi uygulamaları ürün bilgisinin tüm paydaşlarla beraber yaratılması, paylaşılması ve etkin bir biçimde değiştirilmesi için gerekli olan altyapıyı sağlamaktadır. Bu uygulamalar değişik veri kümelerini birbirine bağlayarak ve standart bir ara yüzden erişim sağlayarak paydaşların gereksinim duydukları bilgiyi doğru ve zamanında sağlayabilmekte, işbirliğini kuvvetlendirmektedir. Sonuç olarak süre, maliyet ve kalite hedeflerine teknoloji ile ulaşabilmektedir.

Tasarım sürecine ve tasarım süreci esnasında yaratılan tüm bilgilere paydaşların katılımını artırmak: Bütünleşik tasarım takımları yaratmak, imalatçıları, tasarımcıları, yöneticileri bir araya getirmek ve tasarımla ilgili bilgileri zamanında ve entegre olan veri temellerine dayanarak almak önemlidir. Bunlar ürün veri yönetimi sistemlerinin ana görevlerinden bir tanesidir. Sağlayıcıların nerede olurlarsa olsunlar, coğrafi kısıtlamalardan uzak olarak ürün veri yönetimi sistemleri vasıtasıyla tasarım sürecine aktarılması, dahil edilmesi söz konusudur. Amaç süreçle ilgili paydaşların kendilerini ilgilendiren kararlara katılımlarını sağlamaktır. Tüm farklı departmanlarda çalışan ve farklı bakış açıları olan kişilerin fikirlerinin de kullanılması yani heterojen bir yapıda olunması etkin bir tasarım yönetimi sağlar.

2 boyuttan 3 boyuta geçiş ve firma içerisindeki geometrik verinin teknik resimli değil, 3 boyutlu modellerle iletilmesi: Bu son derece daha zengin, insanların rahat anlayabilecekleri ve tasarım sürecinin daha kolay paylaşılabilmesini sağlayacak bir çalışma paradigmasıdır. Burada da 3 boyutlu modelleri satın almıcılara, kalite kontrolcülere, yan sanayilere, müdürlere, yönetici insanlara aktararak konuyla ilgili onların da görüşleri alınır. Bu paylaşım iki türlü yapılabilmektedir. CAD (Computer Aided Design- Bilgisayar Destekli Tasarım) uygulamasını alt süreçlerde kullanarak (örneğin imalat ve kalite denetimi) ve bir web tarayıcı aracılığı ile 3 boyutlu verinin görüntülenmesini ve manipüle edilmesini sağlayarak.

Ürün performans ve imal edilebilirlik benzetimlerinin yapılması: İmal edilebilirlik benzetimlerinin yapılabilmesi için ürünün dijital olarak tanımlanması gerekli ancak yeterli değildir. Aynı zamanda imalat sürecinin de dijital ortama alınması ve ürün/süreç benzetiminin, sanal ortamda beraberce yapılması gereklidir. Bu prototip adedini azaltan bir yaklaşımdır ve bu yaklaşım sayesinde hatalar fiziksel prosese gelmeden tespit edilmekte ve düzeltmeler önceden yapılarak daha fazla maliyetten kaçınılmaktadır. Aynı şekilde ürünle ilgili değişik tasarım seçenekleri (konfigürasyonlar) mümkün olduğu kadar erken tanımlanmalı ve bunların fiziksel özellikleri sanal ortamda mümkün olduğunca erken test edilmelidir. Tasarım aşamasında imal edilebilirlik kriterleri göz önüne alınmalıdır. Bunlar: ürünün kolay montaj edilebilir şekilde tasarlanması, ürünün üretim için genel imalat sistemlerine uygulanabilir olması, imalat maliyetlerinin her zaman düşünülmesi ve ürünün mümkün olan en az ve basitlikte parça ile tasarlanmasıdır.

2.2. ÜRÜN TASARIMINDA YENİ TEKNOLOJİLERİN KULLANIMI

Bir teknolojinin yeniliği zamana ve yere göre değişen izafi bir kavramdır. Eski çağlarda geliştirilen teknolojilerin çok uzun süre yaşamasına karşılık, günümüzdeki teknolojiler 5-10 yıl içinde demode duruma düşebilmektedir. Bazı alanlarda mamullerin daha araştırma ve sabit yatırım masrafları karşılanmadan ömürlerini tükettiği sık görülen bir olaydır. Bu nedenle aşağıda yeni teknoloji olarak adı geçen sistemlerden bazılarının eskimeye başlamış bulunması normal karşılanmalıdır. Mamul ve hizmet üreten sistemlerdeki yeni teknolojilerden bazıları şunlardır (Kobu, 1999: 114-117):

• **Nümerik Kontrollü Tezgahlar:** İmalat alanında 30-35 yıldır kullanılan bu tezgahlarda işlemler elektronik işlemler elektronik kumanda ile önceden teyp ve diske kaydedilmiş programlar yardımı ile yapılır. İlk yatırım masrafının yüksek olmasına karşılık hazırlık ve işlem süreleri kısa olup, kapasite kaybı minimumdur.

• **Grup Teknolojisi:** İlk olarak 1940'larda Rusya ve İngiltere'de geliştirilen grup teknolojisi aynı tip işlemleri gören parçaların aynı gruplar içinde toplanarak imal edilmesi prensibine dayanır.

• **Bilgisayarlı İmalat:** Mamulün tasarımından üretimine kadar çeşitli aşamalarda bilgisayarların hesaplama ve grafik çizme güçlerinden yararlanır. Bu imalat şekli sayesinde mamul tasarımı, mimari projeler, üretim programları ve iş emirlerinin hazırlanması için gerekli süreler çok kısalmıştır.

• **Robotlar:** Önceleri taşıma, yerleştirme, kaynak ve boyama gibi çok basit işlemleri yapan bu makineler giderek daha çeşitli ve karmaşık işleri yapar hale gelmişlerdir. İşsizliğe yol açtığı iddiası ile robot kullanımına karşı büyük direnç vardır. Buna karşılık insan sağlığına zararlı boya, aşırı sıcak, radyasyon v.b. ortamlarda robotlardan yararlanmak kaçınılmaz olmaktadır.

• **Esnek İmalat Sistemleri:** Nümerik kontrollü bir grup benzer tezgahtan oluşan bu sistemlerin kendilerine ait tam otomatik yükleme-boşaltma üniteleri vardır. Aynı işlemin sistem içinde birden fazla makinede yapılabilmesi, arıza halinde üretimin aksamadan devam etmesini sağlar.

• **Bilgisayarlı Entegre İmalat:** Üretim sistemine ait satış, dizayn, imalat v.b. tüm faaliyetlerin merkezi bir bilgisayar ünitesi tarafından yürütülmesi ve kontrol edilmesi anlamına gelir. Böyle bir sistem için tüm departmanlara ait bilgileri bir araya getirip kombine eden bir bilgi bankasının kurulması şarttır. Böyle bir fabrikada bekleme süresinin minimum, ekonomik sipariş miktarının çok küçük ve kalite düzeyinin yüksek olması sağlanabilecektir.

• **Hizmet Üretiminde Yeni Teknolojiler:** Büyük bir kısmı son yıllarda günlük yaşamın bir parçası haline gelen teknolojilerden bazıları şunlardır:

• **Bankacılık;** Elektronik para yatırma ve çekme, çek prosesi, portföy analizleri.

• **Nakliyat;** Otomatik gemi ve uçak navigasyon sistemleri, metro kontrol sistemleri, turnikeler.

• **Haberleşme;** Elektronik posta, tele konferans, data bankaları, televizyonlu telefon, görüntülü telefon, faks, optik posta okuyucuları.

• **Sağlık Hizmetleri;** CAT, MRI ve benzeri elektronik teşhis cihazları, ambulans haberleşme sistemleri, tıbbi bilgi işlem ve analizleri.

• **Eğitim;** Elektronik kitaplık katalogları, elektronik sözlük, imla, telaffuz ve tercüme programları, kişisel bilgisayarlar.

• **Perakende Satış;** Çubuk kod sistemleri, otomatik kafeterya, elektronik sipariş sistemleri, bilet makineleri.

• **Eğlence;** Tv oyunları, video-disk makineleri, talih oyunları.

Genel bir değerlendirme yapıldığında, düşük maliyeti ve gerçek ihtiyaçlara cevap veren ileri teknoloji mamullerinin daha uzun ömürlü olduğu ve istikrarlı kâr sağladığı söylenebilir. Gelişmekte olan ülkelerin çok kısıtlı olan AR-GE potansiyellerini gerçek ihtiyaçlara yönelik ileri teknoloji alanlarında kullanmaları kaynak israfı açısından ayrıca önem taşımaktadır (Kobu, 1999: 121).

2.3. ÜRÜN TASARIMINDA MÜŞTERİ MEMNUNİYETİ

Tasarlanan ürün-hizmetler hakkında tüketicilerin beklentileri, ürün-hizmetlerin kullanım amacına uymadığı durumlarda gerçekleştiğinde müşteri tatminsizi söz konusu olmaktadır (Baydaş, 2014: 44). Bu nedenle üretilen ürün-hizmetlerin, müşteriler ve potansiyel müşterilerin beklenti ve isteklerini karşılayabilmesi için günümüzde işletmeler çeşitli yöntem ve modellere başvurumaktadırlar. Bunlardan biri de Kano modelidir.

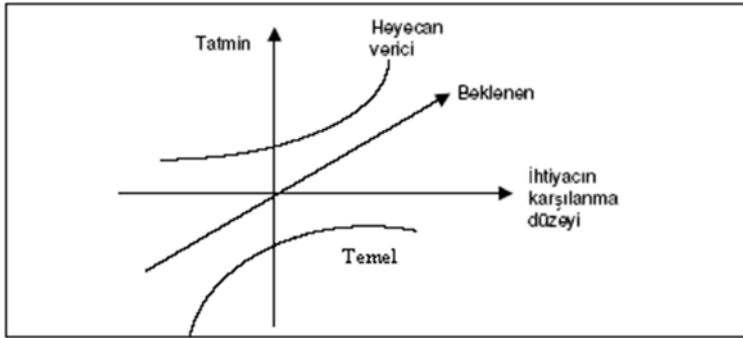
Kano modeli 1984 yılında N. Kano ve arkadaşları tarafından geliştirilen müşteri ihtiyaçlarını kategorize etmek için kullanılan bir modeldir. Kano modeli, müşteri memnuniyeti ile bir ürünün veya bir servisin performansı arasındaki ilişki ortaya çıkarılır. Bu ilişkiler aşağıda belirlenen kategorilerden biri ile adlandırılır. KFY (Kalite Fonksiyon Yayılımı) literatüründe, Kano modeli farklı müşteri ihtiyaçlarını ağırlıklandırmak için kullanılmıştır. Kano modeli işletmelerin müşteri beklentilerini karşılayabilme derecesi ile tüketici tatmini arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarır. Bu model bazı müşteri gereklerinde küçük bir gelişme sağlandığında müşteri memnuniyeti son derece artarken, bunun aksine diğer müşteri gereklerinde büyük bir

gelişme olmasına rağmen müşteri memnuniyet derecesinin niçin sıradan bir artış gösterdiğini açıklayan bir modeldir. Bu modele göre temelde müşterinin üründen beklediği özellikler üç şekilde tanımlanır⁵.

Temel özellikler (M): Bu özellikler, ürün üzerinde bulunması gereken ve müşteriler tarafından zaten ürünün üzerinde bulunacağı varsayılan ihtiyaçlardır. Bu özelliklerin eksikliği memnuniyeti olumsuz yönde etkilemektedir. Örneğin, bir arabada fren sisteminin zayıf olması müşteride tatminsizliğe yol açar.

Beklenen özellikler (O): Müşterinin üründen beklediği temel performanstır. Bu gerekler yerine getirildiğinde müşteri memnuniyetine, yerine getirilmediklerinde ise müşteride tatminsizlik yol açar (Tan ve Patır, 2017b: 31). Müşteri memnuniyeti başarı derecesi ile birlikte doğru orantılı artmaktadır. Yani müşteri isteklerinin yerine getirilme derecesi artıkça memnuniyet düzeyi artmaktadır. Örneğin, bir arabadaki gaz göstergesinin iyi çalışması müşteri tarafından beklenen bir özelliktir.

Heyecan verici özellikler (A): Bu tür gerekler müşteriyi son derece memnun eden ürün özellikleridir. Müşteri bu özelliklere karşı bir beklenti içinde değildir ancak bu gereklerin yerine getirilmesi müşteriyi memnun etmektedir. Buna karşın bu özellikleri taşımayan ürün müşteride bir tatminsizliğe neden olmaz. Müşteri memnuniyeti ile ürünün başarı durumu arasındaki ilişki artan parabolik bir davranış gösterir. Ürünün başarısı belli bir değere kadar artarken müşteri memnuniyeti daha dik bir ivmeyle artmaktadır. Bunun anlamı, ürün müşteri memnuniyetini beklenilenin ötesinde sağlamıştır. Sonuç olarak, bu özellikler rakip ürünlerden farklı olmayı sağlayan özelliklerdir. Bu bilgiler ışığında Kano modelini Şekil 1'deki gibidir.

Şekil 1: Kano model

Bu gereklerin tanımlanmasından sonra her bir ürün özelliği için Kano kategorilerinin tanımlanması aşamasına geçilir. Aşağıda bu kategorilerin ortaya çıkarılmasında kullanılan soru şekilleri için bir örnek sunulmuştur. Buna göre bir soru olumlu ve olumsuz olmak üzere iki şekilde sorulmaktadır.

5 http://ab.org.tr/ab08/kitap/Bildiriler/48_157_AB08.pdf/erişim: E.T.14/04/2015

Müşteri İstekleri		Olumsuz Soruya Verilen Cevaplar				
		Hoşlanırım	Öyle olmalı	Fark etmez	Katlanabilirim	Hoşlanmam
Olumlu Soruya verilen cevaplar	Hoşlanırım	Q	A	A	A	O
	Öyle olmalı	R	I	I	I	M
	Fark etmez	R	I	I	I	M
	Katlanabilirim	R	I	I	I	M
	Hoşlanmam	R	R	R	R	Q

Tablo 2: Kano modeli için değerlendirme tablosu

Olumlu soru		Olumsuz soru	
<i>Dizüstü bilgisayarın 40 Gb. depolama kapasitesinin olması hakkında ne düşünüyorsunuz?</i>	1.Hoşlanırım 2.Öyle olmalı 3.Fark etmez 4. Katlanabilirim 5.Hoşlanmam	<i>Dizüstü bilgisayarın 40'dan az depolama kapasitesinin olması hakkında ne düşünüyorsunuz?</i>	1.Hoşlanırım 2.Öyle olmalı 3.Fark etmez 4.Katlanabilirim 5.Hoşlanmam

Kano modelde temel, beklenen ve heyecan verici özelliklere ek olarak aşağıda tanımlanan üç özellik sınıfı daha bulunmaktadır. Bu sınıfları açıklamak gerekirse;

Sıradan özellikler (I): Bu özellik müşteri için bir anlam ifade etmez. Yani bu özelliğin olup olmaması müşteri açısından önemli değildir. Örneğin, bir arabada sigara çakmağının olması önemli bir özellik değildir.

Zıt özellikler (R): Bu istekler müşteri tarafından arzu edilen ürün özellikleri olmasına rağmen bunların tam tersi de müşteri tarafından beklenen özelliklerdir. Müşteri sadece bu özellikleri istemez aynı zamanda bu özelliklerin tam tersi özelliklerin de sağlanmasını bekler. Örneğin, normal şartlarda, büyük pencereleri olan ev istenirken enerji tasarrufu için küçük pencere ev tercih edilir.

Şüpheli özellikler (Q): Bu tip de ya soru yanlış ifade edilmiş ya müşteri yanlış anlamış ya da mantıksız bir cevap verilmiştir

3. ÜRÜN TASARIMINDA MÜŞTERİ MEMNUNİYETİ ALGILAMASI ÜZERİNE BİR ALAN ARAŞTIRMASI: MALATYA ÖRNEĞİ

3.1. Araştırmanın Amacı

Müşteri memnuniyetinin ürün tasarımında ne derece dikkate değer bulunduğunu belirlemek amacıyla yapılmıştır. Farklı sektörlerde ait işletmelerin yönetici

veya yönetici yardımcılara ulaşılarak bu sorgulanmıştır. Araştırmanın amacı daha kapsamlı ve net olarak verilmelidir.

3.2. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma yöntemi olarak Basit Tesadüfi Örneklem yöntemi tercih edilmiştir. Bu yöntemle Malatya 1. ve 2.Organize sanayi bölgelerine gidilerek 344 işletmeye anket uygulanmıştır. Anket iki bölümden meydana gelmektedir ve toplam 20 soru olarak hazırlanmıştır.

3.3. Araştırmanın Varsayımları

1. Veri toplama aracı olarak kullanılan anket tekniğinin güvenilir ve geçerli bir teknik olduğu varsayılmıştır.

2. İşletme yönetici ve yardımcılardan ankete sorularına verdikleri cevapların geçerli ve güvenilir oldukları varsayılmıştır.

3. Ankete katılan işletmelerin tüm Malatya organize sanayindeki işletmeleri temsil ettikleri varsayılmıştır.

3.4. Araştırmanın Sınırları

Araştırma Malatya organize sanayi bölgesi işletmeleri ile sınırlandırılmıştır. Bu kapsamda diğer yerlerdeki işletmeler ile ilgilenilmemiştir.

3.5. Araştırmanın Bulguları

İşletmelerin sektörlere göre dağılımı Tablo 3.1’de gösterilmektedir.

Tablo 3.1: İşletmelerin Sektörlere Göre Dağılımı

	Frekans	Oran	Geçerli Oran	Kümülatif Oran
1-5 Arası	96	27,9	27,9	27,9
5-15 Arası	84	24,4	24,4	52,3
15-25 Arası	47	13,7	13,7	66,0
25-50 Arası	56	16,3	16,3	82,3
50 ve Üstü	61	17,7	17,7	100,0
Total	344	100,0	100,0	

Tablo 3.1’e bakıldığında tekstilden metal sanayi’ye kadar geniş bir yelpazeye dağıldığını görmekteyiz. Diğer sanayii kolları % 44,5, Tekstil / Konfeksiyon % 15,7 ve İmalat sanayi % 13,7 olarak en büyük grup olarak dikkati çekmektedir. İşletmede çalışanların sayıları Tablo 3.2’de verilmiştir. Diğer seçeneği oldukça fazla sektör özet olarak verilmelidir.

Tablo 3.2: işletmede çalışan personelin sayısı

	Frekans	Oran	Geçerli Oran	Kümülatif Oran
Tekstil-Konfeksiyon	54	15,7	15,7	15,7
Cam Sanayi	10	2,9	2,9	18,6
Plastik Sanayi	23	6,7	6,7	25,3
Kimya-Boya Sanayi	4	1,2	1,2	26,5
Petrol Sanayi	3	,9	,9	27,3
İmalat Sanayi	47	13,7	13,7	41,0
Beyaz Eşya	8	2,3	2,3	43,3
Mobilya Sanayi	21	6,1	6,1	49,4
Metal-Çelik Sanayi	21	6,1	6,1	55,5
Diğer	153	44,5	44,5	100,0
Toplam	344	100,0	100,0	

Tablo 3.2'ye bakıldığında en yüksek çalışan sayısı 1-5 arasında olanlar % 27,9, 5-15 arası olanlar % 24,4 ve 50 ve üzeri olanlar % 17,7 olarak görülmektedir. Genelleme yapmak gerekirse 1-15 çalışanı olanlar toplamın % 52'sini temsil etmektedirler. Yani işletmelerin genç işletmeler oldukları söylenebilir. Bu grubun dışındaki işletmeler ise 15-ile 50'nin üzerindeki gruptur, bunların oranı ise % 48'dir. İşletmelerin faaliyet sürelerine göre dağılımı ise Tablo 3.3'te verilmektedir.

Tablo 3.3: İşletmelerin faaliyet süreleri

	Frekans	Oran	Geçerli Oran	Kümülatif Oran
10 Yıldan Az	108	31,4	31,4	31,4
10 İle 15 Yıl Arası	100	29,1	29,1	60,5
20 Yıl Ve Üzeri	136	39,5	39,5	100,0
Total	344	100,0	100,0	

Tablo 3.3'e bakıldığında faaliyet süresi 20 yıl ve üzeri olanlar % 39,5 ile ilk sırada yer almaktadırlar, 10 yıl ve daha az süre faaliyette bulunanlar % 31,4 ve 10-15 yıl arasında olanlar ise % 29,1 arasındadırlar. Genelleme yapmak gerekirse faaliyet süreleri 15 yıldan az olanların toplamı % 60,5 olarak görülmektedir. 20 yıl ve üzeri faaliyette bulunanların oranı ise % 39,5 olarak görülmektedir. İşletmelerin üniversite mezunu çalışan sayısı Tablo 3.4'te verilmiştir.

Tablo 3.4: Üniversite mezunu çalışan sayısı

	Frekans	Oran	Geçerli Oran	Kümülatif Oran
1-5 Arası	242	70,3	70,3	70,3
5-15 Arası	44	12,8	12,8	83,1
15-25 Arası	6	1,7	1,7	84,9
25-50 Arası	7	2,0	2,0	86,9
50 Ve Üstü	1	,3	,3	87,2
Üniversite Mezunu Çalışmıyor	44	12,8	12,8	100,0
Total	344	100,0	100,0	

Tablo 3.4'e bakıldığında 1-5 arası üniversite mezunu çalışanlar % 70,3 ile ilk sırada yer almakta, 5-15 arası üniversite mezunu çalışanlar % 12,8, 15 ile 50 kişi arasında üniversite mezunu çalışanların toplamı % 4'tür. 50 kişi ve üstünde üniversite mezunu çalışanlar ise % 0,3 ile en düşük seviyedir. Üniversite mezunu çalıştırmayanlar ise % 12,8'dir. Genelleme yapmak gerekirse 5'ten fazla üniversite mezunu çalışanlar % 29,7 oranında kalmıştır, yani üniversite mezunu çalışanların miktarı düşüktür. İşletmelerin şirket türleri tablo 3.5'te gösterilmiştir.

Tablo 3.5: Şirket Türü

	Frekans	Oran	Geçerli Oran	Kümülatif Oran
Limited	178	51,7	51,7	51,7
Anonim	64	18,6	18,6	70,3
Çok Ortaklı	4	1,2	1,2	71,5
Tek Ortaklı	75	21,8	21,8	93,3
Aile Şirketi	23	6,7	6,7	100,0
Total	344	100,0	100,0	

Tablo 3.5'e bakıldığında şirketlerin % 51,7'sinin limited, %18,6'sının anonim, % 1,2'sinin çok ortaklı, % 21,8'inin tek ortaklı, % 6,7'sinin ise aile şirketi olduğu görülmektedir. Genellemek gerekirse; şirketler % 51,7 ile limited şirketler olarak, geriye kalan % 48,3'ü ise diğer şirket türlerinde faaliyetlerini sürdürmektedirler. Ürün tasarımına müşterilerin katılımıyla ilgili oranlar Tablo 3.6'da gösterilmiştir.

Tablo 3.6: Ürün Tasarımında Müşteri Katılımı Doğru Olur

	Frekans	Oran	Geçerli Oran	Kümülatif Oran
Tamamen Katılıyorum	138	40,1	40,1	40,1
Katılıyorum	163	47,4	47,4	87,5
Fikrim Yok	12	3,5	3,5	91,0
Katılmıyorum	16	5,0	5,0	96,0
Hiç Katılmıyorum	15	4,0	4,0	100,0
Total	344	100,0	100,0	

Tablo 3.6'a bakıldığında şirketlerin ürün tasarımına müşterilerin katılımının doğru olduğuna tamamen katılanlar % 40,1 iken, katılanlar % 47,4'lük bir orandadır. Fikir belirtmeyenler % 3,5 iken, katılmayanlar % 5 ve hiç katılmayanlar %4'tür. Genellemek gerekirse; ürün tasarımına müşterilerin katılımının doğru olacağı fikri % 87,5 iken fikir belirtmeyen ve katılmayanlar ise % 12,5 düzeyindedir. Yani ürün tasarımına müşterilerin katılımının doğru olacağı düşüncesi yaygındır. Ürün tasarımının sıklıkla değiştirilmemesiyle ilgili veriler Tablo 3.7'de verilmiştir.

Tablo 3.7: Ürün Tasarımı Sıklıkla Değiştirilmemeli

	Frekans	Oran	Geçerli Oran	Kümülatif Oran
Tamamen Katılıyorum	71	20,6	20,6	20,6
Katılıyorum	137	39,8	39,8	60,5
Fikrim Yok	28	8,1	8,1	68,6
Katılmıyorum	100	29,1	29,1	97,7
Hiç Katılmıyorum	8	2,3	2,3	100,0
Total	344	100,0	100,0	

Tablo 3.7'ye bakıldığında ürün tasarımının sıklıkla değiştirilmemesi gerektiğine tamamen katılanlar ve katılanların oranı % 60,5 iken, katılmayanlar ve hiç katılmayanların oranı % 31,4'tür, fikir belirtmeyenler ise % 8,1'dir. Yani ürün tasarımının sıklıkla değiştirilmemesi gerektiği fikri diğerlerine göre daha yaygındır. Ürün tasarımının müşteri odaklı olmasının maliyetleri azaltması ile ilgili veriler tablo 3.8'de gösterilmiştir.

Tablo 3.8: Ürün Tasarımında Müşteri Odaklılık Maliyeti Azaltır

	Frekans	Oran	Geçerli Oran	Kümülatif Oran
Tamamen Katılıyorum	39	11,3	11,3	11,3
Katılıyorum	118	34,3	34,3	45,6
Fikrim Yok	55	16,0	16,0	61,6
Katılmıyorum	119	34,6	34,6	96,2
Hiç Katılmıyorum	13	3,8	3,8	100,0
Total	344	100,0	100,0	

Tablo 3.8'e bakıldığında müşteri odaklı ürün tasarımı maliyetleri azaltır fikrine tamamen katılanlar ve katılanların oranı toplamda % 45,6 iken fikir belirtmeyenlerin oranı % 16'dır. Katılmayanlar ve hiç katılmayanların oranı ise toplam % 38,4'tür. Genellemek gerekirse müşteri odaklı ürün tasarımının maliyetleri azaltacağı fikri diğerlerine oranla daha fazladır. Müşteri odaklı ürün tasarımının kaliteyi yükselmesiyle ilgili veriler tablo 3.9'da verilmiştir.

Tablo 3.9: Ürün Tasarımında Müşteri Odaklılık Kaliteyi Yükseltir

	Frekans	Oran	Geçerli Oran	Kümülatif Oran
Tamamen Katılıyorum	99	28,8	28,8	28,8
Katılıyorum	191	55,5	55,5	84,3
Fikrim Yok	26	7,6	7,6	91,9
Katılmıyorum	27	7,8	7,8	99,7
Hiç Katılmıyorum	1	,3	,3	100,0
Total	344	100,0	100,0	

Tablo 3.9'a bakıldığında müşteri odaklı ürün tasarımının müşteri odaklı olması kaliteyi yükseltir fikrine tamamen katılanların ve katılanların oranı toplamda % 84,3 iken, fikir belirtmeyenlerin oranı % 7,6, hiç katılmayanların ve katılmayanların oranı ise toplamda % 8,1'dir. Yani Ürün tasarımının müşteri odaklı olmasının kaliteyi yükselteceği fikri oldukça fazladır. Ürün tasarımının müşteri odaklı olmasının ürün tasarım sürecini hızlandırmasıyla ilgili veriler tablo 3.10'da verilmiştir.

Tablo 3.10: Ürün Tasarımında Müşteri Odaklılık Ürün Tasarım Sürecini Hızlandırır

	Frekans	Oran	Geçerli Oran	Kümülatif Oran
Tamamen Katılıyorum	72	20,9	20,9	20,9
Katılıyorum	169	49,1	49,1	70,1
Fikrim Yok	42	12,2	12,2	82,3
Katılmıyorum	51	14,8	14,8	97,1
Hiç Katılmıyorum	10	2,9	2,9	100,0
Total	344	100,0	100,0	

Tablo 3.10'a bakıldığında müşteri odaklı ürün tasarımının ürün tasarım sürecini hızlandıracağı fikrine tamamen katılan ve katılanların oranı toplamda % 70,1 iken, hiç katılmayan ve katılmayanların oranı ise toplamda % 17,7'dir. Fikir belirtmeyenlerin oranı ise % 12,2'dir. Bu değerlere bakıldığında ürün tasarımının müşteri odaklı olmasının ürün tasarım sürecini hızlandıracağı fikri oldukça hakimdir. Müşteri odaklı ürün tasarımının pazara girişi hızlandırmasıyla ilgili veriler tablo 3.11'de gösterilmiştir.

Tablo 3.11: Ürün Tasarımında Müşteri Odaklılık Pazara Girişi Hızlandırır

	Frekans	Oran	Geçerli Oran	Kümülatif Oran
Tamamen Katılıyorum	86	25,0	25,0	25,0
Katılıyorum	181	52,6	52,6	77,6
Fikrim Yok	31	9,0	9,0	86,6
Katılmıyorum	43	12,5	12,5	99,1
Hiç Katılmıyorum	3	,9	,9	100,0
Total	344	100,0	100,0	

Tablo 3.11'e bakıldığında müşteri odaklı ürün tasarımının pazara girişi hızlandıracağı fikrine tamamen katılanlar ve katılanların oranı toplamda % 77,6 iken, hiç katılmayan ve katılmayanların oranı toplamda % 13,4'te kalmıştır. Fikir belirtmeyenlerin oranı ise % 9'dur. Bu veriler göz önüne alındığında müşteri odaklı ürün tasarımının pazara girişi hızlandıracağı düşüncesi oldukça yaygındır. Müşteri odaklı ürün tasarımının üretim sürecinde hataları en aza indirir ile ilgili veriler tablo 3.12'de verilmiştir.

Tablo 3.12: Ürün Tasarımında Müşteri Odaklılık, Üretim Sürecinde Hatayı En Aza İndirir

	Frekans	Oran	Geçerli Oran	Kümülatif Oran
Tamamen Katılıyorum	69	20,1	20,1	20,1
Katılıyorum	171	49,7	49,7	69,8
Fikrim Yok	39	11,3	11,3	81,1
Katılmıyorum	60	17,4	17,4	98,5
Hiç Katılmıyorum	5	1,5	1,5	100,0
Total	344	100,0	100,0	

Tablo 3.12'ye bakıldığında müşteri odaklı ürün tasarımının üretim sürecinde hataları en aza indireceği fikrine tamamen katılanların ve katılanların oranı toplamda % 69,8 iken, hiç katılmayanlar ve katılmayanların oranı ise toplamda % 18,9'dur. Fikir belirtmeyenlerin oranı ise % 11,3'tür. Bu durumda müşteri odaklı ürün tasarımı üretim sürecinde hataları en aza indirir düşüncesi hakimdir. Ürün tasarımıyla ilgili harici işlemler maliyet olarak görülmektedir ile ilgili veriler tablo 3.13'te verilmiştir.

Tablo 3.13: Ürün Tasarımıyla İlgili Harcamaları İşletme Maliyeti Olarak Görmem

	Frekans	Oran	Geçerli Oran	Kümülatif Oran
Tamamen Katılıyorum	42	12,2	12,2	12,2
Katılıyorum	120	34,9	34,9	47,1
Fikrim Yok	25	7,3	7,3	54,4
Katılmıyorum	136	39,5	39,5	93,9
Hiç Katılmıyorum	21	6,1	6,1	100,0
Total	344	100,0	100,0	

Tablo 3.13'e bakıldığında ürün tasarımıyla ilgili harici işlemler maliyet olarak görülmektedir fikrine tamamen katılanlar ve katılanların oranı toplam % 47,1 iken, hiç katılmayanlar ve katılmayanların oranı ise toplam % 45,6'dır. Fikir belirtmeyenler ise % 7,3'tür. Bu durumda ürün tasarımıyla ilgili harici işlemlerin maliyet olarak görülmesi ve görülmemesi fikirleri birbirine çok yakın değerlerdedir. Yani bu verilerden anlaşılacağı üzere bu konuda bir genelleme yapmak mümkün değildir. Ürün tasarımında yenilik yapabilecek kalifiye eleman yeteri kadar yok ile ilgili veriler tablo 3.14'te verilmiştir.

Tablo 3.14: Sektörle İlgili Ürün Tasarım Değişikliklerini ve Yenilikleri Yakından Takip Ediyoruz

	Frekans	Oran	Geçerli Oran	Kümülatif Oran
Tamamen Katılıyorum	42	12,2	12,2	12,2
Katılıyorum	144	41,9	41,9	54,1
Fikrim Yok	25	7,3	7,3	61,3
Katılmıyorum	117	34,0	34,0	95,3
Hiç Katılmıyorum	16	4,7	4,7	100,0
Total	344	100,0	100,0	

Tablo 3.14'e bakıldığında ürün tasarımında yenilik yapabilecek kalifiye eleman yeteri kadar yok fikrine tamamen katılanlar ve katılanların oranı toplamda % 54,1 iken, hiç katılmayan ve katılmayanların oranı toplamda % 38,7'dir. Fikir belirtmeyenlerin oranı ise % 7,3'tür. Bu verilere bakıldığında ürün tasarımında yenilik yapabilecek kalifiye elemanın işletmelerde yeterli düzeyde olmadığı görülmektedir. Sıklıkla değiştirilen ürün tasarımı rakiplere göre farklılıklar ortaya çıkarır ile ilgili veriler tablo 3.15'te verilmiştir.

Tablo 3.15: Sıklıkla Değiştirilen Ürün Tasarımı Rakiplere Göre Farklılıkları Ortaya Çıkarır

	Frekans	Oran	Geçerli Oran	Kümülatif Oran
Tamamen Katılıyorum	103	29,9	29,9	29,9
Katılıyorum	171	49,7	49,7	79,6
Fikrim Yok	22	6,4	6,4	86,0
Katılmıyorum	37	10,8	10,8	96,8
Hiç Katılmıyorum	11	3,2	3,2	100,0
Total	344	100,0	100,0	

Tablo 3.15'e bakıldığında sıklıkla değiştirilen ürün tasarımı rakiplere göre farklılıklar ortaya çıkarır fikrine tamamen katılanlar ve katılanların oranı toplamda % 79,6 iken, hiç katılmayanlar ve katılmayanların oranı ise toplamda % 14'tür. Fikir belirtmeyenlerin oranı ise % 6,4'tür. Bu verilerden anlaşılacağı gibi; ürün tasarımının sıklıkla değiştirilmesinin rakiplere göre farklılıklar ortaya çıkaracağı düşüncesi yaygındır. Sektörle ilgili ürün tasarımındaki yeniliklerin yakından takip edilmesiyle ilgili veriler tablo 3.16'da verilmiştir.

Tablo 3.16: Sektörle İlgili Ürün Tasarım Değişikliklerini ve Yenilikleri Yakından Takip Ediyoruz

	Frekans	Oran	Geçerli Oran	Kümülatif Oran
Tamamen Katılıyorum	137	39,8	39,8	39,8
Katılıyorum	182	52,9	52,9	92,7
Fikrim Yok	6	1,7	1,7	94,5
Katılmıyorum	19	5,5	5,5	100,0
Total	344	100,0	100,0	

Tablo 3.16'ya bakıldığında sektörle ilgili ürün tasarımıdaki yenilikleri yakından takip ediyoruz düşüncesine tamamen katılanların ve katılanların toplam oranı % 92,7 iken, katılmayanların oranı % 5,5, fikir belirtmeyenlerin oranı ise % 1,7'dir. Genellemenin yapılmaması gerekir; sektörle ilgili ürün tasarımıdaki yeniliklerin işletmeler tarafından yakından takip edildiği görülmektedir. Ürün tasarımı her türlü yeniliğe açık olmakla ilgili veriler tablo 3.17'de verilmiştir.

Tablo 3.17: Ürün Tasarımında Her Türlü Yeniliğe Açık Bir İşletmeyiz

	Frekans	Oran	Geçerli Oran	Kümülatif Oran
Tamamen Katılıyorum	135	39,2	39,2	39,2
Katılıyorum	182	52,9	52,9	92,2
Fikrim Yok	13	3,8	3,8	95,9
Katılmıyorum	13	3,8	3,8	99,7
Hiç Katılmıyorum	1	,3	,3	100,0
Total	344	100,0	100,0	

Tablo 3.17'ye bakıldığında ürün tasarımıyla ilgili her türlü yeniliğe açık bir işletme olduğuna fikrine tamamen katılan ve katılanların oranı toplamda % 92,2 iken, hiç katılmayan ve katılmayanların oranı ise toplamda % 4,1'dir. Fikir belirtmeyenlerin oranı ise % 3,8'dir. Genellemenin yapıldığında ise işletmelerin ürün tasarımı her türlü yeniliğe açık olduğu görüşü hakimdir. İşletmelerin ürün tasarımı ve üretim sürecinde daha fazla bilgisayar teknolojilerine yöneldiklerini düşünüyorum ile ilgili veriler tablo 3.18'de verilmiştir.

Tablo 3.18: İşletmelerin Ürün Tasarımında ve Üretim Sürecinde Daha Fazla Bilgisayar Teknolojisine Yöneldiğini Düşünüyorum

	Frekans	Oran	Geçerli Oran	Kümülatif Oran
Tamamen Katılıyorum	108	31,4	31,4	31,4
Katılıyorum	168	48,8	48,8	80,2
Fikrim Yok	36	10,5	10,5	90,7
Katılmıyorum	31	9,0	9,0	99,7
Hiç Katılmıyorum	1	,3	,3	100,0
Total	344	100,0	100,0	

Tablo 3.18'e bakıldığında işletmelerin ürün tasarımı ve üretim sürecinde daha fazla bilgisayar teknolojilerine yöneldikleri fikrine tamamen katılanların ve katılanların oranı toplamda % 80,2 iken, hiç katılmayanlar ve katılmayanların oranı ise toplamda % 9,3'tür. Fikir belirtmeyenlerin oranı ise % 10,5'tir. Bu durumda ürün tasarımı ve üretim sürecinde işletmelerin daha fazla bilgisayar teknolojilerine yöneldiği fikri yaygındır. Ürün tasarımı ve üretim sürecinde işletmelerin getirdiği yeni teknolojilerin kullanımında personelin zorluklarla karşılaştığı düşüncesi ile ilgili veriler tablo 3.19'da verilmiştir.

Tablo 3.19: Ürün Tasarımı ve Üretim Sürecine Getirilen Yeni Teknoloji Personeli Zorlayarak Karşı Düşünceye yöneltir.

	Frekans	Oran	Geçerli Oran	Kümülatif Oran
Tamamen Katılıyorum	40	11,6	11,6	11,6
Katılıyorum	125	36,3	36,3	48,0
Fikrim Yok	47	13,7	13,7	61,6
Katılmıyorum	122	35,5	35,5	97,1
Hiç Katılmıyorum	10	2,9	2,9	100,0
Total	344	100,0	100,0	

Tablo 3.19'a bakıldığında ürün tasarımı ve üretim sürecinde işletmelerin getirdiği yeni teknolojilerin kullanımında personelin zorluklarla karşılaştığı düşüncesine tamamen katılanların ve katılanların oranı toplamda % 48 iken, hiç katılmayanlar ile katılmayanların oranı toplamda % 38,4'tür. Fikir belirtmeyenlerin oranı ise % 13,7'dir. Bu durumda işletmelerde mevcut personellerin yeni teknolojilere uyum sağlaması zaman alabilmekte ve zorluklarla karşılaştığı görülebilmektedir. Belli aralıklarla işletmenin kendini yeni bilimsel ve teknik gelişmelere uyarlamasını doğru buluyor musunuz ile ilgili veriler tablo 3.20'de verilmiştir.

Tablo 3.20: Belli Aralıklarla İşletmenizin Kendini Yeni Bilimsel Ve Teknik Gelişmelere Uyarlamasını Doğru Buluyor musunuz?

	Frekans	Oran	Geçerli Oran	Kümülatif Oran
Tamamen Katılıyorum	134	39,0	39,0	39,0
Katılıyorum	179	52,0	52,0	91,0
Fikrim Yok	18	5,2	5,2	96,2
Katılmıyorum	11	3,2	3,2	99,4
Hiç Katılmıyorum	2	,6	,6	100,0
Total	344	100,0	100,0	

Tablo 3.20'ye bakıldığında işletmenizin belli aralıklarla kendini yeni bilimsel ve teknik gelişmelere uyarlaması doğrudur fikrine tamamen katılanlar ve katılanların oranı toplamda % 91 iken, hiç katılmayanlar ve katılmayanların oranı toplamda % 3,8'dir. Fikir belirtmeyenlerin oranı ise % 5,2'dir. Yani işletmelerin bilimsel ve teknik gelişmelere kendini uyarlaması gerektiği fikri hakim bir düşüncedir. KMO ve Bartlett's Testleri tablo 3.21'de verilmiştir.

Tablo 3.21: KMO and Bartlett's Test

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,768
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	679,873
	df	105
	Sig.	,000

Tablo 3.21'de Kaiser – Meyer - Olkin testin 0,5 den büyük çıkması gerekmektedir. Analizin sonucu; 0,768 çıkmıştır. Örneklem yeterli büyüğe sahiptir.

Bartlett'in testide sıfır çıkmalıdır. Analizde sıfır çıkmıştır. Sonuç anlamlıdır. KMO test ölçeği; 0,768 gibi, kabul edilebilir bir değer olduğu görülmektedir. Faktör analizi ve faktör bileşenleri tablo 3.22 ve tablo 3.23'de verilmiştir.

Tablo 3.22: Faktör analizi

Component	Initial Eigenvalues	Extraction Sums of Squared Loadings	Component	Initial Eigenvalues	Extraction Sums of Squared Loadings
	Total	% of Variance		Total	% of Variance
1	3,480	23,200	23,200	3,480	23,200
2	1,568	10,456	33,656	1,568	10,456
3	1,185	7,899	41,555	1,185	7,899
4	1,104	7,359	48,914	1,104	7,359
5	,937	6,244	55,158		
6	,901	6,009	61,167		
7	,829	5,525	66,692		
8	,789	5,259	71,951		
9	,774	5,159	77,110		
10	,719	4,792	81,902		
11	,629	4,195	86,097		
12	,588	3,922	90,019		
13	,536	3,572	93,592		
14	,514	3,426	97,018		
15	,447	2,982	100,000		

Tablo 3.22'e bakıldığında faktör analizi sonunda 4 faktör elde edilmiştir. Toplamda % 48,914'lik bir yük değeri elde edilmiştir. Bu yük değeri arzu edilen bir yük değerinin altında kalmış, bir yük değeri olarak ifade edilebilir (Patır, 2009: 71).

Tablo 3.23: Faktör Bileşenleri

	Component			
	1	2	3	4
Ürün Tasarımına Müşteri Katılımı Doğru Olur	,567	,025	-,011	-,355
Ürün Tasarımı Sıklıkla Değiştirilmemelidir	,307	,017	,035	,726
Ürün Tasarımında Müşteri Odaklılık Maliyeti Azaltır	,295	,595	,022	-,082
Ürün Tasarımında. Müşteri. Odaklılık. Kaliteyi Yükseltir	,548	,373	-,264	-,064
Ürün Tas. Müşteri Odaklılık. Ürün Tasarım. Sürecini Hızlandırır	,604	,356	-,229	-,099
Ürün Tasarımında Müşteri Odaklılık Pazara Girişi Hızlandırır	,649	-,076	-,075	,152

Ürün Tasarımında Müşteri Odaklılık, Üretim Sürecinde Hatayı En Aza İndirir.	,653	,154	-,204	-,192
Ürün Tasarımıyla ilgili Harcamaları İşletme Maliyeti Olarak Görmem	,371	,279	,112	,413
Ürün Tasarımında Yenilik Yapabilecek. Kalifiye Elaman Yeteri Kadar Yoktur	,374	,000	,637	-,080
Sıklıkla Değiştirilen Ürün Tasarımı Rakiplere Göre Farklılıkları Ortaya Çıkarır.	,475	-,140	-,173	,329
Sektörle İlgili Ürün Tasarım Değişikliklerini ve Yenilikleri Yakından Takip Ediyoruz	,438	-,557	,004	,085
Ürün Tasarımında Her Türlü Yeniliğe Acık Bir İşletmeyiz	,438	-,553	-,176	-,014
İşletmelerin Ürün Tasarımında ve Üretim Sürecinde Daha Fazla Bilgisayar Teknolojisine Yöneldiğini Düşünüyorum	,373	-,373	,108	-,194
Ürün Tasarımı ve Üretim Sürecine Getirilen Yeni Teknoloji Personeli Zorlayarak Karşı Düşünceye yöneltir.	,357	,133	,720	-,004
Belli Aralıklarla Yeni Bilim Ve Teknolojik Gelişimlerinin İşletmeye Uyarlamasını Doğru Buluyorum.	,559	-,222	,061	-,201

Birinci faktör; sekiz alt değişkeni kapsamaktadır. Bu faktöre “Müşteri memnuniyeti ürün tasarımında ne kadar varsa o kadar yükselir”. Alt başlıkları; Ürün Tasarımına Müşteri Katılımı Doğru Olur, Ürün Tasarımında Müşteri Odaklılık Kaliteyi Yükseltir, Ürün Tasarımı, Müşteri Odaklılık, Ürün Tasarımı Sürecini Hızlandırır, Ürün Tasarımında Müşteri Odaklılık Pazara Girişi Hızlandırır, Ürün Tasarımında Müşteri Odaklılık, Üretim Sürecinde Hatayı En Aza İndirir, Sıklıkla Değiştirilen Ürün Tasarımı Rakiplere Göre Farklılıkları Ortaya Çıkarır, Belli Aralıklarla Yeni Bilim ve Teknolojik Gelişimlerinin İşletmeye Uyarlamasını Doğru Buluyorum, Öz değeri 3,48 ve toplam Varyans'ı %23,200 şeklindedir.

İkinci faktör; dört alt değişkeni kapsamaktadır. Bu faktöre; “Yenilikleri takip ediyoruz” üst başlığı verilebilir. Alt başlıkları; Ürün Tasarımında Müşteri Odaklılık Maliyeti Azaltır, Sektörle İlgili Ürün Tasarım Değişikliklerini ve Yenilikleri Yakından Takip Ediyoruz, Ürün Tasarımında Her Türlü Yeniliğe Acık Bir İşletmeyiz, İşletmelerin Ürün Tasarımında ve Üretim Sürecinde Daha Fazla Bilgisayar Teknolojisine Yöneldiğini Düşünüyorum, Öz değeri, 1,568 ve varyansı %10,456 şeklindedir.

Üçüncü faktör; iki alt başlıktan oluşmaktadır, bunlar; Ürün Tasarımında Yenilik Yapabilecek. Kalifiye Elaman Yeteri Kadar Yoktur, Ürün Tasarımı ve Üretim Sürecine Getirilen Yeni Teknoloji Personeli Zorlayarak Karşı Düşünceye yöneltir. Öz değeri 1,185 ve varyansı %7,889 olarak elde edilmiştir. Bu faktöre “ kalifiye eleman ihtiyacı temin edilmelidir” üst başlığı verilebilir.

Dördüncü faktör; Ürün Tasarımı Sıklıkla Değiştirilmemelidir, Ürün Tasarımıyla ilgili Harcamaları İşletme Maliyeti Olarak Görmem, alt değişkeninden

oluşturmuştur. Öz değeri 1,104 ve varyansı %7,359 olarak elde edilmiştir. Bu faktöre “Uygun aralıklarla ürün değişikliği uygun olur” üst başlığı verilebilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

- Kendini teknolojik gelişmelere uyarlayan işletmeler ürün tasarımı sürecinde, diğer işletmelerin gerisinde kalmaz ve rekabet gücü artar. Çünkü teknolojideki gelişmelere sadece üretim sürecini değil, tüketicilerin istek ve beklentilerini de değiştirmektedir. Bu değişim sürecine uyum sağlamayan kurumların ayakta kalabilmeleri güçtür.

- Endüstriyel kuruluşlar başta olmak üzere tüm sektör temsilcileri, teknolojik açıdan kendilerini gözden geçirmeli ve bu süreçte teknolojiden olabildiğince faydalanmak için kademeli geçiş stratejisi uygulamalıdır.

- Eğitim seviyesi yüksek ve üniversite mezunu gençlerin, özellikle teknolojiyle barışık, teknolojiye ve bilgisayar teknolojisine meraklı üniversite mezunlarının işletmelerde daha fazla istihdam edilmesinin, işletmelerde teknolojik değişim ve gelişimde önemli bir pay sahibi olacağı unutulmamalıdır.

- İşletmelerin yeterli düzeyde üniversite mezunu ve eğitimli kişi istihdamının mümkün olmadığı durumlarda ise işletme içinde bulunan ve iş yükü hafif olan personelin, teknolojik ve bilgisayar teknolojisi açısından eğitime tabi tutularak teknolojik açıdan ihtiyaç duyulan personel temini sağlanabilir.

- Ürün tasarım sürecinde müşteri-tüketici talep ve beklentilerinin karşılanması için müşterilerin ürün tasarım sürecine katılımları sağlanarak en uygun ürünün üretilmesi sağlanabilir. Bu sayede ürün tasarım süreci kısaldığı gibi kalite de artabilecek ve pazara giriş kolaylaşabilecektir.

- Üretim sürecinde önemli bir yer tutan ürün tasarım faaliyetlerinde de teknolojik gelişmelerden yeterince faydalanılması gerekmektedir. Bu anlamda işletmelerin üretim birimi bünyesinde, küçük bir maliyetle kurulabilecek bir birimin, dünyadaki ve ülkemizdeki üretim teknolojilerindeki yenilikleri ve gelişmeleri takip etmeleri sağlanarak, bu birimin işletme yönetimine öneriler sunması sağlanabilir. Bu süreçte, bilgisayar teknolojilerindeki yenilikler ayrıca izlenmeli ve bu yeni teknolojilerin işletmeye kazandırılması durumunda, işletmenin sağlayacağı kazançlar detaylı olarak analiz edilmelidir. İşletme yönetimi de bu süreçte birlikte daha hızlı ve isabetli karar alma imkânına kavuşacaktır.

KAYNAKÇA

- BARUTÇUGİL, İsmet; *Üretim Sistemi ve Yönetim Teknikleri*, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Genişletilmiş 2. Baskı, 1988, Bursa
- BAYDAŞ, Abdulvahap, “Customer satisfaction in private health organizations: an empirical study”, *Review of Applied Socio- Economic Research*, Cilt 8, Sayı 2, ss. 43-56, 2014.
- ÇELİKÇAPA, Feray Odman; *Üretim Yönetimi ve Teknikleri*, Alfa Basım Yayım Dağıtım, 3. Basım, Ekim 2000, İstanbul
- DEMİR, Hulusi; *Üretim Yönetimi*, İstiklal Matbaası, 1982, İzmir
- DEMİRDÖĞEN, Osman ve küçük Orhan; *Meslek Yüksek Okulları İçin Üretim Yönetimi*, Detay Yayıncılık, 2009, Ankara
- KARALAR, Rıdvan, ÖZALP İnan, MAVİŞ Fermani, CEYLAN Ramazan, TENKEKİOĞLU Birol, ŞAHİN Mehmet, ÇÖMLEKÇİ Ferruh, AYDIN Nuray; *Genel İşletme*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 1268, 1. Baskı, 2001, Eskişehir
- KOBU, Bülent; *Üretim Yönetimi*, Avcıol Basım Yayım, Geliştirilmiş ve Değiştirilmiş 9. Baskı, 1999, İstanbul
- MONKS, G. Joseph; *İşlemler Yönetimi-Teori ve Problemler*; Çeviri; ÜRETEN Sevinç, Nobel Yayın Dağıtım, 1996, İstanbul
- PATIR, Sait “Faktör Analizi İle Öğretim Üyesi Değerleme Çalışması” *Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2009,Cilt 23.Sayı 4,sayfa 69-86.
- PATIR, Sait, Karahan Mehmet, “Girişimcilik Eğitimi ve Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Profillerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Alan Araştırması” *İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1.Sayı 2,2010, ss. 27-44, ISBN: 1309-2448.
- TAN, Muhsin, Patır Sait, (2017a), “Bingöl İlinde Faaliyet Gösteren Bir Meşrubat Firmasının Ulaştırma Modelleri ile Dağıtım Planı Oluşturması”, *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, Cilt 4, Sayı 8, ss. 135 – 147.
- TAN, Muhsin, Patır Sait, (2017b), “Measurement and Evaluation of Healthcare Service Quality Application in the Bingol State Hospital”, *Journal of Current Researches on Health Sector*; Cilt 7, Sayı 2, ss. 29 – 40.
- TEKİN, Mahmut; *Üretim Yönetimi*, Cilt 1, Arı Ofset Matbaacılık, Geliştirilmiş 3. Baskı, 1996, Konya
- TORTOP, Nuri; *Halkla İlişkilere Giriş*, Yargı Yayınevi, Gözden Geçirilmiş ve Düzeltilmiş 9. Baskı, 2006, Ankara
- TÜMER, Melih; *Ürün, Üretim ve Yönetim*, Sermet Matbaası, 1978, İstanbul
- ÜRETEN, Sevinç; *Üretim İşlemler Yönetimi: Stratejik Kararlar ve Karar modelleri*, Gazi Kitabevi Yayınları, 5. Basım, Ankara

<http://baybul.com>

<http://www.cellotin.com>

www.duraltasarim.com

www.iticu.edu.tr

<http://ab.org.tr>

www.kageme.itu.edu.tr

<http://www.sosbil.aku.edu.tr>

ORTADOĞU ÜLKELERİNİN KAMU YÖNETİMLERİNDE BİLGİ ERİŞİMİNİN HUKUKSAL ALTYAPISI ÜZERİNE BİR İNCELEME: YASAL DÜZENLEMELERE GİTMİYEN ÜLKELER

Yakup BULUT¹, Soner AKIN²

Geliş: 16.08.2017 Kabul: 16.12.2017

DOI: 10.29029/busbed.334922

Öz

İçinde bulunduğumuz 21. Yüzyılda, Ortadoğu ülkelerinde bilgi erişiminin hukuksal altyapısına duyulan ihtiyaç; şeffaf yönetim anlayışının gelişimi için gittikçe önemi artan bir konuh haline almıştır. Bu araştırmanın amacı, Ortadoğu ülkeleri gibi çoğunluğu gelişmekte olan ülkelerde bilgiye erişim özgürlüklerine ilişkin duyulan ihtiyacı kritik önemini ortaya çıkarmak; özellikle ilişkin yazındaki temel kavramların geçerliliğini ülkeler bazında tartışmaktadır. Bu sebeple öncelikle; küresel düzlemde bilgiye erişim ve ifade özgürlüklerinin ülke yönetimi için hassasiyeti üzerine genel bir değerlendirme yapılmıştır. Akabinde, Ortadoğu coğrafyası ülkeleri içerisinde “bilgi erişiminin hukuksal altyapısını kazandırma üzerine” halen herhangi bir yasal düzenlemeye gitmeyen 14 ülkeye ait mevcut yolsuzluk algısı profili ortaya çıkartılmak istenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bilgiye Erişim, Orta Doğu Ülkeleri, Bilgi Mevzuatı, Bilgi Edinme Hakkı, Enformasyon Toplum

1 Prof. Dr. Mustafa Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, Tayfur Sökmen Kampüsü Serinyol Antakya-Hatay, ybulut@mku.edu.tr

2 Yrd. Doç. Dr., Mustafa Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, Tayfur Sökmen Kampüsü Serinyol Antakya-Hatay, sakin@mku.edu.tr

A REVIEW ON THE LEGAL FRAMEWORK OF INFORMATION ACCESS IN MIDDLE EAST: THE CASE OF COUNTRIES WHICH ARE DEPRIVED WITHOUT LEGISLATIVE REGULATION

Abstract

In the 21st century, the legal framework for information access and the need upon this have gained higher importance on behalf of the development about transparent state administration. The aim of this study is to reveal the critical importance of the need on the freedom of information across the Middle Eastern countries, most of which are the developing countries. In this respect the validity of related concept on this topic will be discussed in terms of their adaptability. Hence, the apprehensiveness on information access and freedom of expression for public administration is discussed in a general evaluation framework. Following this, the profiles of 14 countries in Middle Eastern geography, which are still deprived without a legal framework for the information access, will be analyzed in order to gain a comparative outlook for corruption perception levels.

Key words: *Access to Information, Middle Eastern Countries, The Information Legislation, Information Society*

1. Giriş

Katılımcı demokrasinin hayata geçmesi ve bunda en etkin anahtar bir kavram olan “yönetişim” olgusunun işlerlik kazanması, ülkelerde ortaya çıkabilecek iç çatışmaların azalmasına ve toplumsal konsensüsün kurulmasına önemli bir katkı sağlayacaktır ki, bu katkıyı etkili kılacak en önemli faktör de bilgiye erişimdir. Bugün bilgiye erişim, önemi gün geçtikçe artan bir konu haline gelmiştir. Orta doğu ülkeleri açısından bilgiye erişim kolaylığı; ülkelerin hem kamu yönetimi pratiklerini hem de etkin bir devlet yönetimini destekleyen önemli bir etkidir. Daha iyi bir kamu yönetimi, şeffaflık, yönetişim, yozlaşma ile mücadele gibi alanlarda etkinlik sağlamak adına, bilgiye erişim hakkına dair olan hukuki alt yapının geliştirilmesi gerekmektedir. Yarım yüzyıldır pek çok ülke, doğrudan veya dolaylı olarak *bilgiye erişime* ilişkin hükümleri anayasal güvence altına almaya başlamıştır. Bazı ülkelerde ise bilgiye erişim hakkın işletilme sürecinin kolaylaştırılması amacıyla; kendi mevzuatlarında önemli ölçüde yer vermeye başladıkları görülmektedir. Bilgi edinmeyi, bir nevi özgürlük alanı olarak tanımlayan ülkelerin tümünde, ‘bilgi edinme hakkı’; temel insan hak ve özgürlüklerinin 3. kuşağını oluşturan dayanışma haklarına dair bir hak olarak görülebilir. Bu hak; aslında dayanışma değerlerini yitirmiş ve iletişim bağlarını koparmış tüm toplumsal kesimlere, yasal güvence ile sağlanması gereken bir haktır ve korunması gerekmektedir (BEDK, 2015). Bugün siyasal açıdan şeffaflığın sağlanması ve hak arama süreçlerinin bilgiye erişim mekanizmasına entegre

edilmesi, önemli bir küresel talebe dönüşmüştür. Bu tür taleplerin yükseldiği kimi ülkeler nezdinde yapılacak incelemelerin sayısı arttırılmalı, teorik açıdan hukuki düzenlemelerde ve devlet yönetiminde uygulanması gereken adımlara hangi ülkelerde ihtiyaç duyulduğu öncelikle belirlenmelidir. Bilgi edinme hakkı konusunda gerekli yasal güvenceleri sunamamış Ortadoğu ülkelerinin pek çoğu için de aynı ihtiyacın söz konusu olduğu ortadadır. Nitekim 2010 yılında demokrasi, özgürlük ve insan hakları talepleriyle ortaya çıkan Arap Baharı adlı halk hareketleri ve toplumsal olayların ortaya çıkışı; aynı ihtiyaca cevap verilmemesine bağlı nedenlerden de etkilendiği söylenebilir. Arap Baharının pek çok Ortadoğu ülkesini günümüze değin etkisi altına aldığı hatırlandığında, bilgi erişiminin güvence altına alınmasına yönelik talepleri karşılamanın olumlu katkılarının olacağı ifade edilebilir.

Kamusal bilgilerin gizliliği konusunda bir takım endişe ve algılar olsa da, “*bilgi edinme hakkı*”; aynen ifade özgürlüğü gibi insan haklarını tamamlayıcı nitelikte bir hak olarak yorumlanmalı ve hangi ülkede bu alanda gerekli yasal düzenlemelere gidildiği doğru bir şekilde tespit edilmelidir. Başka bir deyişle, bilgi toplumu olma yolundaki bir ülke için yalnızca ifade ve basın özgürlüğünden bahsedilmesi, artık yeterli bir gelişme düzeyi olarak görülmemektedir. Pek çok ülkede basın özgürlüklerini arttırma yolunda düzenlemelere gidilerek görünürde veya reel uygulamalarda ifade haklarını güçlendirme yoluna başvurulmaktadır. Bilgi edinme haklarının güvenceye alınması girişimlerinden de önce; ifade ve basın özgürlüklerinin korunmaya çalışılması, görünürde olumlu bir adım olarak algılansa da uygulamada etkinlik sağlamamaktadır. Sosyal medya ve iletişim kabiliyetlerinin yaygınlaştığı günümüzde basın özgürlüklerinin arttırılmasına yönelik adımların yanında, vatandaşların ilgi duyduğu ve de modern kamu yönetiminin de bir parçası sayılabilecek “*bilgiye erişim kanallarının*” da her daim açık tutulması eş düzeyde önem arz etmektedir. İnsan haklarına saygı duyan ve sosyal tansiyonun düşürülmesini arzu eden hükümetler için de bilgi edinme haklarının genişletilmesi ve güçlendirilmesi gereklidir. İfade özgürlüğü hakkı ve bilgi edinme hakkının birbirine yakınlık arz eden haklar olması, aynı ihtiyacı daha da meşru kılmaktadır. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin 19. maddesinde geçen “Herkesin kanaat ve *ifade özgürlüğüne* hakkı vardır; bu hak, müdahale olmaksızın kanaat taşıma ve herhangi bir yoldan ve ülke sınırlarını gözetmeksizin *bilgi ve fikirlere ulaşmaya çalışma, onları edinmevi yayma* serbestliğini de kapsar.” İfadesi de bu iki hak arasındaki tamamlayıcı dokuyu karşımıza çıkarmaktadır (Bilgiedinmeozgorlugu.com.tr, 2015).

Bu açıdan çalışmada *öncelikle* bilgiye erişim ve ifade özgürlüklerine tanınan kolaylıkların kavramsal ve kuramsal açıdan hangi yönlerle iç içe olduğu özlü olarak anlatılacaktır. *Akabinde*; Orta Doğu ülkeleri arasında bilgiye açık erişim alanında henüz yasal bir düzenlemeye gitmeyen 14 ülkenin, en azından ifade özgürlükleri alanında tanınan haklar açısından geldiği düzeyi ortaya koymayı amaçlamaktadır.

2. Bilgiye Erişim ve İfade Özgürlüğü

Bilgi edinme, ifade özgürlüğüne ait ve onu besleyen temel kavramlardan biridir. Her iki kavramının tek çatı altında sunulabildiği diğer bir kavram ise enformasyondur. Enformasyon özgürlüğüne göz atıldığında, bilginin gerek yayılması gerekse içerik ve haberleşme kanalları yönünden doğru aktarılması haklarına ulaşılmaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin çok hızlı geliştiği günümüz koşullarında, bilginin internet veya diğer bilişim teknolojileri üzerinden yayılması kadar, onun gereken durumlarda gizlilik kapsamında korunması da aynı düzeyde önemli bir konu olmaya başlamıştır. Bu sebeple, çoğu kez ifade özgürlüğünün tamamlayıcısı ve hayata geçirilmesinde etkin bir araç olan *bilgi edinme hakkı*, kişisel veya ulusal hakların uzun vadede güvenceye alınması için, hem hukuki bir zemine taşınması ve korunması hem de kimi durumlarda dünya genelinde sınırlandırılması söz konusu olabilmektedir. Söz konusu sınırlama örnekleri gerek kişisel gerek ulusal çıkarlar ışığında birden çok başlıkta örneklendirilebilse de, bunların önde gelenlerini; patent hakları, fikri mülkiyet hakları, telif hakları, para ve mali çıkar, milli güvenliğe yönelik saldırılar şeklinde belirtmek mümkündür.

Ünlü Amerikan dilbilimci ve hukukçu Stanley Fish'e (1994:102) göre, ifade özgürlüğü her şeyden bağımsız bir değer olmaktan ziyade, daha çok siyasal bir ödüldür. Dünyada bilgi edinme hakkı ve akabinde kullanılan ifade özgürlüklerine ait sınırlama koymayan bir toplum yer almamaktadır. Söz konusu durum, John Stuart Mill'in (1869: 135) de ifade ettiği üzere otorite ve özgürlük alanları arasında kalan pek çok başlık için de geçerli olup, ifade özgürlüğünü otoritenin varlığı için de bir ön koşul kılmaktadır. İfade özgürlüğünün, gizlilik, güvenlik, demokratik eşitlik gibi pek çok başlıkla mücadele içinde olmaması gereklidir. Hobbes'un; (1968: 186) *Leviathan* kitabında tarif ettiği gibi anarşinin kol gezdiği, yalnız, kötü, kaba, fakir gibi sıfatların yakıştırılabileceği bir doğal topluluk halini almak istemeyen her milletin; bir ölçüde kural koyucu devlet müdahalesini devreye sokması gerekir. İfade özgürlüklerinin çıktısını diyaloga dönüştürme ve bilgi edinme haklarını güvenceye alma ve de güçlendirme süreci devlet müdahalesini gerektirmektedir.

Bilgi edinme hakkı ve ifade özgürlüklerini aynı potada buluşturan, kamu yönetiminin yetkisine yönelik temel değerlerin başında; şeffaf yönetim, yönetimin hesap verebilir olması gelir. Öte yandan; vatandaşların ve özel kesimde müşterilerin hayatlarını idame ettirme sürecinde, tercihlerde bulunmadan önce bilgili kılınması; kötü yönetim, muamele ve yozlaşmaya karşı korunabilmesi için bilinçlenmesi ve bilgilenmesi gerekmektedir. Bu sebeple; kamu kurumları, bankalar, telekomünikasyon kuruluşları, basın-yayın organları, hastaneler ve üniversitelerin de aralarında bulunduğu gerek kamusal gerek özel kesim kuruluşları; enformasyon özgürlüğüne ulaşmada görev alan ve bunun için hukuki zemin oluşturan teme birimler arasında yer almaktadır. Özellikle basın yayın kuruluşları, varoluşlarının teminatı olarak

ifade özgürlüklerinin yaşatılması ve güvence altına alınması yönünde kuvvetli bir talep ve iradeye sahiptirler. Bilgi edinme hakkının yasal yünden güvenceye alınmadığı bazı ülkelerde; en azından ifade özgürlüklerinin yaşatılması konusunda kısıtlı imkânlar oluşturularak sosyal tansiyonu düşürme adına ve kısa dönemli fayda sağlamaya yönelik stratejilere yeşil ışık yakılmaktadır. Buradan hareketle bilgi edinme hakkına ait yasal güvence sunmayan ülkelerde, en azından ifade özgürlüklerinin yaşatılması için genel görünümünün ortaya konulması önem arz etmektedir. Bu ülkelerin bilgi toplumu olma ve bilgi edinme hakkına sahip olması, olası bir yakın gelecekte yasal güvence kazandırma anlamında ne durumda olduğunu kavrayabilmek adına söz konusu çalışmalara ağırlık verilmelidir.

3. Dünyada Hukuksal Açıdan Bilgi Edinme Hakkı ve Ortadoğu

Amerika Birleşik Devletleri'nde kurulan ve 1979 yılından bu yana faaliyet gösteren, Açık Toplum Vakfı'na (Open Society Foundation) göre, kamuda bilgiye kolay erişim hususunda çıkartılan ulusal yasal metinlere bakıldığında, Dünya'da 104 ülkede işler bir rejimin varlığı görülmektedir (Opensocietyfoundations.org, 2015). Bilgi edinme hakkı, yine sadece 50 ülkede Anayasal metinlerde yer alabilmiştir. Aynı tespite göre; Afrika kıtasında 16 ülke, Latin Amerika'da ise 15 ülke bu alanda yalnızca yasa düzeyinde düzenlemeye gitmiştir. Benzer şekilde, Kuzey Amerika'da 8 ülke, Asya Pasifik Bölgesinde 16 ülke, Orta Asya'da ise 3 ülke yine yeni kanun çıkarma veya mevcut yasa maddelerinde düzeltme yoluna başvurarak bir yasal zemin inşa etmeyi başarmıştır. Avrupa'da 19 ülke, Orta ve Doğu Avrupa'da 23 ülke; aynı şekilde genel bir düzenleme çerçevesi ortaya çıkararak bilgiye erişim hakkında yasal bir güvence kazandırmıştır. Türkiye ve Ortadoğu'da yer alan 17 ülke içerisinde; yalnızca 4 ülke *bilgiye erişim* konusunda yasa veya Kanun Hükmünde Kararnameye yer vermiştir (Right2info.org, 2015). Ortadoğu'da Yemen, İsrail, Ürdün ve Türkiye bahsi geçen bu dört ülkeyi oluşturur. Türkiye'de, Bilgiye Erişim Yasası, 4982 nolu olup, 5 fasıl ve 33 maddeden oluşmaktadır. Söz konusu fasıllarla, yasanın amacı, hak ve sorumluluklar, başvuru süreci, getirilebilecek kısıtlar ve ek hükümler olmak üzere düzenlemelere gidilmiştir.

1985 yılında kurulan ve bir "bağımsız gazeteciler sivil toplum kuruluşu" olan Fransız *Sınır Tanımayan Gazeteciler* (Reporters without Borders) kuruluşu tarafından yapılan sıralamaya göre, enformasyon özgürlüğüne sahip 180 ülke arasında Yemen 164. sırada, Türkiye 154. Sırada, Ürdün 141. sırada ve İsrail 96. sırada yer almaktadır. Aynı araştırmaya göre, Birleşik Arap Emirlikleri, Lübnan, Filistin, Umman, Kuveyt gibi ülkeler, bu dört ülkenin bazılarında üst sıralarda yer almaktadır. Görünen o dur ki, bilgiye erişim için özel yasal metinlerin tahsis edilmesi, pratikte haberleşme ve ifade özgürlükleri konusunda ülkeleri daha iyi sıralara taşımaya yetmemektedir. Bu yasal düzenlemelere realite kazandırılması

ve uygulamalardaki etkinliğin artırılması, ülkelerin ekonomik durumları, siyasal konjonktürü ve kültürel yapısıyla da yakından ilgilidir (Ercan ve Sığırı, 2015: 108). Buna rağmen, bilgiye erişim konusunda güvenliğin ve garantörlüğün artırılması, hemen her ülkenin bilgi toplumu olma yolunda atması gereken önemli bir adımdır (Bulut ve Bakan, 2002: 95). Ortadoğu ülkelerinin siyasal coğrafyasında bilgiye erişim konusunun yasal metinlerde yer almasına duyulan ihtiyaç daha da fazla artarken, bu ihtiyacın henüz farkında olmayan ve yasal dayanaklardan yoksun ülkelerin durumlarının tespit edilmesi, küresel yazın açısından da önem arz etmektedir.

Bahsi geçen bu dört ülke haricinde; Ortadoğu coğrafyasında yer alan diğer 13 ülke olan Mısır, İran, Irak, Suudi Arabistan, Suriye, Birleşik Arap Emirlikleri, Filistin, Lübnan, Umman, Kuveyt, Katar, Bahreyn ve Kıbrıs Rum Kesimi için ise henüz özel bir yasaya yer verilmemiş olması kamu yönetimine ait bir eksiklik olarak görülebilir. Her ne kadar pratik sahada yeterli düzeyde yarar sağlamamış olsa dabil ülkenin bilgiye erişim konusunda yasal düzenlemeye gitmiş olması, Ortadoğu coğrafyasında vatandaşlara sağlanan güvenceler açısından önem arz etmektedir. Bu nedenle durum tespit yönünden; geri kalan ülkelerde; “bilgiye erişim” konusunda özel birer yasaya sahip olmayan “rejimler” aşağıda incelenmeye alınmıştır. İncelemede bilgiye erişim konulu yasama ön süreçleri ve varsa yasa tasarıları değerlendirmeye alınmış olup, böylesi bir yasama hazırlığının olmadığı ülkeler için de mevcut anayasal metinler veya denk içtihatlar tespit altına alınmak istenmiştir.

4. Ortadoğu’da Bilgi Edinme Hakkı Üzerine Hukuksal Altyapıya Sahip Olmayan Ülkeler

Çalışmanın ana temasını oluşturan bu bölümde; bilgi edinme alanında yasal düzeyde düzenlemeye henüz gitmeyen 13 Ortadoğu ülkesine ait mevcut bilgi edinme hakkı pratikleri ve ifade özgürlüklerine sağlanan kolaylıklar hakkında genel bir görünüm sunulmaktadır.

4.1. Mısır

Mısır’da bilgi paylaşımı adına getirilen yasal düzenlemeler, düşünce özgürlüğünü artırma yerine hukuk veya içtihatla yasaklama getirme üzerine tasarlanmıştır. Ülke, Fransız *Sınır Tanımayan Gazeteciler* tarafından yapılan sıralamaya göre enformasyon özgürlüğü alanında 180 ülke arasında 158. sırada (50.17 endeks puanı) yer almaktadır. Söz konusu sıralamada RWB endeks puanı sıralaması alt sıralara indikçe artarak 100 puana yaklaşmaktadır (Rsf.org, 2015).

Mısır Anayasasında yer alan hükümlere bakıldığında, gazetecilik ve haberleşme özgürlüğünü güvenceye alan 210 nolu maddesi hariç, diğer maddeler, söz konusu görünümün temel göstergeleridir. Buna rağmen, idari yünden tansiyonu

düşük tutma gerekçesiyle Mısır’da, bilgiye erişim hakkı üzerine genelde yönetimde şeffaflık ve gerekmedikçe de gizliliğin uygulanmaması yaklaşımı ağır basmaktadır (Polimeno, 2015: 63). Yine, devlet icraatlarına ait gizlilik yerine, şeffaflık ilkesi gereği getirilen güvence standartları, böylelikle anayasada yer bulmuştur. Örneğin 106 nolu madde, parlamentonun aldığı toplantı kararlarının halka duyurulması zorunluluğunu anayasal güvence altına almıştır. Cumhurbaşkanı, Başbakan, Meclis Başkanı veyahut meclisin 20 üyesi tarafından özel bir ricada bulunulmadıkça, bu konuda kısıtlama getirilememektedir (Duran ve Özdemir, 2012: 185). Benzer şekilde, Anayasanın 169 nolu maddesi gereği, kamu güvenliği konusunda ve ahlaki yönden bir sakınca görülmedikçe, mahkeme kararlarının da halka duyurulması gereği üzerinde durulmuştur (Constituteproject.org, 2015). 115 ve 118 nolu maddeler, devlet bütçesi ve mali harcamaların da bütçe hazırlama süreçlerine müdahale yönünden şeffaflık kazanması açısından düzenlemeler getirmektedir. 49 nolu madde ise bilimsel araştırma, edebiyat, sanatsal ve kültürel yenilikçilik ve üretim gibi konularda özgürlükleri güvence altına almayı hedeflemiştir (Feuille, 2011: 244).

Bununla birlikte bu tip özgürlüklerin elde edilebilmesi için bilgiye erişim süreçlerinin de güvence altına alınması gerekirken, bu konudaki eksiklikler hedeflenen özgürleşme alanlarında gecikmeye yol açmaktadır. Bilgiye erişim hakkına ait olumlu hüküm içeren belli başlı yasalar birkaç tanedir. Örneğin; 1992 tarihli, 95 nolu Sermaye Piyasaları Yasası’nın 6 nolu maddesi, 89 nolu 1998 tarihli Kamu İhale Yasası’nın özellikle 3 nolu ve 88 nolu maddesi ve 2003 tarihli Merkez Bankası ve Bankacılık Sektörü Yasası’nın 73 nolu maddesi öne çıkanlardır (Elsaman ve Alshorbagy, 2011: 56). Kamu İhaleleri Yasası, kamu ihale sürecinin şeffaflık kazanması, eşit fırsatların ve rekabet şartlarının sağlanması gibi hükümler içermekle birlikte, duyuruların günlük gazeteler ve yardımcı medya kanalları aracılığıyla yapılması konusunda da zorunluluklar getirmiştir. Merkez Bankası ve Bankacılık sektörüne ilişkin olan yasa ise bankanın mali durum bildiriminin her üç ayda bir 2 farklı gazetede yayınlanmasını ve Mısır muhasebe standartlarına uygun bir raporda bu ilama eklenmesi zorunluluğunu getirmiştir. Sermaye Piyasaları Yasası ise ara yıl ve yıllık mali durum raporlarının benzer şekilde 2 farklı günlük yayın yapan gazete yayımlanması, yayınlardan birinin de Arapça olması konusunda zorunluluk getirmiştir. Öte yandan; bilgiye erişim ve paylaşım ile yayılımına karşı ağır hükümler içeren yasalar ağırlıkla yer almaktadır. Bunlar arasında öne çıkanlar ise; Ceza Yasası 80/ d maddesi, 351960 sayılı İstatistikler ve Nüfus Sayımı Yasası ve 3 nolu maddesidir (Right2info.org, 2015). İlâveten, yine İstatistikler ve Nüfus Sayımı Yasası’nın 4 nolu maddesini değiştiren 281982 nolu yasa, Kamusal Seferberliğe ilişkin 871960 nolu yasada değişikliğe giden 121999 nolu yasa ve 471978 nolu Memuriyet Yasasınının 77 sayılı maddesinin 7 nolu fıkrası da aynı şekilde yoğun kısıtlar getirmektedir. Ceza Yasası ülkenin iç durumuna ilişkin söylenti ve haberlerin yapılıp yayılmasına ilişkin 6 aydan 5 yıla kadar hapis cezası ile para cezası

verebilme hükümlerine yer vermiştir. İstatistikler ve Nüfus Sayımına İlişkin Yasa ise getirmiş olduğu bir genel hükümlerle, ülkedeki tüm istatistiklerin şayet gizlilik niteliği taşıması söz konusuysa gizli olduğunu ve yayımlanması için taraflardan özel yazılı izin alınması gerektiğini öne çıkarmaktadır.

Verilerin yayınlanma gerekçesi de yalnızca bilimsel gayeler olarak tarif edilmiştir. İstatistiklerin vergilemeye ait ve benzeri yükümlülüklerle ilişkin süreçlerde karar alma mekanizmalarına temel teşkil etmesi veya mahkemelerde delil olarak sunulması yine kabul edilemez olarak öne çıkarılmıştır. 281982 nolu aynı yasada değişiklik yapan yasa ise, istatistik toplama süreçlerinde yer alan çalışanların bu bilgileri yayma ve paylaşma durumlarında 1 aydan 6 aya kadar hapis cezası ile para cezasına maruz kalabileceklerini hüküm altına almıştır (Right2info.org, 2015). Kamusal seferberliğe ilişkin yasanın 35 nolu maddesi, seferberliğe neden olabilecek bilgilerin yayılması konusunda para cezası ve hapis cezası hükmünün verilebileceğini, 36 nolu maddesi ise kamusal seferberliğe ait bir faaliyette yer alıp gizli bilginin devlete ait bir birime ait olduğu takdirde paylaşımının yine para ve hapis cezasına neden olabileceğini vurgulamaktadır. Memuriyet Yasası'nın 77 nolu maddesi 7 nolu fıkrası ile memurları iş gördükleri alanlardaki gizli bilgileri açıklamaktan men ederken, 8 nolu fıkrası da memurları şahit oldukları olaylara ait bilgi paylaşımından da alıkoymaktadır (CIPE[web].org, 2015).

Harvard İşletme Okulu'ndan ünlü iktisatçı Michael Porter'in danışma kurulu başkanlığını yaptığı Sosyal İlerleme Zarureti (Social Progress Imperative, 2015) adlı bağımsız çalışma grubu, 2012 yılından bu yana 54 farklı göstergeye göre uluslar arası bir endeks sıralamasına gitmektedir. Tüm dünya ülkelerinin sıralamaya alındığı Sosyal İlerleme Endeksine (SPI) göre; Mısır 161 ülke arasında iyi halin temelleri sıralamasında 78 nolu (67.59 toplam puan) sırada yer almaktadır. Aynı sıralamaya etki eden 4 temel göstergeden ilki olan temel bilgiye erişimde Mısır; dünya 84'üncüsü (87.78 puan), ikincisi olan enformasyon ve iletişime erişimde ise dünya 79'uncusu (66.03 puan) olmuştur.

Mısır; Almanya menşeli Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün 2014 yılında gerçekleştirdiği çalışmaya göre, 175 ülke arasından Uluslararası Yolsuzluk Algılama Endeksine göre (CPI); 37 puanla 94 nolu sırada yer almıştır (Transparency.org, 2017). Mısır'ın Arap Baharı olaylarının yaşandığı dönemden önceye rastlayan 2009 yılından 2016 yılına değin ilan edilen yıl bazlı değişen sıralama değerlerine tekâmül eden bir tablo görseli aşağıda sunulmak istenmiştir. Görüldüğü üzere, toplumsal olayların görüldüğü dönem sonrasına rastlayan 2011 yılı sıralamasında Mısır; 112'inci iken, 2014 yılına gelindiğinde görece bir iyileşme yaşanarak 94 nolu sıralamaya yükselmiş, olayların başladığı dönem öncesi 2010 yılı 98'inci sıralamasına tekrar yaklaşmıştır. Mısır Sayıştay Başkanı Cinina'nın da gündeme getirdiği üzere, Mısır'da tespit edilen yolsuzluk miktarının 70 milyar doların üze-

rinde olduğu söylentileri 2015'deki görece iyileşmenin 2016'da neden düştüğüne biraz olsun açıklık getirmektedir (TRThaber[web], 2015)

Tablo 1. Mısır'ın 2009-2016 yılları arası, Uluslararası Şeffaflık Örgütü Yolsuzluk Algılama Endeksi (CPI) dünya ölçeği sıralaması (Transparency.org, 2017).

Yıl	CPI Dünya Sıralaması
2009	111
2010	98
2011	112
2012	118
2013	114
2014	94
2015	88
2016	108

4.2. İran

İran bilgiye erişim konusunda hazırlamış olduğu yasa ile bilgiye erişim hakkında hukuk rejimi geliştirmek isteyen 104 ülke arasına girmeye adaydır. Nitekim 2009 yılında Bilgiye Erişim Hakkı üzerine bir yasa çıkarılarak, uygulanma takvimi içinde 3 aylık bir süreç öngörülmüştür. Buna rağmen İran; Fransız *Sınır Tanımayan Gazeteciler* tarafından yapılan sıralamaya göre, 180 ülke arasında 173. (72.32 endeks puanı) sırada yer almaktadır (Rsf.org, 2015). Ülkedeki iç siyasal hareketlilik nedeniyle bu yasanın uygulanması ve diğer idari süreçlerle etkinlik kazanması 5 yıldan uzun bir süre almıştır. Son olarak, 2014 yılında öncede 2009 yılı itibariyle çıkarmış olduğu bilgiye erişim yasasında yine değişikliğe giderek, yasaya ait uygulamaların yaşama geçirilmesine güç kazandırmak istenmiştir. Bununla birlikte 22 Kasım 2014 kararları ile getirdiği Bakanlar Kurulu Düzenlemeleri ile de bu çabalara ilave destek sağlamıştır.

Getirilen yeni düzenlemelerle İran vatandaşlarının hem ilişkin dokümanlara ulaşım, hem de bilgiye erişim sınırlamaları alanlarında yetkinlik kazanması gayesi öne çıkarılmıştır. Örneğin 8 nolu madde, kuruluşlara bilgi edinme talebi geldiği takdirde, 10 gün içerisinde cevap verme zorunluluğu getirmiştir. Bilgi edinme süreçleri yasada geçmese de, kurumlara bu alanda talepte bulunanlara yardımcı olma zorunluluğu getirilmiştir (Bagheri ve Hassan, 2015: 93). Yasa kimi bilgilerin önceden ilamına ilişkin zorunluluk getirmiş olsa da kuruluşlar için bu şartı yerine getirmeyenlere karşı açık bir ceza hükmü de tarif edilmiştir. Kilit roldeki bazı bakanlıkların temsilcilerinden oluşan bir enformasyon komisyonunun kurulması zorunluluğu getirilmiştir. Bununla birlikte, söz konusu komisyonu bağlayıcı karar verme yetkisi tanınmadığı görülmektedir. Komisyonun, koymuş olduğu kuralların da devlet başkanının onayından geçmesi zorunluluğu getirmektedir. Devlet sırları, kişisel bilgilerin paylaşımı ve kamusal ahlak değerlerine aykırı materyallerin

paylaşımı yine yasak getirilen başlıklar olarak tarif edilmiştir. Bununla beraber, kurumlara, bilgi edinmek isteyenlerin dilekleri yerine getirilemediği takdirde yazılı cevap verme zorunluluğu konusunda bir yaptırım getirilmemiştir. Komisyon, bir temyiz veya şikâyet dinleme birimi olmaktan uzak olup, yalnızca bilgi edinme konusuna ait genel düzenlemelere ilişkin kararsızlıkları giderme aracı olarak hizmet vermektedir(Freedominfo.org, 2015).

Bilgi Edinme Hakkının tamamlayıcısı olan ve enformasyon özgürlüğüne giden iki temel unsurdan biri olan ifade özgürlüklerine güvence sağlayan hüküm, 1979 tarihli İran Anayasasının 24 nolu maddesinde yer almıştır (Saffari, 1993: 67). Aynı anayasasının 168 nolu maddesi, basın ve yayına karşı açılacak yargı sürecinin halka açık bir şekilde yürütülmesi gereği üzerinde durmuştur. Buna rağmen ülkede basın ve yayın özgürlüğü hususunda İslami ve kamusal haklara zarar gelmesi hususlarında kanunla sınırlama getirileceği de yine aynı anayasada yer almaktadır. Nitekim 1985 tarihli basın kanunu ile ifade özgürlüklerine sınırlama getirilmiştir.

Sosyal İlerleme Endeksine (SPI) göre; İran 161 ülke arasında iyi halin temelleri sıralamasında 102 nolu (61.14 toplam puan) sırada yer almaktadır. Aynı sıralamaya etki eden 4 temel göstergeden ilki olan temel bilgiye erişimde İran; dünya 70'incisi (91.89 puan), ikincisi olan enformasyon ve iletişimle erişimde ise dünya 117'incisi (47.80 puan) olmuştur (Socialprogressimperative.org, 2015). İran; Almanya menşeli Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün 2014 yılında gerçekleştirdiği çalışmaya göre, 175 ülke arasından Uluslararası Yolsuzluk Algılama Endeksine göre 27 puanla 136 nolu sırada yer almıştır (Transparency.org, 2017). 2009 yılından 2016 yılına değin ilan edilen ve yıl bazlı değişen sıralama değerlerine karşılık gelen bir tablo görseli, aşağıda İran için de sunulmaktadır. İran Cumhurbaşkanı Ruhani'nin kardeşi ve danışmanı Hasan Feridun'un gözaltına alınması ve aynı yıl 2017'de serbest bırakılması İran'daki kamuoyundaki güven düzeyini bir nebze düşürmüş olsa dahi 2014'den günümüze gerçekleşen görece iyileşmenin temelini İran Yolsuzluk Araştırma Komisyonu'nun takdir toplayan çalışmalarının hazırladığı rahatlıkla ifade edilebilir (Hurbakis.net[web], 2017)

Tablo 2. İran'ın 2009-2016 yılları arası, Uluslararası Şeffaflık Örgütü Yolsuzluk Algılama Endeksi (CPI) dünya ölçeği sıralaması (Transparency.org, 2017).

Yıl	CPI Dünya Sıralaması
2009	168
2010	146
2011	120
2012	133
2013	144
2014	136
2015	130
2016	131

4.3. Irak

Irak Hükümeti, 2011 yılında “İfade, Toplantı Yapma ve Barışçıl Protesto Eylemleri” üzerine bir taslak yasa ortaya çıkarmıştır. Temsilciler Konseyine sunulan ve henüz yasalaşmayan yasa tasarısına ilişkin getirilen BM İnsan Hakları Gözlem Birimine ait eleştirilerde, insan haklarının kısıtlanmasına ait önlemlerin çıkartılması gereği üzerinde durulmuştur (Hrw.org, 2015). Yasa tasarısının 10 nolu maddesi, Iraklıların barışçıl yolla fikirlerini ifade etme ve gösteriler yoluyla hak talep etme hakkına sahip olması gerektiğine dikkat çekilmiştir. İfade özgürlüğü ve bilginin yayılımı açısından kritik olan düzenlemelere bakıldığında, taslağın 7 nolu maddesi, protestocuların izin alma sürecini, 12 nolu maddesi ise kamusal otoritelerin bu hakkı kamusal menfaatler ve genel kamu etiği nezdinde bu toplantı hüviyetini kısıtlama yetkisini düzenlemiştir (Romano, 2014: 553). Bununla birlikte yasa taslağının getirdiği en kritik uygulamalardan biri, 2 nolu faslın 5 nolu maddesi ile gelen 10 yıla kadar hapis cezasının, suç sayılan ifadeleri içeren konuşma eylemlerine yönelik getirilebilmesi üzerine olmuştur. 13 nolu madde, dini inançları ve kamusal kutsal sayılan sembol ve ibadetlere getirilebilecek hakaret dolu eylemlerin 1 yıla kadar hapis cezası ve para cezasına neden olabileceğini öngörmektedir. Irak'ta buna ait bir yasal düzenleme tam olarak yer almıyor olsa da; uluslar arası Sivil ve Siyasal Haklar Taahhüdü ve Irak'ın kendi Anayasal metinleri, bilgi arayışı, erişim ve kullanma özgürlüğü ile herkesin ifade özgürlüğüne sahip olması gerekliliği üzerine garantör olmaktadır (Katzman, 2011: 14). Yasa genelinde bilgiye erişim hakkının ön şartları olan yasal ve kurumsal değişikliğe gitme gereksinimleri atlanarak doğrudan bu hakkın gerekliliği üzerinde durulmuştur.

Irak'ta halen 1969 yılına ait ceza yasası ve 1968 yılına ait Basın Yasası yürürlükte iken idari kapasiteleri arttırmaya yönelik bir düzenleme olmadan vizyon hükümleri ile mevcut kısıtlayıcı yapının devam ettiriliyor olması bilgiye erişim ve ifade özgürlüklerine ait genel endişelerin özeti niteliğindedir (Article19.org, 2015). Fransız *Sınır Tanımayan Gazeteciler* tarafından yapılan sıralamaya göre 180 ülke arasında 153. sırada yer almaktadır (Rsf.org, 2015). Sosyal İlerleme Endeksine (SPI) göre de; Irak, Dünyada “iyi halin temelleri” sıralamasında 117 nolu (55.29 toplam puan) sırada yer almaktadır. Burada 4 temel göstergeden ilki olan temel bilgiye erişimde Irak; Dünya 110'uncusu (69.59 puan), ikincisi olan enformasyon ve iletişime erişimde ise Dünya 101'incisi (56.39 puan) olmuştur (Socialprogressimperative.org, 2015). Irak; Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün 2014 yılında gerçekleştirdiği çalışmaya göre, 175 ülke arasından Uluslararası Yolsuzluk Algılama Endeksine göre 16 puanla 170 nolu sırada yer almıştır (Transparency.org, 2015). 2009 yılından 2016 yılına değin ilan edilen yıl bazlı değişen sıralama değerlerine tekâmül eden bir tablo görseli Irak için aşağıda sunulmak istenmiştir.

Tablo 3. Irak'ın 2009-2016 yılları arası, Uluslararası Şeffaflık Örgütü Yolsuzluk Algılama Endeksi (CPI) dünya ölçeği sıralaması (Transparency.org, 2017).

Yıl	CPI Dünya Sıralaması
2009	176
2010	175
2011	175
2012	169
2013	171
2014	170
2015	161
2016	166

4.4.Suudi Arabistan

Suudi Arabistan, gerek kitaplar, dergiler ve genel medya araçları üzerinden, gerekse de internete erişim üzerinden getirdiği yasak ve sansürler kapsamında bilgiye erişim rejiminde en yasakçı ülkelerden biri konumundadır. Bu konuda Fransız *Sınır Tanımayan Gazeteciler* tarafından yapılan sıralamaya göre Suudi Arabistan; Suudi medya ve internet kanallarında gerekçesiz sansür uygulaması yönünden aynı daldaki 180 ülke arasında 164. sırada yer almaktadır (Rsf.org, 2015). Bilgiye erişim konusunda özel bir yasal düzenlemeye sahip olmayan Suudi Arabistan'da 1982 yılında, Basın ve Yayıncılık alanında Kraliyet Fermanı çıkartılmış ve Suudi Krallığı içerisinde hükümet yoluyla kitaplar, gazeteler ve dergiler üzerine getirilecek düzenlemelerin genel çerçevesi ile ülkede basılacak yabancı yayınların içeriği öngörülmüştür (Kalathil ve Boas, 2010: 128). Suudi vatandaşlarını rahatsız edici, diğer vatandaşlar arası huzursuzluk oluşturucu ve kraliyet ailesi ile İslami değerlere aykırı yayın yapılması da aynı fermanla yasaklanmıştır.

Suudi yönetimi, Yönetişimin Temel Yasası adını verdiği bir yasal metni, 1992 yılında gayri resmi bir Anayasal metin olarak kabul etmiştir. Bu metnin 39 nolu maddesi, kitle medya araçlarının kullandığı dilin sivil ve kibar bir üsluba sahip olması gerektiği, ulusal eğitimi ve birliği güçlendirmesi gerekliliği üzerinde durmuştur (Kalathil ve Boas, 2010: 106). Düzen bozucu, bölücü, ulusal güvenliğe ve devlet ilişkilerine zarar verici, insan haklarına aykırı yayıncılık yasaklanmıştır. Medya kanalları ile diğer bilgi kanallarına ait sorumluluk ise İçişleri Bakanlığı'na bırakılmıştır. Bakanlık, sansürden sorumlu mercii olarak da atanmıştır. Ayrıca bağlı bir Yayınların Yönetimi Bölümü de tüm yayınların ve gazete ve dergilerde yer alan temaların kontrol edilmesinden sorumlu tutulmuştur. Ayrıca, Suudi Arabistan'da Enformasyon Bakanlığı'nın 1994 yılından bu yana kadınlara ait dergileri yasakladığı görülmektedir (Kalathil ve Boas, 2010: 119).

Suudi Arabistan, Sosyal İlerleme Zarureti adlı çalışma grubunun; Sosyal İlerleme Endeksine (SPI) göre, dünyada "iyi halin temelleri" sıralamasında 61 nolu (70.46 toplam puan) sırada yer almaktadır. Burada 4 temel göstergeden ilki olan

temel bilgiye erişimde Suudi Arabistan; dünya 40'ncısı (96.00 puan), ikincisi olan enformasyon ve komünikasyona erişimde ise dünya 77'ncisi (66.45 puan) olmuştur (Socialprogressimperative.org, 2015). Suudi Arabistan; Almanya menşeli Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün 2014 yılında gerçekleştirdiği çalışmaya göre, 175 ülke arasından Uluslararası Yolsuzluk Algılama Endeksine göre 49 puanla 55nolu sırada yer almıştır (Transparency.org, 2017). Suudi Arabistan bu iyileşmeyi devam ettirememiş ve eski ortalama düzeyine 2016 yılı itibariyle tekrar ulaşmıştır. 2009 yılından 2016 yılına değin ilan edilen yıl bazlı değişen sıralama değerlerine tekabül eden bir tablo görseli, Suudi Arabistan için de aşağıda sunulmak istenmiştir.

Tablo 4. Suudi Arabistan'ın 2009-2016 yılları arası, Uluslararası Şeffaflık Örgütü Yolsuzluk Algılama Endeksi (CPI) dünya ölçeği sıralaması (Transparency.org, 2017).

Yıl	CPI Dünya Sıralaması
2009	63
2010	50
2011	57
2012	66
2013	63
2014	55
2015	48
2016	62

4.5.Suriye

18 Mart 2011 yılından sonra sıkıyönetim ve iç savaş düzeninde yönetime devam eden Suriye'de 2011 yılı öncesinde de bilgiye erişim konulu özel bir yasa metnine rastlanmamaktadır. Bununla birlikte, Suriye Anayasal metninde yer alan 19 nolu madde, bilgiye erişim konulu küresel eğilimlerin yakalanması, sivil toplum ve iş dünyası ile olan beklentilerin bilgiye erişim nezdinde geliştirilmesi konusuna yer vermiştir. Bilginin yayılımı konusunda mevcut sistemlerin hükümet tarafından desteklenmesi ve kültür, eğitim, refah durumu ve çeşitli diğer farkları gözetmeksizin toplumun tüm kesimlerine açık olması gerekliliği, yine aynı maddede dile getirilmiştir. Anayasal metin; iş camiasının gerek teknik gerekse ekonomik yönlerden kurulu mevcut sistemlerin daha iyiye götürülmesi, enformasyon neslinin, bilgi birikiminin ve yayılımının geliştirilmesi gibi konularda destek vermesi gereğine vurgu yapmıştır (Von Maltzahn, 2015: 7). Bununla birlikte, siyasal ortamın getirisi olarak bu adımların atılması konusunda geri kalınmış olduğu, mevcut sistemin çoğunlukla devlet eksenli kalması, kültürel inançlar ve eğitim gibi farkların pozitif anlamda dikkate alınmasında yine geri kalındığı göze çarpmaktadır. Suriye'de sivil toplum oluşumlarına genelde izin verilmemesi, yalnızca devlet güdümlü olanların kurulmasına onay çıkması, bu durumu daha da kötüleştirmektedir. Bu oluşumların başında Suriye Kütüphaneler Vakfı gelmektedir. Vakıf direktörlüğünde ülkede profesyonel

kütüphaneciliğin dahi yeterince gelişmediğine dikkat çekilmektedir. Suriye’de günümüz iş sektörleri, ticari sektörler ve mali yatırımlar üzerine yoğunlaşmaktadır. Mevcut sektörlerde de, böylesi kontrol altında tutulan bir siyasi ortam neticesiyle çoğu projede bilgiye erişim gereksinimleri geri plana atılmaktadır (Redressonline.com, 2015). Suriye’de ayrıca 1975 yılında kurulmuş olan Suriye Yayın Dağıtım ve Genel Koordinasyon Kurumu (GSCDP), yine yayınlarda sansür konusuyla ilgili bir kuruluş konumunda yer almaktadır. Böylelikle, gazeteler, dergiler ve kitaplarda sansür uygulamaları yapılmaktadır. Kuruma iktidar partisi Baas Parti, Enformasyon Bakanlığı ve Suriye Ordusundan üyelerin katılımı söz konusu olup, sansüre ait yönetim kurulu kararları, bu kompozisyon altında çıkmaktadır. GSCDP, herhangi bir yayına ait tüm kontroller, yayının dağıtımını, dağıtım ve basım sayısı kararları gibi konularda da tam yetkilidir. Ayrıca Suriye topraklarına giren kitaplara ait yayın yasaklarına dair kararlar da verebilmektedir. Buna rağmen, internet, sesli ve görsel kitle medya yayıncılığı konusunda Suriye’de geri kalmış bir durumdan söz etmek güçtür. Nitekim çeşitli sosyal medya araçlarının internet üzerinden kullanımı mevcut olup, Suriye Devrim TV, Suriye Alşebab Kanalı, Alghad TV, Radion Alkul, Hawa FM ve Radio Smart gibi onlarca televizyon ve radyo kanalı çevrimiçi olarak da hizmet vermeye devam etmektedir (Marrouch, 2014: 24). İnternete bağlı erişimle mümkün olan, sayılan bilgiye erişim alternatifleri için kütüphanelerin sunduğu hizmetler de kritik bir önem kazanmıştır. Bununla birlikte, kütüphanelere erişim, sıkıyönetim ve iç çatışmalar nedeni ile riskli bir konumdur. Başka bir deyişle, bazı kısıtlamalarla birlikte, internete bireysel ve serbest erişim, bilgiye erişimdeki yegâne kanallardan biri konumundadır (Charaf, 2014).

Fransız *Sınır Tanımayan Gazeteciler* tarafından yapılan sıralamaya göre enformasyon özgürlüğü dalında; 180 ülke arasında Suriye 177. sıradadır (Rsf.org, 2015). Amerikan Sosyal İlerleme Zarureti adlı çalışma grubuna ait, Sosyal İlerleme Endeksine (SPI) göre ise, dünyada “iyi halin temelleri” sıralamasında 56.14 toplam puan almıştır. Burada 4 temel göstergeden ilki olan temel bilgiye erişimde 84.92 puan almış, ikincisi olan enformasyon ve iletişimle erişimde ise 34.98 puan almıştır (Socialprogressimperative.org, 2015). Suriye endeks puanları üzerinden dünya sıralamasına alınmayan ülkeler arasındadır. Temel bilgiye erişim puanlamasını oluşturan, yetişkin okuryazarlığı, ilk orta ve üst düzey eğitim imkânlarına erişim, eğitimde kadın erkek eşitliği gibi faktörlere dayalı olarak, ülkede geniş yasal zeminin kazandırılmış olması sebebiyle yüksek bir puan kazanmıştır. Öte yandan; cep telefonu kullanımı, internet kullanımı ve basın özgürlüğü endeksi üzerinden kazanılan puan 34.98 ile oldukça düşük bir düzeyde kalmıştır. Çalışma grubu tarafından 4 etmen arasında ortalama 40 puandan düşük puan alan ülkeler dünya sıralamasına alınmamasına rağmen, alınan puan ile enformasyon ve telekomünikasyona erişim başlığında dün-

yada en geri sıralarda yer aldığı karşılaştırmalı bir bakış ile ifade edilebilir. Örneğin bağımsız bir karşılaştırmalı örnekte Afrika kıtasında yer alan Gine 48.69 puan ile dünyada 161 ülke arasında 114'üncü sırada yer almaktadır.

Suriye; Alman asıllı Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün 2014 yılında gerçekleştirdiği çalışmaya göre, 175 ülke arasından Uluslararası Yolsuzluk Algılama Endeksine göre 20 puanla 159 nolu sırada yer almıştır (Transparency.org, 2015). 2009 yılından 2016 yılına değin ilan edilen yıl bazlı değışen sıralama değerlerine tekâmül eden bir tablo görseli Suriye için de aşağıda sunulmak istenmiştir. Ülkeye ait sığınmacı yardımları üzerinden çıkan yolsuzluk haberleri ise 2017'ye değin son birkaç yıldaki gerilemenin açıklayıcısı konumundadır.

Tablo 5. Suriye'nin 2009-2016 yılları arası, Uluslararası Şeffaflık Örgütü Yolsuzluk Algılama Endeksi (CPI) dünya ölçeği sıralaması (Transparency.org, 2017).

Yıl	CPI Dünya Sıralaması
2009	126
2010	127
2011	129
2012	144
2013	168
2014	159
2015	154
2016	173

4.6. Birleşik Arap Emirlikleri

On fasıl ve 154 maddeden meydana gelen Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) Anayasası, bilgiye erişim hakkında herhangi bir düzenlemeye gitmemiştir. Ülkede 1999 yılında kurulan Enformasyon Kurumunun kuruluşuna ilişkin yasa ile 2007 yılında çıkarılan Enformasyon Kurumunun bazı birimlerinin transferine ait hükümler içeren yasa dışında, enformasyon konulu başka yasaya da yer verilmemiştir. BAE; 1941 yılında kurulup 1980 yılından günümüze bilgi ve haberleşme özgürlüğü ile demokrasi üzerine ülkeler nezdinde gözlem yapan Özgürlük Evi (Freedom House) adlı bağımsız gözlem kuruluşuna göre de yıllık değerlendirmelerde “özgür kabul edilemeyecek” bir medya yapısına sahiptir (Kalathil ve Boas, 2010: 106).

Fransız *Sınır Tanımayan Gazeteciler* tarafından yapılan sıralamaya göre 180 ülke içinde BAE 118. sırada yer almasına rağmen, yine BAE'nin ilerleme nezdinde aldığı yıllık basın özgürlüğü indeks puan değeri yine düşük düzeydedir (Rsf.org, 2015). Sosyal İlerleme Zarureti adlı çalışma grubunun; Sosyal İlerleme Endeksine (SPI) göre Birleşik Arap Emirliği, dünyada “iyi halin temelleri” sıralamasında 43 nolu (74.16 toplam puan) sırada yer almaktadır. Burada 4 temel göstergeden ilki olan temel bilgiye erişimde; dünya 57'incisi (93.94 puan), ikincisi olan enformasyon ve iletişim erişimde ise dünya 30'uncusu (82.60 puan) olmuştur (Socialprogressimperative.org, 2015).

2007 yılında Şeyh Muhammed bin Raşid El Maktum tarafından gazetecilerin işlerinden dolayı tutuklanması ve hapis cezası alması yasaklanmış iken, aynı dönemde kamusal düzene aykırı materyaller paylaşımına getirilen yasak, aksi yönde bilgiye erişim hakkına zarar vermektedir. Dubai Medya Şehri ve twofor 54 adı verilen medya yayın sektörü, bölgelerin sermaye yönünden güçlü yayıncılık profili ile BAE'nin; pan-Arap bölgesi yayıncıları, Ortadoğu yayıncılık merkezi ve Orbit Showtime yayın ağı gruplarına da ev sahipliği yapması, ülkede bilgiye erişim kabiliyetini nispi olarak üst sıralara taşımıştır. Ülkede hükümetin veya kraliyet üyelerinin eleştirilmesine izin verilmemektedir (Hamade, 2009: 1501). BAE'de ülkenin şerefine ve dine hakarete bulunma suçu hapis cezası ile cezalandırılmaktadır.

Ülkede siyasal yönden güdümlenen basın özgürlüğü sözde ihlal suçları ağır şekilde cezalandırılabilir. Örneğin 2012 yılında BAE'de yerel düzeyde çalışan bir kamu görevlisinin bir deniz hizmetleri işçisine uyguladığı şiddeti filme alıp YouTube adlı video paylaşım sitesine yükleyen bir ülke vatandaşının tutuklandığına şahit olunmaktadır. Müslüman Kardeşler grubuna verilen her türlü destek de yine ülkede ağır şekilde cezalandırılmaktadır. Twitter adlı sosyal paylaşım platformunda 94 Emirlik görevlisinin Al-İslah adlı yerel parti grubuna üyelikten yargılanmasına ait kısa mesaj (tweet) gönderen iki internet kullanıcısının uzun süreli hapis cezası alması, verilen ağır cezalara örnek teşkil etmektedir. Özellikle yargı haberlerinde; ülkede yabancı gazetecilerin ve gözlemcilerin, mevcut otoritelerce yasaklanması, milli gazetecilerin ise özenle seçilerek bir takım mahkeme ve yargı kararlarına ilişkin haber yayma konusunda görev alması söz konusudur (Macintosh, 2004: 25)

Birleşik Arap Emirliği; Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün 2014 yılında gerçekleştirdiği çalışmaya göre, 175 ülke arasında Uluslararası Yolsuzluk Algılama Endeksine göre 70 puanla 25 nolu sırada yer almıştır (Transparency.org, 2017). 2009 yılından 2016 yılına değin ilan edilen yıl bazlı değişen sıralama değerlerine tekabül eden bir tablo görsel Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) için de aşağıda sunulmak istenmiştir. Görüldüğü üzere BAE'nin stabil sıralama seyri son yıllarda da aynı düzeyde takip edilmiştir.

Tablo 6. BAE'nin 2009-2016 yılları arası, Uluslararası Şeffaflık Örgütü Yolsuzluk Algılama Endeksi (CPI) dünya ölçeği sıralaması (Transparency.org, 2017).

Yıl	CPI Dünya Sıralaması
2009	30
2010	28
2011	28
2012	27
2013	26
2014	25
2015	23
2016	24

4.7. Filistin

Fransız *Sınır Tanımayan Gazeteciler* tarafından yapılan sıralamaya göre 180 ülke arasında 138. sırada yer alan Filistin'in medya konusunda özgürlüklere verdiği destek konusu uluslararası tanınabilirlik ve ulusal özgürleşme mücadelesi ile aynı paralel gereksinimde ele alması ile özdeş bir görünümde dir (Rsf.org, 2015). Filistin, 2012 yılında gerek vatandaşların gerekse gazetecilerin yeterli yayın özgürlüğü ve ifade serbestliği kabiliyetine sahip olabilmeleri için bir Bilgiye Erişim Yasa Taslağı'na imza atmıştır. Bu hazırlığın geri planında, gerek Batı şeridinde gerekse Gazze'deki yayıncıların bu anlamda daha yüksek düzeyde yayın kabiliyetine erişebilmeleri arzu edilmiştir. Sosyal İlerleme Zarureti adlı çalışma grubunun; Sosyal İlerleme Endeksi (SPI) sıralamasında ise Filistin yer almamaktadır. Filistin; Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün 2015 yılında gerçekleştirdiği Uluslararası Yolsuzluk Algılama Endeksi sıralamasında da yer bulamamıştır (Transparency.org, 2015).

2005 yılındaki ön taslak formunda değişikliğe gidilerek Filistin vatandaşların bilgiye erişimde daha geniş yeterliklere sahip olması gereği üzerinde durulmuş ve 2012 yılının Kasım ve Aralık aylarında Filistinli 4 hukuk uzmanının çalışmasıyla revizyona gidilmiştir. Kısa adı MADA olan Filistin Ramallah grubu destekli Kalkınma ve Medya Özgürlükleri Merkezinin katkılarıyla toplanan komite direktörlüğünde hazırlanan taslak, Cenevre Silahlı Kuvvetlerin Demokratik Yönden Kontrol Merkezi (DCAF) tarafından da mali ve tematik yardım almıştır (Chaban, 2013: 154). Taslak,yasa metni 1 nolu maddesiyle kamu organlarına, 2 nolu maddesiyle bilgiye erişim yönündeki devlet desteklerine ve bilgiye ait erişimde ırk, yaş ve diğer ayrımcı özelliklerin gözetilmesinin gerekliliğine dair düzenlemeye gitmektedir. 4 nolu maddeyle kamu yönetimlerinin bilgi taleplerine cevap verme amaçlı sorumluların atanmasına, 6 nolu madde ile idari makam sahiplerine eğitim verilmesi gerekliliğine, 13 nolu madde ise, bilgi taleplerine 7 gün içerisinde cevap verme zorunluluğuna ait hükümlere yer vermiştir (Right2info.org, 2015). 27 nolu madde, bağımsız enformasyon komiserliği makamının kurulması, 30 nolu madde ise bilgi talebine verilen ret cevabına ait temyiz işlerine bakmada bu komiserliğin yetkili kılınması, yine 30 nolu maddede bu konulardaki nihai kararlarda komiserliğin bağlayıcılık gücünün olması üzerinde durmuştur (Farsoun, 2006: 32). Bununla birlikte, Gazze ve Hamas'taki ayrılıkçı yapı nedeniyle Filistin Yasama Meclisi'nden geçmediği müddetçe bu yasa taslağının yasama gücü elde etmesinin ve uygulanabilirliğinin zorluk taşınması, bilgiye erişim ve kamuda şeffaflık rejiminin önündeki hâlihazırdaki diğer engeller olarak görülmektedir.

4.8. Lübnan

Fransız *Sınır Tanımayan Gazeteciler* tarafından yapılan sıralamaya göre Lübnan, 180 ülke içinde 106. sırada yer almaktadır (Rsf.org, 2015). Sosyal İlerleme Zarureti adlı çalışma grubunun; Sosyal İlerleme Endeksine (SPI) göre Lübnan,

dünyada “iyi halin temelleri” sıralamasında 87 nolu (65.89 toplam puan) sırada yer almaktadır. Burada 4 temel göstergeden ilki olan temel bilgiye erişimde, dünya 82’incisi (88.50 toplam puan), ikincisi olan enformasyon ve iletişime erişimde ise dünya 56’ıncısı (72.96 puan) olmuştur (Socialprogressimperative.org, 2015).

Lübnan henüz bilgiye erişim konusunda bir yasa metnine sahip değildir. Lübnan Anayasasının 13 nolu maddesi hem sözlü hem de yazılı ifadeyi güvence altına almaktadır. 16 Ekim 2008 yılında Birleşmiş Milletler Yoksulluk Karşıtı Konvansiyon’a taraf olan Lübnan Medeni Yasasının 2 nolu maddesi, uluslararası antlaşmaların hukuki üstünlüğüne de yer vermiştir. Buna rağmen 70’den fazla ülkede 1993 yılından bu yana faaliyet gösteren Almanya menşeli Uluslararası Şeffaflık Örgütü’nün 2014 yılında gerçekleştirdiği çalışmaya göre, 177 ülke arasından Uluslararası Yolsuzluk Algılama Endeksine göre 27 puanla 136 nolu sırada yer almıştır (Transparency.org, 2017). 2009 yılından 2016 yılına değin ilan edilen yıl bazlı değişen sıralama değerlerine tekabül eden bir tablo görseli Lübnan için de aşağıda sunulmak istenmiştir. 2015 yılı itibariyle görece bir iyileşme yaşanmışsa da Lübnan 2016 yılı indeks sıralamasıyla tekrar 2014’deki sıralamasına gerilemiştir. Ülkede yönetimin, vatandaşların günlük hayatını olumsuz etkileyen sorunlara çözüm bulamamasından dolayı Beyrut’taki Riyad es-Sulh Meydanında 2017 Mart ayı itibariyle gösterilerin yapıyor olması ve bu gösterilerin çöp yönetimindeki yetersizlik ve yolsuzluk karşıtı temalar içeriyor olması, bu gerileme sürecine açıklık getiren bir gelişmedir.

Tablo 7. Lübnan’ın 2009-2016 yılları arası, Uluslararası Şeffaflık Örgütü Yolsuzluk Algılama Endeksi (CPI) dünya ölçeği sıralaması (Transparency.org, 2017).

Yıl	CPI Dünya Sıralaması
2009	130
2010	127
2011	134
2012	128
2013	127
2014	136
2015	123
2016	136

Günümüzde Lübnan’da Arşiv Merkezi tarafından vatandaşlara arşive alınan belgelere erişim imkânları, kamusal ajanslar aracılığı ile sağlanabilirken, yasaklı belgelere ait getirilecek yasakların mahkemeler aracılığı ile verilmesi şartı, genel bir kural olarak belirlemiştir. Kamu Hizmetleri Yasası’nın 15 nolu maddesi gereği, gerekli yazılı izinler alınmadıkça kamu çalışanlarının kamu görevlerine ilişkin açıklama yapmasına yasak getirilmiştir. Aynı yasal düzenlemeler gereği 9, 34, 35 nolu maddeler ve 73 nolu tüzük uyarınca, kabine görüşmeleri, toplantılar, belediye

konseyi görüşmeleri gibi faaliyetlerde alınan kararların duyurulmasına da yasak ve çekinceler getirilmiştir (Right2info.org, 2015).

Lübnan'da 24 Haziran 2010 tarihinde muhbirlerin korunmasına yönelik bir taslak yasa metni Lübnan Ulusal Bilgiye Erişim Hakkı Ağ Kuruluşu tarafından hazırlanarak parlamentoya sunulmuştur. Buna rağmen yasal onama elde edememiştir (Al-monitor.com, 2014). 9 Nisan 2009 tarihinde de Bilgiye Erişim Hakkı için Ulusal Ağ konulu yasa metni yine parlamentoya sunulmasına rağmen henüz yasalaşmamıştır. Bu yasa tasarısı ile şeffaflık ve yozlaşma ile mücadele, vatandaş ve devlet arasında güven ilişkisini geliştirme, kamusal yönetimlere dair bilgi edinme fırsatları öne çıkarılmıştır. Lübnanlı bir vatandaş, bilgi edinme süreçlerinde bir yabancı kişi veya tüzel kişilikle eş fırsatlara tabi tutulmuştur. 15 gün içerisinde bilgi edinme talebine cevap verilmesi zorunluluğu tarif edilirken, yalnızca ulusal güvenlik konulu sırlar veya kişisel gizlilik haklarına ait konularda istisna getirilebilecektir (Karaidy, 2007:143). Vatandaşlara, kendilerine verilen ret cevabına dair temyize gitme imkânı verilirken; yasa geçtiği takdirde bağımsız bir komisyon aracılığı ile de itirazlara dair bağlayıcı hüküm getirme mekanizması kurulabilecektir (Blueprintforfreespeech.net, 2015).

4.9. Umman

Umman'da sultanlık rejimi olduğundan, sultan hakkında demeç verememe yerleşik tabulardan biri olarak görülmektedir. Nitekim internet aracılığıyla dahi olsa sultana getirilen eleştiriler, uzun süreli hapis cezalarına neden olabilmektedir. Umman'da yolsuzlukla mücadele, en fazla önemsenen temalardan biri olmasına rağmen, kamunun bilgiye erişim hakkı yasal güvence altında yok denecek kadar düşük düzeydedir. Umman hükümeti, kimin gazetecilik yapıp, kimin yapamayacağına ait izin verme mekanizması oluşturmuştur. Ayrıca istendiği takdirde gazetecilik yapan kişilerin izinlerini de geri alma yetkisine sahiptir (Naqviand Al-Shihi, 2009: 820).

Ülkede sansür uygulaması yaygın bir uygulama olup, medya kanalıyla kamusal bilgilere erişimi kısıtlanmıştır (Whitaker, 2011). Vatandaşların haberlere erişimi sorunlu bir konu olup, gazetecilerin haber yapma izinleri de hükümete bağlı resmi haber ajanslarının izni ile gerçekleşmektedir. Sultan'ın çıkardığı fermanlar aracılığı ile web siteleri ve bloglara yasaklar getirilebilmektedir. Hükümet izni olmadan vatandaşların toplantı yapma hüviyeti yoktur, ayrıca dernek kurma izni de hükümetten sağlanacak lisans sistemine tabidir. Ülkede tam bağımsız sivil toplum örgütleri dahi kurulamamaktadır (Cpi.transparency.org, 2015). Umman'da bilgiye erişim hakkına ait hiçbir bir yasa teklifi de şimdiye dek gündeme gelmemiştir. Ayrıca 7 kısımdan meydana gelen 1996 tarihli, en son 2011 yılında değişiklik yapılan toplamda 81 maddeli Anayasa metninin hiçbir yerinde, bilgiye erişim üzerinde durulmamaktadır. Metinde, *Kamusal Haklar ve Yükümlülükleri* düzenleyen 3 nolu bölümdeki 29

nolu maddede sadece, kişisel ifade hürriyeti güvence altına alınmak istenmiş ve yasal sınırlılıklar içerisinde yazılı ve sözlü fikir ve ifade özgürlüğü koruma altına alınmıştır (Constituteproject.org, 2015).

Fransız Sınır Tanımayan Gazeteciler tarafından yapılan sıralamaya göre 180 ülke arasında Umman; basın ve ifade özgürlüklerinde 134. sıradaki ülkedir (Rsf.org, 2015). Amerikan Sosyal İlerleme Zarureti adlı çalışma grubuna ait, Sosyal İlerleme Endeksine (SPI) göre, dünyada “iyi halin temelleri” sıralamasında 70.47 toplam puan almıştır. Burada 4 temel göstergeden ilki olan temel bilgiye erişimde 94.62 puan almış, ikincisi olan enformasyon ve iletişimle ilgili erişimde ise 75.70 puan almıştır. Umman SPI’ya ait bu endeks puanları üzerinden dünya sıralamasına alınmayan ülkeler arasındadır (Socialprogressimperative.org, 2015). Umman; Almanya’da kurulan Uluslararası Şeffaflık Örgütü’nün 2014 yılında gerçekleştirdiği çalışmaya göre, 175 ülke arasından Uluslararası Yolsuzluk Algılama Endeksine göre 45 puanla 64 nolu sırada yer almıştır (Transparency.org, 2015). 2016 değerlemesiyle de 2015 nispi iyileşmesinin tekrar gerisine düşmüştür. 2009 yılından 2016 yılına değin ilan edilen yıl bazlı değişen sıralama değerlerine tekâmül eden bir tablo görseli Umman için de aşağıda sunulmak istenmiştir.

Tablo 8. Umman’ın 2009-2016 yılları arası, Uluslararası Şeffaflık Örgütü Yolsuzluk Algılama Endeksi (CPI) dünya ölçeği sıralaması (Transparency.org, 2017).

Yıl	CPI Dünya Sıralaması
2009	39
2010	41
2011	50
2012	61
2013	61
2014	64
2015	60
2016	64

4.10. Kuveyt

Fransız Sınır Tanımayan Gazeteciler tarafından yapılan sıralamaya göre Kuveyt, 180 ülke içerisinde basın ve ifade özgürlüklerinde 91. sıradaki ülkedir (Rsf.org, 2015). Nitekim bu sıralaması ile bilgiye erişim hakkına ait yasal düzenleme yapma yoluna giden Ortadoğu ülkelerinden 94. sıradaki İsrail’den dahi ön sırada yer almaktadır. Basın özgürlüklerine ait hoşgörü ortamında bu öncelikli sıralamayı yakalayan Kuveyt, 2007 yılında Birleşmiş Milletler Yozlaşmayla Mücadele Konvansiyonuna taraf olan ülkelerden olmuştur. Amerikan Sosyal İlerleme Zarureti adlı çalışma grubunun, Sosyal İlerleme Endeksine (SPI) göre Kuveyt, dünyada “iyi halin temelleri” sıralamasında 44 nolu (73.96 toplam puan) sırada yer almaktadır. Burada 4 temel göstergeden ilki olan temel bilgiye erişimde, Dünya 44’üncüsü (95.36 toplam puan) ikincisi olan enformasyon ve iletişimle ilgili erişimde ise

Dünya 33'üncüsü (81.32 puan) olmuştur (Socialprogressimperative.org, 2015). Başka bir sıralama olan Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün 2014 yılında gerçekleştirdiği çalışmaya göre; Kuveyt, 175 ülke arasından Uluslararası Yolsuzluk Algılama Endeksinde göre 44 puanla 67 nolu sırada yer almıştır (Transparency.org, 2015). 2009 yılından 2016 yılına değin ilan edilen yıl bazlı değışen sıralama değerlerine tekabül eden bir tablo görseli Kuveyt için de aşağıda sunulmak istenmiştir. 2011 yılında yolsuzluk sebepli hükümet değışikliğinin ardından kamuoyunda güven kaybı ile gelinen sıralama 2015 yılına değin tekrar bir iyileşme göstermiş olsa da 2016 yılı sıralamasıyla da son 8 yılın en düşük değerine ulaşmıştır. Kuwait Times gazetesinin (2017) araştırmasına göre söz konusu yolsuzluk ve güvensizlik algısının ardında yatan temel sebep, kira hukukunun ülkede yeterince işletilememesinden kaynaklıdır.

Tablo 9. Kuveyt'in 2009-2016 yılları arası, Uluslararası Şeffaflık Örgütü Yolsuzluk Algılama Endeksi (CPI) dünya ölçeği sıralaması (Transparency.org, 2017).

Yıl	CPI Dünya Sıralaması
2009	66
2010	54
2011	54
2012	66
2013	69
2014	67
2015	55
2016	75

Kuveyt, 2008 yılından bu yana Ulusal Anti-Yozlaşma Stratejisini yürürlüğe koymuştur. Bununla birlikte ülkenin bilgiye erişim veya yozlaşmayla mücadele alt sahalarda kapsamlı bir yasal metin henüz oluşturulmamıştır (Benton vd., 2012: 353). Kuveyt Anayasa metninin 36 ve 37 nolu maddesi konuşma ve basın özgürlüğünü koruma altına almıştır. Bununla birlikte hükümetin ulusal güvenlik konulu konulara ilişkin konuşma yasağı getirmesine şahit olunmaktadır. Hatta İslam Dini, Emir, Anayasa, Yargının Bağımsızlığı, Kamu Cezalandırma Birimlerine ait eleştiri içeren materyallerin yasa ile yasaklandığına da şahit olunmaktadır. 2009-2014 dönemi, beş yıllık ulusal kalkınma planı bünyesinde anti yozlaşma yasa tasarısı gündeme gelmiş, 2013 yılında geçen yasa metniyle de rüşvet, ihale suçları gibi suçlar ve bunlara ait manipölasyonlara ait 7 yıllık hapis cezası hükmü getirilmiştir. 2009 yılında muhbirlere ait bir koruma hükmü getirecek yasa taslağı hazırlansa da yasalaşan herhangi bir metin bulunmamaktadır (Right2info.org, 2015). 2013 yılı ve genel seçimleri takip eden Arap Baharı sonrası olarak anılan dönemde, çeşitli boykot eylemlerinin yaygınlaştığına şahit olunmaktadır. Ülkenin üçte birlik nüfus yoğunluğuna sahip Şii nüfusu, 50 üyeli ulusal parlamentoda yalnızca 8 sandalye elde edebilmiş, bu da yurt genelinde protesto eylemlerine neden olmuştur. Nitekim şeffaflık ve hesap verebilirlik talepleri, ülke yönetiminde söz sahibi Kuveyt

Emir’inden daha fazla talep edilmeye başlanmıştır. Kuveyt’te Görsel ve İşitsel Medya Yasası 2007 yılında, Basın ve Yayıncılık Yasası ise 2006 yılında yürürlüğe girmiş, bu iki dalı birleştirmek adına ise 2013 Nisan ayında, bir Birleştirilmiş Medya Yasası hükümet tarafından taslak formuna kazandırılmıştır. Bu taslakta, basın özgürlükleri ve bilgiye erişim konusunda düzenlemeye gidilmemiştir. Önceki yıllarda yalnızca 2009 yılında bilgiye erişim yasası taslak metni hazırlanmış olup, taslağa Kuveyt Şeffaflık Girişimi (Kuwait Transparency Society) adlı sivil toplum örgütü ön ayak olmuştur. 2013 yılında 5 parlamenter tarafından kamusal bilginin tutulması, belgelerin arşivlenmesi ve bilgi talebi süreçlerinin güvenceye alınması gibi konular tekrar gündeme getirilmesi ve taslağın meclise sunulmasına rağmen yasama evresi halen gerçekleşmemiştir (Blueprintforfreespeech.net, 2015).

4.11. Katar

Fransız Sınır Tanımayan Gazeteciler tarafından yapılan sıralamaya göre Katar, 180 ülke arasında basın ve ifade özgürlükleri sıralamasında 113. sıradadır (Rsf.org, 2015). Katar, bilgiye erişim konusunda yasal bir metin oluşturmuş olmamasına rağmen, medya sektöründe nüfuz sahibi bir ülke olarak basın özgürlüklerinde görece olarak iyi sırada yer almaktadır. Örneğin 2010-2013 yılları arasında ortaya çıkan Arap Baharı olaylarında, direnişçi gruplarının medya üzerinden desteklenmesinde rol sahibi olan *Al Jazeera Medya Grubu* ve *Ağt* yine Katar’da yer almaktadır. Katar yine de Özgürlük Evi adlı (Freedom House) bağımsız gözlem kuruluşu değerlendirmelerine göre, bağımsız bir medyaya sahip bir ülke olarak 2014 yılında da kabul görmemiştir (Relly ve Cuillier, 2010: 365). Gazetecilere, yönetici sınıf tarafından uygulanan sansürler ile Anayasal metinde yer alan 46 nolu maddedeki “Katar Emiri hiçbir koşulda eleştirilemez ve Emire ait ifadeler ancak yazılı izin alındıktan sonra yayımlanabilir” ifadesi ülkedeki bu saptamayı destekler niteliktedir. 2014 yılında evrensel bilgi erişimi ve yayımı ilkesi için aksi yönde bir Siber Suç Önleme Yasası yürürlüğe girmiştir. Böylelikle yerel barış ortamını bozucu ve yanlış haberler, ciddi hapis cezaları ile para cezalarına konu olabilmektedir (Cpj.org, 2015). Söz konusu yasa Körfeze kıyısı olan ülkeler grubu tarafından da ifade özgürlüklerine getirdiği ağır kısıtlamalar nedeni ile eleştiri almıştır.

Amerikan Sosyal İlerleme Zarureti adlı çalışma grubuna ait, Sosyal İlerleme Endeksine (SPI) göre, Dünyada “iyi halin temelleri” sıralamasında Katar; 70.60 toplam puan almıştır. Burada 4 temel göstergeden ilki olan temel bilgiye erişimde 97.01 puan almış, ikincisi olan enformasyon ve iletişime erişimde ise 82.55 puan almıştır (Socialprogressimperative.org, 2015). Katar endeks puanları üzerinden Dünya sıralamasına alınmayan ülkeler arasındadır. Katar, Almanya’da kurulan Uluslararası Şeffaflık Örgütü’nün 2014 yılında gerçekleştirdiği çalışmaya göre, 175 ülke arasından Uluslararası Yolsuzluk Algılama Endeksine göre 69 puanla 26 nolu sırada yer almıştır (Transparency.org, 2017). 2009 yılından 2016 yılına değin ilan

edilen yıl bazlı değişen sıralama değerlerine tekabül eden bir tablo görseli Katar için de aşağıdaki gibidir.

Tablo 10. Katar'ın 2009-2016 yılları arası, Uluslararası Şeffaflık Örgütü Yolsuzluk Algılama Endeksi (CPI) dünya ölçeği sıralaması (Transparency.org, 2017).

Yıl	CPI Dünya Sıralaması
2009	22
2010	19
2011	22
2012	27
2013	28
2014	26
2015	22
2016	31

Telekomünikasyon altyapısının güçlü olması nedeniyle Katar; Ortadoğu ülkeleri arasında Dünya Ekonomik Forumu Ağı Hazır Bulunuşluluk Endeksi (NRI)'ne göre en ileri ülke kabul edilmiştir. Ülkenin bilgi ve iletişim teknolojilerindeki iyiyeye giden göstergeleri, bu değerlendirmede etkili olmuştur. Katar, aynı değerlendirmede hem 2013 hem de 2014 yılları için dünya genelinde 23. sırada kabul edilmiştir. Bu nitelik bilgiye erişimdeki geleneksel kolaylıklar adına olumlu karşılanabilir. Bununla birlikte bilgiye erişime dair yasal metin ile vatandaşların ve gazetecilerin güvence altına alınması gerekliliği devam etmektedir. 5 bölüm ve 150 maddeden meydana gelen Katar Anayasasında 47 nolu madde ifade özgürlüğü, 48 nolu maddede ise basın özgürlüğü konusunda garantörlük sağladığı görülmekle beraber, şeffaflık ve bilgi edinme konulu herhangi bir hükme rastlanmamaktadır (Almeezan.qa, 2015).

4.12. Bahreyn

Bahreyn, 2010 yılı Birleşmiş Milletlerin e-devlet hazır bulunuşluluk değerlendirmelerine göre Ortadoğu'da yer alan ülkeler arasında bilişim altyapısı imkânları nedeni ile ilk sırada yer alan bir ülkedir. Buna rağmen Fransız *Sınır Tanımayan Gazeteciler* tarafından yapılan sıralamaya göre 180 ülke arasında basın ve ifade özgürlüklerinde 163. sıradadır (Rsf.org, 2015). Amerikan Sosyal İlerleme Zarureti adlı çalışma grubuna ait, Sosyal İlerleme Endeksine (SPI) göre ise, dünyada "iyi halin temelleri" sıralamasında Bahreyn, 67.17 toplam puan almıştır. Burada 4 temel göstergeden ilki olan temel bilgiye erişimde 95.29 puan almış, ikincisi olan enformasyon ve iletişime erişimde ise 74.40 puan almıştır (Socialprogressimperative.org, 2015). Bahreyn de endeks puanları üzerinden dünya sıralamasına alınmayan ülkeler arasındadır. Başka bir endeks sıralamasına göz atıldığında, Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün 2014 yılında gerçekleştirdiği çalışmaya göre, 175 ülke arasından Uluslararası Yolsuzluk Algılama Endeksine göre 49 puanla Bahreyn, 55 nolu sırada yer almıştır (Transparency.org, 2015). 2009 yılından 2016

yılına değin ilan edilen yıl bazlı değışen sıralama değerlerine tekabül eden bir tablo görseli Bahreyn için de aşağıdaki gibidir. Bahreyn’de dikkat çeken gerilemenin 2016 yılı ile kamuoyunda oluşan güvensizlik ve haber alamama duygusu ile bağlantılı olduğu düşünülebilir. Bahreyn’in tek bağımsız gazetesi olan Al Wasat’ın Fas ile ilgili bir yolsuzluk haberi yapması sebebiyle kapatılması 2017 yılına ait ve bu bağlantıyı doğrular bir gelişmedir.

Tablo 11. Bahreyn’in 2009-2016 yılları arası, Uluslararası Şeffaflık Örgütü Yolsuzluk Algılama Endeksi (CPI) dünya ölçeği sıralaması (Transparency.org, 2017).

Yıl	CPI Dünya Sıralaması
2009	46
2010	48
2011	46
2012	53
2013	57
2014	55
2015	50
2016	70

14 Şubat 2011 yılında meydana gelen protesto eylemlerinde ülkede getirilen sansür uygulamaları, internetin yavaşlatılması, medya ürünlerinin indirilmesinin yavaş internet sağlayıcı hizmetlerle engellenmek istemesi ve bazı bölgelerin çevrimdışı bırakılması gibi durumlara halk tarafından yoğun bir tepki gösterilmiştir. Ülkede Enformasyon İlişkileri İdaresi (IAA), YouTube, Facebook, Twitter, Al-Bawaba, Arap bölgesel portalı ve Bahrainonline.org gibi pek çok siteyi bağlı bulunduğu Enformasyon Bakanlığı adına 2006 yılından bu yana yasak koymuştur (Callister ve Everson, 2015: 41). Söz konusu İdare Birimi, 2010 yılında, doğrudan Enformasyon Bakanlığı’nın yerine sansürleme faaliyetlerindeki yetkiyi eline almıştır. 2002 yılından bu yana Basın Yasası ve Bilgiye Erişim konusunda iyileşmeye gidileceğinden bahsedilse de herhangi bir yasal düzenlemeye gidilmemiştir (Confinder.richmond.edu, 2015). Konuyla ilişkili dolaylı da olsa tek gelişme, 28 Nisan 2011 tarihinde Bahreyn Hükümetinin Uluslararası Sivil ve Siyasal Haklar Taahhüdü’nün 19. maddesini ihlal ettiğini kabul etmesi olmuştur. 5 bölüm ve 109 maddeden oluşan Bahreyn Anayasasında 23 nolu madde ifade özgürlüğüne ait iken 24 nolu madde de basın özgürlüğüne yer vermiş, ancak hiçbir maddede doğrudan basın özgürlüğü, şeffaflık gibi konulara yer vermemiştir (Al-amer, 2003: 5). 2012 ve 2013 yıllarında gerçekleştirilen yüksek düzeydeki halkla ilişkiler faaliyetlerine rağmen, yine de söz konusu alanlarda yeterli adımların atılmadığı ifade edilebilir. Ayrıca, başkent Manama’yı Arap ülkelerinin turizm ve kültür başkenti yapma konulu çabalara ve ilişkin reformlara rağmen durum değişmemiştir. Yine burada Arap İnsan Hakları Mahkemesi’nin kurulmuş olmasına rağmen, bilgi erişimi ve şeffaf yönetimi güvence altına alacak yasal düzenlemelere yer verilmemesi önemli bir eksiklik olarak görülmektedir (Freedomhouse.org, 2012).

4.13. Kıbrıs Rum Kesimi

Kıbrıs Rum Kesimi, Ortadoğu Coğrafyasında yer alan diğer ülkeler arasında Türkiye gibi Avrupa Birliği'ne entegrasyon ve uyum süreci nedeniyle ayrıcalıklı bir konumda yer almaktadır. Kıbrıs Rum Kesimi, bu süreçte aynı zamanda üyelik statüsü elde etmiş bir ülke olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte tüm Avrupa Birliği ülkeleri arasında bilgiye erişim hakkına dair yasası veya yasa teklifi olmayan tek ülke Kıbrıs Rum Kesimidir. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde ise "bilgiye erişim" konulu bir yasa mevzuatta yer almaktadır. Avrupa İnsan Hakları İhtihatlarına göre bir insan hakkı olarak kabul edilen bilgiye erişim hakkı, buna rağmen müzakere sürecinde bir ön uyum konusunda bir ön şart için diretilen başlıklardan biri olmamıştır. Avrupa Konseyi bölgesinde 40 kadar yönetsel bölge bilgiye erişim yasasına sahip iken; İspanya, Lüksemburg ve Malta gibi üç ülkenin bu konuda taslak yasa metinlerini henüz yaşama geçirmesi söz konusudur (Pappas, 2015: 218). Kıbrıs Rum Kesiminde; Basın Özgürlükleri Yasası, Veri Koruma Yasası, Devlet Arşivleri Yasası, Kamu Sektörü Enformasyonunun Tekrar Kullanımı Hakkında Yasa, Çevresel Bilgi Yasası ve Vatandaşlık Hakları Hakkındaki Yasası gibi yasalar, yakın/ilgili yasalar olmakla birlikte, bilgiye erişim hakkı, yönetimde şeffaflık ve itiraz süreçlerine ait herhangi bir hükme sahip değildir. Ülkede mevcut Devlet Sırlarına Dair Yasa metni de bilgi talepleri toplama konusunda herhangi bir dengeleyici hükme yer vermemiştir (Access-info.org, 2015). Kıbrıs Rum Kesimi Anayasasında ise 19 nolu maddenin 1,2 ve 3 nolu paragrafları, ifade ve konuşma özgürlüğüne yer vererek, bu konuda en yakın temalı düzenlemeler olarak görülebilir (Right2info.org, 2015). Avrupa İnsan Hakları Konvansiyonu'nun 10 nolu maddesi, yine aynı şekilde ifade özgürlüklerini tüm AB üyesi ülkeler için güvence altına alan bir Anayasal güvence olarak kabul edilebilmektedir. Benzer düzenleme, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Anayasası'nın 24. maddesinde düzenlenmiştir.

Fransız Sınır Tanımayan Gazeteciler tarafından yapılan sıralamaya göre 180 ülke arasında basın ve ifade özgürlüklerinde Kıbrıs Rum Kesimi 25. sırada yer alırken, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni 83 nolu sırada yer almaktadır (Rsf.org, 2014). Amerikan Sosyal İlerleme Zarureti adlı çalışma grubunun, Sosyal İlerleme Endeksine (SPI) göre Kıbrıs Rum Kesimi, Dünyada "iyi halin temelleri" sıralamasında 33 nolu (75.95 toplam puan) sırada yer almaktadır. Burada 4 temel göstergeden ilki olan temel bilgiye erişimde; dünya 20'incisi (97.95 toplam puan) ikincisi olan enformasyon ve iletişime erişimde ise dünya 28'incisi (83.40 puan) olmuştur (Socialprogressimperative.org, 2015). Kıbrıs Rum Kesimi, Almanya'da kurulan Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün 2014 yılında gerçekleştirdiği çalışmaya göre, 175 ülke arasından Uluslararası Yolsuzluk Algılama Endeksine göre 63 puanla 31 nolu sırada yer almıştır (Transparency.org, 2015). 2009 yılından 2016 yılına değin ilan edilen yıl bazlı değişen sıralama değerlerine tekabül eden bir tablo görseli Kıbrıs Rum Cumhuriyeti için de aşağıdaki gibidir. Kıbrıs'taki yolsuzluk algısındaki

yükseliş kamu kesiminde geniş yer bulan bir hadiseye bağlanabilir. 2015 yılında, Kıbrıs Rum Yönetiminin Başsavcısı Kostas Kliridis'in, uygunsuz davranışlarından ötürü Başsavcı Yardımcısı Rikkos Erotokritu'nun görevden alınması için Kıbrıs Rum Yüksek Mahkemesine başvuruda bulunmuştur. Nitekim 2016 yılı sıralamasında Kıbrıs Rum kesimi son 8 yılın en düşük sıralamasını görmüştür.

Tablo 12. Kıbrıs Rum Cumhuriyeti'nin 2009-2016 yılları arası, Uluslararası Şeffaflık Örgütü Yolsuzluk Algılama Endeksi (CPI) dünya ölçeği sıralaması (Transparency.org, 2017).

Yıl	CPI Dünya Sıralaması
2009	27
2010	28
2011	30
2012	29
2013	31
2014	31
2015	32
2016	47

5. Sonuç ve Değerlendirme

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 19. Maddesinde belirtildiği şekliyle bilgiye erişim hakkı ve bu konuda talepte bulunma gayreti, önde gelen insan haklarından biri olarak tanımlanabilir. Günümüzde bilgiye erişim konusu, demokrasinin unsurlarından biri olarak görülmesi, kabul edilebilir bir gerçektir. Ortadoğu ülkelerinin pek çoğunda görülen demokrasinin işletilmesi, işlevsel hale getirilmesi ve eksikliklerin giderilmesine ilişkin sorunlara aranan çözümler, çağın gereklerine uygun modern yaklaşımlardır. Anayasal ve yasal güvence altına alınan ve yönetim süreçlerine dönüştürülebilen bilgiye erişim hakkı, kamu yönetimlerinde etkinliğin ve şeffaflığın sağlanmasına ek olarak vatandaşların devleti daha üst düzeyde hesap verebilir hale getirmesine katkı sağlayacaktır (Yağmurlu, 2009: 89). Ortadoğu ülkelerinin birçoğunda görülen Arap Baharı sonrası toplumsal olayların çıkış noktası ve geri plan nedenleri, bu süreçlerin yakın geçmişte de doğru işletilmemesiyle ilişkilendirilebilir. Vatandaşların hükümet icraatlarını izleme kabiliyeti ve katılımcılığın gelişimine olan katkıları, yine bilgiye erişim hakkının genişletilmesi ve güvence altına alınmasıyla doğru orantılı olarak artabilecektir.

2015 yılı itibariyle nispeten karşılaştırılabilir ve güncel verilere başvurulduğunda; CPI yolsuzluk algılama endeksi (2014 yılı) ve *Sınır Tanımayan Gazeteciler* Grubuna ait RWB endeksi (2015 yılı) enformasyon özgürlüğü dünya sıralamaları sırasıyla bilgi edinme hakkı ve ifade ve enformasyon özgürlükleri adına genel bir fikir verebilmektedir. CPI endeks sıralarında üst sırada yer alan ülkeler, vatandaşlar tarafından en temiz kabul edilen yönetimlere sahip iken, RWB endeks sıralamasında

üst sırada yer alanlar enformasyon paylaşımı ve erişiminin en kolay olduğu ülkeler olarak belirlenmiştir. Bilgi edinme hakkı üzerine henüz yasa düzeyinde düzenlemeye gitmeyen 13 Ortadoğu ülkesi üzerine ilan ettiği ifadelerin karşılaştırmalı görseline aşağıdaki tablo aracılığı ile göz atılabilir.³

Tablo 13. Bilgi Edinme Hakkı üzerine yasa düzeyinde düzenlemeye gitmeyen 13 Orta doğu ülkesinin CPI, SPI İfade Özgürlüğü ve RWB endekslerine göre dünya sıralamaları

ÜLKE	CPI 2014 Dünya Sıralaması	RWB 2015 Dünya Sıralaması
Mısır	94	158
İran	136	173
Irak	170	153
Suudi Arabistan	55	164
Suriye	159	177
Birleşik Arap Emirlikleri	25	118
Filistin	-	138
Lübnan	136	106
Umman	64	134
Kuveyt	67	91
Katar	26	113
Bahreyn	55	163
Kıbrıs Rum Cumhuriyeti	31	25

Tablo 13'te yer alan sıralamada da görüldüğü üzere; Birleşik Arap Emirlikleri CPI dünya geneli sıralamasında 25'inci sırada yer almasına rağmen, ifade özgürlüklerinin yaşatılmasına sıkı sıkıya bağlı RWB endeks sıralamasında 118'inci olma derecesiyle alt sıralardadır. Ülke yönetime olan güven, üst sıralarda yer alıyor gibi gözükse de bir an önce bilgi edinme hakkına yasal güvence kazandırmak, halk adına bilgi toplama ve yayma sektöründe yer alan basın mensuplarının önünü açacak, daha fazla ve kolay enformasyon paylaşımı gerçekleştirilebilecektir. Böylelikle ülkenin 118 nolu dereceden üst sıralara tırmanması gerçekleşebilecektir.

RWB endeks sıralamasında görece olarak en üst düzeyde yer alan Kıbrıs Rum Kesimi'nin dünya enformasyon özgürlüğü dalında 25'incisi olması, büyük ölçüde AB bütünleşme sürecine borçludur. Ülkede CPI sıralamasında yönetime olan güvenin bir göstergesi olarak 31 nolu sırada yer alma görece başarısı, bilgi edinme ve enformasyon özgürlüğü dalında yasal zeminin doğru bir biçimde kazandırılmasının ürünü olabilir.

Gerek Anayasal hükümlerin, gerekse bilgiye erişim hakkını kısıtlayan icraatlar ile yasal düzenlemelerin, ülke gerekleri ile doğru orantılı olarak asgari düze-

3 SPI endeks sıralamasına bazı Orta Doğu ülkeleri dahil edilmediğinden bu tabloda bir kez daha yer verilmemiştir.

ye çekilerek tekrar yapılandırılması küresel dünyadaki diğer ülkeler için olduğu kadar, sosyal tansiyonun, kamusal memnuniyetsizliklerin ve tepkilerin genelde yoğun düzeyde olduğu Ortadoğu ülkeleri için de son derece gerekli ve ivedi bir adım olacaktır. Ortadoğu ülkeleri genelinde bilgiye erişim hakkına ait taleplerin doğru yönlendirilmesi, doğru zamanlama ile cevap verilebilmesi, idari birimlerin demokratik ideallere ters düşmeden koordinasyon ve cevap verme süreçlerinde etkin olarak görev alabilmesi, üzerinde durulması gereken önemli bir sorunsaldır. Bilgi edinme hakkına ait işleyen süreçler, merkezi ve yerel yönetim birimlerinde etkinliği arttırma, buna ilaveten uluslararası konvansiyonlar ve standartlar ile organik bağ kurma konusunda önemli bir ön adım olacaktır. Bu konuda ancak hükümetlerin ön ayak olduğu girişimler ile yaşama geçirilebileceği, dolayısıyla reformist bir yaklaşıma ihtiyaç duyulduğu unutulmaması gerekir.

KAYNAKÇA

- AL-AMER, M.A. (2003, February). Bahrain and the information society. In Western Asia Preparatory Conference for the World Summit on the Information Society (WSIS), Beirut, Lebanon (pp. 4-6).
- BAGHERI, P., & Hassan, K.H. (2015). Access to information and rights of withdrawal in Internet contracts in Iran: the legal challenges. *Computer Law & Security Report*, (1), 90. doi:10.1016/j.clsr.2014.11.006
- BEDK (2015), Bilgi Edinme ve Değerlendirme Kurulu, 2015, <http://www.bedk.gov.tr/BilgiEdinmeHakki.aspx>
- BENTON, L. A., Brujineel, M.T., Reider-Gordon, M., & Takher, A. (2012). Anti-Corruption*. *The International Lawyer*, 46(1), 353.
- BTI (2014) - Oman Country Report. BTI Project. 2014. Retrieved 29 December 2014, cpi.transparency.org
- BULUT, Y.T., & Bakan, İ.T. (2002). Yöneticilerin Eğitimi: Kahramanmaraş'taki Yöneticiler Üzerinde Bir Uygulama. *Amme İdaresi Dergisi*, 35(2), 93.
- CALLISTER, P.D., & Everson, K.C. (2015). Analysis of Freedom of Information for its Effect on Society, Considering the Arab Spring. *Information Law Journal*, 6(4), 36-52.
- CHABAN, S. (2013). Promoting gender-sensitive justice and legal reform in the Palestinian territories: Perspectives of Palestinian service providers. *Journal of International Women's Studies*, 12(3), 150-167.
- CHARAFIL, (2014) Freedom of expression and access to information in Syria today, 28 Kasım 2014, FAIFE (Committee on Freedom of Access to Information and Freedom of Expression), Access to information <http://www.ifla.org/publications/freedom-of-expression-and-access-to-information-in-syria-today>
- DURAN, H., & Özdemir, Ç. (2012). Türk Dış Politikasına Yansımalarıyla Arap Baharı. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 7(2).

- ELSAMAN, R.S., & Alshorbagy, A.A. (2011). Doing business in Egypt after the January revolution: capital market and investment laws. *Richmond Journal of Global Law and Business*, (1).
- ERCAN, Ü. ve Sığırı, Ü. (2015) “Kültürel Değerlerin Liderlik Özelliklerine Etkisi: Türk ve Amerikalı Yöneticiler Üzerine Bir Araştırma.” *Amme İdaresi Dergisi* 48.3.
- FARSOUN, S.K., & Aruri, N. (2006). *Palestine and the Palestinians: A social and political history*. West view Press.
- FEUILLE, J. (2011). Reforming Egypt’s Constitution: Hope for Egyptian Democracy. *Tex. Int’l LJ*, 47, 237.
- FISH, S., (1994). *There’s No Such Thing as Free Speech... and it’s a good thing too*, New York: Oxford University Press.
- HAMADE, S.N. (2009, April). Information and communication technology in Arab countries: Problems and solutions. In *Information Technology: New Generations, 2009. ITNG’09. Sixth International Conference on* (pp. 1498-1503). IEEE.
- HOBBS, T. (1968). *Leviathan*, ed. C.B. Macpherson, London: Penguin Books.
- <https://blueprintforfreespeech.net/document/lebanon-overview#footnote02>
- <https://blueprintforfreespeech.net/document/kuwait-overview>
- <http://confinder.richmond.edu/admin/docs/Bahrain.pdf>
- <https://cpj.org/2014/09/new-cybercrime-law-could-have-serious-consequences.php>, “New cybercrime law could have serious consequences for press freedom in Qatar”. *cpj.org*. 27 September 2014. Retrieved 19 January 2015.
- <https://freedomhouse.org/report/freedom-net/2012/bahrain>
- <http://hurbakis.net/content/turkiye-yolsuzluk-dosyalarini-kapatirken-iran-meclisi-3-arastirma-komisyonu-kurdu>
- <http://news.kuwaittimes.net/website/petty-corruption-kuwait-rise/>
- <http://rsf.org/index2014/en-middle-east.php>
- <http://rsf.org/index2014/en-middle-east.php>
- http://www.access-info.org/wp-content/uploads/Open_Cyprus_Report_and_Recommendations.pdf, Access Info Cyprus Report & Recommendations, The Access Info Cyprus Project 21 November 2011
- <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2014/03/information-law-palestine-ramallah-media.html#>
- <http://www.almeezan.qa/LawPage.aspx?id=2284&language=en>
- <https://www.article19.org/data/files/medialibrary/2266/11-07-14-LEGAL-iraq.pdf>
- <http://www.bilgiedinmeozgurlugu.com/#Anasayfa>
- https://www.constituteproject.org/constitution/Egypt_2014.pdf
- <http://www.freedominfo.org/2015/06/iran-implements-2009-law-on-access-to-information/>
- <https://www.hrw.org/news/2011/07/13/iraq-revise-draft-law-curbs-protests-speech>
- <https://www.opensocietyfoundations.org/about/history>

<http://www.redressonline.com/2015/11/who-is-right-in-syria/>

<http://www.right2info.org/resources/publications/laws-1/104-countries-with-ati-provisions>

<http://www.socialprogressimperative.org/data/spi#performance/countries/com6/dim1,dim2,com5,com6,dim3>

<http://www.transparency.org/cpi2013/results/>

<http://www.trthaber.com/haber/dunya/misirda-yolsuzluk-miktari-70-milyar-dolarin-uzerinde-225590.html>

https://www.constituteproject.org/constitution/Oman_2011.pdf

KALATHIL, S., & Boas, T.C. (2010). Open networks, closed regimes: The impact of the Internet on authoritarian rule. *Carnegie Endowment*.

KATZMAN, K. (2011). Iraq: Politics, Governance, and Human Rights. *Congressional Research Service: Issue Brief*, 1.

KRAIDY, M.M. (2007). Saudi Arabia, Lebanon and the changing Arab in formation order. *International Journal of Communication*, 1, 139.

MACINTOSH, A. (2004). Using informationandcommunicationtechnologiestoenhancecitizenengagement in the policy process. *Promise and Problems of E-democracy*, 19-142.

MARROUCH R. (2014). Syria's post-uprising media outlets: Challenges and opportunities in Syrian radio startups. *Hilary and Trinity Terms 2014, The Said and the Asfari Foundations, Reuters Institute for The Study Of Journalism*, Oxford University Press.

MILL, J.S. (1869). *On liberty*. Longmans, Green, Reader, and Dyer.

PAPPAS, N. (2015). Internet Use and Destination Preferences: Evidence from Crete and Cyprus. *Strategic Infrastructure Development for Economic Growth and Social Change*, 218.

POLIMENO, M.G. (2015). The 2014 Egyptian constitution: balancing leadership with civil rights (al-madaniyya) / by Maria Gloria Polimeno.

RELLY, J.E., & Cuillier, D. (2010). A comparison of political, cultural, and economic indicators of accession formation in Arab and non-Arab states. *Government Information Quarterly*, 27(4), 360-370.

ROMANO, D. (2014). Iraq's Descent into Civil War: A Constitutional Explanation. *Middle East Journal*, 68(4), 547-566. doi:10.3751/68.4.13

SAFFARĪ, S. (1993). The Legitimation of the Clergy's Right to Rule in the Iranian Constitution of 1979. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 20(1), 64-82.

VON MALTZAHN, N. (2015). *The Syria-Iran axis: cultural diplomacy and international relations in the Middle East*. IB Tauris.

YAĞMURLU, A.T. (2009). Halkla İlişkiler Mekanizması Olarak Kamu Denetçiliği. *Amme İdaresi Dergisi*, 42(1), 87.

WHĪTAKER, B. (2011). "Oman's Sultan Qaboos: a classy despot". *The Guardian*. Retrieved 29 December 2014. <http://www.theguardian.com/commentisfree/2011/mar/04/oman-sultan-qaboos-despot>

EV HANIMLARININ GİRİŞİMCİLİĞİ: GAZİANTEP İLİNDE NİTEL BİR ARAŞTIRMA

İbrahim Sani MERT¹

Geliş: 06.10.2017 Kabul: 13.12.2017

DOI: 10.29029/busbed.341991

Öz

Ülke ekonomisinin temel itici gücü olan girişimcilik faaliyetlerinde, toplumumuzun yarısını oluşturan kadınlarımızın arzu edilen konumda olmaması gerek uygulayıcıların gerekse akademisyenlerin konuya olan ilgisini arttırmıştır. Yapılan bu çalışmada, önemli bir kadın girişimci kaynağı olan ev hanımlarının girişimcilik fikirleri incelenmiştir. Gaziantep ilimizdeki 128 ev hanımından yarı yapılandırılmış görüşme ile bir iş kurlmaları durumunda ne yapacaklarına ilişkin veri toplanmıştır. Elde edilen bulgulara göre kadınların %48'inin gıda, %14'ünün tekstil sektörüne yönelik iş fikrine sahip oldukları ve her dört kadından birinin girişimcilik sürecinde interneti kullanmayı düşündüğü tespit edilmiştir. Araştırma kapsamında ev hanımlarının olası girişimciliklerinde çevresel ve kültürel etkilerin ön plana çıktığı belirlenerek, konu ile ilgili uygulayıcı ve akademisyenlere önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Girişimcilik, Kadın Girişimciliği, Ev Hanımları, İş Fikri, Gaziantep.

HOUSEWIVES' ENTREPRENEURSHIP: A QUALITATIVE RESEARCH IN GAZİANTEP

Abstract

The fact, the women who constitute the half of our society are not in the desired position in the entrepreneurship activities -which is the main driving force of the country's economy-, has increased the interest of academicians and practitioner. In this study, the housewives'-who are an important source of woman

1 Doç. Dr., Antalya Bilim Üniversitesi, ibrahim.mert@antalya.edu.tr

entrepreneurs- idea of entrepreneurship, was examined. The data was gathered via a semi-structured interview from 128 housewives in Gaziantep by asking how to create a business plan if they set up a business. According to the findings, it was determined that 48% of the women had business idea related with food sector and 14% of the women with the textile sector while one of every four housewives has planned to use the internet in their entrepreneurship process. Within the scope of the research, it was determined that the environmental and cultural factors effect the housewives' entrepreneurship ideas, and suggestions were made to practitioners and academicians related to the subject.

Keywords: *Entrepreneurship, Women Entrepreneurship, Housewives, Business Idea, Gaziantep.*

Giriş

Ekonominin temel itici gücü olan girişimcilik, istihdam yoluyla refah yaratmasından dolayı, sosyal adaletin önemli bir bileşenidir. Bu sebeple devlet ve ekonomilerin çoğu, girişimciliğin desteklenmesi konusuna öncelik vermekte ve girişimcilere önemli destekler sağlamaktadır. Bu çerçevede, girişimciliğin genel olarak makro ve mikro olarak iki kategoride ele alındığı; makro seviyede rekabet politikası, göçmen politikası, vergi politikası, düzenleyici çerçeve ve mikro seviyede ise eğitim, bilgilendirme, danışmanlık ve koçluk, değişim programları, finansmana erişimin kolaylaştırılması gibi konularda değerlendirildiği görülmektedir. Bu değerlendirmeler ışığında, Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB) bünyesinde geniş bir katılımı hazırlanan Türkiye Girişimcilik Stratejisi ve Eylem Planı (GİSEP), Yüksek Planlama Kurulu'nun 18 Haziran 2015 tarih ve 2015/18 sayılı Kararı ile kabul edilerek 01 Temmuz 2015 tarihinde resmi gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (GİSEP, 2015-2018: 20). Bu eylem planı kapsamında ön plana çıkan ve kadın girişimciliği ile ilgili araştırmalara hedef gösteren hususlardan birisi kadın girişimcilerin ihtiyaçları konusunda veri azlığı, bir diğeri ise kadın girişimcilerin profillerinin belirlenmesine duyulan ihtiyaçtır (GİSEP, 2015-2018: 20: 68: 91).

Nitekim, toplumumuzun yarısını oluşturan kadınlarımızın ülke ekonomisi açısından büyük önem teşkil eden girişimcilik faaliyetlerinde arzu edilen paya sahip olmaması, gerek uygulayıcıların gerekse akademisyenlerin konuya olan ilgisini arttırmıştır. Yapılan bu çalışmada da, önemli bir kadın girişimci kaynağı olan ev hanımlarının iş kurma fikirleri incelenmiştir. Bu kapsamda ev hanımlarının girişimcilik düşünceleri, olası girişimcilik faaliyetlerinde nasıl bir iş planı oluşturacakları, yapmayı planladıkları işler dikkate alınarak girişimcilik düşüncelerinde etkili olan faktörlerin neler olduğu araştırılmıştır.

Çalışmada öncelikle girişimcilik konusunda kısa bir yazın incelemesine yer verilerek, girişimcilikte etkili olan hususlar belirlenmeye çalışılmış müteakiben araştırma yöntemi ve bulgulara değinilerek sonuç ve tartışma kısmında elde edilen bulgular kapsamında ev hanımlarının girişimciliğinde etkili olduğu değerlendirilen kültürel ve çevresel hususlar vurgulanmıştır.

Girişimciliğin Tanımı

Girişimcilik ortak bir tanımdan yoksundur. Diğer bir ifade ile girişimciliğin tanımı tam olarak ortaya konamamıştır. Ancak girişimciliğin varlığının dolayısıyla da etkisinin herkes tarafından hissedildiği konusunda bir şüphe yoktur (Shaver, Scott ve Linda, 1991: 23-46). Bu nedenle, girişimcilik birçok farklı disiplindeki uygulayıcı ve akademisyenlerin yakından ilgilendikleri konulardan biridir.

Fransızca “entreprendre” kelimesinden İngilizceye geçmiş bir kelime olan girişimcilik (entrepreneur) “üzerine alma” anlamındadır (Kuratko ve Hodgetts, 1992: 3). Ancak girişimcilik tanımlamaya çalışıldığında birbirinden farklı yaklaşımlar söz konusudur.

Bazı girişimcilik tanımları şu şekilde özetlenebilir; “Bir örgütün yeni kombinasyonları; yeni ürünler, yeni hizmetler, yeni hammadde kaynakları, yeni üretim yöntemleri, yeni pazarlar, yeni örgüt türleridir.” (Schumpeter, 1934), “Belirsizlik ... verimli kaynakların koordinasyonu... yenilikler ve sermaye tedarikidir.” (Hoselitz, 1952). “Kar amaçlı bir işletme kurmak ve geliştirmektir.” (Cole, 1959). “Orta düzeyde risk üstlenmedir.” (McClelland, 1961). “Yeni örgütlerin yaratılmasıdır.” (Gartner, 1985). “Kıt kaynakların koordinasyonuna ilişkin kararlar verme ve yargılara varmadır.” (Casson, 1982). “Kurucularını önceki seçimler ve sanayi ile ilgili deneyim ve fırsatları yakalamasıdır.” (Hart, Stevenson ve Dial, 1995). “Mevcut durumdaki kontrollü kaynaklara bakılmaksızın fırsat peşinde koşmaktır.” (Stevenson, Roberts ve Grousbeck, 1989), “Fırsatların nasıl bir yenilik yaratacağına yönelik iş sahalarının anlaşılmasıdır.” (Shane ve Venkataraman, 2000). “Bir fırsatı yakalamak ve değerlendirmek için kaynakların bir araya getirilmesi ile oluşan bir değer yaratma sürecidir.” (Morris ve Davis, 1994). “Niyet, kaynak, sınır ve değişim faktörleriyle, davranışa ve süreç perspektifine yönelik olarak, yeni birleşimler yaratma sürecidir.” (Gundry ve Kickul, 1996). “Daha önceden, kişi veya kişiler tarafından fark edilmemiş bir fırsat yakalamaktır.” (Brazeal, 1999). “Daha önce rutin, sıradan iş süreçlerinde yapılmayan farklı bir şeyler yapmaktır.” (Kurakto ve Hodgetts, 1992).

Girişimcilikle ilgili yukarıdaki tanımlar incelendiğinde girişimciliğin doğasına ilişkin ön plana çıkan unsurlar aşağıdaki gibidir (Dollinger, 1999: 4'den Akt. Mert, Güney ve Güney, 2009);

- Yaratıcılık ve yenilik,
- Kaynakları bir araya getirerek yeni bir ürün, hizmet, fikir, süreç, örgüt kurma,
- Kazanç elde etme veya kazancı artırma,
- Risk alma, belirli bir başarısızlığı göze alarak hareket,
- Risk ve belirsizlik altında değer yaratma,
- Proaktiflik, reaktifliğin bir kenara bırakılması.

Benzer şekilde, Dollinger (2008: 9)'e göre de girişimcilik tanımlarındaki ortak hususlar; yaratıcılık ve inovasyon, kaynak bulma, kullanma ve dağıtma, organize etme, risk ve belirsizlik altında fırsat arayışı veya kazanımıdır. Girişimcilik, bir değer yaratmadaki liderliği ifade eder. Bu değer yaratma; bir düşünce tarzı, sebep sonuç ilişkisi ve bir fırsat yakalamayı gerektirir (Ratnaningtyas ve Lawiyah, 2016: 173).

Kadın Girişimciliği

Girişimcilik sadece günümüzde öne çıkan bir husus değildir. Girişimcilik aynı zamanda tarihsel bir konu olarak, insan topluluklarının değişim ve gelişimiyle de ilişkilidir. İnsan topluluklarının değişim ve gelişimine AvlinToffler'ın (Toffler, 1980) yaklaşımıyla baktığımızda, sırasıyla tarım toplumu, endüstri toplumu ve bilgi toplumu olarak üç dalga içinde incelenebileği anlaşılmaktadır. Ancak tarım toplumundan önceki yani avcı-toplayıcı toplulukların başlangıç olarak alınması girişimcilik faaliyetinin daha iyi anlaşılabilmesine katkıda bulunabilecektir.

Avcı-toplayıcı toplumlara bakıldığında kadın ve kısmen çocuklar toplayıcılık, erkekler ise avcılık faaliyetine odaklanmışlardır. Bu iş bölümü o zamanki toplumdaki erkek ve kadın rollerini dolayısıyla girişimciliğini de şekillendirmektedir. Örneğin, erkeklerin sorumluluğunda olan avlanma, riskli ve her zaman sonuç alınamayacak bir faaliyet iken, kadınların sorumluluğunda olan toplayıcılık genelde daha garantili ve çoğunlukla elde bir besinle, bir ürün ile dönülecek bir faaliyettir. Bu açıdan bakıldığında, kadın ve erkek girişimciliği günümüzde olduğu gibi erkek egemen bir yapıda değil, tam tersine kadının lehine bir durumdur. Diğer bir ifade ile, avcı ve toplayıcı toplumlar girişimcilik açısından ele alındığında, kadınların girişimciliği erkeklerden hiç de az değil hatta onlara göre daha avantajlı bir durumdur. Ancak bu avantaj tarım toplumuna geçişle erkeğe geçmiştir. Çünkü avcı ve toplayıcı toplumlar da ayrı ayrı faaliyet gösteren ve hayatta kalmak, günümüzdeki ifadesiyle sürdürülebilir bir rekabet elde edebilmek için dayanılan temel faaliyetlerde kadın avantajlı iken, tarım toplumunun gerekleri olarak bir arada yaşayan geniş aile odaklı toplumlarda aynı yerde aynı işleri yapmanın etkisiyle, erkek egemen güç başlamış ve hiyerarşik düzende erkek kadına egemen olmuştur. Ne yazık ki, bunun hala günümüzde devam ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Şu an dünyada

bir çok üniversitesinde “kadın girişimciliği” dersi “kadın ve genç girişimciliği” gibi dersler verilmektedir, “erkek girişimciliği” şekilde bir derse rastlamak zor olacağı gibi gerek devlet gerek farklı sosyal örgütlerde kadın girişimciliği erkek girişimciliğine oranla pozitif yönde bir ayrımcılığa yol açacak oranda daha fazla desteklenmektedir.

Nitekim Avrupa Komisyonu üye ülkelerle birlikte çeşitli inisiyatifler geliştirerek kadın girişimciliğinin önündeki engelleri ortadan kaldırmaya çalışmaktadır. Bu amaçla başlatılan önemli inisiyatifler; Kadın Girişimciler İçin Mentörler Ağı, Kadın Girişimci Elçiler Ağı, Avrupa Kadın Girişimciliğini Teşvik Ağı, Kadın Girişimciliği Portalı şeklindedir (GİSEP 2015-2018: 27-28).

Yukarıda insan topluluklarının gelişimiyle ilişkilendirilerek açıklanmaya çalışılan girişimcilik faaliyetleri, bir vakum içinde bağımsız faaliyetler değildir. Bunlar sosyal ilişkilerde sosyal ağların içine gömülmüş çalışmaları, eylemleri ifade eder. Bu yüzden bazı ülkelerde, örneğin Malezya gibi, kadınlardaki girişimciliği arttırmak için sosyal ağlar tesis edilmesi ve karşılıklı bilgi alışverişinin sağlanması hedeflenmiştir (Mamun vd., 2016: 364).

Kadın girişimciğinden söz edebilmek için, tek başına veya en az %30 payla bir işletmenin sahibi olan kadın anlaşılmalıdır (GİSEP 2015-2018: 19). Bu kapsamda düşünüldüğünde, OECD’nin yaptığı değerlendirmeye göre kadın girişimcilerin işsizliğin ve sürdürülebilir bir ekonomik gelişmenin sağlanmasındaki etkisi büyüktür. Kadın girişimciler ekonomik değişme ve gelişmeye katkıda bulunan önemli güçtür. Bu durum özellikle gelişen ekonomilerde yoksulluğun ve gelir dağılımındaki eşitsizliğin azaltılmasında önemli bir husustur (Mamun vd., 2016: 364).

Ekonomideki öneminden dolayı kadın girişimciliği ile ilgili bir çok küresel boyutlu araştırmaya rastlamak mümkündür. Örneğin Küresel Girişimcilik ve Kalkınma Endeksi (GEDI) Kadın Girişimciliği Araştırması-2014 “yenilikçi, pazarını büyüten, ihracat odaklı” kadın girişimcilere odaklanmıştır. Araştırmaya Türkiye dâhil 30 ülke katılmıştır. Araştırma parametreleri, girişimcilik ortamı, ekosistem ve kadın girişimcilerde girişimcilik niteliğinden oluşmaktadır. Türkiye yüksek büyüme tempolu kadın girişimciliği açısından incelendiğinde 30 ülke arasında 18nci sıradadır. Bu durum, diğer ülkelerle karşılaştırıldığında kişi başına milli gelir yüksekliğine göre düşük kalmaktadır (GİSEP 2015-2018: 40-41).

Crunchbase tarafından Nisan, 2017’de yayınlanan bir rapora göre tüm dünyada kadın girişimcilerin oranı %17 civarında olup bu oran 2009 ve 2011 yılları arasında önemli bir artışla %9’dan %14’lere çıkmıştır (Ünsal, 2017). Ayrıca Global Girişimcilik Monitörü (Global Entrepreneurship Monitor) tarafından 65 ülke üzerinde yapılan ve Kadın/Erkek girişimci oranlarının tespit edildiği bir araştırmaya göre de (2016 Yılı), Kadın/Erkek girişimci oranı ülkemiz için 0,45 olup Türkiye 65 ülke

sıralamasında 61'ncidir. Bu oran diğer ülkelerle kıyaslandığında nispeten düşük bir seviyededir. Diğer bazı ülkelerde ise Kadın/Erkek girişimci oranı yüksekten düşüğe Endonezya için 1,24 (1'nci sırada), Rusya için 0,82 (15'nci sırada), Çin için 0,73 (23'üncü sırada), İran için 0,54 (48'inci sırada), Ürdün için 0,26 (65'nci sırada) şeklindedir (GEM, 2016).

Uluslararası Çalışma Örgütü-ILO (2006) tarafından yürütülen bir araştırmada, kadın girişimcilerin başarısına etki eden dört kişisel ve dört çevresel faktör tespit edilmiştir. Kişisel faktörler sırasıyla: (1) motivasyon ve adanma; (2) yetenek ve beceriler; (3) fikirler ve pazarlar; ve (4) kaynaklar. Çevresel faktörler ise: (1) girişimcilik destek organizasyonları; (2) genişleyebilen bir destek çevresi; (3) ekonomik/pazar çevresi; (4) sosyo-kültürel çevre şeklindedir. Grisna vd. (2017: 93) ise kadın girişimciliğini etkileyen faktörleri; dürüstlük, çok çalışma ve risk alma olarak belirtmektedir.

Kadınların girişimciliğinde diğer bir ifade ile bir işi geliştirmesinde etkili olan faktörler; ekonomik bağımsızlık arzusu, karar verme, başlangıç sermayesi bulabilecek bir sosyal ağa sahip olma, bilgi, yetenek ve deneyim, çocuklarına karşı duyduğu sorumluluk (Amzad, 2009: 220) şeklinde sıralanabilir.

Bu ve araştırmanın bundan sonraki kısımlarında farklı kaynaklardan alınan faktörler ışığında, ev hanımlarının kadın girişimciliğinde önemli bir pay asahip olduğu değerlendirilmektedir. Bu kapsamda aşağıda sırasıyla, girişimciliğin fiiliyata dökülmesinde etkili olan girişimcilik süreci, girişimcilik yetkinliği ve girişimciliği teşvik eden unsurlar açısından ev hanımlarının girişimcilik yatınlığı veya potansiyeline vurgu yapılacaktır.

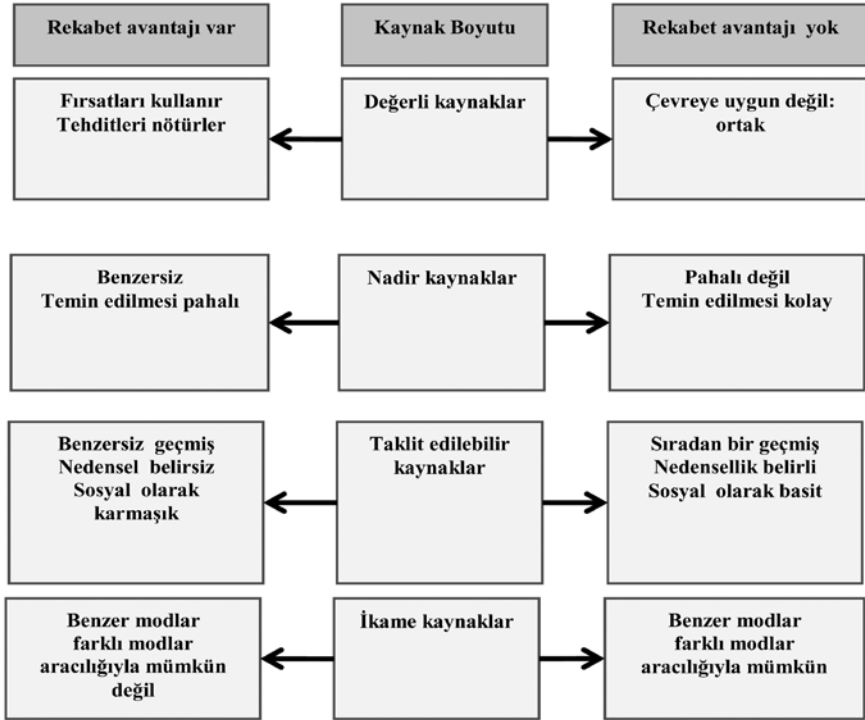
Girişimcilik Süreci

Girişimcilik süreci içerisinde geliştirilmesinde dört aşama söz konusudur; doğum öncesi aşama, kabullenme aşaması, büyüme ve yetişkinlik aşamadır (Ratnaningtyas ve Lawiyah, 2016: 174).

İlk aşama olan doğum öncesi, iş fikrinin oluşturulmasına yönelik bütün materyallerin ele alınmasını ve başarıya ulaşmak için adımların detaylı bir şekilde belirlenmesini gerektirir. Kabul olma aşamasında ise girişimciler ortaya koyacakları ürün veya hizmetin özgün olmasına çalışırlar. Bu iki aşamada iş alanına nüfuz etme ve olası engelleri ortadan kaldırmaya odaklanma söz konusudur. Üçüncü aşamada, performans gösterme vardır ve şirket gelişme gösterir. Girişimciler genellikle ilk iki aşamada gösterdikleri başarı etkisiyle üç ve dördüncü aşamalarda başarısızlığa hazır değillerdir bu nedenle başarısızlığın girişimciler üzerindeki etkisi de ilk aşamalardan çok daha fazla ve yıkıcı olur (Ratnaningtyas ve Lawiyah, 2016: 174).

Yukarıda sıralanan dört aşama aynı zamanda girişimcilik sürecinde kullanılan kaynakların da ele alınma aşamalarıdır. Temelde girişimcilik bir kaynak kullanma sürecidir. Şekil-1’de girişimcilik sürecinde kullanılacak dört kaynak (değerli kaynaklar, nadir kaynaklar, taklit edilebilir kaynaklar ve ikame kaynaklar) sınıflandırması ile bu kaynakların rekabet avantajı yaratma veya yaratmamasına göre nasıl değişeceği gösterilmektedir (Barney, 1991: 99’den Akt. Dollinger, 2008: 44).

Şekil 1: Kaynak Özellikleri ve Rekabet Üstünlüğü (Barney, 1991: 99’den Akt. Dollinger, 2008: 44’den uyarlanmıştır.)

Bu boyutların ev hanımlarının özellikleri ve bu özelliklerin girişimcilik üzerindeki etkisi açısından dikkate alınması ev hanımlarının girişimcilik potansiyellerinin anlaşılması açısından uygun olacaktır. Kadın girişimciliğinin önemli ve değerli bir kaynağı olan ev hanımlarının ellerindeki en önemli kaynak ev işlerinden dolayı sahip oldukları tecrübe, evlerindeki bulunan eşya, malzeme vb. kullanım ve düzenlemesindeki ehliyet ve konu, komşu, akraba vb. sahip oldukları çevre şeklinde sıralanabilir. Ev hanımlarının ellerindeki bu yetkinlik kaynaklarını Şekil 1’de gösterildiği gibi rekabet avantajı yaratmaya yönelik değerlendirmeleri halinde girişimcilik potansiyelleri artabilecektir.

Girişimcilik Yetkinliği

Girişimcilikte yetkinlik bazlı yaklaşım girişimcilik yazınında giderek artan bir önemle incelenmeye başlanmıştır. Yetkinlik bazlı yaklaşım son yıllarda insan kaynakları alanında eğitim ve geliştirmeye yönelik faaliyetlerde ön plana çıkmıştır. Bu kapsamda ön plana çıkan ilk yetkinlik olan girişimcinin konsept yetkinliği, onun yaratıcı düşünme kabiliyetini, yeni bir fikir ile ilgili olarak muhtemel oluşabilecek sonuç ve düşünce ihtimallerinin hesaplanabilmesini ifade eder. Bu yetkinlik; bilişsel düşünme, yenilikçilik, analitik düşünme, problem çözme, öğrenme karar verme, belirsizlikle baş etme ve risk alma yeteneklerini içerir. İkinci yetkinlik ise organize etme yetkinliğidir. Organize etme yetkinliği girişimcinin farklı işleri ve kaynakları ele alarak bunlar arasında bir eşgüdüm oluşturacak şekilde bir örgütleme yapmasını gerektirir. Girişimciliğin diğer bir yetkinliği ise adanma yetkinliğidir. Adanma girişimcinin kendini yaptığı işe insiyatif olarak, proaktif davranarak vermesini, yaptığı işi sahiplenmesini ifade eder. Adanma yetkinliği, girişimcinin işe başlayıp bu işi bitirmesindeki en önemli yetkinliğidir (Mamun vd., 2016: 365-366).

Yukarıda sıralanan temel girişimci yetkinlikleri olan konsept yetkinliği, organize etme yetkinliği ve adanma yetkinliğinin ev hanımlarında görülme potansiyeli düşünülürse, ev hanımlarının bu yetkinliklere sahip olma açısından ne derece ön planda oldukları anlaşılabilir. Örneğin, yaratıcı düşünme kabiliyetine dayanan konsept yetkinliği açısından Maslow (1999)'un da vurguladığı gibi ev hanımları ön plandadır. Maslow (1999), kendini gerçekleştirme sürecini yaratıcılıkla özdeşleştirerek bunun en çok görüldüğü örnek olarak ev hanımlarını işaret etmiştir. Hergün ne yemek yapacağını düşünmek dahi buna bir misal olarak verilebilir. Benzer şekilde ev işlerinin yapılmasındaki düzen, evin tertibi, eşyaların yerleştirilmesi vb. faaliyetler dikkate alınır ev hanımlarının organize etme yeteneği, annelik yönü dikkate alınır ev hanımlarının adanma yetkinliklerinin ne derece baskın ve belirgin olduğu anlaşılabilir.

Diğer yandan, Tablo 1'de girişimcinin oryantasyon tasarımı kapsamında girişimci yetkinlikleri ile ilişkilendirilecek bazı özellikler verilmiştir (Junior vd., 2016: 318). Ev hanımlarının sahip olduğu yetkinliklerin şirketlere yönelik oluşturulmuş Tablo-1'deki boyutlarla da yakından ilişkilendirilebilir. Proaktiflik, yenilikçilik ve otonomi ev hanımlarının yaptıkları işlerde nerede ise hergün tecrübe ettikleri boyutlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer iki boyut olan risk alma ve rekabetçi saldırganlık ise daha çok ev hanımlarının girişimcilik sürecinde desteklenmesi gereken boyutlar olarak değerlendirilebilir.

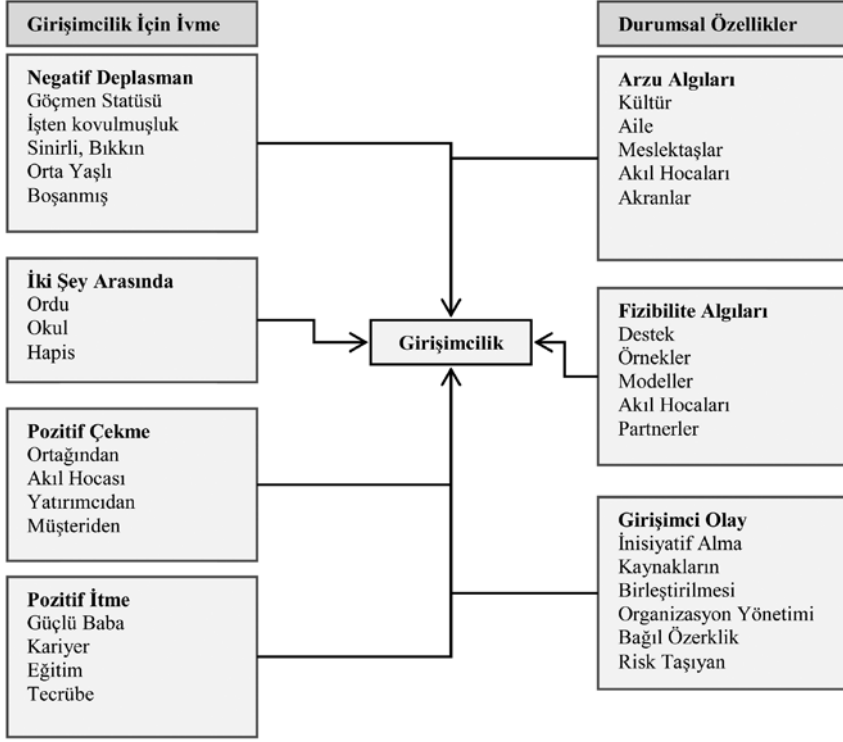
Tablo 1: Girişimci Oryantasyon Tasarımı (Junior vd., 2016: 318'den uyarlanmıştır.)

		Boyut	Tanım
Lumpkinand Dess'ın (1996) yapısı 5 boyutlu (Çok boyutlu)	Miller's (1983) ve Covinand Slevin'in (1989) yapısı 3 boyutlu (Tek boyutlu)	Proaktiflik	Süreçlerle ilgili olma, gelecekteki ihtiyaçlar üzerinden hareketle katılım, mevcut durumla ilgili veya ilgisiz yeni fırsatlar arama, yeni ürünlerin ve markaların rekabetten önce sunumu (Venkatraman, 1989).
		Yenilikçilik	Bir şirketin yeni ürün, hizmet ve teknolojilerin geliştirilmesi ile sonuçlanacak yeni fikirlere, deneyimlere, yaratıcı süreçlere dahil olması ve bunları desteklemesi eğilimi (Lumpkin ve Dess, 1996).
	Risk alma	Başarılı bir sonuç belli olmasa bile cesaret göstererek fırsatları yakalamak, kaynakların önemli bir bölümünü tehlikeye sokarak yüksek getirili girişimlerde bulunmak (Lumpkin ve Dess, 1996).	
	Otonomi	Bağımsız hareket eden yeni, yaratıcı bir fikir ile gelen birey ya da grupların eylemlerini geliştirmek ve tamamen teşvik etmek (Lumpkin ve Dess, 1996).	
	Rekabetçi saldırganlık	Bir şirketin rakipleri ile mücadelede istekliliğini yansıtır. Rakiplerin yoğun ve güçlü olduğu bir pazara girerek onlarla mücadeleyi ifade eder (Lumpkin ve Dess, 1996).	

Girişimciyi Teşvik Eden Unsurlar

Girişimciliğin kaynaklarına yani girişimciyi teşvik, motive eden unsurlara baktığımızda aşağıdaki şekilde (Şekil-2) Dollinger (2008) tarafından ortaya konulan iki kategori gösterilmektedir. Bunlardan ilki girişimciliğin ivmeleri, girişimci için ivme yaratacak faaliyetlerdir. Diğeri ise durumsal özellikler, karakteristikler olmak üzere iki başlık altında toplanmaktadır.

Şekil 2: Girişimciliğin Tedarik Sahaları (Dollinger, 2008: 56)

Ev hanımlarının durumu Şekil 2’deki unsurlar açısından ele alındığında, hem girişimcilikte ivme yaratan faktörler hem de durumsal faktörlerin farklı ağırlıklarla ev hanımlarının girişimciliğinde etkili olacağı değerlendirilebilir. İvme yaratan faktörler açısından negatif deplasman ve pozitif çekme olarak ortaya konulan hususların ev hanımlarının girişimcilik potansiyellerinde daha etkili olduğu düşünülebilir. Ayrıca ülkemizde göçmen statüsündeki ev hanımlarının sayısı da hiç de azımsanmayacak bir oranda olması, ayrıca sadece göçmen olarak düşünülmeyp kendi memleketi dışında bir ilde ikamet eden ev hanımlarının da bir anlamda girişimcilikte ivme yaratan bir konumda olabileceği anlaşılabilir. Eskiden bir işte çalışan fakat daha sonra işi bırakma veya işten çıkarılma durumunda kalan ev hanımlarının da girişimcilik açısından bir potansiyel oluşturması söz konusudur. Bununla birlikte bıkkınlık ve orta yaş unsurları açısından da genellikle ev hanımları bir girişimci adayı konumundadır. Komşuluk ve akrabalık ilişkileri ve gün vb. sosyal etkileşimlerde ev hanımları birbirleriyle yakın ve samimi ilişki ve etkileşim içerisine girmektedir. Bu nedenle bazı kadınların ev hanımları üzerinde Şekil 2’de belirtilen pozitif çekme unsurları açısından etkili bir rol oynayabileceği değerlendirilebilir.

Diğer yandan Şekil 2’deki durumsal özelliklerden kültür, aile, akrantar vb. arzu algıları gibi unsurların önemli bir çevresel etkiye sahip olduğu ve ev hanımlarının girişimciliklerinde itici bir faktör oluşturduğu söylenebilir.

Yöntem

Örnekleme

Araştırmaya Gaziantep ilinden 128 ev hanımı dahil edilmiştir. Katılımcılar, Gaziantep’in Şehitkamil ve Şahinbey ilçelerindeki 36 farklı mahallede ikamet etmektedirler. Araştırma kapsamında seçilen mahalleler mümkün olduğunca Gaziantep ilinin bütününe temsil edebilecek şekilde sosyo-ekonomik farklılıklar dikkate alınarak belirlenmiştir. Katılımcılar amaçlı ve kolayda örnekleme yöntemiyle seçilmiş herhangi bir işte çalışmayan ve halihazırda herhangi bir girişimcilik faaliyetinde bulunmamış ev hanımlarıdır. Katılımcıların hepsi evli olup %86’sı çocuk sahibidir. Katılımcıların % 14’ü okur yazar, % 27’si ilköğretim, % 50’si lise, % 8’i yüksek okul ve üniversite mezundur. Katılımcıların yaşları 24-62 arasında değişmekte olup yaş ortalaması 36’dır. Katılımcıların hepsi Gaziantep nüfusuna kayıtlıdır.

Veri toplama

Araştırma verilerinin toplanmasında yarı yapılandırılmış şekilde karşılıklı görüşme yöntemi kullanılmıştır. Bu kapsamda katılımcılara, önceden tasarlanmış açık uçlu soruların yanı sıra, görüşme sırasında geliştirilen tamamlayıcı sorular da sorulmuştur. Görüşmeler iki aşamada gerçekleştirilmiştir. İlk görüşmede ev hanımlarına bir girişimcilik senaryosu (durumu) anlatılmış ve birkaç gün içerisinde ikinci bir görüşme yapılacağı belirtilmiştir. Yapılan bu ilk görüşmede, bahse konu senaryo gereği, eğer kendilerine 100.000 TL verilmiş olsa (iki yıl sonra en az 100.000 TL net kar sağlayacak şekilde) ne tür bir iş/girişimcilik yapacakları ve nasıl bir iş kuracakları (iş planları), yanlarında çalıştıracakları elemanları kimlerden ve nasıl seçecekleri sorulmuş ancak hemen cevap vermeleri istenmeyerek ikinci bir görüşmede fikirlerinin detaylı olarak alınacağı belirtilmiştir. Böylece katılımcıların kurmayı düşündükleri işe yönelik yeterli bir düşünme fırsatına sahip olmalarına imkan sağlanmıştır. Müteakiben bir kaç gün sonra yapılan ikinci görüşmede kurmayı düşündükleri işe yönelik detaylar hakkında bilgi alınmıştır. Yapılan ikinci görüşmeler ortalama 30-40 dakika aralığında sürmüştür.

Bulgular

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre ev hanımlarının en çok ev yemekleri yapan bir iş kurmayı düşündükleri belirlenmiştir. Buna göre katılımcıların %18’i (23/128 katılımcı) ev yemekleri yapacakları bir iş yeri açmayı planlamaktadır. Katılımcıların %9,38’i (12/128 katılımcı) bir kafe açmayı, %1,56’sı (2/128 katılımcı) bir lokanta açmayı, %3,91’i (5/128 katılımcı) bir pastane açmayı, %4,69’u (6/128

katılımcı) organik ürünler satan bir iş kurmayı ve %10,16'sı (13/128 katılımcı) gıda sektörüne ilişkin bir iş kurmayı planladıklarını ifade etmişlerdir. Böylece toplamda katılımcıların hemen hemen yarısı %47,66'sı (61/128 katılımcı) gıda sektörüyle ilgili bir iş kurmayı planladıklarını söylemişlerdir.

Katılımların en fazla iş kurmayı düşündükleri ikinci sektör ise tekstil sektörüdür. Katılımcıların %5,47'si (7/128 katılımcı) dikiş, nakış ve çeyiz işine yönelik bir yer açmayı, %8,59'u (11/128 katılımcı) giyim mağazası veya butik açmayı planladıklarını belirtmiş ve toplamda ise katılımcıların %14,06'sı (18/128 katılımcı) tekstil sektörüyle ilgili bir iş kurmayı planladıklarını söylemişlerdir.

Gıda ve tekstile yönelik iş planlarını ise sırasıyla %5,47 (7/128 katılımcı) ile takı tasarım ve bujiteri işi, %3,91 (5/128 katılımcı) ile güzellik merkezi veya kuaför açma, %2,34 (3/128 katılımcı) ile organizasyon şirketi kurma, %2,34 (3/128 katılımcı) ile kreş veya anaokulu açma, %1,56 (2/128 katılımcı) ile temizlik şirketi açma, %1,56 (2/128 katılımcı) ile kuru temizleme ve ütü evi açma izlemektedir.

Geriye kalan katılımcılar (%19,53 25/128 katılımcı) ise kozmetik, resim atölyesi, avize ticareti, telefon aksesuarı, antika dükkanı, seramik atölyesi, lojistik şirketi, bakırcılık, resim atölyesi, araba alım satımı, ev-arsa alım satımı, beyaz eşya satışı, teknolojik ev aletleri fabrikası, sabun ahşap tasarım, avize ticareti, oto yıkama, gözlükçü ve saatçi, replika saat mağazası, düğün salonu, mobilya imalatı, mimarlara maket yapımı, spor tesisi, tavuk çiftliği kurulması gibi işlere yönelik iş planı oluşturmuşlardır.

Ayrıca yapılan görüşmelerde her dört katılımcıdan birisi (%25,78'si 33/128 katılımcı) yaptıkları iş planlarında reklam, pazarlama vb. faaliyetlerde internet yararlanacaklarını ifade etmişlerdir.

Ev hanımlarının dörtte üçü (%75,78'si 97/128 katılımcı) yanlarında çalıştıracakları kimseleri seçerken yakın komşu ve akrabalarından olan diğer ev hanımlarını da düşündüklerini ifade etmişleridir.

Ayrıca gıda sektöründe iş yapmayı düşünen, özellikle yöresel ev yemekleri yapmayı planlayan ev hanımlarının diğer alanlarda girişimcilik planları yapan ev hanımları ile kıyaslandığında daha detaylı bir iş planı ortaya koydukları tespit edilmiştir.

Tartışma ve Sonuç

Girişimciliğin teşvik ve geliştirilmesinin ülke ekonomisine katacağı değer hiç şüphesiz çok önemlidir. Halen mevcut durumda ülkemizdeki girişimcilik faaliyetleri istenen seviyede olmadığı ve dünya ortalamasının nispeten altında kaldığı dikkate alınır, girişimcilik konusunun ön plana alınması gereklilik ve gerçeği ortaya net

olarak çıkmaktadır. Bu kapsamda, doğru girişimcilerin doğru sektörlerde faaliyete geçirilmesi ehemmiyet kazanmaktadır.

Toplumumuzun yarısını oluşturan kadınlarımızın ekonomik açısından büyük önem teşkil eden girişimcilik faaliyetlerinde arzu edilen konumda olmaması kadın girişimciliğine daha çok odaklanılması gerekliliğinin bir göstergesidir. Bu çerçevede yapılan bu çalışmada, önemli bir kadın girişimci kaynağı olan ev hanımlarının iş kurma fikirleri incelenmiş, ev hanımlarının girişimcilik süreçleri olası girişimcilik sürecinde nasıl bir iş planı oluşturacakları, bu işi kimlerle nasıl yapmayı planladıklarına ilişkin düşünceleri tespit edilmiştir.

Araştırma Gaziantep ilinde yapılmıştır. Gaziantep UNESCO tarafından gastronomi şehri ilan edilmiştir. Bu durum, Gaziantep'in yöresel olarak gıda sektöründe, ev yemeklerinde ön plana çıktığının bir göstergesidir. Elbette bu ön plana çıkışta yöresel ev yemekleri ve bu ev yemeklerinin oluşumunda en önemli rolü oynayan ev hanımlarının, Gaziantep'li kadınların sahip olduğu yetkinlikler etkili olmuştur. Doğal olarak yapılan bu araştırmada ev hanımlarının çoğunlukla gıda sektörüne ve özellikle ev yemeklerine yönelik girişimcilik düşüncelerine sahip olmaları beklenen bir bulgudur. Bu durum, ev hanımlarının girişimciliğinde çevresel etkilerin önemli olduğu kadar, sahip oldukları yetkinliklerinin de önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Diğer yandan, konu ile ilgili yapılan araştırmalar kadın girişimciliğinde etkili olan farklı faktörlere dikkat çekmektedir. Ancak bu farklı faktörler arasında çevresel faktörlerin etkisine yönelik net bir görüş birliği sağlanmamıştır. Benhabib vd. (2014) kadın girişimciliğinde kişisel özelliklerden ziyade çevresel etkilerin önemli olduğunu belirtirken, Vimolwan ve Nusrat (2017) çevresel etkilerin önemli olmadığını belirtmektedir. Ülkemiz açısından bu durumun belirginleşmesi için daha farklı illerde benzer araştırmaların yapılmasına ihtiyaç vardır.

Girişimcilik sürecinin başarısında diğer bir ifade ile iş planının hayata geçirilerek sürdürülebilir bir başarı elde edilmesinde, girişimcinin sahip olması gereken özellik ve yetkinlikler iş fikrinden daha etkili olduğu düşünülmektedir. Bu durum dikkate alınır, Maslow (1999) tarafından da belirtildiği gibi, ev hanımlarının sahip olduğu yaratıcılık yetkinliği ön plana çıkmaktadır. Maslow (1999) özel uzmanlık/ yetenek yaratıcılığı ile kendini gerçekleştirme yaratıcılığını birbirinden ayırması gerektiğini vurgulayarak, kendini gerçekleştirme yaratıcılığının yaşamın günlük, sıradan işleri içerisine yayıldığını ifade etmektedir. Yaratıcılığın önemli bir girişimcilik yetkinliği olarak ev hanımlarında gözlemlenmesi, ev hanımlarını girişimcinin sahip olması gereken yetkinlikler açısından avantajlı bir duruma getirmektedir. Ev yemeklerine yönelik bir iş kurulması düşünülürse, ev hanımlarının bu konudaki tecrübeleri ve teknik bilgisi de yeterli olacaktır. Tüm bu unsurlar birlikte değer-

lendirildiğinde başarılı bir girişimcinin sahip olması gereken özelliklerin bir araya gelmesi söz konusu olmaktadır. Her ne kadar araştırma kapsamında elde edilen bulgular ev yemekleri öncelikli olmak üzere gıda sektörüne yönelik girişimcilik fikirlerini işaret etmesi, bu durumun araştırmanın Gaziantep ilinde yapılmasının doğal bir sonucu olduğunu düşündürebilir. Ancak benzer çalışmaların farklı illerde yapılarak bu konuda daha fazla bulguya ulaşılmasına ihtiyaç vardır.

Daha önce de vurgulandığı gibi toplumumuzun yarısını oluşturan kadınlarımızın girişimcilikte daha aktif olmaları, ülke ekonomisi dolayısıyla toplumumuzun refahı açısından önemli bir husustur. Bu kapsamda, ülkemizde kadınların sadece dörtte birinin çalıştığı, dörtte üçünün çalışmadığı dikkate alınır, ne kadar büyük bir kadın girişimcilik potansiyeline sahip olduğumuz anlaşılabilir. Çalışmayan kadınlarımızın önemli bir bölümünü ev hanımları oluşturmaktadır. Bu açıdan, ev hanımlarımızın kadın girişimciliğinde önemli bir kaynak olarak dikkate alınması ve bu konuda destek ve teşviklerin artırılması önemlidir. Ev hanımlarının girişimciliği üzerine farklı illerde, farklı sosyo kültürel çevrelerde vb. farklı faktörleri içeren daha kapsamlı çalışmalar yapılmasına ihtiyaç vardır. Ayrıca, KOSGEB vb. girişimciliği teşvik eden ve destek veren organizasyonların hedef kitle olarak ev hanımlarına yönelerek, ev hanımlarının girişimcilik potansiyelini harekete geçirici eğitim, destek ve teşviklere odaklanması önemlidir.

Her ne kadar ülkemizde kadın girişimciliğini teşvike yönelik son yıllarda önemli adımlar atılmış olsa da, küresel boyutta daha iyi rekabet edebilmek için kadın girişimcilerimizin sayı ve yetkinliklerinin daha iyi bir duruma getirilmesine ihtiyaç duyduğumuz açıktır. Bu maksatla, kadınlarımızın girişimcilik potansiyelini tespiti ve bu potansiyeli performansa dönüştürmeye yönelik daha fazla keşfedici nitel araştırmaların yapılması gereklidir.

KAYNAKÇA

- Amzad Hossain, Kamal Naser, Asif Zana, Rana Nuseibeh (2009), “Factors Influencing Women Business Development in the Developing Countries Evidence from Bangladesh”, *International Journal of Organizational Analysis*, Vol. 17, no. 3, pp. 202 – 224.
- Barney, Jay (1991), “Firm Resources and Sustained Competitive Advantage”, *Journal of Management*, Vol.17, pp. 99–120.
- Benhabib, Abderrezzak, Merabet, Amina, Benachenhou, Mohamed,Grari, Yamina, Boudia, Fouzi, Merabet, Hadjira (2014), “Environmental and Individual Determinants of Female Entrepreneurship in Algeria: Applying the Structural Equation Modeling”, *Entrepreneurial Business and Economics Review*, Vol. 2, No. 1, pp. 65-80.
- Brazeal, Deborah V. (1999), “The Genesis of Entrepreneurship”, *Entrepreneurship: Theory and Practice*, Vol. 23, no. 2, pp. 29-46.

- Casson, Mark (1982), *The Entrepreneur*, Totowa, NJ: Barnes and Noble.
- Cole, Arthur (1959), *Business Enterprise in its Social Setting*, Cambridge, MA: Harvard University.
- Dollinger, Marc J. (2008), *Entrepreneurship: Strategies and Resources* / Marc J. Dollinger. — 4th Ed. MARSH PUBLICATIONS, Lombard, Illinois.
- Gartner, William B. (1985), “A Conceptual Framework for Describing the Phenomenon of New Venture Creation”, *Academy of Management Review*, Vol. 10, no. 1, pp. 696–706.
- GEM. (2016), Special Report: Women’s Entrepreneurship, <https://www.babson.edu/Academics/centers/blank-center/global-research/gem/Documents/GEM%202015%20Womens%20Report.pdf> (13.12.2017)
- GİSEP (Türkiye Girişimcilik Stratejisi ve Eylem Planı 2015-2018) (http://www.kosgeb.gov.tr/Content/Upload/Dosya/Mali%20Tablolar/Gisep_2015-2018_TR.pdf) (12.04.2017)
- Grisna Anggadwita, Bachruddin Saleh Luturlean, Veland Ramadani, Vanessa Ratten (2017), “Sociocultural Environments and Emerging Economy Entrepreneurship Women Entrepreneurs in Indonesia”, *Journal of Entrepreneurship in Emerging Economies*, Vol. 9, no. 1, pp. 85 – 96.
- Gundry, Lisa K., Kickul, Jill R. (1996), “Flights of Imagination Fostering Creativity Through Experimental Learning”, *Simulation and Gaming*, vol. 27, pp. 334-350.
- Hart, Myra, Stevenson Howard, Dial, J. (1995), “Entrepreneurship: A Definition Revisited,” In Bygrave, W.D., Bird, B.J. et al. (Eds.), *Frontiers of Entrepreneurship Research, Center for Entrepreneurial Studies*, Babson College, pp. 75-89.
- Hoselitz, Bert (1952), “Entrepreneurship and Economic Growth. *American Journal of Economic Sociology*, Vol. 12, no. 1, pp. 97–110.
- ILO (2006), *Women’s Entrepreneurship Development: Capacity Building Guide*, International Labour Office, Geneva.
- Junior Antonio, Benedito de Oliveira, Benedito, Felipe Mendes Borini, Bernardes, Roberto Carlos, Mauro, José (2016), “Impact of Entrepreneurial Orientation on Strategic Alliances and the Role of Top Management”, *Entrepreneurship: Theory & Practice*, Vol. 56, no. 3, pp. 315-329.
- Kuratko, Donald F., Hodgetts, Richard M. (1992), *Entrepreneurship: A Contemporary Approach*, New York: The Dryden Press.
- Manun, Al A. , Rajennnd, M., Yukthamarani, Permarupan P., Noor Raihani, Z., Noorshella, Che Nawi, Malarvizhi, C. A. (2016), “Social Capital and Entrepreneurial Competencies: A Study Among Women Micro-Entrepreneurs In Malaysia”, *Journal of Developing Areas*, Vol. 50, no. 5, pp. 363-370.
- Maslow, Abraham (1999), *Toward a Psychology of Being*, 3rd ed., New York: John Wiley & Sons.
- McClelland, David (1961), *The Achieving Society*, New York: John Wiley.
- Mert, İbrahim Sani, Güney, Semra, Güney, Salih (2009), “Girişimcilik Sürecinde Yenilik ve Yaratıcılık İlişkisi” *T.C. Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi*, Ekim, Cilt 12, ss.17-39.

- Morris, M., Davis, D. E. H. (1994), “Fostering Corporate Entrepreneurship: Cross-Cultural Comparisons of the Importance of Individualism Versus Collectivism”, *Journal of International Business Studies*, Vol. 16: pp. 23-467.
- Ratnaningtyas, Sudrajati, Lawiyah, Nur (2016), “The Growth of Leather-Based Creative Industry Smes in Garut District, West Java Province, Indonesia”, *Journal of Developing Areas*, Vol. 50, no. 5, pp. 171-183.
- Schumpeter, Joseph. (1934), *The Theory of Economic Development*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Shane, Scott, Venkataraman, S. (2000), “The Promise of Entrepreneurship as a Field of Research”, *Academy of Management Review*, Vol. 25, pp. 217-226.
- Shaver, Kelly, G., Scott, Linda R. (1991), “Person, Process, Choice: The Psychology of New Venture Creation”, *Entrepreneurship: Theory and Practice*, Vol. 16, pp. 23-46.
- Stevenson, Howard H., Michael J. Roberts, and H. Irving Grousbeck (1989), *New Business Venture and the Entrepreneur*, (Homewood, IL: Irwin).
- Toffler, Alvin. (1980), *The Third Wave*. New York: Bantam Books.
- Ünsal, Serkan. (2017), “Kadın Girişimci Oranlarında Türkiye Ne Durumda?”, <http://www.milliyet.com.tr/serkan-unsal/kadin-girisimci-oranlarinda-teknoloji-2508407/> (13.12.2017)
- Vimolwan, Yukongdi, Nusrat, Zahan Lopa (2017), “Entrepreneurial intention: a study of individual, situational and gender differences”, *Journal of Small Business and Enterprise Development*, Vol. 24, Issue 2, pp. 333 – 352.

BİR ÇEVRE SORUNSALI OLARAK HAVA KİRLİLİĞİ: KIRIKKALE İLİ ÖRNEĞİ

Demet CANSARAN¹

Geliş: 25.08.2017 Kabul: 14.12.2017

DOI: 10.29029/busbed.336094

Öz

Günümüz çevre sorunsalları içerisinde; hava kirliliği sorunu insan ve çevre sağlığı için tehdit oluşturan ve çözüm bulunması gereken sorunsallardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada çalışmanın amacı: hava kirliliğinin insan ve çevre sağlığına olan zararlarını belirtmek ve bu zararları azaltmak için önerilerde bulunmaktır. Çalışmada öncelikle literatür çalışması yapılarak hava kirliliğinin nedenleri, artan hava kirliliğinin insan ve çevre sağlığı için oluşturduğu sorunlar somutlaştırılmaya çalışılmıştır. Çalışmada ayrıca; Kırıkkale ilinin 2010-2016 yılları arasında son yedi yıllık hava kirliliği izleme verileri incelenerek ilin hava kirliliği bakımından hangi düzeyde olduğu ile ilgili çıkarımlar yapılmaya ve olan, olması muhtemel sorunlarla ilgili çözüm üretilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çevre, Hava kirliliği, Kırıkkale.

AIR POLLUTION AS AN ENVIRONMENT PROBLEM: CASE STUDY OF KIRIKKALE PROVINCE

Abstract

Among today's environmental problems, the problem of air pollution comes out as a problem that needs to be solved as it poses a threat to both human and environmental health. The aim of this research, within this regard, is to point out the hazards of air pollution to human and environmental health, and to make recommendations to reduce such hazards. Within the scope of the study, literature research has been done first to materialise the causes of air pollution and the problems of increasing air pollution for human and environmental health. Additionally, the air

1 Yrd.Doç.Dr., Amasya Üniversitesi Merzifon Meslek Yüksekokulu, d.cansaran@mynet.com

pollution monitoring data of Kırıkkale province for the last seven years, between 2010-2016, has been examined and conclusions have been drawn from the level of air pollution in the province and solutions to the present and possible problems have been put forward.

Keywords: Environment, Air pollution, Kırıkkale

Giriş

Günümüzde dünya nüfusunun hızlı bir şekilde büyümesi ve sanayileşme ve kent merkezlerine doğru göçle megakentler, bunlarla ilgili mobil ve sabit kaynaklarla beraber hava kirliliği önemli ölçüde artmıştır (Akimoto, 2003: 1716). Havadaki kirlilik oranının artarak devam etmekte olması insan ve çevre sağlığı için büyük bir tehdit olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hava kirliliği, “Belli bir kaynaktan atmosfere bırakılan kirleticilerin, havanın doğal bileşimini bozarak, onu canlılara ve eşyaya zarar verecek bir yapıya dönüştürmesi” olarak tanımlanmaktadır (Keleş, Hamamcı, 1993: 101). Hava kirliliği, diğer tüm çevre kirlilikleri gibi sınır tanımamakta, kolay bir şekilde yayılıp, taşınabilme özelliğine sahip olmaktadır (Keleş, Ertan, 2002: 26). Hava kirliliğinde boyut, bileşim ve köken bakımından farklı katı partiküller ve sıvı damlacıklar birbirine karışmıştır (Dockery, vd., 1993: 1753). Hava kirleticisi unsurlar; gazlı kirleticiler (örneğin SO_2 , NO_x , CO, ozon, Uçucu Organik bileşikler), sürekli organik kirleticiler (örn., Dioksinler), ağır metaller (örneğin kurşun, civa) ve parçacık şeklindeki maddeler şeklinde dört başlık altında gruplandırılabilir (Kampa ve Castanas, 2008: 362).

Hava kirleticileri “birincil” ve ikincil kirleticiler olarak da ayrılabilir. Hava kirleticilerden, örneğin kükürtdioksit (SO_2) şeklinde gaz formunda veya ince toz gibi partikül madde şeklinde bulunur ve atmosfere volkanlar, okyanus salınımları, polenler gibi doğal kaynaklardan ve sanayi, ticaret, tarım ve nakliye faaliyetleri gibi insansal kaynaklardan salınırlar. Bu “birincil” kirleticiler diğer türlerin oluşumuyla sonuçlanan kimyasal reaksiyonlara girerek, ozon (O_3) gibi gaz biçimine dönüşerek, veya partiküler maddeye, örneğin sülfatlara (SO_4^{2-}) dönüşerek “ikincil” kirleticileri oluştururlar (Zannetti, 2013: 3). Bu Birincil ve ikincil kirleticilerin, havada belli sınır değerleri aşması sonucu hava kirliliği oluşur (Türkiye Çevre Vakfı, 1995: 39). Hava kirliliği süreci bir dizi olayı içerir: kirleticiler ve onların bir kaynaktan serbest bırakılması; atmosferdeki taşınımı ve dönüşümü ve atmosferden tahliyesi; ve insanlar, nesnelere ve ekosistem üzerindeki etkileri. Hava kirleticilerinin sızdırma emisyonu seviyesine ulaşmak için tasarımı süreçleri genellikle ekonomik açıdan mümkün olmadığı için veya teknik olarak imkansız olduğundan, emisyonların etkilerinin olmadığı veya en aza indirildiği bir seviyeye indirilmesi amaçlanmaktadır (Flagan ve Seinfeld, 2012: 1).

Hava kirleticileri, kaynaklarına, kimyasal bileşimine, boyutuna ve iç veya dış mekan ortamlarına salınmasına göre sınıflandırılabilir (Bernstein vd, 2004: 1117). Ancak havanın doğal yapısının bozulmasının sebeplerinden en önemlisi, enerji ve ulaşım üretimi için fosil yakıtların kullanılmasıdır (Kampa ve Castanas, 2008: 362).

Günümüz çevre sorunlarının insan ve çevre için oluşturduğu tehdit ulusal sınırları aşmış ulusları boyuta ulaşmış durumdadır. Bu nedenle bir çevre sorunu sadece ortaya çıkmış olduğu noktayı değil, hızla geniş bir alanı da etkisi altına alabilme gücüne sahiptir. İster daha az gelişmiş ülkelerdeki insanlar olsun, isterse de sanayileşmiş ve hızla büyüyen gelişmekte olan ülkelerin sakinleri olsun, insanlar kendi yaşadıkları bölgeden başka yerlerde üretilen hava kirliliğinden de etkilenebilirler (Akimoto, 2003: 1716). Uydu verileri, hem kaynakları hem de etkilenen bulutları tespit ederek, kentsel ve endüstriyel hava kirliliğinin yağışın azalması ile bağlantılı olduğu yönünde kanıtlar sunmaktadır. Bu, TRMM uydu gözlemleri ile hem bulut mikro yapısını hem de geniş alanlardaki yağışları gözleme konusunda yenice elde edilen kabiliyetler sayesinde mümkün olmuştur. Belli başlı kirlilik işaretlerinin muhtemelen en az kirli yerleşim bölgesi olan Avustralya’da ortaya çıkması garip görünebilir. (Rosenfeld, 2000: 1796). Akdeniz üzerine denk gelen aşağı troposferdeki Avrupa kaynaklı kirlilik, özellikle yaz aylarında hava kalitesini önemli ölçüde düşürür. Bu durum, iklim ve hidrolojik döngüyü büyük oranda etkilemektedir. Serbest troposferde, kirlilik büyük oranda kıtalararası ulaşım ile belirlenirken, Asya’dan gelen üst troposferdeki kirlilik stratosfere erişebilir. Bu “kesişen yollar”, Akdeniz’de büyük kirlilik yükleri taşımakta ve olumsuz etkiler bölgenin çok ötesine uzanmaktadır. Bu atmosferik çevresel stresleri azaltmak ve Akdeniz ile küresel iklim değişikliği arasındaki bağlantıları daha fazla araştırmak için uluslararası çabalar gerekmektedir (Lelieveld, vd., 2002: 798).

Havanın doğal yapısının bozulmasıyla beraber oluşan ve artmakta olan kirlilik insanlar, diğer canlılar ve çevre için ölümlere kadar uzanabilen ciddi tehditlerle karşı karşıya bırakmaktadır.

Dizel yakıtların yanması, hepsi de akciğere zararlı olan dizel egzoz partiküllerinin, azot oksitlerin ve ozon öncüllerinin üretimiyle sonuçlanır (Bernstein, vd., 2004: 1117). Ölümler kış yaklaşırken yaşlılar arasında artış göstermektedir, ve pnömoni kaynaklı morbidite ve mortalite oranları Ocak ayında ve Şubat ayında Kuzey Yarım Kürede maksimum seviyelere ulaşır (Bates, 1996: 4). Sağlığa zararlı olumsuz etkilerin çoğunun yanmış kökenli nano partiküllerden kaynaklandığına dair açık kanıtlar bulunmaktadır. Dolaşıma doğrudan translokasyon yoluyla veya ikincil pulmoner türetilmiş arabulucular vasıtasıyla, partiküller madde aterogeneziyi arttırır ve pro-inflamatuar ve oksidatif yolların aracılık ettiği görülen akut advers tromboz ve vasküler etkilere neden olur (Mills, vd., 2009: 42).

Laboratuvar araştırmaları, spesifik kirleticilerin hayvanlar üzerindeki etkileri hakkında önemli bilgiler sağlamıştır. Bu tür hava kirleticilerinin kükürt dioksit, sülfürik asit, hidrojen sülfid, ozon, azot dioksit, organik bileşikler ve bazı tozların toksik özelliklerini göstermek için fareler, tavşanlar, gine domuzu, sıçanlar ve maymunlar kullanılmıştır. Yapay olarak hayvanlara maruz bırakılarak elde edilen bilgiler, doğal maruz kalmalardan beklenilecek bazı insan ve hayvan etkileri endeksleri sağlamaktadır (Barker, vd., 1961: 230).

Toprağın asitleşmesinin birincil kaynakları kükürt ve azot emisyonlarıdır. Bu hava kirleticiler ıslak ve kuru birikim şeklinde kısmen yayıcı ölkelerdeki toprağa çöker ancak büyük miktarlar da komşu ölkelere rüzgarlar vasıtasıyla taşınırlar. Kükürt ve azot bileşikleri toprak, yüzey suyu ve yeraltı sularının özelliklerini etkiler. Özellikle, toprak ve suyun asit nötrleştirme kapasitesi azalır. Bu işlem asitleşme olarak adlandırılır (Kaitala, vd., 1992: 161).

Kükürtdioksidin bitkiler üzerindeki etkileri oldukça iyi anlaşılmıştır. Gaz, yaprakların mezofillerine stoma yoluyla emilir. Zehirlilik, gazın azaltıcı özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Hücrelerde tolere edilebilen sınırlayıcı konsantrasyon, su bitkileri de dahil olmak üzere birçok farklı tür için yaklaşık olarak aynıdır. Bu konsantrasyon aşıldığında, hücreler önce plazmoliz ile veya plazmoliz olmadan pasifleştirilir, sonra öldürölür. Geniş alanlar öldüğünde, dokular çöker ve kurumaya başlar ve karakteristik bir şekilde interveiner ve marjinal akut hasar bırakır (Barker, vd, 1961: 235). Yine hava kirliliğinin özellikle Avrupa ölkelerindeki sanatsal yapılar ve nesnelere (örn. mermer yapılar ve heykeller) üzerindeki zararları olduğu da tespit edilmiştir (Zannetti, 2013: 13). Bu belirtilen tehditler; hava kirliliği sorunsalının boyutlarını anlamak, çözümler için ölkeler üstü işbirliği içerisinde olmak ve sorunu kabul etmek adına yadsınamayacak seviyede önemlidir. Bu noktada bu çalışma; insan ve çevre sağlığı için tehdit oluşturan hava kirliliği sorununa bir il örneğinde yer vermesi, o ilin hava kirliliği konusunda ne düzeyde olduğu, neler yapıldığı ve yapılabileceğini somut bir şekilde ortaya koyması ve önerilerde bulunması açaşından da ayrıca önemlidir.

Yine hava kirliliği konusunda yapılmış olan özellikle yakın tarihli çalışmalar hava kalitesinin bozulmuş olmasının olumsuz sonuçlarını gözler önüne sermektedir. Hava kirliliğinin özellikle sağlık üzerindeki etkilerini gözlemek amacıyla çok geniş kapsamlı çalışmalar yapılmıştır. Hava kirliliği etkilerinin araştırılmasının, günümüz rekabetçi ekonomik dünyasında sanayi kuruluşları üzerinde tedirgin edici etkilerinin olması da göz önünde bulundurulursa, geniş kitleleri içeren ve çok boyutlu kanıtlara dayanan çalışmaların önemi daha da artmaktadır. Bu çalışmaların birkaçına göz atalım:

Andersen ve vd (2017), çalışmalarında tam 9 Avrupa ölkesindeki 15 kohortta geniş kapsamlı bir çalışma yürütmüşler ve Avrupa'daki kadınlarda postmenopozal

meme kanseri insidansı ve ortam hava kirliliği arasında bir ilişki olduğuna işaret eden kanıtlara ulaşmışlardır. Bu çalışmaya dahil edilen 74.750 postmenapozal kadından 3.612'si, 991.353 kişi-yıllık takip süresince meme kanseri geliştirmiştir (Andersen, vd, 2017: 5).

Loomis ve vd (2013), çalışmalarında havada değişik yer ve zamana göre tespit edilen partikül madde özlerinin bakterilerde mutasyona yol açtıklarını ifade etmiştir. Konuyla ilgili olarak havada tespit edilen mutajenik aktivitenin atmosferik partikül madde konsantrasyonu ile de niceliksel olarak ilişkili olduğu ifade edilmiştir. Loomis ve vd. (2013) ayrıca, bununla da bağlantılı olarak şu sonuca varmışlardır: dış dünyada pek çok türün hava kirliliğine maruz kalması, insanlarda da artan kanser riski ile bağlantılı olarak, sitogenetik anormallikler, hem somatik hem de germ hücrelerindeki mutasyonlar ve değişen gen ifadesi de dahil olmak üzere genetik hasarlara yol açmaktadır (Loomis, vd, 2013: 1263).

Atkinson ve vd (2013), çalışmalarında her ne kadar kesin sonuçlara ulaşmak için daha fazla çalışma bulgularına ihtiyaç duyulsa da, havadaki kirletici partikül- lere uzun süreli maruz kalmaların kardiyovasküler hastalıkların görülme sıklığı ile bağlantılı olduğunu ifade etmişlerdir (Atkinson, vd, 2013: 52).

Carey ve vd (2013), ulusal bir kohort üzerinde yaptıkları çalışmalarında, dış ortam hava kirliliği yoğunlukları ile müteakip ölüm riski arasındaki ilişkiler gözlemlemişlerdir. Bu bağlamda, İngiltere’de büyük bir ulusal kohortta, partiküller madde, azot dioksit ve kükürt dioksit (ozon hariç değil) konsantrasyonları, tüm nedenlere bağlı mortalitenin artması ile ilişkilendirilmiştir. Bununla birlikte, ABD çalışmalarının aksine, kardiyovasküler ölüm nedenlerinden çok solunum sistemi ile ilgili daha somut bağlantılar bulunmuştur. Bu bulgular, Carey ve vd (2013) tarafından, uluslararası bir perspektiften bakıldığında, hava kirliliğinin belli bir nedene özgü mortalite üzerindeki etkilerinde önemli bir heterojenliğin bulunduğu kanıtı olarak öngörülmüştür (Carey, vd, 2013: 1231).

MacKerron ve Mourato (2009), çalışmalarında İngiltere’de Londra şehri sakin- lerinin yaşam memnuniyetleri algıları ve şehirdeki hava kirliliği üzerine yaptıkları araştırmalarında, yaşam memnuniyetinin hem bireyler tarafından algılanan hava kirliliği seviyeleri, hem de geniş kapsamlı bir mekansal çözünürlükte hava kirletici ölçümleri ile önemli derecede negatif olarak ilişkili olduğu sonucuna varmışlardır. Çalışmada katılımcıların hava kirliliği algılamaları, objektif ölçümlerle önemli ölçüde ilişkili bulunmuştur. Dolayısıyla, sağlık ve algılamaların göreceli önemi, kirliliğin yaşam kalitesi üzerindeki etkisi için yönlendirici veya aracı faktörler olarak ayrı ayrı değerlendirilmemiş ve objektif ölçümlerin her iki yolla da ilişkili olduğu varsayılmıştır (Mackerron, vd, 2009: 14).

Li ve Zhang’ın (2014), yakın dönemde Çin’de yaşanan bir sis felaketi sonrası yapmış oldukları bir makalede; Çin’de önemli gelişme kaydedilmesine karşın,

gelişmenin “yüksek büyüme, yüksek kirlilik” halinin değiştirilmesi ve çevrenin korunması ile nüfusun refahının dengelenmesi meselesi arasında ülkenin bir ikilemin içerisinde olduğu vurgulanmıştır (Li ve Zhang, 2014: 86).

To ve vd., (2016), çalışmalarında; uzun yıllara yayılan (18 yıl) ve geniş bir popülasyona ulaşan çalışmaları astımlı hastalarda KOAH gelişme riskinin partiküler maddelerin daha yüksek seviyelerine maruz kaldığı zaman yaklaşık üç kat arttığı sonucunu ortaya koymuştur (To, vd., 2016: 18).

Gan ve vd., (2013), yaptıkları geniş nüfusa dayalı kohort çalışması, siyah karbon ile tespit edilen trafikle ilişkili ince partiküllü hava kirliliğine uzun süreli maruz kalınmasının artmış KOAH dolayısıyla hastaneye yatma ve mortalite riski ile ilişkili olduğunu ortaya koymuştur (Gan, vd., 2013: 726).

Erisman vd., (2013), çalışmalarında; içme suyu (nitratlar), hava kalitesi (sis, partiküler madde, yer seviyesinde ozon), tatlısu ötrofikasyonu, biyoçeşitlilik kaybı, stratosferik ozon tüketimi, iklim değişikliği ve kıyı ekosistemleri (ölü bölgeler) gibi insan ve ekosistem sağlığı için birçok eşik noktası Nr kirliliğinin de katkısıyla aşıldığını belirtmişlerdir (Erisman, vd., 2013: 1). Yine aynı çalışmada kıyı bölgelerinin ötrifikasyonu, atmosferdeki ozon ve PM konsantrasyonlarının artması, stratosferdeki ozon tabakasının delinmesi ve karasal ve sudaki ekosistemlerde biyolojik çeşitlilik kaybı üzerine Nr etkileri çok sayıda kanıt sunulmuştur (Erisman, vd., 2013: 8).

Tai ve vd., (2014), çalışmalarında; hava kirliliğinin gıda üretimi üzerine etkileri konusunda alınacak önlemlerden iklim değişikliğine uygun ürün üretmenin çeşitlilik açısından sıkıntılı olduğu ve bu konuda ileriye dönük provizyonların daha fazla artış halinde olacağından hareketle, ozon kontrolünün toplum sağlığına olan yararı da göz önünde bulundurularak ozon regülasyonunun küresel gıda üretiminin güvenliğine yardımcı olmak için pratik ve tercih edilebilir bir alternatif olduğunu ifade etmişlerdir. Bu bakımdan çalışmada özellikle; halk sağlığı ve gıda güvenliği ile ilgili eşgüdümlü hedeflere ulaşmak için çiftçiler, tarım politikaları yapanlar ve hava kalitesi yöneticileri arasında daha fazla işbirliğine ihtiyaç olduğuna vurgu yapılmaktadır (Tai vd., 2014: 820).

Lin, vd., (2014), çalışmalarında; uluslararası ticaret, küresel hava kirliliğini ve ulaşımı, malların ve hizmetlerin üretimiyle bağlantılı emisyonların yer değiştirmesiyle ve potansiyel olarak küresel emisyonların toplam miktarını değiştirerek etkilemekte olduğunu belirtmişlerdir (Lin, vd., 2014: 1736).

Yukarıda belirtilen çalışmalar; hava kirliliğinin, insan ve çevre sağlığını doğrudan bozucu etkisi olduğuna ve dolayısıyla insan ve çevre sürdürülebilirliğini tehdit ettiği gerçeğine vurgu yapmaktadırlar.

Yöntem

Hava kirliliğinin insan ve çevre sağlığına olan zararlarını belirtmek ve bu zararları azaltmak için önerilerde bulunmayı amaçlayan bu çalışmada; öncelikle literatür çalışması yapılarak hava kirliliğinin nedenleri, artan hava kirliliğinin insan ve çevre sağlığı için oluşturduğu sorunlar somutlaştırılmaya çalışılmıştır.

Çalışmada ayrıca; Kırıkkale ilinin 2010-2016 yılları arasında son yedi yıllık hava kirliliği izleme verileri karşılaştırma yöntemiyle incelenerek ilin hava kirliliği düzeyi bakımından dünü, bugünü ve geleceği ile ilgili çıkarımlar yapılmaya ve olan, olması muhtemel sorunlarla ilgili çözüm üretilmeye çalışılmıştır. Kırıkkale ili hava kirliliği düzeyini belirlemede tablo 1’de yer verilen kirleticilerden birincil kirletici olarak kabul edilen SO² VE PM10’un olması gereken ulusal sınır değerleri diğer tablolarda verilen Kırıkkale ilindeki sınır değerlerle karşılaştırılmaya çalışılmıştır.

Bulgular

Kırıkkale; hızla nüfusu artmakta olan, Tüpraş Rafinerisi, Makine ve Kimya Endüstrisi gibi büyük sanayinin olduğu illerdir. Dolayısıyla ilin hava kirliliği taşıt ve sanayi odaklı olmaktadır. İlin 2016 yılı itibariyle merkez nüfusu 202.309’dur (<http://www.tuik.gov.tr>). Kırıkkale Emniyet Müdürlüğünden alınan bilgiye göre; aynı yıl itibariyle trafikteki araç sayısı 64.970’dir. Bu sayıların her geçen gün daha da artacağı düşünüldüğünde çevre kirliliklerine yönelik önlemler almanın önemi inkar edilemez.

Bu çalışmada Ulusal Hava Kalitesi İndeksinin esas alınmasının sebebi; dünyanın birçok ülkesinin hava kirliliği ölçümlerinde Uluslararası Hava Kalitesi (EPA) indeksinin tercih edilmesi ve ülkemizin de Ulusal Hava Kalitesi indeksinin oluşturulmasında Uluslararası Hava Kalitesi (EPA) İndeksi değerlerinden yararlanılmış olmasıdır.

Ülkemizde, illerin hava kirliliği düzeylerini belirlemek için hava kalitesi izleme istasyonları bulunmaktadır. Bu istasyonlardan elde edilen veriler Uluslararası Hava Kalitesi (EPA) verileriyle uyumlaştırılmış olan ulusal hava kalitesi sınır değerleriyle karşılaştırılarak illerin hava kirliliği düzeyleri tespit edilmektedir.

Aşağıdaki tablo 1’de ulusal hava kalitesi sınır değerlerine, tablo 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8’de Kırıkkale ili 2010-2016 yılları arasındaki aylık ve yıllık hava kalitesi değerlerine ve tablo 9’da ilin hava kalitesi değerleri yıllık ortalamalarına yer verilerek ilin son 7 yıllık hava kalitesi analizi yapılarak ulusal hava kalitesi sınır değerleriyle hangi düzeyde olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır.

Tablo 1: Ulusal Hava Kalitesi İndeksi Kesme Noktaları

İndeks	HKİ	SO ₂ [µg/m ³]	NO ₂ [µg/m ³]	CO [µg/m ³]	O ₃ [µg/m ³]	PM10 [µg/m ³]
		1 Sa. Ort.	1 Sa. Ort.	8 Sa. Ort.	8 Sa. Ort.	24 Sa. Ort.
İyi	0 – 50	0-100	0-100	0-5500	0-120	0-50
Orta	51 – 100	101-250	101-200	5501-10000	121-160	51-100
Hassas	101 – 150	251-500	201-500	10001-16000	161-180	101-260
Sağlıksız	151 – 200	501-850	501-1000	16001-24000	181-240	261-400
Kötü	201 – 300	851-1100	1001-2000	24001-32000	241-700	401-520
Tehlikeli	301 – 500	>1101	>2001	>32001	>701	>521

Kaynak: <http://www.havaizleme.gov.tr>

Tablo 1’de Uluslararası Hava Kalitesi (EPA) verileriyle uyumlaştırılmış Ulusal Hava Kalitesi sınır değerlerine yer verilmiştir. Tabloda havayı kirleticiler (SO₂, NO₂, CO, O₃, PM10) havada bulunabilme sınır değerlerine yer verilerek, bu değerlerin hava kalitesi bakımından hangi düzeyi ifade ettiği belirtilmiştir. Tablo incelendiğinde; hava kalitesi indeksi değerlerinin 0-50 arasında ise hava kalitesi “iyi” düzeyde, 51-100 arasında ise “orta düzeyde, 101-150 arasında ise “orta düzeyde, 151-200 arasında ise “sağlıksız”, 201-300 arasında ise “kötü”, 301-500 arasında ise, “tehlikeli” düzeyde olduğu kabul edilir.

Bu çalışmada, Ulusal Hava Kalitesi İndeksinde yer alan hava kirleticilerden birincil kirleticiler olarak kabul edilen PM10 ve SO₂ Kırıkkale’deki hava kirliliği ölçüm analizleri için esas alınmıştır. Bunun sebebi; bu iki kirleticinin insan ve çevre sağlığını bozucu etkisinin diğer kirleticilerden daha yüksek olmasıdır. Yani; PM10 ve SO₂’nin insanlarda oluşan hastalıklar ve çevrede meydana gelen bozulmalardaki payı diğer kirleticilerden yüksektir.

Tablo 2: 2010 (1.1.2010 00:00 - 31.12.2010 23:59) Yılı Hava Kalitesi Değerleri

Tarih Aralığı	PM10	SO ₂	Hava Sıcaklığı	Rüzgar Yönü	Rüzgar Hızı	Bağıl Nem	Hava Basıncı
	µg/m ³	µg/m ³	°C	Derece	m/s	%	Mbar
01.01.2010/31.01.2010	99	180	16	157	2	77	933
01. 2.2010/28.02.2010	85	78	16	138	2	69	929
01.03.2010/31.03.2010	72	34	17	155	2	57	933
01.04.2010/30.04.2010	54	22	17	199	2	54	933
01.05.2010/31.05.2010	54	9	21	177	2	47	930
01.06.2010/30.06.2010	51	9	24	159	2	56	928
01.07.2010/31.07.2010	44	8	29	209	3	48	929

01.08.2010/31.08.2010	67	8	31	215	3	35	930
01.09.2010/30.09.2010	59	7	32	196	3	44	932
01.10.2010/31.10.2010	79	8	23	180	2	70	935
01.11.2010/30.11.2010	162	46	25	193	1	68	937
01.12.2010/31.12.2010	98	27	26	192	2	82	929
Ortalama(Avg)	77	36,3	23,1	180,8	2,2	58,9	931,5

Kaynak: Kırıkkale Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü Verileri

Tablo 2 incelendiğinde; Kırıkkale ilinin 2010 yılı PM10 yıllık ortalamasının 77 ve SO² yıllık ortalamasının 36,2 olduğu görülmektedir. PM10'nun en yüksek olduğu ayın 162 değeriyle kasım ayı olduğunu, SO²'nin en yüksek ayın ise 180 değeriyle ocak ayı olduğunu görmekteyiz. Hava sıcaklığı, rüzgar yönü, rüzgar hızı, bağıl nem ve hava basıncının ise yılın tüm aylarında ortalama düzeyde, birbirine yakın düzeylerde olduğu görülmektedir.

Tablo 3: 2011 (01.01.2011 00:00 - 31.12.2011 23:59) Yılı Hava Kalitesi Değerleri

Tarih Aralığı	PM10	SO ²	Hava Sıcaklığı	Rüzgar Yönü	Rüzgar Hızı	Bağıl Nem	Hava Basıncı
	µg/m ³	µg/m ³	°C	Derece	m/s	%	mbar
01.01.2011/31.01.2011	55	36	23	196	2	78	931
01.02.2011/28.02.2011	53	28	21	167	2	69	928
01.03.2011/31.03.2011	48	25	22	171	2	65	932
01.04.2011/30.04.2011	25	19	29	163	3	62	925
01.05.2011/31.05.2011	24	10	30	190	2	63	927
01.06.2011/30.06.2011	15	5	33	182	2	58	925
01.07.2011/31.07.2011	76	3	15	205	3	45	924
01.08.2011/31.08.2011	50	2	26	215	3	47	926
01.09.2011/30.09.2011	63	2	23	224	3	44	929
01.10.2011/31.10.2011	86	6	14	189	2	60	931
01.11.2011/30.11.2011	103	20	4	225	2	66	935
01.12.2011/31.12.2011	106	26	4	183	2	69	933
Ortalama(Avg)	58,6	15,1	20,3	192,5	2,3	60,5	928,8

Kaynak: Kırıkkale Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü Verileri

Tablo 3'de 2011 yılı PM10'nun yıllık ortalamasının 58,6 ve SO²'nin yıllık ortalamasının 15,1 olduğu görülmektedir. PM10'da en yüksek değerlerin 103 ve 106 değerleriyle kasım-aralık ayları ve SO²'de ise en yüksek değer 36 ile ocak ayında olduğunu görmekteyiz. Hava sıcaklığı, rüzgar yönü, rüzgar hızı, bağıl nem ve hava basıncının ise yılın tüm aylarında ortalama düzeyde, birbirine yakın düzeylerde olduğu görülmektedir.

Tablo 4: 2012 (01.01.2012 00:00 - 31.12.2012 23:59) Yılı Hava Kalitesi Değerleri

Tarih Aralığı	PM10	SO ²	Hava Sıcaklığı	Rüzgar Yönü	Rüzgar Hızı	Bağıl Nem	Hava Basıncı
	µg/m ³	µg/m ³	°C	Derece	m/s	%	mbar
01.01.2012/31.01.2012	87	11	-1	172	2	77	928
01.02.2012/29.02.2012	31	33	-4	198	2	73	930
01.03.2012/31.03.2012	83	21	5	167	2	62	931
01.04.2012/30.04.2012	68	10	17	172	2	50	925
01.05.2012/31.05.2012	48	4	20	176	2	59	925
01.06.2012/30.06.2012	54	2	26	210	3	44	927
01.07.2012/31.07.2012	55	2	29	223	3	40	925
01.08.2012/31.08.2012	50	1	27	211	3	42	927
01.09.2012/30.09.2012	78	3	24	208	3	39	928
01.10.2012/31.10.2012	67	3	19	198	2	60	930
01.11.2012/30.11.2012	74	5	11	219	2	75	932
01.12.2012/31.12.2012	79	8	5	180	1	80	928
Ortalama(Avg)	64,5	8,6	14,8	194,5	2,2	58,4	928

Kaynak: Kırıkkale Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü Verileri

Tablo 4 incelendiğinde; PM10'nun yıllık ortalamasının 64,5 ve SO²'nin aylık ortalamasının 8,6 olduğu görülmektedir. SO² değeri diğer yıllarla karşılaştırıldığında en düşük değerdedir. Aylık değerlere bakıldığında; PM10'nun en yüksek değeri 87 ile ocak ayı ve SO² değeri 33 ile şubat ayıdır. Hava sıcaklığı, rüzgar yönü, rüzgar hızı, bağıl nem ve hava basıncının ise yılın tüm aylarında ortalama düzeyde, birbirine yakın düzeylerde olduğu görülmektedir.

Tablo 5: 2013 (01.01.2013 00:00 - 31.12.2013 23:59) Yılı Hava Kalitesi Değerleri

Tarih Aralığı	PM10	SO ²	Hava Sıcaklığı	Rüzgar Yönü	Rüzgar Hızı	Bağıl Nem	Hava Basıncı
	µg/m ³	µg/m ³	°C	Derece	m/s	%	mbar
01.01.2013/31.01.2013	62	12	4	155	2	75	928
01.02.2013/28.02.2013	79	18	8	156	2	68	928
01.03.2013/31.03.2013	69	20	10	155	2	55	926
01.04.2013/30.04.2013	71	10	15	185	2	58	927
01.05.2013/31.05.2013	55	4	23	185	2	47	926
01.06.2013/30.06.2013	40	6	26	192	3	43	925
01.07.2013/31.07.2013	35	7	28	218	3	42	926
01.08.2013/31.08.2013	44	6	28	229	3	40	926
01.09.2013/30.09.2013	35	5	22	197	2	44	928
01.10.2013/31.10.2013	39	17	14	192	2	50	933
01.11.2013/30.11.2013	49	34	9	205	2	65	932
01.12.2013/31.12.2013	43	47	0	188	2	66	936
Ortalama(Avg)	51,7	15,5	15,5	188	2,2	54,4	928

Kaynak: Kırıkkale Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü Verileri

Tablo 5’de yıllık ortalama değerlerin PM10’da 51,7 ve SO²’de 15,5 olduğu görülmektedir. Aylara göre ise en yüksek değer PM10’da 79 ile şubat ayı ve SO²’de 47 ile aralık ayındadır. Hava sıcaklığı, rüzgar yönü, rüzgar hızı, bağıl nem ve hava basıncının ise yılın tüm aylarında ortalama düzeyde, birbirine yakın düzeylerde olduğu görülmektedir.

Tablo 6: 2014 (01.01.2014 00:00 - 31.12.2014 23:59) Yılı Hava Kalitesi Değerleri

Tarih Aralığı	PM10	SO ²	Hava Sıcaklığı	Rüzgar Yönü	Rüzgar Hızı	Bağıl Nem	Hava Basıncı
	µg/m ³	µg/m ³	°C	Derece	m/s	%	mbar
01.01.2014/31.01.2014	36	32	4	182	2	77	932
01.02.2014/28.02.2014	33	12	8	182	2	58	931
01.03.2014/31.03.2014	29	15	11	175	2	57	927
01.04.2014/30.04.2014	26	13	17	173	2	49	926
01.05.2014/31.05.2014	18	4	19	179	2	60	926
01.06.2014/30.06.2014	20	3	23	182	2	53	926
01.07.2014/31.07.2014	22	3	30	200	3	38	924
01.08.2014/31.08.2014	25	2	30	213	3	42	925
01.09.2014/30.09.2014	22	3	23	194	2	53	926
01.10.2014/31.10.2014	27	6	16	194	2	66	931
01.11.2014/30.11.2014	43	22	9	212	2	71	933
01.12.2014/31.12.2014	28	22	7	183	2	80	932
Ortalama (Avg)	27,4	11,4	16,4	189	2,2	58,6	928

Kaynak: Kırkkale Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü Verileri

Tablo 6’da 2014 yılı PM10 ortalaması 27,4 ve SO² ortalaması 11,4 olduğu görülmektedir. Aylara göre incelendiğinde ise; PM10’nun 43 ile en yüksek olduğu ayın kasım ayı olduğu ve SO²’nin ise 32 ile en yüksek olduğu ayın ocak ayı olduğu görülmektedir.

Tablo 7: 2015 (01.01.2015 00:00 - 31.12.2015 23:59) Yılı Hava Kalitesi Değerleri

Tarih Aralığı	PM10	SO ²	Hava Sıcaklığı	Rüzgar Yönü	Rüzgar Hızı	Bağıl Nem	Hava Basıncı
	µg/m ³	µg/m ³	°C	Derece	m/s	%	mbar
01.01.2015/31.01.2015	24	30	1	163	2	79	931
01.02.2015/28.02.2015	24	38	4	185	3	69	926
01.03.2015/31.03.2015	30	35	9	188	2	65	929
01.04.2015/30.04.2015	23	28	12	161	3	54	928
01.05.2015/31.05.2015	20	7	20	201	2	54	926
01.06.2015/30.06.2015	15	2	22	204	2	65	926
01.07.2015/31.07.2015	26	2	28	221	3	44	927
01.08.2015/31.08.2015	23	2	28	218	3	46	927
01.09.2015/30.09.2015	31	3	27	212	2	42	928
01.10.2015/31.10.2015	23	6	18	215	2	63	931
01.11.2015/30.11.2015	40	16	11	181	2	58	933
01.12.2015/31.12.2015	36	22	1	202	2	73	939
Ortalama (Avg)	26,2	15,9	15,1	195,9	2,3	59,3	929

Kaynak: Kırkkale Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü Verileri

Tablo 7 incelendiğinde; 2015 yılı yıllık ortalama değerlerin PM10'da 26,2 ve SO²'de 15,9 olduğu görülmektedir. Aylık değerlere bakıldığında ise; PM10'nun 40 değeriyle en yüksek ayın kasım ayı olduğu ve SO²'nin ise 38 değeriyle şubat ayı olduğunu görmekteyiz.

Tablo 8: 2016 (01.01.2016 00:00 - 31.12.2016 23:59) Yılı Hava Kalitesi Değerleri

Tarih Aralığı	PM10	SO ²	Hava Sıcaklığı	Rüzgar Yönü	Rüzgar Hızı	Bağıl Nem	Hava Basıncı
	µg/m ³	µg/m ³	°C	Derece	m/s	%	mbar
01.01.2016/31.01.2016	27	18	1	144	2	72	930
01.02.2016/29.02.2016	30	13	9	174	2	65	932
01.03.2016/31.03.2016	26	18	10	168	2	58	926
01.04.2016/30.04.2016	25	11	17	188	2	45	927
01.05.2016/31.05.2016	16	6	19	173	2	59	925
01.06.2016/30.06.2016	17	3	26	201	3	48	926
01.07.2016/31.07.2016	28	2	28	219	3	39	925
01.08.2016/31.08.2016	27	2	29	223	3	45	926
01.09.2016/30.09.2016	22	5	22	210	2	46	929
01.10.2016/31.10.2016	33	17	17	210	2	51	931
01.11.2016/30.11.2016	42	58	8	200	2	54	933
01.12.2016/31.12.2016	26	48	1	173	2	70	933
Ortalama (Avg)	26,5	16,7	15,5	190,2	2,2	54,3	929

Kaynak: Kırıkkale Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü Verileri

Tablo 8 incelendiğinde; 2016 yılı yıllık ortalamasının PM10'da 26,5 ve SO²'de 16,7 olduğu görülmektedir. Aylık değerlerin en yüksek olduğu aylar PM10'da 42 ve SO²'de 58 değeriyle kasım ayı olduğu görülmektedir.

Tablo 9: 2010-2016 Yılları Arası Kırıkkale İli Hava Kalitesi Değerleri Yıllık Ortalamaları

Yıl	PM10	SO ²	Hava Sıcaklığı	Rüzgar Yönü	Rüzgar Hızı	Bağıl Nem	Hava Basıncı
	µg/m ³	µg/m ³	°C	Derece	m/s	%	mbar
2010	77	36,3	23,1	180,8	2,2	58,9	931,5
2011	58,6	15,1	20,3	192,5	2,3	60,5	928,8
2012	64,5	8,6	14,8	194,5	2,2	58,4	928
2013	51,7	15,5	15,5	188	2,2	54,4	928
2014	27,4	11,4	16,4	189	2,2	58,6	928
2015	26,2	15,9	15,1	195,9	2,3	59,3	929
2016	26,5	16,7	15,5	190,2	2,2	54,3	929
Ortalama(Avg)	47,4	17,1	17,2	190,1	2,2	57,7	928,9

Kaynak: Kırıkkale Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü Verileri

Tablo 9’da ise; 2010-2016 yılları arasındaki PM10 ve SO² değerlerinin yıllık ortalamalarına yer verilmektedir. PM10 değerinin en yüksek olduğu yılın 64,5 ortalama ile 2012 olduğunu ve en düşük olduğu yılın 26,2 ile 2015 yılı olduğunu görmekteyiz. SO² değerinin en yüksek olduğu yıl 36,3 ortalama ile 2010 yılı ve en düşük olduğu yılın ise 8,6 ortalama ile 2012 olduğu görülmektedir.

Sonuç

Havanın dış kirleticiler (kükürtdioksit, partiküler madde, nitrojen oksitleri, ozon) tarafından olumsuz etkilenmesi sonucu ortaya çıkan hava kirliliği sorunsalı insan ve çevre sağlığını olumsuz etkilemeye devam etmekte ve dolayısıyla söz konusu kirliliği azaltma noktasında kişi ve kurumlara büyük görevler düşmektedir. Özellikle konut, endüstri ve motorlu taşıt kaynaklı hava kirleticilerin seviyelerinin 2030 yılına kadar beş kata kadar bir artış bekleniyor olması da konunun önemini ortaya koymaktadır (Bayram, vd., 2006: 106).

2010- 2016 yılları arasında Kırıkkale ilinin hava izleme değer sonuçlarının yıllara göre ortalamaları incelendiğinde (tablo 9); PM10 ortalamasının 2010 yılında 77, 2011 yılında 58,6, 2012 yılında 64,5, 2013 yılında 51,7 olduğu ve hava kalitesinin 2014 yılına kadar özellikle PM10 açısından “iyi” düzeyde olmadığı görülmektedir. Ancak PM10’nun 2014’de 27,4, 2015’de 26,2, 2016’da 26,5 değerinde olması, ilin kirlilik düzeyinde hava kalitesini “iyi” düzeye yükselten olumlu değişimlerin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yine havanın birincil kirleticilerinden olan SO²’nin yıllık ortalamalarının 2011’de 36,3, 2011’de 15,1, 2012’de 8,6, 2013’de 15,5, 2014’de 11,4, 2015’de 15,9, 2016’da 16,7 sınır değeriyle “iyi” düzey değerini koruması ilin hava kalitesi bakımından olumlu bir durumdur.

2010- 2016 yılları arası Kırıkkale il merkezi ve sanayinin tamamı doğalgaz kullanımına geçmemiştir. Özellikle 2014 yılına kadar özellikle PM10 ölçüm sonuçlarında hava kalitesinin “iyi” düzeyde olmamasında yani ilin kirlilik oranının yüksek olmasında; il merkezi ve sanayinin tamamının doğalgaza geçmemiş olmasının etkisinin büyük olduğu görülmektedir. Yine bu yıllarda kullanılan kömürlerin kalite kontrollerinin yapılmıyor olması da ildeki kirlilik oranını artırmıştır. 2013 ve sonraki yıllarda ilde yapılan kirlilik azaltıcı çalışmaların etkisi ile, Kırıkkale kirlilik düzeyi bakımında temiz iller arasında yer almayı başarmıştır. 2012 yılında doğalgaz alt yapı çalışmalarının tamamlanmış olması ve katı, sıvı, gaz yakıtların özelliklerinin ve kullanım durumlarına yönelik düzenlemeler yapılmış olması ilin kirlilik düzeyinin azaltulmasını sağlamıştır. Sosyal Yardımlaşma Vakfı tarafından dağıtılan kömürlerden numuneler alınarak analiz yapılmış, uygun olmayanların dağıtımları engellenmiştir ([http:// www. haberler.com](http://www.haberler.com)).

Alınan önlemlerle ildeki hava kalitesi “iyi” sınırlara yükseltilmiş olmakla beraber “çok iyi” sınırlara yükseltilebilmesinde en önemli eksiklik ildeki yeşil alanların eksik olmasıdır. İlde geniş kapsamlı yeşil alan çalışmaları yapılmalıdır. İl trafiğindeki araç sayısının artışı, hava kirletici emisyonları artırmaktadır. Bu nedenle araç emisyon ölçümlerinde hassasiyet önemlidir. Sanayi kenti olan Kırıkkale de; özellikle TÜPRAŞ, M.K.E gibi ağır sanayilerde çevre dostu üretimler yapılması sağlanmalı ve bu yönde denetimler yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

- AKİMOTO, H., (2003). Global Air Quality And Pollution. *Science*, 302(5651), 1716-1719.
- ANDERSEN, Z. J., et al. (2017). “Long-Term Exposure to Ambient Air Pollution and Incidence of Postmenopausal Breast Cancer in 15 European Cohorts within the ESCAPE Project.” *Journal of Environmental Health Perspectives* 125.10.
- ATKINSON, R. W., Carey, I. M., Kent, A. J., Van Staa, T. P., Anderson, H. R., Cook, D. G. (2013). Long-term exposure to outdoor air pollution and incidence of cardiovascular diseases. *Epidemiology*, 24(1), 44-53
- BARKER, K., Cambi, F., Catcott, E. J., Chambers, L. A., Halliday, E. C., Hasegawa, A., Heilmann, H., Jammet, H. P., Katz, M., Leclerc, E., McCabe, L. C., Macfarlane, W. A., Parker, A., Rose jr, A. H., Stenborg, R. L., Stephan, D. G., Taylor, J. R., Thomas, M. D. and Wexler, H., (1961). Air Pollution. World Health Organization Monograph Series, 46. Geneva: World Health Organization.
- BATES, D. V. , (1996). Particulate Air Pollution. *Thorax*, 51(Suppl 2), 3-8.
- BERNSTEİN, J. A., Alexis, N., Barnes, C., Bernstein, I. L., Nel, A., Peden, D., Diaz-Sanchez, D., Tarlo, S. M., and Williams, P. B., (2004). Health Effects Of Air Pollution. *Journal of Allergy and Clinical Immunology*, 114(5), 1116-1123.
- CAREY, L. M., Richard W. A., Andrew J. K., Tjeerd Van S., Derek G. C., H. Ross A. (2013). Mortality associations with long-term exposure to outdoor air pollution in a national English cohort. *American journal of respiratory and critical care medicine*, 187(11), 1226-1233
- Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, (2017). Hava Kirliliği Verileri, Kırıkkale.
- DOCKERY, D. W., Pope, C. A., Xu, X., Spengler, J. D., Ware, J. H., Fay, M. E., Ferris, Jr. B. G., and Speizer, Frank E., (1993). An Association Between Air Pollution and Mortality in Six US Cities. *New England Journal Of Medicine*, 329(24), 1753-1759.
- DÖRTBUDAK B. H., Fişekçi Z., Kargın F. E., M., Bülbül, B., (2006). Hava Kirliliğinin İnsan Sağlığına Etkileri, Dünyada, Ülkemizde ve Bölgemizde Hava Kirliliği Sorunu. *Dicle Tıp Dergisi*, 33(2), 105-112.
- ERİSMAN, J. W., Galloway, J. N., Seitzinger, S., Bleeker, A., Dise, N. B., Petrescu, A. M. R., Leach, A. M. and De Vries, W., (2013). Consequences Of Human Modification Of The Global Nitrogen Cycle. *Phil. Trans. R. Soc. B* 368(1621), 2013, 01-16.

- FLAGAN, R. C., and Seinfeld J. H., (2012). Fundamentals of Air Pollution Engineering. Courier Corporation.
- GAN, W. Q., FitzGerald, J. M., Carlsten, C., Sadatsafavi, M., and Brauer, M., (2013). Associations of Ambient Air Pollution with Chronic Obstructive Pulmonary Disease Hospitalization and Mortality. *American Journal Of Respiratory and Critical Care Medicine*, 187(7), 721-727.
- KAİTALA, V., Pohjola M., and Tahvonon O., (1992). Transboundary Air Pollution And Soil Acidification: A Dynamic Analysis of An Acid Rain Game Between Finland And The Ussr. *Environmental and Resource Economics*, 2(2), 161-181.
- KAMPA, M., and Castanas, E. (2008). Human Health Effects of Air Pollution. *Environmental Pollution*, 151(2), 362-367.
- KELEŞ, R., Hamamcı, C., (1993). Çevre Politikası. İmge Kitabevi, Ankara.
- KELEŞ, R., Ertan, B., (2002). Çevre Hukukuna Giriş. İmge Kitabevi, Ankara.
- LELİEVELD, J., Berresheim, H., Borrmann, S., Crutzen, P. J., Dentener, F. J., Fischer, H., Feichter, J., Flatau, P. J., Heland, J., Holzinger, R., Kormann, R., Lawrence, M. G., Levin, Z., Markowicz, K. M., Mihalopoulos, N., Minikin, A., Ramanathan, V., de Reus, M., Roelofs, G. J., Scheeren, H. A., Sciare, J., Schlager, H., Schultz, M., Siegmund, P., Steil, B., Stephanou, E. G., Stier, P., Traub, M., Warneke, C., Williams, J., Ziereis, H. (2002). Global Air Pollution Crossroads Over The Mediterranean. *Science*, 298(5594), 794-799.
- Lİ, M., and Zhang, L. (2014). Haze In China: Current And Future Challenges. *Environmental Pollution*, (189), 85-86.
- LİN, J., Pan, D., Davis, S. J., Zhang, Q., He, K., Wang, C., Streets, D. G., Wuebbles, D. J., and Guan, D. (2014). China's International Trade And Air Pollution In The United States. *Proceedings Of The National Academy Of Sciences*, 111(5), 1736-1741.
- LOOMİS, D., Yann G., Béatrice Lauby S., Fatiha El G., Véronique B., Lamia Benbrahim T., Kurt S. (2013). The carcinogenicity of outdoor air pollution. *The lancet oncology*, 14(13), 1262-1263.
- MACKERRON, G., and Susana M. (2009). "Life satisfaction and air quality in London." *Ecological Economics* 68.5: 1441-1453.
- MİLLS, N. L., Donaldson, K., Hadoke, P. W., Boon, N. A., MacNee, W., Cassee, F. R., Sandström, T., Blomberg, A., and Newby, D. E. (2009). Adverse Cardiovascular Effects Of Air Pollution. *Nature Clinical Practice Cardiovascular Medicine*, 6(1), 36-44.
- ROSENFELD, D., (2000). Suppression of Rain And Snow by Urban and Industrial Air Pollution. *Science*, 287(5459), 1793-1796.
- TAİ, A. P. K., Martin, M. V., and Heald, C. L. (2014). Threat to Future Global Food Security from Climate Change and Ozone Air Pollution. *Nature Climate Change*, 4(9), 817-821.
- TO, T., Zhu, J., Larsen, K., Simatovic, J., Feldman, L., Ryckman, K., Gershon, A., Lougheed, M. D., Licskai, C., Chen, H., Villeneuve, P. J., Crighton, E., Su, Y., Sadatsafavi, M., Williams, D., Carlsten, C., and the Canadian Respiratory Research Network, (2016). Progression From Asthma To Chronic Obstructive Pulmonary Disease. Is Air Pollution A Risk Factor?. *American Journal Of Respiratory And Critical Care Medicine*, 194(4), 429-438.

Türkiye'nin Çevre Sorunları, (1995). Türkiye Çevre Vakfı Yayını, Ankara.

ZANNETTİ, P., (2013). Air Pollution Modeling: Theories, Computational Methods and Available Software. Springer Science & Business Media.

<http://www.haberler.com> (Erişim Tarihi: 01.06.2017).

<http://www.havaizleme.gov.tr> (Erişim Tarihi: 01.06.2017).

<http://www.tuik.gov.tr> (Erişim Tarihi: 20.06.2017).

SERMAYE YAPILARININ BELİRLENMESİNDE FİNANSAL HİYERARŞİ TEORİSİ VE ÖDÜNLEŞME TEORİSİ: İMALAT SEKTÖRÜ ÜZERİNE EKONOMETRİK BİR ANALİZ*

Erkan ALSU¹, Esra YARIMBAŞ²

Geliş: 13.12.2017 Kabul: 15.12.2017

DOI: 10.29029/busbed.365116

Öz

Bu çalışmada sermaye yapısı teorileri olarak literatürde yer alan finansal hiyerarşi teorisi ve ödünleşme teorisinin geçerliliğini test etmek için, BIST 100 endeksi imalat sektöründe faaliyet gösteren 132 işletmeye ait veriler ekonometrik analiz yöntemleri ile analiz edilmiştir. Bu kapsamda sermaye yapılarının geçerliliğini test etmek için panel veri analizi kullanılmıştır. Çalışma 2006-2016 yıllarını kapsamaktadır. Çalışmada bağımlı değişkenler, kısa vadeli borçların toplam aktiflere oranı, uzun vadeli borçların toplam aktife oranı, toplam borcun toplam aktife oranı, bağımsız değişkenler ise likidite oranı, firmanın varlık yapısı, karlılık oranları, firmanın büyüklüğü, borç dışı vergi, vergi düzeyi oranı olarak belirlenmiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre kurulan tüm modellerde firma büyüklüğü, aktif karlılığı ve vergi oranları ile finansal kaldıraç oranları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişkinin olmadığı tespit edilmiştir. BIST 100 endeksinde yer alan ve imalat sektöründe faaliyet gösteren şirketler açısından finansal hiyerarşi teorisinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sermaye Yapısı, Panel Veri Analizi, İmalat Sektörü, Finansal Hiyerarşi Teorisi, Ödünleşme Teorisi

1 Yrd. Doç. Dr. Gaziantep Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, e-mail: erkanalsu@gmail.com

2 Yüksek Lisans Öğrencisi, Gaziantep Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşle - me Bölümü, e-mail: esrayaribas@gmail.com

PECKING ORDER THEORY AND TRADE OFF THEORY IN DETERMINANT CAPITAL STRUCTURE: AN ECONOMETRICAL ANALYSIS ON THE MANUFACTURING SECTOR

Abstract

In this study, the data of 132 businesses operating in the manufacturing sector in the BIST 100 index were analyzed by econometric methods to test the validity of the theory of pecking order theory and trade off theory, which are included in the literature as capital structure theories. In this context, panel data analysis was used to test the validity of capital structures. The study covers the years 2006-2016. The dependent variables of the study are determined as the ratio of short-term debt to total assets, the ratio of long-term debt to total assets, total debt ratio and the independent variables are determined as the liquidity ratio, the asset structure of the company, the profitability ratios, the size of the firm, the non-debt tax, and the tax level ratio. As a result of the study, it was determined that there was no statistically significant relationship between firm size, return on assets and tax rates and financial leverage ratios in all the established models. BIST 100 companies operating in the manufacturing sector have reached the conclusion that pecking order theory is valid.

Key Words: *Capital Structure, Panel Data Analysis, Manufacturing Sector, Pecking Order Theory, Trade Off Theory*

1. Giriş

Firmaların finansal yapılarını korumak ve sürekliliğini sağlamak ve sermaye yapılarının iyi bir şekilde analiz edilip yorumlanması gerekir.

İşletmelerin, seçiminde en önemli kriter borç ile öz sermaye arasındaki maliyettir. Çünkü işletmelerin sermaye maliyetini yükseltmek yani maksimum kılmak için yöneticiler, düşük seviyede kaynak kullanmak isteyeceklerdir. Aslında firmaların öncelikli olarak hangi finansman kaynağını seçtiklerine yönelik bir sorun olmadığı kanıtına varılmıştır. Yapılan çalışmaların esas amacı ve çözülmesi gereken sorun hangi önermelerin borçlanma ve öz kaynakların maliyeti üzerinde etkili olduğu araştırılmaya çalışılmıştır (Okuyan ve Taşcı: 56).

Sermaye yapısı kararları, şirketin belirlemiş olduğu sermaye maliyet üzerinde de etkili olmuş ve şirketin değerini de doğrudan etkilemiş olduğu ifade edilmiştir (Sayılğan ve Doğan, 2005:28). Sermaye yapısı teorileri; klasik sermaye yapısı teorileri ve modern sermaye yapısı teorileri olmak üzere iki başlık altında incelenir. Tabii bu teorilerin dışında son yıllarda yapılan uygulamalı çalışmalar neticesinde ortaya çıkan teorilerde yer almakta ancak sermaye yapısı olarak kabul edilmeyen yeni yaklaşımlar olarak ifade edilmektedir.

Borç/öz kaynak bileşimini yenilemek suretiyle işletme değerini değiştirmenin mümkün olup olmadığı teoriler yardımıyla açıklamaya çalışan teori klasik sermaye yapısı teorileridir. Modern sermaye yapısı teorileri ise işletmelerin sermaye yapısı kararlarını ilgilendiren farkları bulmaya yönelik geliştirilmiş teorileri olarak ifade edilmektedir (İskenderoğlu vd., 2012:296).

Sermaye yapılarını açıklamada optimal sermaye yapısının belirleyicisi olan finansal hiyerarşi yaklaşımı, piyasada yatırımcılar ile işletmeler arasında bilgi alışverişi olmadığı için işletmelerin optimal sermaye yapısını oluşturma hedefi gütmeyeceklerini, bunun yerine fon ihtiyacı durumunda önce iç fonları kullanacaklarını sonra borçlanacaklarını ve son olarak da yeni hisse senedi çıkaracaklarını belirtmektedir (Kula:31). Sayılğan ve Doğan optimal sermaye yapısını; sermaye maliyetinin minimum, şirket değerinin de maksimum olmasını sağlayacak bir borç / öz kaynak bileşimi olarak tanımlamaktadır (Sayılğan ve Doğan, 2005: 28).

Ödünleşme Teorisine göre işletmeler, optimal sermaye yapılarını belirlerken, borç kullanıp kullanmama kararında borcun marjinal maliyeti ile marjinal faydasını dikkate almaktadır. Borcun marjinal faydasının marjinal maliyetine eşit olduğu noktada borç kullanılmaktadır. Borcun maliyetinden kastedilen iflas ve temsilci maliyetidir. Borcun faydası ile de borçlanmadan kaynaklanan faiz giderlerinin vergi matrahından düşürülmesine imkân tanıyan vergi kalkanı etkisi ifade edilmektedir (Gülşen ve Ülkütaş, 2012: 50). İflas ve temsilcilik maliyetini artıran, borçlanma düzeyindeki artış, işletme değerinin de azalmasına neden olmaktadır (Gülşen ve Ülkütaş, 2012: 50).

Çalışmada Türk imalat sektörü firmalarının sermaye yapısı kararlarını etkileyen finansal hiyerarşi (pecking order theory) teorisi ve ödünleşme (dengeleme) teorisini incelemiş olup, işletmelerde kullanılan değişkenin hangi sermaye yapısı teorisine uyumlu olduğunu belirlemek için yapılmıştır. Çalışma BIST 100’de işlem gören imalat sektörü üzerine yapılmıştır ve 2006-2016 yılları arasındaki şirketlerin verilerinden yararlanılarak yapılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde literatür taramasına, ikinci bölümünde veri seti, değişkenler ve metodoloji kısmına ve en son olarak uygulama ve sonuç kısmına yer verilmiştir.

2. Literatür Taraması

Durukan (1997) çalışmasında, hisse senetleri İMKB’de işlem gören firmaların Türkiye ekonomisinde faaliyette olan ve hisse senetleri İstanbul Menkul Kıymetler Borsası’nda işlem gören 68 firmanın sermaye yapılarını etkileyen faktörleri saptamayı ve dolayısı ile, finans literatüründe önemli bir soruna ampirik yanıtlar bulmayı

amaçlamış olup karlılık ve borç dışı vergi kalkanının sermaye yapısını etkileyen en önemli faktörler olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca, Türkiye ekonomisindeki yüksek enflasyonun yarattığı belirsizliğin uzun vadeli borçlanma olanaklarını kısıtlaması sonucunda toplam borç içindeki uzun vadeli borçların payının önemsenemeyecek düzeylere düşmesi çalışmanın sonuçlarına yansımıştır.

Sunder ve Myers (1999) çalışmasında, geleneksel sermaye yapısı modellerini, şirket finansmanının finansal hiyerarşi teorisin alternatifine karşı test etmektedir. İç mali açığın getirdiği dış borç finansmanını öngören temel finansal hiyerarşi teorisinin, her bir firmanın optimum bir borç oranına doğru kademeli olarak ayarladığını öngören dengeleme teorisinden daha fazla bir açıklama gücüne sahip olduğunu ifade etmiştir. Yapılan test sonuçlarına, alternatif ticaret hadleri hipotezlerine karşı finansal hiyerarşi teorisini reddetme gücüne sahip olduğu ifade etmiştir.

Frank ve Goyal (2003) çalışmasında, 1971 ile 1998 yılları arasında halka açık Amerikan firmalarının geniş bir kesitinde kurumsal kaldıraçın finansal hiyerarşi teorisini test etmiştir. Finansal hiyerarşi teorisinin aksine, net hisse senedi ihraçlarının finansman açığını net borç sorunlarına göre daha yakından ilgili olduğunu ifade etmiştir. Finansman açığının, her büyüklükteki firma için zaman içindeki net borç sorunlarının açıklanmasında daha az önemli olduğunu tespit etmiştir.

Okuyan ve Taşcı (2010), sermaye yapısının belirleyicileri çalışmasında İMKB’de işlem gören reel sektör işletmelerinde sermaye yapılarının açıklanmasında tek bir kuramın geçerli olmadığını, kısa vadeli borçların finansal hiyerarşi kuramına, uzun vadeli borçların ise dengeleme kuramına uygun şekilde hareket ettiğini belirtmiştir.

Sayılgan ve Uysal (2011), Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası sektörel bilançoları kullanılarak sermaye yapısını belirleyen faktörler üzerine bir analiz 1996 – 2008 elde edilen bulguların Ödünleşme Kuramı’yla (Trade off Theory) mı, Finansman Hiyerarşisi Kuramıyla (Pecking Order Theory) mı uyumlu olduğunun araştırılması amacıyla yapılmıştır. Panel veri analizi yöntemi kullanılmıştır. Sermaye yapısı ile borç dışı vergi kalkanı arasındaki negatif, büyüme fırsatları, varlık yapısı, kârlılık ve büyüklük ile ise pozitif ilişki saptanmıştır. Elde edilen bulgular sonucunda büyük oranda Ödünleşme Kuramı (Trade off Theory) ile uyumludur.

Doğan (2013), çalışmasında varyans artış faktör (VIF=Variance Inflation Factors) çoklu regresyon ve korelasyon yöntemi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda sigorta şirketlerinin hasar prim oranı, kaldıraç oranı ve likid aktiflerinin artması karlılığını olumsuz yönde buna karşın aktif büyüklüğünün artması karlılığını olumlu yönde etkilemektedir. Çalışmada elde edilen önemli bir bulgu da sigorta şirketlerinin yaşı ile karlılıkları arasında istatistiksel ve negatif olarak anlamlı sonuçlar tespit edilmiştir.

Kısakürek ve Aydın (2013), çalışmasında Borsa İstanbul'da faaliyet gösteren firmaların karlılık ve sermaye yapısı arasındaki ilişki kriz yılları da dikkate alınarak incelenmiştir. Bu amaç doğrultusunda Borsa İstanbul'da 1992-2011 yılları arasında kesintisiz faaliyet gösteren 104 firmanın bilanço ve gelir tabloları incelenmiş ve en küçük kareler yöntemini kullanmış olup sonuç olarak uygulama kapsamındaki firmaların incelenen dönemde kriz yılları da dâhil sermaye yapılarında öz kaynakları tercih ettiği görülmüştür. Satış karlılığı ve sermaye yapısı, aktif karlılığı doğru orantılı ve öz kaynak karlılığı arasında da ters orantılı ilişki tespit edilmiştir. Yapılan analiz sonuçlarında finansal hiyerarşi teorisine uygun bulgular elde edilmiştir.

Akay ve Efsun (2015), BIST'de Listelenen İmalat Sanayi Firmaları İçin Sermaye Yapısının Analizi ve Değerlendirilmesi: Kaplan Meier ve Cox Nispi Hazard Modeli 1 adlı çalışmada imalat sektöründeki firmaların optimal kaldıraç oranı aralığında kalma sürelerini modellemek ve sermaye yapısı bileşenlerinin bu süreyi nasıl etkilediğini belirlemektir. Yöntem olarak Genişletilmiş Cox Modeli ve parametrik olmayan Kaplan-Meier tahmincisi kullanılmıştır. Sonuç olarak bu teoriye göre firmalar yatırımlarını finanse etmek için ilk olarak iç kaynaklara, sonra borçlanma ve en son sermaye finanslama yoluna gitmektedirler. Firmaların yeni yatırım imkânlarını finanse etmek için borçlanma yolunu tercih ettikleri söylenebilir.

Akman vd., (2015), Capital Structure in an Emerging Stock Market: The Case of Turkey adlı makale çalışmalarında Türkiye'deki işletmelerin sermaye yapısına etki eden firmaya özgü belirleyicileri değişen ekonomik koşullar altında incelemek amaçlanmış, çalışma sonucunda dengeleme, finansman hiyerarşisi ve piyasa zamanlaması gibi geleneksel sermaye yapısı teorileri, gelişmekte olan bir ülkenin işletmelerinden oluşan örneklemin sermaye yapılarını açıklamakta yetersiz kalmıştır. Bunun ana nedeni, bu teorilerin gelişmiş ülkeler için geçerli olan varsayımlara dayandırılmış olmasıdır.

Burucu ve Öndeş (2015), çalışmasında panel veri analizi kullanmış sonuç olarak borç dışı vergi kalkanı ve firma riskinin ise borçlanma düzeyinde anlamlı bir etkisi olmadığı görülmüştür. Buna göre Türk İmalat sanayi firmalarının borçlanma davranışlarının ağırlıklı olarak Finansal Hiyerarşi Teorisi ile uyumlu olduğu söylenmiştir. Burucu ve Öndeş (2016), çalışmalarında ise 1990-2014 döneminde Borsa İstanbul'da sürekli faaliyet gösteren 50 adet firmaya ait veriler Dinamik Panel Veri Analizi ile incelenmiştir. Çalışmada bağımsız değişkenlerden firma büyüklüğü, varlık yapısı, kârlılık ve cari oranın borçlanma üzerinde negatif etkisi bulunmuşken; büyüme oranı ve büyüme fırsatlarının pozitif etkisi tespit edilmiştir. Firma riski değişkeni ise tüm modellerde istatistiki olarak anlamsız çıkmıştır. Sonuç olarak Türk İmalat sanayi firmalarının borçlanma davranışlarının kısa ve uzun vadede ağırlıklı olarak Finansal Hiyerarşi Teorisi ile uyumlu olduğu kanıtına varmıştır.

Erol vd., (2016), yaptıkları birçok çalışmada işletmelerin sermaye yapısı tercihlerinde finansal hiyerarşi modeline uygun hareket ettiklerini tespit etmiştir.

Burucu ve Öndeş (2016) aynı şekilde Türk İmalat Sanayi Firmalarının Sermaye Yapısını Etkileyen Faktörlerin Analizi çalışmasında Finansal Hiyerarşi Teorisi ile uyumlu bulgular elde etmiştir.

De ve Banerjee (2016), çalışmasında resesyondan sonraki durgunluk döneminde BSE 500 şirketlerinin sermaye yapısı kararlarını etkileyen değişkenlerin, resesyondan önceki ile karşılaştırıldığında önemli bir değişiklik olup olmadığını araştırmıştır. Çalışmanın sonucunda, firmaların finansman davranışlarının durgunluk öncesi dönemde finansal hiyerarşi teorisine ve durgunluk sonrası dönemde ödünleşme teorisine uygun olduğu ifade etmiştir.

Allini vd., (2017) çalışmasında, Mısır'da Borsa'da listelenen 1270 şirketin 2003-2014 yıllarına ait verilerini kullanarak Mısır firmaları üzerine sermaye yapısı teorilerini test etmiştir. Çalışmanın sonucunda, en karlı firmaların dış finansmana başvurma ihtimalinin daha düşük olduğu ifade edilmiştir. Bununla birlikte, firmaların finansal açıkların bulunduğu durumlarda, öz sermaye, borç çıkmaktan ziyade bütçe açığını başvurduğunu ortaya konulmuştur. Mısır firmalarının finansal hiyerarşi teorisine göre hareket ettiğini göstermektedir.

Nishu ve Mand (2017) çalışmasında, Hint Çimento Endüstrisinde sermaye yapısının takas ve düzen analizinin uygulanabilirliğini test etmeyi amaçlamaktadır. Gerekli veriler, BSE listesinde yer alan çimento firmalarından PROWESS tarafından 10 yıllık süre (2004-05 - 2013-14) arasında toplanmıştır. Çalışma için alınan bağımsız değişkenler; büyüklük, büyüme, somutluk, likidite, teklik, borç-dışı vergi kalkanı, kârlılık, borç servis kapasitesi, efektif vergi oranı, iş riski ve teşvik payı hisseleridir. Bağımlı değişken olarak finansal kaldıraç oranı kullanılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre, büyüklük, somutluk, likidite, teklik ve borç hizmeti kapasitesinin istatistiksel olarak önemli değişken olduğunu ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, Hint Çimento Endüstrisinde finansman modelini, tek bir sermaye yapısı teorisinin açıklayamadığı sonucuna varılmıştır.

3. Veri Seti, Değişkenler ve Metodoloji

3.1. Veri Seti

Bu çalışmada esas olarak imalat sanayi sektörüne ait BİST 100'de işlem gören 181 şirket incelenmiş olup makaleye uygun olan 132 şirketlerin verileri oluşturulmuştur. Yöntem olarak panel veri analizi kullanılmıştır. Çalışmanın amacı; Türk imalat sektörü firmalarının sermaye yapısı kararlarını etkileyen finansal hiyerarşi (pecking order theory) teorisi ve ödünleşme (dengeleme) teorisi inceleyerek, fir-

maların borçlanma davranışlarının hangi sermaye yapısı teorisi ile uyumlu hareket ettiğini tespit etmektir. Araştırma 2006-2016 yıllar arası sürekli olarak faaliyet gösteren şirketler incelenmiş olup, 3 aylık dönemler halinde analize dâhil edilmiştir. Veriler kap.gov.tr adresinden alınmıştır. İmalat sanayi sektöründeki şirketlerin esas faaliyetlerine göre dağılımları Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1: İmalat Sanayi Sektörünün Alt Sektörlere Göre Dağılımı

<i>Sıra</i>	<i>Alt Sektörler</i>		<i>Firma Sayıları</i>
1	Gıda İçki ve Tütün	Gıda Maddeleri Sanayi	28
		İçki Maddeleri	
2	Dokuma Giyim Eşyası ve Deri	Ayakkabı Dışında Giyim Eşyası Sanayi	25
		Dokuma Sanayi	
		Deri, Deri benzer maddeler ve Kürk Eşyası Sanayi	
3	Orman Ürünleri ve Mobilya	Ağaç Mobilya ve Döşeme Sanayi	4
4	Kağıt ve Kağıt Ürünleri Basım Yayın	Kağıt ve Kağıt ürünleri Sanayi	14
		Basım Yayım ve Bunlara Bağlı Sanayi	
5	Kimya, Petrol ve Kauçuk ve Plastik Ürünler	Kimya Sanayi	32
		Diğer Kimyasal Ürünler Sanayi	
		Petrol Rafineleri	
		Çeşitli Petrol ve Kömür Türevleri Sanayi	
		Lastik Ürünleri Sanayi	
		Başka Yerde Sınıflandırılmamış Plastik Ürün Sanayi	
6	Taş ve Toprağa Dayalı	Çanak, Çömlek, Çini, Porselen	27
		Cam ve Cam Ürünleri Sanayi	
		Taş ve Toprağa Dayalı Diğer Sanayi	
7	Metal Ana Sanayi	Demir Çelik Metal Ana sanayisi	18
		Demir Çelik Dışındaki Metal Ana sanayi	
8	Metal Eşya, Makine ve Gereç Yapım	Metal Eşya Sanayi (Makine ve Araç Gereç Hariç)	30
		Makine Sanayi (Elektrik Makinaları Hariç)	
		Elektrik Makinaları ve Aygıtlar Sanayi	
		Taşıt Araçları Sanayi	
9	Diğer İmalat Sanayi		3
Toplam			181

Kaynak: <https://www.kap.org.tr/tr/Sektorler>

3.2. Bağımlı Değişkenler

Bağımlı değişken olarak kısa vadeli borçların toplam aktiflere oranı, uzun vadeli borçların toplam aktife oranı, toplam borcun toplam aktife oranı kullanılmıştır.

3.3. Bağımsız Değişkenler

Modelde yer alan bağımsız değişkenler literatürde yer alan çalışmalarda kullanılan değişkenlerden seçilmiştir. Bu değişkenler aşağıda Tablo 2’de gösterilmektedir.

Tablo 2: Modelde Kullanılan Bağımsız Değişkenler

Türü	Oranlar	Hesaplaması	Semboller
Likite Oranı	Cari Oran	Dönen Varlıklar / Kısa Vadeli Borç	LO
Firmanın Varlık Yapısı	MDV / TA	Maddi Duran Varlıklar / Toplam Aktif	FVP
Borç Dışı Vergi	AMRT / T	Amortisman / Toplam Aktif	BDV
Vergi Düzeyi Oranları	ÖV / VÖK	Ödenen Vergi / Vergi Öncesi Kar	VDO
Firma Büyüklüğü	KVB / Ö	Kısa Vadeli Borç / Öz sermaye	FB
Karlılık Oranları	FK / TA	Faaliyet Karı / Toplam Aktif	ROA

Kaynak: Yörük, vd.,(2011)

Daha önceki çalışmalarda kullanılan bağımsız değişkenler Tablo 3’de gösterilmektedir.

Tablo 3: Literatürde Kullanılan Bağımsız Değişkenler

Türü	Referans
Likite Oranı	Öndeş ve Burucu(2016), Yörük, vd.,(2011)
Firmanın Varlık Yapısı	Sayılgan ve Uysal (2011), Demirhan (2009), Öndeş ve Burucu (2016), Erol, Aytekin ve Abdioğlu (2016), Yörük, vd., (2011), Aytekin ve Abdioğlu (2016)
Borç Dışı Vergi	Demirhan (2009), Öndeş ve Burucu (2016), Abdioğlu ve Deniz (2015), Yörük, vd., (2011)
Vergi Düzeyi Oranları	(Demirhan,2009), Yörük, vd.,(2011)
Firma Büyüklüğü	Demirhan (2009), Kısakürek ve Aydın (2013), Yörük, vd.,(2011)
Karlılık Oranları	Sayılgan ve Uysal (2011), Öndeş ve Burucu(2016), Yörük, vd., (2011)

Panel veri analizinde iki model söz konusu olan sabit etkiler modeli (fixed effects) ve rassal etkiler modeli (random effects)’ ne sahip olan yaklaşımın ifade ettiği model aşağıdaki şekilde dizayn edilmiştir ;

$$SY_{it} = \beta_0 + \beta_1 X_{it} + \varepsilon_{it}$$

Burada i yatay kesit birimini ($i = 1, \dots, N$) ve t ise zaman serisini ($t = 1, \dots, N$) gösterirken, ε_{it} ise hata terimini ifade etmektedir (Çalışkan,2009:124).

Çalışmada kullanılacak olan regresyon modeli aşağıdaki gibi oluşturulmuştur:

$$SY_{it} = \beta_0 + \beta_1 LO + \beta_2 FVP + \beta_3 VDO + \beta_4 FB + \beta_5 ROA + \beta_6 BDV + \varepsilon_{it}$$

3.4. Modeller;

Çalışmada kullanılacak olan panel regresyon tahmin modelleri aşağıda gösterildiği şekildedir.

$$LEV_1 = \beta_0 + \beta_1 LO + \beta_2 FVP + \beta_3 VDO + \beta_4 FB + \beta_5 ROA + \beta_6 BDV + \varepsilon_{it}$$

$$LEV_2 = \beta_0 + \beta_1 LO + \beta_2 FVP + \beta_3 VDO + \beta_4 FB + \beta_5 ROA + \beta_6 BDV + \varepsilon_{it}$$

$$LEV_3 = \beta_0 + \beta_1 LO + \beta_2 FVP + \beta_3 VDO + \beta_4 FB + \beta_5 ROA + \beta_6 BDV + \varepsilon_{it}$$

LEV_1 = Kısa Vadeli Finansal Kaldıraç Oranı

LEV_2 = Uzun Vadeli Finansal Kaldıraç Oranı

LEV_3 = Toplam Finansal Kaldıraç Oranı

LO = Likidite Oranı

FVB = Firmanın varlık yapısı

VDO = Vergi Düzeyi Oranları

FB = Firma Büyüklüğü

BDV = Borç Dışı Vergi

ε = Hata Terimi

Çalışmada literatüre uygun bir şekilde panel veri analizi yöntemi kullanılacaktır. Panel veri yöntemi günümüzde ilerledikçe daha da belirgin hale gelmeye başlamıştır (Gülşen ve Ülkütaş, 2012:54). Çalışkan gözlem sayısının artmasının bir yandan serbestlik derecesinin artmasına diğer yandan da açıklayıcı değişkenler arasındaki yüksek derecede doğrusal ilişki bulunma olasılığının azalmasına neden olduğunu ifade etmiştir (Çalışkan,2009:124).

Panel regresyon modelleri arasında yer alan yatay kesit ve zaman serisi birleşimini içeren veri değişkenlerinin, çift yönlü sabit etkiler ve tesadüfi etkiler, tek yönlü sabit etkiler modeli ile tesadüfi etkiler modeli, genelleştirilmiş EKK, dinamik panel analizi gibi birçok yöntem yer almaktadır (Bayrakturan ve Demirtaş, 2011:5). Analizin en önemli özelliği zaman serileri ile yatay kesit serilerini bir araya getirerek, hem zaman hem de kesit boyutuna sahip bir veri setinin oluşturulmasına olanak tanımak olmuştur (Çalışkan,2009:124). Zaman serileri ve yatay kesit verileri içeren analizin birçok avantajı veya üstünlükleri vardır. Bu üstünlükler aşağıda maddeler halinde ifade edilmiştir (Yiğit vd., 2007:90).

• Gözlem sayısının çok olması nedeni panel veri yöntemi kesit ve zaman serisi gözlemlerini birleştirdiğinden dolayı artmaktadır.

• Daha anlamlı ve daha doğru model parametreleri: Panel veri analizleri kesit veri analizlerine göre daha yüksek düzeyde serbestlik derecesi, daha az doğrusallık ve örnek değişkenliği içerir.

• Yatay kesit ve zaman serisi analizlerine göre insan davranışlarından kaynaklanan karmaşıklığı azaltma konusunda daha yüksek kapasite olduğunu ifade etmiştir.

• Gurupla arasındaki heterojenlik etkileri daha kolay kontrol edilebilir. Dinamik ilişkileri daha kolay ortaya çıkarabilmektedir.

Panel verinin bir diğer avantajı ise birimler veya zaman boyunca gözlenemeyen etkileri modele dâhil etmesidir (Arı ve Zeren, 2011:42).

Birim kök testlerine serilerdeki durağanlığı tespit etmek için. Eğer seri birim kök içeriyorsa durağan değildir. Bu yüzden öncelikli olarak yapılması gereken şey, serileri durağan hale getirmektir. Panel birim kök testlerini seriler arasında durağanlık tespitini yapmak için yer kullanılmaktadır. Panel veri analizinin birim kök testlerinde, denklemdeki β katsayısının sıfıra eşitliği durağanlık analizi için sınanmaktadır (Gül ve Kamacı, 2012:84).

3.4.1. Sabit Etkiler modeli

$$SY_{it} = \beta_0 + \beta_1 X_{it} + \varepsilon_{it}$$

Sabit etkiler modeli, firmaların nevi şahsına münhasır bireysel etkilerini β_0 sabit bir terim gibi algılayarak modeli bu şekilde ifade etmişlerdir. Panel veri kullanılarak yapılan çalışmalarda birimler arasında meydana gelen farklılıklardan veya birimler arasında zaman içerisinde meydana gelen değişikliklerden kaynaklanan değişmeyi, modele dâhil etmenin bir yolu; meydana gelen değişimin regresyon modelinin katsayılarının bazılarında veya tümünde değişmeye neden olduğunu varsaymıştır. Pazarlıoğlu sabit etkiler modelini, katsayıların birimlere veya birimler ile zamana göre değiştiğinin varsayıldığı modelleri “Sabit Etkiler Modeli” olarak tanımlamaktadır (Pazarlıoğlu ve Güler, 2007:37).

3.4.1. Rassal Etkiler Modeli

$$SY_{it} = (\beta_0 + \mu_i) + \beta_1 X_{it} + \varepsilon_{it}$$

Rassal etkiler modeli, sabit etkiler modelinden farklı olarak β_0 sabit değişkeninin yanında firmalar arasındaki farklılığı dikkate alan gözlemlenemeyen μ_i tesadüfi hataları bulunmaktadır. μ_i 'ler birbirlerinden ve ε_{it} (standart hata)'lerden bağımsızdır. Firmaların bireysel etkileri sabittir. ε_{it} tüm hataları gösterirken μ_i 'ler sabit zamana göre bireyler arasındaki değişiklikleri ve bireysel farklılıkları ifade etmektedir (Pazarlıoğlu ve Güler, 2007:37)

4.BULGULAR

İncelenen 2006-2016 dönemine ait verilerin genel tanımlayıcı istatistikleri aşağıdaki Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4: Değişkenlerin Tanımlayıcı İstatistik Bilgileri

Değişkenler	Gözlem Sayısı	Ortalama	Standart Sapma	Minimum	Maksimum
LO	5808,00	2233676,00	2413572,00	.04	48.51
FVP	5808,00	.3608574	.1800138	0,00	46753,00
BDV	5808,00	.0222848	.0175981	-.02	.23
VDO	5808,00	.2062001	2946791,00	-81.73	88.34
FB	5808,00	.8536501	747856,00	-202.74	328.07
ROA	5808,00	.026937	.1424223	-3.23	42953,00
LEV 1	5808,00	.3637913	.4118748	0,00	28764,00
LEV 2	5808,00	.1412156	.1919834	0,00	45717,00
LEV 3	5808,00	.5049432	.4862777	.01	31686,00

Analiz sonucunda yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi gözlem sayılarında değişme olmamıştır. Bunun nedeni çalışmamızda eksik veri olmamasından kaynaklanmaktadır. Elde edilen veriler imalat sanayi sektöründeki şirketlerin ortalama % 36 oranında maddi duran varlıkların toplam varlıklar içindeki oranı iken karlılık % 26' dır. Ortalama firma büyüklüğü %85, borç dışı vergi kalkını %22, vergi düzeyi oranları ise %20'dir.

Sermaye yapısı teorilerinin BİST 100' de işlem gören imalat sektöründeki firmaların geçerliliği test edilmiş olup 2006-2016 dönemlerine ait veriler yukarıda belirtilmiş olan modeller kullanılarak panel regresyon yöntemi analiz edilmiştir.

Modelin hipotezleri şu şekilde belirtilmiştir;

H_0 : Sermaye yapısı ile finansal kaldıraç oranı arasında ilişki yoktur.

H_1 : Sermaye yapısı ile finansal kaldıraç arasında ilişki vardır.

Serilerin durağan olup olmadığını anlamak için birim kök testi yapılır. Çalışmada kullanılan regresyon modelinin güvenilir sonuçlar verebilmesi için serilerin durağan olması yani birim kökün olmaması gerekir böylelikle H_0 red alternatif hipotezin kabul edilmesi gerekmektedir.

H_0 : Veri setinde birim kök bulunmaktadır.

H_1 : Veri setinde birim kök bulunmamaktadır.

Tablo 5: Verilere Ait Birim Kök test İstatistiği

Değişken	Im Pesaran and Shin W-stat		ADF - Fisher		PP - Fisher	
	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık
LO	-103.285	0.0000	582.637	0.0000	717.904	0.0000
FVP	-527.176	0.0000	420.589	0.0000	431.602	0.0000
BDV	-508.442	0.0000	432.756	0.0000	3185.37	0.0000
VDO	-531.174	0.0000	2572.79	0.0000	2728.41	0.0000
FB	-818.599	0.0000	709.397	0.0000	910.237	0.0000
ROA	-207.875	0.0000	1024.23	0.0000	1492.68	0.0000

* 0.10 **, 0.05 ***, 0.01 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir.

Tablo 5’de görülen sonuçlara göre Im Pesaran and Shin W-stat ve ADF – Fisher Chi – square istatistiklerinden elde edilen sonuçlar % 10, %5, %1 anlamlılık düzeylerine göre değişkenlerde birim kök bulunmamaktadır. Değişkenlerin durağan olduğu gözükmemektedir. H_0 hipotezi reddedilmiştir.

Değişkenler arasında korelasyon olup olmadığını tespit etmek için korelasyon analizi yapılmıştır. Sonuçlar Tablo 6’da gösterilmektedir.

Tablo 6: Veriler Arasındaki Korelasyon Testi Sonuçları

	LO	FVP	BDV	VDO	FB	ROA
LO	10.000					
FVP	-0.1646	10.000				
BDV	-0.0644	0.2984	10.000			
VDO	0.0008	-0.0096	0.0341	10.000		
FB	-0.0421	0.0161	0.0097	0.0025	10.000	
ROA	0.1885	-0.0744	-0.0136	-0.0048	-0.0071	10.000

Veriler arasındaki korelasyon ilişkisine bakıldığında cari oranla varlık yapısı borç dışı vergi düzeyi ve firma büyüklüğü arasında negatif ilişki görülmektedir ve vergi düzeyi ile pozitif ilişki görülmektedir. Varlık yapısı ile borç dışı vergi düzeyi ve firma büyüklüğü arasında pozitif diğerleriyle negatif ilişki görülmektedir. Sonuç olarak bağımsız değişkenler arasındaki ilişkinin zayıf olduğu görülmektedir.

Firmalar arasındaki farklılığın ve regresyon modelinin seçimi için F testi, Bresuch-Pagan testi ve Hausman testi gibi bazı testlerin yapılması gerekmektedir. Öncelikle model için doğru sonuç elde etmek ve regresyon modelinin tespiti için havuzlanmış model ve sabit etkiler modeli arasında seçim yapmak gerekir. Sabit etkiler ve havuzlanmış model arasında seçim yapabilmek için F testi uygulanması gerekmektedir. F testinin sonuçları ve hipotezleri aşağıdaki Tablo 7’de analiz edilmiştir.

H_0 : Havuzlanmış Regresyon Modeli Uygunudur.

H_1 : Sabit Etkiler Modeli Uygunudur

Tablo 7: F Testi İstatistik Bulguları

Model 2	F test thatallu _{i=0} :	F(131, 5670) = 52.54	Prob> F = 0.000
Model 3	F test thatallu _{i=0} :	F(131, 5670) = 154.40	Prob> F = 0.000

F istatistik testinden elde edilen sonuçlar olasılık değerlerinin sıfıra eşit olduğu yani % 1 anlamlılık düzeyinden düşük olduğu için H_0 hipotezi reddedilmektedir. Sonuçlar modelin sabit etkiler modeline uygun olduğunu göstermektedir.

Havuzlanmış model ile rassal etkiler modeli arasından uygun olan modeli tercih edebilmek için Bresuch-Pagan testi istatistik sonuçlarına ihtiyaç vardır.

Aşağıda ifade edilmekte olan Bresuch-Pagan testinden elde edilen sonuçlardır. Testin hipotezleri şu şekildedir;

H_0 : Havuzlanmış Test İstatistiği Uygundur.

H_1 : Tesadüfi Etkiler Regresyon Modeli Uygundur.

Tablo 8: Bresuch-Pagan(LM) Test İstatistiği Sonuçları

Model 1	lev1[id,t] = Xb + u[id] + e[id,t] Test: Var(u) = 0 hibar2(01) = 33095.27 Prob > chibar2 = 0.0000
Model 2	lev2[id,t] = Xb + u[id] + e[id,t] Test: Var(u) = 0 chibar2(01) = 33917.10 Prob> chibar2 = 0.0000
Model 3	lev3[id,t] = Xb + u[id] + e[id,t] Test: Var(u) = 0 chibar2(01) = 69961.67 Prob> chibar2 = 0.0000

Bresuch-Pagan istatistik sonuçları Tablo 8 de görüldüğü üzere H_0 hipotezi reddedilmiştir. Bütün modellerde tesadüfi etkiler modeli tercih edilmiştir.

Hausman modelini tercih edeceğimiz regresyon modeli için kullanılacaktır. Hausman test istatistik modeli sonuçlarının tesadüfi mi sabit mi olacağına karar vermek için hausman testi kullanılması gerekiyor. Hausman testi istatistik sonuçları aşağıdaki tabloda yer almaktadır. Hipotezleri şu şekildedir;

H_0 : Tesadüfi Etkiler Modeli Uygundur.

H_1 : Sabit Etkiler Modeli Uygundur.

Tablo 9: Hausman Test İstatistik Sonuçları

Model 1	Prob>chi2 = 0.5170
Model 2	Prob>chi2 = 0.0000
Model 3	Prob>chi2=0,0000

Hausman test istatistik sonuçlarına göre Model 1’de H_0 hipotezi reddedilememektedir. Yani bu durumda Havuzlanmış Model uygun görülmektedir. Model 2 ve 3’de ise H_0 hipotezi reddedilmiş olup sabit etkiler modeli kabul edilmiştir.

Wald Testi, modelde değişen varyans olup olmadığını regresyon modelinin sonucuna ulaşmadan önce belirlemek için kullanılır. Hipotezler aşağıda ifade edilmiştir;

H_0 : Modelde değişen varyans sorunu yoktur.

H_1 : Modelde değişen varyans sorunu bulunmaktadır.

Tablo 10: Wald Testi İstatistiği Sonuçları

Olasılık	
Model 1	Prob > chi2 = 0.0000
Model 2	Prob > chi2 = 0.0000
Model 3	Prob > chi2 = 0.0000

Tablo 10’da Wald test istatistik sonuçları yer almaktadır. Bu sonuçlara göre tüm anlamlılık düzeyinde H_0 hipotezi reddedilmektedir. Yani modelde değişen varyans sorunu bulunduğu tespit edilmiştir. Modelde oto korelasyon sorununun olup olmadığını belirlemek için verilere Peseran tarafından geliştirilen Peseran CD LM testi uygulanmıştır. Bu testin hipotezleri şu şekildedir;

H_0 : Modelde oto korelasyon sorunu yoktur.

H_1 : Modelde oto korelasyon sorunu bulunmaktadır.

Tablo 11: Peseran Test İstatistik Sonuçları

Model 1	F(1, 131) = 15.495 Prob > F = 0.0001
Model 2	F(1, 131) = 140.790 Prob > F = 0.0000
Model 3	F(1, 131) = 58.335 Prob > F = 0.0000

Peseran CD LM test istatistiği sonuçlarına göre tüm anlamlılık düzeyleri için H_0 hipotezi red edilmektedir. Yani modelde oto-korelasyon sorununun olduğu tespit edilmiştir. Oto- Korelasyon ve değişen varyans sorunlarında meydana gelen karışıklığı gidermek için regresyon tahmincisi olarak Model 1 için PCSE modeli, Model 2 ve Model 3 için Cluster modeli tercih edilmiştir.

Tablo 12: Regresyon Model Tahmin Sonuçları

Model 1	Model 1	Model 2	Model 3
LO	-.517194 0.000	-.0131497 0.000	-.0648847 0.076
FVP	-.3319782 0.000	.1077191 0.000	-.2243636 0.054
BDV	.4480647 0.000	-.2880783 0.000	.1611203 0.581
VDO	-.0002973 0,789	.0008844 0,351	.0006046 0.679
FB	.0000244 0,959	.000086 0,792	.0001125 0.835
ROA	-.2105057 0,92	-.976031 0,35	-.3072791 0.305
CONS	.5948382	.1405097	.7353039
Firma Sayısı	132	132	132

*0.01 , **0.05, ***0.10 anlamlılık düzeyleri

Panel regresyon modeli analiz sonuçlarına göre modellerde anlamlı olan değişkenler dikkate alınarak regresyon denklemleri aşağıdaki şekilde oluşturulmuştur.

$$\text{LEV 1} = 0.5948382 - 0.517194* \text{LO} - 0.3319782* \text{FVP} + 0.4480647* \text{BDV} + \text{eit}$$

$$\text{LEV 2} = 0,1405097 - 0.131497* \text{LO} + 0.1077191* \text{FVP} - 2880783* \text{BDV} + \text{eit}$$

$$\text{LEV 3} = 0.7353039 - 0.0648847* \text{LO} - 0.2243636* \text{FVP} + \text{eit}$$

Tablo 12’de değişen varyans ve oto korelasyon sorununu ortadan kaldıran ve havuzlanmış modele uygun olduğu tespit edilen verilerin kullanıldığı regresyon modelini dirençli bir şekilde tahmin eden PCSE Hata düzeltme modeli kullanılmıştır. Model 1 Regresyon sonuçlarına göre likitide oranı, firmanın varlık yapısı ve borç dışı vergi değişkenleri ile işletmenin finansal kaldıraç oranı arasında istatistiksel açıdan anlamlı ilişki çıkmıştır. Seçilen diğer değişkenlerin işletmenin finansal kaldıraç oranı üzerinde etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 12’de değişen varyans ve oto korelasyon sorununu ortadan kaldıran ve sabit etkiler modele uygun olduğu tespit edilen verilerin regresyon modelini dirençli bir şekilde tahmin eden Cluster Hata düzeltme modeli kullanılmıştır. Model 2 Regresyon sonuçlarına göre likitide oranı, firmanın varlık yapısı ve borç dışı vergi değişkenleri ile işletmenin finansal kaldıraç oranı arasında istatistiksel açıdan anlamlı ilişki çıkmıştır.

Tablo 12’de değişen varyans ve oto korelasyon sorununu ortadan kaldıran ve sabit etkiler modele uygun olduğu tespit edilen verilerin regresyon modelini dirençli bir şekilde tahmin eden Cluster Hata düzeltme modeli kullanılmıştır. Model 3 Regresyon sonuçlarına göre likitide oranı ve firmanın varlık yapısı ile işletmenin finansal kaldıraç oranı arasında istatistiksel açıdan anlamlı ilişki çıkmıştır.

Tablo 15: Bağımsız Değişkenlerin Sermaye Yapısı Arasındaki İlişki

Bağımsız Değişken	Sermaye Yapısı İle Tesbit Edilen İlişki		
	Model 1	Model 2	Model 3
LO	Negatif	Negatif	Negatif
FVP	Negatif	Pozitif	Negatif
BDV	Pozitif	Negatif	*
VDO	*	*	*
FB	*	*	*
ROA	*	*	*

Analiz sonucunda elde edilen regresyon tahmin modelleri ilgili Tablo 5’te yer almaktadır. Yapılan panel regresyon analiz sonuçlarına göre tüm anlamlılık düzeyleri için Model 1’de FB, ROA, VDO, Model 2’de VDO, FB, ROA, Model 3’de; BDV, VDO, FB, ROA değişkenlerinin istatistiksel açıdan anlamsız çıktığı görülmektedir. Tüm modellerde FB, ROA ve VDO değişkenleri anlamsız çıkmıştır.

Yani işletmenin firma büyüklüğü, karlılık oranı ve vergi oranları ile işletmenin finansal kaldıraç oranı arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı tespit edilmiştir.

5.SONUÇ

Elde edilen sonuçlara göre likidite oranı ile borçlanma arasındaki ilişkinin negatif yönde olması, finansal hiyerarşi teorisini destekler niteliktedir. Maddi varlık yapısı ile borçlanma arasında pozitif ilişkinin elde edilmesi, dengeleme teorisini desteklemektedir. Borç dışı vergi kalkanı ile borçlanma arasında ilişkinin negatif olması finansal hiyerarşi desteklemektedir. Böylelikle sermaye yapısının belirleyicisi ve anlamlı olan değişkenlere bakarak, Borsa İstanbul'da imalat sektöründe faaliyet gösteren şirketlerin, sermaye yapısının finansal hiyerarşi teorisine uygun olduğu kanıtına varılmıştır. Bundan dolayı işletme önce iç kaynaklara yönelecek sonra borçlanmaya ve daha sonra hisseye başvurmalıdır. Bulgulara göre firmanın kısa vadeli borçlarını ödeyebilme gücünü belirtmek için geliştirilmiş olan likidite oranı, çalışmada kullanılan tüm modellerde borçlanma oranı ile negatif ilişkili olduğu görülmektedir. Likidite oranının yüksek olması işletmenin daha az borçlanma ve daha fazla hazır değerlere sahip olduğunu göstermektedir.

Karlılık değişkeni (Gülşen ve Ülkütaş, 2012; Demirhan, 2009; Öndeş ve Burucu; Abdioğlu ve Deniz, 2015; Sayılğan ve Uysal, 2011) makalelerinde anlamlı sonuç elde edilmişken bizim çalışmamızda değişken anlamsız çıkmıştır. Karlılık değişkeni borçlanma arasında negatif ilişki söz konusu olmasına karşılık bizim yapmış olduğumuz makalede anlamsız sonuçlanmıştır. Karlılık ile borçlanma arasında ilişkinin anlamsız olmasına binaen borçlanma ile arasında ki negatif yönlü ilişki finansal hiyerarşiyi destekler niteliktedir. Bu durum imalat sanayi sektöründeki işletmelerin borçlanma yerine öz sermaye finansmanını tercih ettikleri kanaatini göstermektedir (Gülşen ve Ülkütaş, 2012). Bu çalışmada kullanılan bütün modellerde likidite oranı ve varlık yapısı açıklayıcı değişken olmuştur.

Diğer çalışmalarda da ve bizimde belirttiğimiz gibi anlamlı çıkan değişkenlere bağlı olarak likidite oranının sermaye yapısıyla negatif ilişkinin beklenmesi, varlık yapısıyla pozitif ilişki ve borç dışı vergi değişkeninin de negatif beklendiği için modeller arasında model 2'nin uygun olduğu kanıtına varılmıştır.

Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre bu şirketlere yatırım yapmazdan önce firmanın ne kadarlık kısmının borçla finansa edileceğine ve ne kadarlık bir varlık yapısına sahip olduğuna bakılmalıdır.

KAYNAKÇA

- ABDİOĞLU, Nida ve DEVRAN, Deniz (2015), “Borsa İstanbul’da İşlem Gören İmalat Sanayi Şirketlerinin Sermaye Yapılarının Firmaya Özgü Belirleyicileri”, *Sosyoekonomi*, C. 23, Sy.6, ss.195-213.
- AHMAD, Wahida ve ALİ, Noor Azillah Mohamad.(2017), “Pecking Order Theory: Evidence from Malaysia and Thailand Food and Beverages Industry”. *Journal Intelek*, vol.12 no.1, pp.700-712.
- AKAY, Ebru Çağlayan ve EFSUN, Aykut. (2016), “Bist’de Listelenen İmalat Sanayi Firmaları İçin Sermaye Yapısının Analizi ve Değerlendirilmesi: Kaplan Meier ve Cox Nispi Hazard Modeli”, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, C.4, Sy.1, ss.8-21.
- AKMAN, Engin, GÖKBULUT, Rasim Ilker, NALİN, Halime Temel, ve GÖKBULUT, Elif (2015), “Capital Structure in an Emerging Stock Market: The Case of Turkey”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.5, Sy.2, ss.639.
- ALBAYRAK, Ali Sait ve AKBULUT, Ramazan (2012), “Karlılığı Etkileyen Faktörler: İMKB Sanayi Ve Hizmet Sektörlerinde İşlem Gören İşletmeler Üzerine Bir İnceleme”. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, C.4 Sy.7, ss. 55-82.
- ALLİNİ, Alesandra, RAKHA, Soliman, MCMİLLAN, David, ve CALDARELLİ, Adele (2017), “Pecking Order and Market Timing Theory in Emerging Markets: The Case of Egyptian Firms”, *Research in International Business and Finance*, vol.3 no.9, pp.12-34.
- ARI, Ayşe ve ZEREN, Fatma (2011), “Co₂ Emisyonu ve Ekonomik Büyüme: Panel Veri Analizi. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.18, Sy.2, ss.37-47.
- BANK, Semra (2016), “Sermaye Yapısı Kararlarında Yönetimsel İrrasyonelite Açılımı: Geleneksel Teorilerden Farklılaşan Davranışsal Bir Bakış Açısı/İnsight on Managerial Irrationality in Capital Structure Decisions: A Behavioral Viewpoint Differentiating from Traditional Theories”, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, C.53, Sy.617, ss. 55.
- BAYRAKTUTAN, Yusuf, ve DEMİRTAŞ, Işıl (2011), “Gelişmekte Olan Ülkelerde Cari Açığın Belirleyicileri: Panel Veri Analizi”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.22, Sy. 2, ss. 1-28
- BURUCU, Hümeysra, ve ÖNDES, Turan (2016), “Türk İmalat Sanayi Firmalarının Sermaye Yapısını Etkileyen Faktörlerin Analizi/Analyzing the Factors That Influence Capital Structure of Turkish Manufacturing”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*= *Cankırı Karatekin University journal of the Faculty of Economics and Administrative Sciences*, C. 6, Sy.1, ss.201.
- BURUCU, Hümeysra, ve ÖNDEŞ, Turan (2015), “Finansal Hiyerarşi ve Dengeleme Teorisinin Geçerliliğinin Türk İmalat Sanayi Firmalarında Test Edilmesi”, *Sakarya İktisat Dergisi*, C. 4, Sy.1, ss. 3-61.
- ÇALIŞKAN, Zafer (2009), “OECD Ülkelerinde Sağlık Harcamaları: Panel Veri Analizi”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.34, ss.117-137.

- DE, Anupam ve BANERJEE, Arindam (2017), “Capital Structure and Its Determinants during the Pre and Post Period of Recession: Pecking Order vs. Trade off Theory”. *Indian Journal of Finance*, vol.11 no.1, pp.44-58.
- DEESOMSAK, Rataporn, PAUDYAL, Krishna ve PES CETTO, Gioia (2004), “The Determinants of Capital Structure: Evidence from The Asia Pacific Region”. *Journal of Multinational Financial Management*, vol.14 no.4, pp.1-28.
- DEMİRHAN, Dilek (2009), “Sermaye Yapısını Etkileyen Firmaya Özgü Faktörlerin Analizi: İmkb Hizmet Firmaları Üzerine Bir Uygulama”, *Ege Academic Review*, C.10, Sy.2, ss.677-697.
- DOĞAN, Mesut (2013), “Sigorta Firmalarının Sermaye Yapısı İle Karlılık Arasındaki İlişki: Türk Sermaye Piyasası Üzerine Bir İnceleme”, *Journal Of Accounting & Finance*, C.57, ss.1-16.
- DURUKAN, Banu (1997), “Hisse Senetleri İMKB’de İşlem Gören Firmaların Sermaye Yapısı Üzerine Bir Araştırma: 1990-1995”, *İMKB Dergisi*, C.1 Sy.3, ss.75-91.
- GÜL, Ekrem ve KAMACI, Ahmet (2012), “Dış Ticaretin Büyüme Üzerine Etkileri: Bir Panel Veri Analizi”, *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, C.4 Sy.3, ss.81-89.
- EROL, A. FERİT, AYTEKİN, Sinan ve ABİDOĞLU, Nida (2016), “İşletmelerin Sermaye Yapılarının Belirlenmesinde Finansal Hiyerarşi Teorisinin Kullanımı ve BIST’te Bir Uygulama.” *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.13, Sy.1, ss.94.
- FRANK, Murray Z.ve GOYAL, Vidhan (2003), “Testing The Pecking Order Theory of Capital Structure, *Journal of Financial Economics* ”, vol.67 no.2, pp.217-248.
- GÜLŞEN, Ahmet Zafer, ve ÜLKÜTAŞ, Özge (2012), “Sermaye Yapısının Belirlenmesinde Finansman Hiyerarşisi Teorisi ve Ödünleşme Teorisi: İmkb Sanayi Endeksinde Yer Alan Firmalar Üzerine Bir Uygulama”, *Zonguldak Karaelmas University Journal of Social Sciences*, C.7, Sy.15, ss.49-60.
- İSKENDEROĞLU, Ömer, KARADENİZ, Erdiñç ve ATIOĞLU, Eyüp (2012), “Türk bankacılık sektöründe büyüme, büyüklük ve sermaye yapısı kararlarının karlılığa etkisinin analizi”, *Es-kişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C.7, Sy.1, ss.291-311.
- KISAKÜREK, Mehmet ve AYDIN, Yunus (2013), “İşletmelerde Sermaye Yapısı İle Kârlılık Arasındaki İlişkinin Analizi: 1992-2011 Yılları Arası Finansal Krizler Odaklı BIST’de Bir Uygulama”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C.14, Sy.2, ss. 97-121.
- KULA, Veysel (2001), “Verginin İşletmelerin Sermaye Yapılarına Etkisi”, *Maliye Dergisi*, C.136, ss.18-35.
- LIM, Thian Cheng (2012), “Determinants of Capital Structure Empirical Evidence from Financial Services Listed Firms in China, *International journal of economics and finance*, vol.4 no.3 pp. 191-203.
- NIU, Xiaoyan (2009), “Theoretical and Practical Review of Capital Structure and Its Determinants”, *International Journal of Business and Management*, vol.3 no.3, pp.133-139.
- NISHU, Nishu ve MAND, Harvinder Singh (2017), “Testing the Trade-off and Pecking Order

- Theory in Indian Cement Industry”. *Management Convergence*, vol.7 no.2, pp. 31-38.
- OKUYAN, Hasan Aydın ve TAŞÇI, H. Mehmet (2010), “İMKB’de İşlem Gören Reel Sektör İşletmelerinde Sermaye Yapısının Belirleyicileri”, *Ekonomik Yaklaşım*, C. 21, Sy.76, ss.55-72.
- PAZARLIOĞLU, M. Vedat, ve GÜRLER, Özlem Kiren (2007), “Telekomünikasyon Yatırımları ve Ekonomik Büyüme: Panel Veri Yaklaşımı”, *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, C.44, Sy. 508, ss. 35-43.
- SARIOĞLU, Serra Eren; KURUN, Engin ve GÜZELDERE, Harun (2013), “Sermaye Yapısının Belirleyicileri: BIST 100’de İşlem Gören Çimento, Otomotiv ve Bilişim Sektörlerinin Sermaye Yapısı Analizi/Determinants of Capital Structure: A Study of the ISE Firms Operating in Cement, Automotive and Information Technology Industries”, *Ege Akademik Bakış*, C.13,Sy.4, ss. 481.
- SAYILGAN, Güven ve DOĞAN, Mehmet (2005), “Neden Artan Vergi Oranları İşletmeleri Borçla Finansmana Özendirir?”, *Bankacılar Dergisi*, C.52, ss.8-38.
- SAYILGAN, Güven ve UYSAL, Bahadır (2011), “Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Sektörel Bilançoları Kullanılarak Sermaye Yapısını Belirleyen Faktörler Üzerine Bir Analiz:1996-2008”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C.66, Sy.4, ss. 101-124.
- SHYAM-SUNDER, Lakshmi ve MYERS, Stewart C. (1999), “Testing Static Trade off against Pecking Order Models of Capital Structure”, *Journal of financial economics*, vol. 51 no.1, pp. 219-244.
- TERİM, Burak., ve KAYALI, Cevdet Aytekin (2009), “Sermaye Yapısını Belirleyici Etmenler: Türkiye’de İmalat Sanayi Örneği”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.7, Sy.1, ss.125-154.
- YİĞİT, Mehmet, İNANÇ, Hüsametdin ve GÜNER, Ümit (2007), “Genişleme, Mali Yardım Ve Ekonomik Büyüme Perspektiflerinden Ab’nin İlk Dört Genişlemesinin Analizi”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C.8, Sy.2, ss.81-96.
- YÖRÜK, Nevin, KARACA, S. Serdar, HEKİM, Mahmut, ve TUNA, İsmail (2013), “Sermaye Yapısını Etkileyen Faktörler ve Finansal Oranlar ile Hisse Getirisi Arasındaki İlişkinin ANFIS Yöntemi ile İncelenmesi: İMKB 100’de Bir Uygulama, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.13, Sy.2, ss.101-113.

MİLLİ GÖRÜŞ PARTİLERİNİN PROGRAMLARININ DIŞ POLİTİKA ANALİZİ*

Işıl ARPACI¹, Abdulkadir BAHARÇİÇEK²

Geliş: 07.11.2017 Kabul: 12.12.2017

DOI: 10.29029/busbed.349809

Öz

Türkiye'nin siyasal hayatında 1970'den itibaren yer almaya başlayan Milli Görüş partilerinin dış politika ile ilgili görüşleri zaman içerisinde değişiklik göstermekle birlikte, örneğin Avrupa Birliği konusunda olduğu gibi, genel anlamda Batıyı sorgulayan bir söylem taşıdığı görülmektedir. Aynı zamanda ülkenin tarihsel ve kültürel geçmişine sahip çıkılması, Türkiye'nin yeniden büyük ve lider ülke olması vurgusu, Batıya bağımlılıktan kurtulma ve ezilenlerin yanında olma vurguları geleneksel dış politika vizyonunda ciddi bir değişimi ifade etmektedir. Bu makalede amaçlanan, Milli Görüş partilerinin parti programlarındaki dış politika öngörülerinin ve bu öngörülerdeki sapma ve istikrar noktalarının neden sonuç ilişkileri içinde irdelenmesidir.

Anahtar Kelimeler: Milli Görüş, Dış Politika, Milli Görüş Partileri, Dış Politika Analizi

FOREIGN POLICY ANALYSIS OF THE PROGRAMS OF MİLLİ GÖRÜŞ PARTIES

Abstract

Although the opinions of Milli Gorus parties- that have been appeared since 1970s in Turkish political life- about the foreign policy have changed over time for

* Bu çalışma 28-30 Ekim 2016 tarihinde Konya'da düzenlenen Doğumunun 90. Yılında Erbakan Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuştur.

1 Yrd. Doç. Dr., İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye, isil.arpaci@inonu.edu.tr

2 Prof.Dr ., İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye, abdulcadir.baharcicek@inonu.edu.tr

example in the matter of European Union, generally these opinions seem to carry a discourse that questions the West. At the same time, protection of historical and cultural background of the country, emphasis on Turkey's greatness and leadership, getting rid of dependence on the West and emphasis to being on the side of the oppressed represent a serious change in the traditional foreign policy vision. The aim of this article is to examine the foreign policy proposals of the Milli Görüş parties in the party programs and the reasons for the deviation and stability in these predictions in a cause effect relationship context.

Key Words: Milli Gorush (National Vision), Foreign policy, Milli Gorush (National Vision) Parties, Foreign Policy Analysis

1. GİRİŞ

Genel olarak değerlendirildiğinde Cumhuriyet dönemi dış politikasının dört belirgin özelliğinden söz edilebilir. İlk olarak Cumhuriyet dönemi dış politikasının en belirgin özelliği, imparatorluk mirasının reddi üzerine kurulmuş olmasıdır. Uzun yıllar Türkiye'nin dış politikasını şekillendiren bu anlayış, ancak 1970'li yıllardan sonra eleştirilmeye ve değişmeye başlamıştır. Cumhuriyet'in dış politika anlayışının ikinci önemli özelliği, ideolojik temele dayanmasıdır. Cumhuriyet dönemi dış politikası Batıcılık ideolojisini temel almış (Oran, 2003:49-50), özellikle "laiklik" sadece iç politikada değil, dış politikanın belirlenmesinde de önemli bir ölçüt olmuştur. Bu durumun uzantısı olarak beliren üçüncü özellik, İslam ve Arap dünyasının yok sayılmasıdır. Yeni kurulan devlet, içeride bir yandan batılılaşma çabalarını yoğunlaştırıp, eğitim, hukuk, yönetim, dil, kültür gibi birçok alanda reformlar yaparken; dış politikada da yüzünü batıya dönen ve fakat İslam dünyasını (daha çok Arap İslam dünyasını) büyük ölçüde yok sayan bir politikayı benimseme yoluna gitmiştir. Bunun sonucu olarak belirginleşen dördüncü özellik Türk dış politikasının; egemen Batılı devletlerle birlikte hareket etme politikasını tercih etmesi ve bu eğilimin dozunun özellikle 1930'lu yıllardan itibaren artış göstermesidir. Nitekim Cumhuriyetin ilk yıllarında bir yandan mevcut sınırları korumayı, diğer yandan da mevcut dengeleri sürdürmeyi arzulayan statükocu politika (Oran, 2003:46-48), II. Dünya Savaşında sonra daha da belirgin hale gelmiş ve Türkiye hemen her konuda Batı ile birlikte hareket etmeye başlamıştır.

Türkiye'nin Batı yanlısı dış politika seçimi, Akgün'ün (1998: 166) de belirttiği gibi, I. Dünya Savaşında Araplar tarafından sırtından bıçaklandığına ilişkin algısının yarattığı duygusal uzaklıkla birlikte, İngilizlerin ve Fransızların bölgedeki fiili varlığı nedeniyle II. Dünya savaşının sonuna kadar Arap dünyası ile çıkar temeline dayanan ciddi ilişkilerin kurulamamasının doğrudan sonucu olarak değerlendirilebilir. Nitekim bölgeyi kendi sınırlı güvenlik ihtiyaçları çerçevesinde değerlendiren

Türkiye'nin, Araplarla yakınlaşması ancak Sovyet yayılmacılığının Ortadoğu'ya genişlemesini engelleme amacını taşımış, NATO'ya girmesinden sonra ise ilişkiler asgari düzeye inmiştir (Akgün, 1998: 167). Bu bağlamda Türkiye'nin aşırı Batı yanlısı dış politikasının en önemli göstergelerinden biri olarak görülebilecek Bağdat Paketi, Türkiye ile Suriye ve Mısır arasındaki ilişkileri derin bir krize sürüklemiştir (Dağı, 2002: 165). Ek olarak Türkiye'nin Batı güvenlik yapılanması içindeki yerini sağlama alma, özellikle NATO'ya girişi konusunda kolaylık sağlama ve Atlantik Paketi'ne kabul edilme beklentisi; Varlık Vergisi uygulamaları nedeniyle ABD ve İngiltere nezdinde uğradığı itibar kaybını düzeltme; ABD'den kredi almak için Yahudi finans çevrelerinden yardım beklentisi gibi nedenlerle (Özcan, 2005: 16) İsrail'i tanınması da Arap dünyası ile ilişkilerinin gerilmesine neden olmuştur.

Öte yandan Türkiye'nin Batı ile olan birlikteliğinin Kıbrıs sorunu ile sarsıntı geçirmesi, 1960'lı yıllarda Arap Dünyasını yeniden keşfetmesine neden olmuştur. Türkiye'nin 1964 yılında aldığı Kıbrıs'a askeri müdahale kararının Johnson mektubu ile sonuçlanması ve BM'nin 2077 sayılı kararı alması, Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelmesine neden olmuştur (Akgün, 1998: 167). Türkiye, 1967 Arap İsrail Savaşında, Amerikan üslerinin kullanımına ne surette olursa olsun izin vermeyeceğini bildirmiş, savaştan sonra İsrail'in Arap topraklarını işgal etmesini kınamış, 1969'da İslam Konferansı Örgütü'nün ilk zirve toplantısına Dışişleri bakanı düzeyinde katılmıştır (Dağı, 2002: 171). Bütün bu gelişmelere rağmen Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna bakışı Cumhuriyet'in temel hedef ve ilkeleri çerçevesinde kalmış, örneğin kurulan İslam İşbirliği Örgütüne ilk başta katılmamış, gerekçe olarak bu örgütün kuruluş anlaşmasının Cumhuriyetin temel değerleri ile uyumsuzluğu konuşulmuştur.

2. MİLLİ GÖRÜŞ VE DIŞ POLİTİKA

Milli Görüş'ün teorisyeni olarak Necmettin Erbakan'ın dış politika yaklaşımı, Özcan'a (1998: 269) göre "bütüncül, çelişkilerden uzak, her zaman doğru sonuç veren ancak yanlışlanması mümkün olmayan bir çözümleme yöntemi"nin kullanıldığı ve "esin kaynağı komplocu teoriler olan" bir yapı üzerine kurulmuştur. Ancak bu yaklaşımın dışında, Erbakan'ın dış politika algısı kendi içinde değerlendirildiğinde Erbakan'ın gerek iç gerekse dış politika yaklaşımına ilişkin en belirgin niteliğin, batılı paradigmanın tümüyle dışında kalan bir sistem doğrultusunda hareket etmesi olduğu görülür. Tipik doğu-batı, kuzey-güney, gelişmiş-az gelişmiş, kalkınmış-kalkınmakta olan gibi tasniflerin bütünüyle dışında olmak üzere Necmettin Erbakan'ın mevcut dünyayı algılama biçimini belirleyen temel öğe, köklerini Kur'an'dan alan Hak-Batıl mücadelesidir.

Hak; Allah'ın bütün insanlara eşit olarak verdiği temel insan haklarını, emekten doğan hakları, karşılıklı rızâ ile yapılan sözleşmelerden doğan hakları ve adalet

gereği doğan hakları esas alan ve üstün tutan İslam'ı; Batıl ise kuvveti güç ve hak nedeni sayarak Allah nizamını tanımayanları tanımlar. Tarih bu ikisi arasındaki mücadeleden ürünüdür ve mücadele bugün için hakkı temsil eden İslam ile batılı temsil eden Siyonizm/ırkçı emperyalizm arasında cereyan etmektedir. Zira İslam temelde hakkı üstün tutan bir din olduğundan, sömürüye müsaade etmediğinden ve herkesin hakkının kendisine verilmesini istediğinden, Siyonizm, Müslümanlığı kendisine engel kabul etmektedir (Erbakan, 1991: 181). Erbakan açısından Siyonizm, dünyadaki egemen varlığını sürdürmek için, faizci kapitalist sistem ve demokratür anlayışı olmak üzere iki enstrüman kullanmaktadır. Erbakan'a göre Siyonizmin sömürü düzenini sürdürmede en önemli aracı olan "faizci kapitalist" sistem, altın veya belli bir mal ile tanımlamadığı doları istediği gibi basıp piyasaya sürerek ABD ekonomisini denetim altına almıştır. Böylelikle Siyonizm, II. Dünya savaşından sonra oluşan tek kutuplu dünya düzeninde, ekonomik olarak kontrolüne aldığı Amerika aracılığıyla, kendisine karşı çıkan bütün yönetimleri yıkarak, egemenliğini kurmayı amaçlamıştır (Erbakan, 2003). Faizci kapitalist sistem ile dünyayı ekonomik olarak yöneten Siyonizm ya da ırkçı emperyalizmi "timsah"a benzeten Erbakan'a (2009) göre bu timsahın üst çenesi ABD, alt çenesi AB, kuyruğu İsrail, gövdesi ise bir takım Müslüman ülkelerin yöneticileri, gazetecileri, iş adamları ve bankacılarıdır.

Özellikle Irak savaşından sonra ülkeleri doğrudan işgal etmenin ekonomik maliyetine katlanmak istemeyen Siyonizm/ırkçı emperyalizmin, bu noktadan sonra kullandığı enstrüman demokratür oyunu olarak belirginlik kazanmaktadır. Erbakan'ın (2010a), "halkın idareye alet edilmesi" olarak tanımladığı demokratür; "Halkı aldatıp, çeşitli medya oyunları, çeşitli tertiplerle, halka "siz seçiyorsunuz, kendiniz getirdiniz" dedirtmek suretiyle istediğini yaptırmaktır (Erbakan, 2010b). Demokratür ile Siyonizm, medyayı, kamuoyu yoklamalarını ve diğer araçları da kullanarak halka kendi istediği idarecileri seçtirmekte, seçtirdikten sonra da onları istediği gibi kullanmakta, dünyaya hükmetmektedir (Erbakan, 2011).

Dolayısıyla Necmettin Erbakan için uluslararası sistemin gerek ekonomik, gerek siyasal yapılanması bir kurgudan ibarettir. Örneğin mevcut düzende Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, IMF, UNDP ve UNICEF ırkçı emperyalizmin kuruluşlarıdır ve tekelci sermayeye hizmet etmektedir (Erbakan, 2010c). Bu kurgu, sadece ülkeleri sömürmeye yönelmekle yetinmemekte, aynı zamanda içişlerine de doğrudan müdahale edebilen bir nitelik göstermektedir. Dolayısıyla Erbakan açısından siyaset, uluslararası yapıdan ulus ölçeğine geçişkenlik gösteren bir bütünlük içindedir ve Erbakan'ın iç politikaya ilişkin siyasi yaklaşım ve tutumu, mevcut uluslararası yapıyı algılama biçiminin ürünüdür.

Bu açıdan Türkiye ekseninde düşünüldüğünde, Erbakan tarafından Siyonizm ve ona hizmet ettiği düşünülen Batı ile olan ilişkiler ortak çıkar temelinde değerlendirilip, eşit düzeyde ilişki kurulamadığında yok sayılmaktadır. Dolayısıyla Batı dünyası

ile eşit statüde ilişkilerin kurulamadığı her tür siyasal eylem ya da oluşum tümüyle reddedilip, Batı'nın merkeze alındığı Cumhuriyet dönemi dış politika uygulamaları eleştirilmekte, bunun yerine İslam'ın belirleyici faktör olduğu Osmanlı mirası gündeme getirilmektedir. Erbakan bu mirastan edindiği enerji ile İslam Birliği'ni yeniden oluşturma misyonunu Türkiye'ye yüklenmekte ve ancak böylelikle İslam ülkelerinin Siyonizmin sömürsünden kurtulabileceğini düşünmektedir. Nitekim Erbakan'ın en önemli siyasal sloganlarından biri olan "Yaşanabilir Bir Türkiye, Yeniden Büyük Türkiye, Yeni Bir Dünya" bu düşüncesinin ürünü olup, dış politika yaklaşımını belirleyen temel öğe olarak da ortaya çıkmıştır. Buna göre, maddi ve manevi kalkınmasını sağlamış bağımsız Türkiye, diğer Müslüman ve ezilen ülkeleri bir araya getirecek ve adil olmadığına inandığı mevcut uluslararası yapıda bir güç bloğu tesis edecektir.

3. MİLLİ GÖRÜŞ PARTİLERİNİN DIŞ POLİTİKA ANALİZİ

Kapatılmaları nedeniyle birbirinin ardılı olarak kurulmuş olan Milli Görüş partilerinin dış politika vizyonlarının inceleneceği bu başlık altında her bir parti, dış politikaya ilişkin koyduğu temel ilkeler, Milli Görüş'e ait kavramları kullanma düzeyi, AB, ABD, İslam dünyası, Türki cumhuriyetler ve komşularla ilişkiler, uluslararası kuruluşlar, dış Türkler ve son olarak dışişlerinin yapılandırılması bağlamlarında incelenmiş, genel bulgular Ek-1'de gösterilmiştir.

3.1. Milli Nizam Partisi (MNP)

MNP'nin dış politika konusundaki ana ilkesi hakkın ve adaletin savunulmasıdır. Kuşku yok ki burada söz edilen "hak" kavramı, Erbakan'ın zihin dünyasını açıklayan temel kavram olarak "hak-batıl" mücadelesinin parti programına yansımalarıdır. Bu temel ilke doğrultusunda MNP'nin Türk dış politikasına ilişkin önermeleri beş noktada toplanabilir: milletin tarihsel karakteri ve iradesine uygun olmak koşuluyla; uzun vadeli, milli, bağımsız, şahsiyetli ve yerleşik bir dış politikanın uygulanması (MNP programı, md.98/1).

Dış politika konusunda parti programının en dikkat çekici öğelerinden biri, Erbakan'ın da söylemlerine uygun olarak, Cumhuriyet öncesi döneme yapılan vurgu ve övünmedir. Bu çerçevede program (MNP programı,98/2) Birleşmiş Milletler Anayasasında belirlenen prensiplerin, Birleşmiş Milletlerden çok daha önce milletimiz tarafından ve daha mükemmel şekilde uygulandığını, MNP'nin de dış politikada bu ölçüler içinde hareket edeceğini ifade etmektedir. Bunun devamı olarak Programda (MNP programı, md.99) uluslararası anlaşmalara uyulacağı belirtilmiştir. Ancak uluslararası anlaşmalara uymak konusundaki istisna; barışçı görüldüğü halde emperyalist amaçlarla barışı bozan samimi olmayan politikalar ve partinin bunlara izin vermeyeceği belirtilmektedir.

Programda dikkat çekici bir diğer öge, dışişlerinin ihtiyacı olan nitelikteki personelin yetiştirilmesi için fakülte ve kürsülerin kurulacağına ilişkin taahhüttür (MNP programı, md.10m/2). Bu Erbakan'ın daha sonraki yıllarda sıkça dile getireceği "inançlı kadrolar" söyleminin ilk işaretlerinden biri olarak okunabilir.

3.2. Milli Selamet Partisi (MSP)

MNP'nin laikliğe aykırı faaliyetlerden dolayı 1971 yılında kapatılmasının ardından 1972'de kurulan MSP, programında MNP'ye oranla daha mutedil bir dil kullanmayı ve dış politika yaklaşımını düşük profille oluşturmayı tercih etmiştir. Dış politika yaklaşımı konusunda da kendisini gösteren bu yaklaşımın en somut örneği, MNP programında en son öneri olarak sunulan dışişleri personelinin yetiştirilmesi konusunun, MSP programında ilk sırada yer almasıdır (MSP Programı, md.39). Aynı minvalde Dışişleri Bakanlığının yetkilerinin genişletilmesine ilişkin öneri de (MSP Programı, md. 40) düşük profilli dış politika yaklaşımının bir diğer örneği olarak gösterilebilir. Ancak MSP'nin düşük profilli dış politika yaklaşımını somutlaştıran en önemli göstergeler; MNP programında önemle vurgulanmış kırmızı çizgileri olan uluslararası anlaşmalara uyma konusunun ve dış politika yaklaşımın temel eksenini oluşturan hakkın ve adaletin savunulmasının sınırlı olarak yer almasıdır. Ayrıca "uzun vadeli, milli, bağımsız, şahsiyetli ve yerleşik dış politika" hedefleri de MSP programında yer bulamamıştır. Bunların yerine MSP Programında dış politika konusunda belirlenen ilkeler, "tarihi karakter ve haysiyetimizin ifadesi olan hak ve adalete ve ahitlere bağlılık ve karşılıklı eşit muamele"dir (MSP Programı, md.41).

Öte yanan dış politika konusunda MSP Programının daha somut önerilere yer verdiği görülmektedir. Türkiye'nin komşularıyla daha sıkı siyasi ilişkileri kurmasının gerekli görülmesi de bu öneriler arasında yer almaktadır. Ancak partinin bu noktada yaptığı en önemli ideolojik vurgu, "aramızda tarihi ve kültürel bağlar bulun"an ifadesini ilgili maddeye eklemiş olmasıdır (MSP Programı, md.42). Partinin bir diğer somut önerisi ise Dış Türklerin haklarının korunmasını sağlamak üzere aktif politikaların uygulanmasıdır.

3.3. Refah Partisi (RP)

12 Eylül askeri darbesiyle birlikte MSP'nin de kapatılmasının ardından kurulan Refah Partisi'nin, programında oluşturduğu dış politika yaklaşımının tıpkı MSP'de olduğu gibi düşük profilli ve ideolojik argümanlara yer vermeyen karakterde olduğu ifade edilebilir.

RP programının dış politikayla ilgili temel ilkesini, milletin tarihi itibar ve şahsiyetine uygun bir dış politika uygulamak oluşturmaktadır (RP Programı, md. 28/1). Bu açılım, MSP'nin yer verdiği hak ve adalete ve ahitlere bağlılık ve karşılıklı eşit muamele ilkelerini içermemesi bakımından MSP'nin de gerisinde kalan, oldukça yüzeysel nitelikte bir tanımlama olarak görünmektedir.

RP Programının dış politikayla ilgili yer verdiği bir diğer konu Türkiye'nin komşularıyla ilişkileridir. MSP Programında tarihi ve kültürel bağlarımız olan komşularımız vurgusu ana gövdeyi oluştururken, RP'nin "bütün ülkelerle ve özellikle komşularımızla" (RP Programı, md. 28/2) biçimindeki genelleştirmesi dikkat çekicidir. Dolayısıyla komşularla ilişkiler bakımından RP'nin daha ılımlı bir tabana kaydığını ifade etmek mümkündür. Ne var ki bu konuda partinin yaptığı ideolojik vurgu oldukça önemlidir ve altı çizilen nokta, tarihi ve kültürel bağlarla bağlı olduğumuz ülkelerle ilişkilerimizin daha fazla geliştirilmesinin karşılıklı maddi ve manevi yarar sağlayacağına duyulan inançtır (RP Programı, md. 28/3).

MSP Programında yer alan dış Türkler mevzusu, RP programında da kendisine yer bulmuştur. Ancak niteliksel olarak ayrıldıkları nokta, özneyi tanımlama biçimlerine ilişkindir. MSP doğrudan doğruya dış Türkler kavramını kullanırken, RP "dış ülkelerde bulunan kardeşlerimiz" tanımlamasını kullanmıştır. Bu tanım farklılığı, RP'nin MSP'den daha ılımlı bir tabana yöneldiği biçiminde yorumlanabileceği gibi, İslami açıdan milliyetçiliğin reddi bağlamında ideolojik bir vurgu olarak da değerlendirilebilir. Dış Türkler konusunda her iki partinin benzeştikleri nokta ise MSP'nin dış Türklerin haklarının korunması için aktif politikalar önerirken, RP'nin buna ek olarak haksız muamelelere uğramaları durumunda etkili tedbirler alarak müdahale edebileceğini belirtmiş olmasıdır (md.28/4). Dolayısıyla RP'nin bu konuda daha aktif bir yönelim içine girdiğini ifade etmek mümkündür.

RP'yi dış politika konusunda öncüllerinden ayıran nokta ise dışişleri personeline ilişkin yaklaşımıdır. MNP ve MSP dışişleri personelinin eğitimine vurgu yaparken, RP onların korunması konusunda politika önermiştir (md.28/5). RP'nin bu yaklaşımı, ASALA'nın Türk büyükelçilerine karşı düzenlediği suikastlara bağlanabilir.

3.4. Fazilet Partisi (FP)

RP'nin 1998 yılında Anayasa Mahkemesi kararıyla kapatılmasından sonra aynı yıl, FP kurulmuştur. Her şeyden önce belirtmek gerekir ki; FP'nin dış politika yaklaşımı, o ana kadar ki bütün Milli Görüş partileri içinde en somut, kapsamlı, net ve yenilikçi olanıdır. Üstü kapalı ideolojik verilere yer veren program aynı zamanda duygusal vurgulardan uzak bir dille yazılmıştır.

Diğer üç partinin yapmış olduğu gibi tarihsel mirasa vurgu yapmakla birlikte FP programında, dünyadaki mevcut dengelerin de göz önüne alınarak, "yeni ve adil bir düzeni" oluşturmak için aktif bir dış politikanın izlenmesi gerektiği savunulmaktadır. Konjontürel durumun dikkate alınması Milli Görüş partileri için yeni bir yaklaşım olmakla birlikte, programın Erbakan'ın söylemlerine de eşlik etmesi dikkat çekicidir (FP Programı, V/1). Zira "Yeni bir dünya" perspektifi, Erbakan'ın 90'lı yıllardan itibaren en önemli mottolarından biri haline gelmiştir.

FP programı, öncüllerinin sadece tarihten aldığı övünç duygusu yanına Türkiye'nin jeopolitik ve jeo-ekonomik konumunu da eklemiş ve bu nedenlerin

tamamından dolayı Türkiye'nin bir uydu olamayacağını vurgulayarak buna uygun bir dış politikanın izlenmesi gerektiğini savunmuştur (FP Programı, V/2). Bu çerçevede Türkiye'nin milli çıkarlarına uygun şekilde dünyadaki diğer ekonomik ve siyasi güç merkezlerini ihmal etmemesi (FP Programı, V/4), Akdeniz, Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu coğrafyalarındaki işbirliği girişimlerine liderlik etmesi, Birleşmiş Milletler içindeki pasif tutumdan vazgeçerek aktif hale gelmesi (FP Programı, V/6-7) önerilmektedir.

FP Programını öncülü olan diğer partilerden ayıran bir diğer nokta, ilk kez somut olarak dış politika paydaşlarının adını zikretmesidir. Bu çerçevede programın en önemli yeniliği ilk kez Batı ve özellikle AB ve ABD ile olan ilişkilere yer vermesi ve bunlarla ilişkilerin güvensizliğe dayalı olmaktan çıkarılarak karşılıklı güven ve anlayışa dayalı olarak biçimlendirilmesini önermesidir (FP Programı, V/3). Benzer biçimde Uzakdoğu ile ilişkilerin güçlendirilmesi, İslam ülkeleri ve Türkî cumhuriyetlerle olan mevcut ilişkilerin güçlendirilmesi (FP Programı, V/5), KEİB, ECO, İSEDAK, D-8 gibi işbirliği platformlarında daha aktif ve samimi olunması (V/6) programda yer almıştır.

Programın en dikkat çekici noktası ise Türkiye'nin komşularıyla olan ilişkilerine ilişkin yaklaşımıdır. Parti bu ilişkilere önem verilmesi gerektiğini belirtmekle birlikte ilişkilerin duygusal bağlamdan çıkarılıp, milli menfaatler göz önüne alınarak rasyonel bir zemine oturtulması gerektiğini savunmaktadır ki bu, FP'yi öncüllerinden ayıran belirgin bir özelliktir. Ancak hemen devamında programın komşular tanımlaması oldukça şaşırtıcıdır. Zira "Gümrük Birliği ve NATO gibi aynı örgütlere üye olmamıza rağmen" ifadesi, söz edilenin bütün komşular olmadığını göstermektedir. Söz konusu komşuların aradaki gelişmişlik farkını, Türkiye'nin insan hakları konusundaki eksikliklerini ve kültürel farklılıklarını bir sürtüşme ve karşılıklı güvensizlik kaynağı olarak görmesini eleştiren FP, ilişkilerin karşılıklı menfaatlere dayalı ve eşitlik ilkesi çerçevesinde geliştirilmesini savunmuştur (V/8).

3.5. Saadet Partisi

FP'nin Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmasından sonra kurulan Saadet Partisi, Milli Görüş'de yaşanan bölünmenin "Milli Görüş" kanadını temsil etmesi bakımından, programı itibarıyla doğrudan Necmettin Erbakan'ın dış politika yaklaşımıyla biçimlenmiştir ve tümüyle ideolojik argümanlarla biçimlendirilmiştir. Bu haliyle Saadet Partisi programını, en azından dış politika konusunda, bir Milli Görüş manifestosu olarak değerlendirmek mümkündür ve onu öncüllerinden ayıran ilk önemli farklılıktır.

Nitekim dış politikaya ilişkin genel değerlendirmelerin hemen başlangıcında Saadet Partisi'nin amacının yeryüzünde yaşayan bütün insanların mutluluğu olduğu, bu amaca ulaşılması için de hakka dayalı adil bir uluslararası düzenin kurulması gerektiği belirtilmekte, bu düzenin kurulmasına öncülük edecek gücün de Türkiye

olduğu vurgulanmaktadır. Hemen devamında ise mevcut uluslararası sistem “ırkçı emperyalizmin” ürünü olarak değerlendirilmekte, bunun yerine ise hakkı üstün tutan bir arayışın varlığından söz edilmektedir (Saadet Partisi Programı, V.1.1). Buna ek olarak programda sıklıkla faizci kapitalist sistem, şahsiyetli dış politika, sömürü düzeni, “Uydu Değil, Lider Ülke” gibi mottoların varlığı, Saadet Partisi’nin tümüyle ideolojik düzlemde hareket ettiğini ortaya koymaktadır.

Saadet Partisi’nin dış politika konusunda diğer Milli Görüş partilerinden ayrıldığı noktalardan ikincisi dış politikaya ilişkin tehditleri tek tek sıralamış olmasıdır.

Tablo.1: Saadet Partisi ve Dış Politika

Bölgesel Tehditler (Saadet Partisi Programı, V.2)	Türkiye’ye Yönelik Tehditler (Saadet Partisi Programı, V.4.1)
-Büyük Ortadoğu projesi	-Batı ile entegrasyon
-Balkanlardaki istikrarsızlık	-Kıbrıs’da sağlanan haklardan vazgeçilmesi
-Çeçenistan sorunu	-Ermeni soykırım iddiaları
-Ermenistan’ın Azerbaycan topraklarını işgali	-Yeni azınlık tanımlamaları
-Afrika’nın yeniden sömürgeleştirilmesine yönelik senaryoların sahneye konması	-Ege’de Yunanistan’la olan karasularının 12 mile çıkartılması ve FIR hattı ihtilafları
-İrkçı emperyalizmin Ortadoğu’yu yeniden biçimlendirmeye çalışması	-Karadeniz bölgesinde bir Rum Pontus devleti söylemi
-Ege ve Kıbrıs sorununun çözülmemiş olması	-Fener Rum Patriğine ‘Ekümenik Statü’ tanınması
-AB’nin Türkiye’nin maddi ve manevi bütünlüğünü bozacak nitelikteki talepleri	-“Medeniyetler Arası Diyalog”, “Dinler Arası Diyalog” söylemleri
-ABD ve müttefiklerinin Genişletilmiş Ortadoğu Projesi adı altında, İslam dünyasına karşı sürdürdükleri kanlı işgal politikaları	-Tarım, Sanayi, Ticaret, Bankacılık, haberleşme sektörleri bütünüyle ırkçı emperyalist sermayeye terk edil
-İsrail’in sürdürdüğü saldırganlık, soykırım ve genişleme politikası	-Dicle ve Fırat havzalarının uluslararası bir yönetime teslim edilmesi
-Irak’tan sonra, yapay gerekçelerle, İran’a ve diğer bölge ülkelerine karşı uygulanmaya çalışılan saldırgan politikalar	
-Kırım’ın statüsü	
-Terör	
-Afganistan’ın işgali	

Saadet Partisi’nin ayırt edici bir diğer unsuru, ortaya koyduğu sorunlara ilişkin çözüm önerileri geliştirmiş olmasıdır. Bu çerçevede felsefi olarak esas alınması gereken ilkeler (Saadet Partisi Programı, V.3); maneviyatçılığa dönme, çatışma yerine diyalogun, uluslararası ilişkilerde çifte standart yerine adaletin, üstünlük iddiasından vazgeçilerek eşitliğin, sömürü değil adil paylaşımın esas alınması, insan hakları ve demokrasinin tüm dünyaya yayılmasıdır. Uluslararası alanda bu ilkelere dayanılarak bir sistemin yeniden kurulması için Türkiye’nin öncülük etmesi gerektiğini (Saadet Partisi Programı, V.4) belirten programda, Türkiye

için belirlenen hareket noktalarından ilki, Türkiye'nin AB'ye üyeliği konusundan vazgeçilerek bunun yerine eşit koşullarda karşılıklı ikili ilişkiler içinde olunması gerektiğidir. Zira "AB'ye tam üyelik, Türkiye'nin bağımsızlığından vazgeçmesi, kendisini Batı kültür ve medeniyetine teslim etmesi, onları yönlendiren ırkçı emperyalizmin plân ve hedeflerinin gerçekleşmesi için adım adım parçalanıp yok olmaya götürülmesi manasını taşımaktadır" (Saadet Partisi Programı, V.4.2). Bu belirleme Saadet Partisi'nin, Fazilet Partisi'nin AB konusundaki olumlu tavrının aksine Milli görüş söylemlerine geri döndüğünü göstermektedir.

İkinci olarak ABD ile ilişkilerin barış, diyalog, adalet ve eşitlik çerçevesinde sürdürülmesi savunulmuş ancak bu konuda ABD'nin Afganistan'daki ve Irak'taki işgale son vermesi, baskıcı rejimleri desteklemeyi terk etmesi ve "Büyük Ortadoğu Projesi"nden vazgeçmesi talepleri eklenmiştir.

FP gibi Saadet Partisi de KEİB, İİT, İSEDAK, ECO ile ilişkilerin geliştirilmesine Programında yer verirken (Saadet Partisi Programı, V.4.3-5-6), diğer Milli Görüş partilerinden farklı olarak ve ilk kez, Türkiye'nin BM Güvenlik Konseyi'nin daimi üyesi olması gerektiği vurgulanmıştır (Saadet Partisi Programı, V5). Ancak uluslararası kuruluşlar konusundaki esas vurgu D-8'e yapılmıştır. Programda D-8, Partinin önerdiği "yeni dünya" tasarımının kurucusu olarak tanımlanmıştır (V.4.7).

Türki cumhuriyetlerle işbirliği olanaklarının artırılması partinin dış politika konusundaki bir diğer önermesi (Saadet Partisi Programı, V.4.4) olarak belirirken, komşularla ilişkiler konusu ise farklı bir perspektif üzerinden değerlendirilmiştir. "Dış güçlerin etkileriyle, milli menfaatlerimize aykırı olarak, yapay sebeplerden dolayı komşularımızla ilişkilerimizin gerginleştirilmesini" eleştiren parti, öncül-lerinden farklı olarak Türkiye'nin komşularıyla her alanda ileri derecede ilişkiler geliştirilmesini önermiştir (Saadet Partisi Programı, V.4.8).

4. SONUÇ

Genel olarak değerlendirildiğinde, Milli Görüş partilerinin dış politikanın temel ilkeleri bakımından birbirini onayladığı ve iç çelişkiden uzak olduğu görülmektedir. Milli Görüş'e ilişkin kavramları kullanma düzeyi bakımından Saadet Partisi'nin öne çıktığını, en zayıf kalan partilerin ise Refah ve Fazilet Partileri olduğunu belirtmek gerekir. AB ile ilişkiler FP tarafından ilk kez değerlendirilmiş, ancak Saadet Partisi üyelik perspektifini tümüyle reddetmiştir. Benzer biçimde ABD ile ilişkiler konusu da FP programında ilk kez yer almakla birlikte, AB ile ilişkilerden farklı olarak bu kez, FP'nin tutumu Saadet Partisi tarafından onaylanmıştır.

Milli Görüş partilerinin dış politika yaklaşımlarının genel karakteri, Milli Görüş'e ait yazılı ve sözlü kaynaklardan bağımsız oluşudur. Ve hatta Milli Görüş Partilerinin Necmettin Erbakan'ın dış politika yaklaşımıyla oldukça sınırlı düzeyde benzerlik

gösterdiği ifade edilebilir. Özellikle İslam dünyası ile ilişkiler ve İsrail konusunun parti programlarında yer almaması, Milli Görüş ve partileri arasındaki en belirgin paradigmatik farklılık olarak kabul edilebilir. Bu durumun temel nedeni, hiç kuşkusuz, parti kapatmaların Milli Görüş’de yarattığı travma etkisidir ve parti programlarında süreç içerisinde ideolojik argümanlara daha az yer verilmesi sonucunu doğurmuştur.

Ancak ideolojik argümanlara yer vermek konusunda MNP ve Saadet Partileri programlarının istisnai olduğunu belirtmek gerekir. Dikkat çekici biçimde MNP’nin ilk, Saadet Partisi’nin ise son Milli Görüş partisi olması; süreç içerisinde parti tabanı ve yönetimindeki genişlemenin parti programlarına da yansımalarını, buna karşın Milli Görüş’ün taban ve yönetim bakımından rafine olduğu dönemlerde, partilerin de Milli Görüş söylemleriyle uyumlulaştığını ortaya çıkarmaktadır.

Ana Temalar	MNP	MSP	RP	FP	Saadet Partisi
Temel ilkeler	Uzun vadeli, milli, bağımsız, şahsiyetli ve yerleşik dış politika	Hak, adalet ve uluslar arası ahitlere bağlılık	Milletin itibar ve şerefine uygunluk	Milli çıkarlara uygun şekilde dünyadaki diğer ekonomik ve siyasi güç merkezlerinin ihmal edilmemesi	Şahsiyetli dış politika, Uydu değil lider ülke
Milli Görüşe ilişkin Temel Kavramlar	Hakkın ve adaletin savunulması, emperyalizm, geçmişe vurgu	Hakkın ve adaletin savunulması, geçmişe vurgu	Geçmişe vurgu	Geçmişe vurgu	Hak-Batıl mücadelesi, Siyonizm, ırkçı emperyalizm, geçmişe vurgu
AB	-	-	-	Karşılıklı güven ve anlayışa dayalı ilişkiler	Üyelikten vazgeçilmesi, eşitliğe dayalı ikili ilişkiler
ABD	-	-	-	Karşılıklı güven ve anlayışa dayalı ilişkiler	İlişkilerin barış, diyalog, adalet ve eşitlik çerçevesinde sürdürülmesi
İslam Dünyası	-	-	-	-	-
Türkî Cumhuriyetler	-	-	-	Mevcut ilişkilerin güçlendirilmesi	İşbirliği olanaklarının artırılması
Komşularla İlişkiler	-	Tarihi ve kültürel bağ olanlarla ilişkilerin geliştirilmesi	Tüm komşular, özellikle tarihi ve kültürel bağ olanlarla ilişkilerin geliştirilmesi	İlişkilerin karşılıklı menfaatlere dayalı ve eşitlik ilkesi çerçevesinde geliştirilmesi	Dış güçlerin etkileriyle, milli menfaatlerimize aykırı olarak, yavaş yavaş gerginlikler yerine her alanda ileri derecede ilişkiler geliştirilmesini

<i>Dış Türkler</i>	-	Haklarının korunması için aktif politikaların yürütülmesi	Haklarının korunması, haksız muamele durumunda müdahale edilmesi	-	-
<i>Uluslararası Kuruluşlar</i>	-	-	-	KEİB, ECO, İSEDAK, D-8	KEİB, ECO, İSEDAK, D-8, İİT, BM
<i>Dışişlerinin yapılandırılması</i>	Personel eğitimi	Personel eğitimi	Personelin korunması	-	-

Çizelge.2: Milli Görüş Partilerinin Dış Politika Yaklaşımları

KAYNAKÇA

- AKGÜN, Mensur,(1998), “Ortadoğu Maceraları”, *Onbir Aylık Saltanat*, yay. haz. Gencer Özcan, İstanbul, Boyut Yayıncılık.
- DAĞI, İhsan, (2002), *Ortadoğu’da İslam ve Siyaset*, İstanbul, Boyut Kitapları.
- ERBAKAN, Necmettin, (1991), *Türkiye’nin Temel Meseleleri* , yay. haz. Hasan Hüseyin Ceylan, Ankara: Rehber Yayıncılık.
- ERBAKAN, Necmettin, *Basın Toplantısı Konuşması*, 25.03.2003, Ankara.
- ERBAKAN, Necmettin,(2009), *D-8’in 12. Kuruluş Yıldönümü Konuşması*, İstanbul.
- ERBAKAN, Necmettin, (2010a), Deniz Güçer ile Röpörtaj, *Akşam Gazetesi*, 2.12. 2010
- ERBAKAN, Necmettin, (2010b), Necmettin Erbakan İle Hasbihal, *Milli Gazete*, 9.02. 2010.
- ERBAKAN, Necmettin, (2010c), *Yeni Bir Dünya ve Adil Düzen*, Ankara: ESAM Yayınları.
- ERBAKAN, Necmettin, (2011), *Milli Görüş: Niçin ve Nasıl?*, Ankara,ESAM Konferansı, 8.12 2011
- Fazilet Partisi Programı, (1998), Ankara.
- Milli Nizam Partisi Programı, (1970), Ankara.
- Milli Selamet Partisi Programı (1972), Ankara.
- ORAN, Baskın, (2003), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Editör: Baskın Oran, İletişim, İstanbul .
- ÖZCAN, Gencer, (2005), *Türkiye – İsrail İlişkilerinde Dönüşüm: Güvenliğin Ötesi*, İstanbul, Tesev.
- ÖZCAN, Gencer, (1998), “Kuramdan Gerçekliğe Giden Yol”, *Onbir Aylık Saltanat*, yay. haz. Gencer Özcan, İstanbul, Boyut Yayıncılık.
- Refah Partisi Programı, (1985), Ankara.
- Saadet Partisi Programı, (2001), Ankara.

TOPLAM KALİTE YÖNETİMİ VE TEKNOLOJİNİN İŞLETMELER İÇİN ÖNEMİ: VAN ORGANİZE SANAYİ BÖLGESİNDE BİR UYGULAMA

Mehmet GÜVEN¹, Mehmet Emin YAŞAR²

Geliş: 03.10.2017 Kabul: 14.12.2017

DOI: 10.29029/busbed.341486

Öz

Günümüzde teknolojiye meydana gelen değişimlere bağlı olarak işletmelerin toplam kalite ve bilgi teknolojilerine daha çok önem vermelerini sağlamıştır. Küreselleşmeden dolayı işletmelerin teknolojiye gelişmelerden haberdar olması ve bu teknolojiye değişimleri kendi işletmelerinde kullanmalarıdır. Böylece İşletmelerin pazar alanlarını büyütmeleri ve ayakta kalabilmeleri için teknolojiye gelişmeleri takip etmeleri gerekir. Dolayısıyla işletmeler için teknolojinin ve kalitenin önemi günden güne artmaktadır. Buna bağlı olarak toplam kalite yönetimi ve teknolojinin işletmeler için önemi araştırılmıştır. Araştırma Van Organize Sanayi Bölgesinde Üretim yapan işletmelerin yöneticileriyle anket yöntemi kullanılarak yapılmıştır. Betimsel tarama modelinin benimsendiği 75 yöneticiden elde edilen veriler analiz edilmiştir. Verilerin analizinde; ortalama, standart sapma, ki-kare ve U testlerinden yararlanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre toplam kalite yönetimi ve bilgi teknolojilerinin kullanımının işletmeye etki edeceği kişisel faktörlerden yaş, cinsiyet, çalışılan pozisyon ve görev süresine göre değişmezken eğitim seviyesine göre farklılık ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan kalite uygulamalarında teknoloji kullanımının işletme verimliliğine etki edeceği görüşü işletmelere ilişkin faktörlerden Pazar, TKY felsefesinin varlığı, Faaliyet alanı, İşletmenin hukuki yapısı, TKY uygulama düzeyi, ISO Kalite Belgelendirme türü ve TKY'nin uygulanma süresine

1 Yrd. Doç. Dr., Bingöl Üniversitesi, İİBF, İşletme bölümü, mguven@bingol.edu.tr

2 Öğr. Gör. Bingöl Üniversitesi, Solhan Sağlık Hizmetleri MYO, Tıbbi Dokümantasyon ve Sekreterlik, meyasar@bingol.edu.tr

göre değişmezken Çalışan sayısı ve Yıllık ciro miktarına göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: TKY, Kalite, Bilişim Teknolojileri, Verimlilik, Van Organize Sanayi Bölgesi

TOTAL QUALITY MANAGEMENT AND IMPORTANCE OF TECHNOLOGY FOR BUSINESS ORGANISATIONS

Abstract

Currently, the changes in technology led the business organizations to give more importance on total quality and information technologies. Owing to the globalization, business organizations should be informed of technological advancement and they should use these advancements on their business. Thus, business organizations should follow the technological advancement in order to extend their market place and survive. This increases the importance of technology and quality for the business organizations. Therefore, total quality management and importance of technology for business organizations were analyzed. The analysis was performed by survey method with the managers of business organizations active in Van Organized Industry Zone. Data obtained from 75 managers were analyzed with descriptive survey model. Mean, standard deviation, x-square and U tests were used in order to analyze the data. According to the results; the effect of total quality management and usage of information technologies did not change with personal factors such as age, gender, position held and incumbency. However, there were changes in respect to educational level. On the other hand; opinion about the effect of using technologies on total quality applications did not change with factors associated with business organizations such as market, existence of TQM philosophy, field of activity, legal structure, and kind of ISO and application duration of TQM. Yet, this opinion shows differences in respect to the amount of employee and annual turnover amount.

Keywords: TQM, Quality, Information Technologies, Productivity, Van Organized Industry Zone

Giriş

Toplam kalite yönetimi günümüzde sadece işletmelerde uygulanan bir anlayış olmasının ötesinde yaşamın her alanında uygulanmaya başlanmıştır. Bilgi teknolojilerinde meydana gelen gelişmeler ve küreselleşmeden dolayı dünyanın küçük bir pazar haline gelmesi herkesin her şeyden haberdar olması ve ulaşmak istedikleri her şeyi kolayca elde etmeleri diğer işletmelerin dünyanın diğer ucundaki

pazarlara rahatlıkla ulaşmaları rekabeti arttırmıştır. Dolayısıyla işletmelerin hayatta kalabilmeleri için teknolojiadaki gelişmeleri yakından takip edip toplam kaliteyle birlikte işletmelerde uygulanması gerekmektedir.

Toplam kalite yönetimi ve teknolojiadaki gelişmeler işletmelerin hayatta kalabilmeleri ve diğer işletmelerle daha iyi rekabet etmeleri için önemleri günden güne artan olgular içinde gösterilmektedir. Söz konusu işlemlerin önemini anlayan işletmeler kendi işletmelerinde uygulayarak bir yaşam tarzı oluşturmuşlar. İşletmelerin ulaştıkları sonuçlara daha az girdi ile istedikleri çıktıkları elde etmişler. Bu çalışmada toplam kalite yönetimi ve teknolojinin işletmeler için önemi ortaya konmak istenmiştir.

1. Kavramsal Çerçeve

Kalite kavramı hem soyut fikri hem de somut kavramı ikisini birbiri içinde barındıran bir içeriğe sahiptir. Kalite kavramı göreceli olduğu için bir mal ya da hizmetin kalitesiyle ilgili bir değerlendirme yapmanın zorluğu literatürde sıklıkla görülen bir durumdur. Bu bakımdan, kişisel değerlendirmelerden oluşan kalite anlayışı kişiden kişiye, yöreden yöreye ya da ülkeden ülkeye çok sayıda faktörün etkisi altında değişik yapı göstermektedir. Dolayısıyla tüketicilerin mal ve hizmetler için kullandıkları kalite kelimesinin ifade edeceği anlamlar da farklı olabilmektedir (Özçakar, 2010: 107).

• Kalite, alıcıya bir mal veya hizmet sonucu sunulan niteliklerin toplamıdır. Kalite, tatmin edici bir üretimin en düşük maliyetle ve tüketicilerin ihtiyaçlarını hemen giderebilme yeteneğidir (İncesu ve Yorulmaz, 2011, 2-3).

• Kalite, tüketicilerin bir ürün hakkındaki görüşleridir (Özdemir, 2007: 213).

• Kalite, fiyatın azalması ve rahatlığın yükseltilmesi için amaca uygunluktur (Önal, 2004: 29).

• Kalite, tüketicilerin gelecekteki beklentilerinin doğru tahminine göre yapılan yeniliklerdir (Girgin, 2013: 262).

• Kalite kullanıma uygunluktur (Çatı ve Baydaş, 2008: 237).

Kalite, işletmeler için fiyat kadar önemli olup ve işletmelerin önemli rekabet araçlarından biri haline gelmiştir. Kalite, işletmeler için anahtar vazifesini görmektedir. Çünkü işletmeler kalite sayesinde pazarda diğer işletmelerle rekabet edecek avantajı artar (Kassem vd., 2013: 41).

Toplam kalite yönetimi kavramı ilk olarak Amerika da ortaya çıkmasına rağmen, Japonya da geliştirilmiş ve bugün işletmelerde kullanılan bir yönetim felsefesine dönüşmüştür (Karcioğlu ve Bıçer, 2013: 3). Toplam kalite yönetimi, bir işletmedeki tüm faaliyetlerin sürekli olarak iyileştirilmesi ve işletmedeki tüm

çalışanların aktif katılımıyla çalışanları, müşterileri ve toplumu memnun ederek karlılığa ulaşılması olarak tanımlanmıştır. Bir başka tanıma göre ise, tüm işlem, ürün ve hizmetlerin tam katılım yoluyla geliştirilmesi ile iç ve dış müşteri tatmininin artırılması amacıyla işletmedeki alınan sonuçların sürekli iyileştirilmesine dayanan, müşteri beklentisini esas edinen bir yönetim anlayışı olarak tanımlanabilir (Kaya ve Daştan, 2005: 387). Toplam kalite yönetimi kişisel bir gelişme değil, sürekli iyiyeye ulaştırma felsefesidir. Yani durağan bir yapıya sahip değildir. Toplam kalite yönetimi, işletmeler için önemli bir yönetim stratejisidir (Leonard ve Mcadam, 2002: 507).

Toplam kalite yönetiminde çalışanlar mal ve hizmetlerin sürekli iyileştirilmesi için sürece katılırlar. Toplam kalite yönetiminde temel amaç maliyeti azaltmak ve müşterilere daha iyi hizmet vermek için kaliteli ürünlerin üretilmesini sağlamaktır. Dolayısıyla işletme müşterilerin ihtiyaçlarına odaklanmalıdır (Steyn, 2000: 175).

Bilgi teknolojileri son yıllarda birçok sanayileşmiş ülkede yoğun bir şekilde uluslararası rekabete önemli fonksiyonlar üstlenir hale gelmiş ve kullanılmaya başlanmış bulunmaktadır (Çiftçi, 2004: 62). Bilgisayar ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen gelişmeler maliyet, kalite, zaman konularında işletme faaliyetlerini devamlı olarak etkilemekte ve değiştirmektedir (Yıldız vd., 2005: 386). Bilgi teknolojileri işletmelerin performansını doğrudan olumlu bir şekilde etkileyen ve işletmeye lojistik destek sağlayan rekabet argümanıdır. Bugün bu yöntemi kullanan işletmeler hem işlerini kolaylaştırırlar hem de müşterilere odaklanarak müşterileri kendilerine bağlamaktadırlar (Daugherty vd., 2004: 81).

Toplam kalite yönetiminin felsefesinde hâkim olan anlayış müşterinin ihtiyaç ve taleplerine uygun bir biçimde üretim yaparak, tam zamanında müşteri ihtiyacına cevap vererek devamlı olarak müşteri tatmini sağlamaktır. Bunu yapmak için müşteri ihtiyaç ve talepleri ile ürün performansı ile ilgili bilgiler devamlı olarak ilgili yerde toplanarak değerlendirilmelidir.

Sonuç olarak bilgi teknolojileri işletmelerin olmazsa olmazlardan olmuştur. Bugünkü işletmelerin hepsi bilgi sistem ve ağlarını kurarak, işlerini daha çok elektronik hale getirmeye başlamışlardır. Hızın artması işletmelerin daha verimli ve rekabetçi olmalarını sağlamıştır (Güler ve Gürler, 2011: 50).

2. Metodoloji

2.1. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Araştırmanın amacı, toplam kalite yönetimi uygulayan işletmelerde bilgi teknolojilerinin kullanımının işletme faaliyetlerindeki önemini analiz edilme-

sidir. Bu amaç kapsamında Van ili Organize Sanayi Bölgesinde faaliyet gösteren 75 işletmede anket uygulaması yapılmıştır. Araştırmayı kapsayacak alt amaçlar aşağıdaki gibi sıralanmıştır.

Toplam kalite yönetiminde teknoloji kullanılmasında önemli olan faktörler;

- Cinsiyete
- Medeni duruma
- Yaşa
- Öğrenim durumuna
- İşletmedeki görevine
- İşletmenin kaç yıldır aynı alanda faaliyet gösteriyor olmasına
- İşletmenin faaliyet alanına
- İşletmede çalışan toplam kişi sayısına
- İşletmenin faaliyet gösterdiği pazarlara
- İşletmenin hukuki yapısına
- Toplam kalite yönetiminin işletmenin bütününde uygulanma derecesine
- İşletmede ISO 9000 kalite belgesi sistemi olup olmadığına
- İşletmede ISO 9000 kalite sistemleri standartlarından hangisinin kullanıldığına
- İşletmede toplam kalite yönetiminin ne kadar süredir uygulandığına
- Yönetim olarak işletmede toplam kalite ile ilgili bir felsefeye sahip olunup olunmadığına
- Aylık gelire göre anlamlı farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir.

Bu araştırmada, tarama (ilişkisel) modeli kullanılmıştır. Karasar'a (2005) göre, tarama modeli, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımıdır. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır. Onları, herhangi bir şekilde değiştirme, etkileme çabası gösterilmez. Tarama araştırmaları, bir konuya ya da olaya ilişkin katılımcıların görüşlerinin ya da ilgi, beceri, yetenek ve tutum vb. özelliklerinin belirlendiği genellikle diğer araştırmalara göre örneklem daha büyük olduğu araştırmalardır (Büyüköztürk vd., 2009: 226).

Araştırma evrenini, Van İli Organize Sanayi Bölgesinde üretim yapan işletmelerin yönetici ve alt kademe yöneticileri oluşturmaktadır. Ana kütlelin tümüne ulaşmanın zaman ve maliyet bakımından zor olduğu göz önüne alınarak sadece sanayi bölgesi içindeki işletmeler araştırmaya dahil edilmiştir.

Araştırmanın genel amacı çerçevesinde cevapları aranan alt problemlere yönelik toplanan veriler öncelikle veri kodlama formuna işlenmiştir. Daha sonra

bilgisayara aktarılan veriler üzerinden gerekli istatistiksel çözümlenmelerden yararlanılmıştır. Araştırmada kullanılan ölçeğin güvenilirlik çalışmaları için bir iç tutarlılık yaklaşımı olan Cronbach Alpha Katsayısı hesaplanmıştır.

Araştırmada toplanan verilerin analiz edilmesinde kullanılacak istatistiksel yöntemleri belirlemek amacıyla normal dağılım analizi ve homojenlik testleri uygulanmıştır. Bu testlerin sonuçlarına göre veriler homojendir fakat normal dağılıma sahip değildir. Buna göre verilerin çözümlenmesinde nonparametrik testlerden yararlanılmıştır. Verilerin analizinde; ortalama, standart sapma, χ^2 (ki-kare) ve U testlerinden yararlanılmıştır. İki grubun ortalamaları arasındaki farklılığın anlamlılığını test amacıyla Mann Whitney U testinden faydalanılırken üç veya daha fazla sayıda grubun ortalamaları arasındaki farklılığın anlamlılığını test etmek için ise Kruskal-Wallis H Testinden yararlanılmıştır. Anlamlılık değeri 0.05 baz alınmıştır.

2.2. Veri Toplama Aracı

Araştırmada, veri toplama yöntemi olarak anket tekniği kullanılmıştır. Bu yöntem, bilgi alınacak kişilerin doğrudan doğruya okuyup cevaplandıracakları bir soru listesinin hazırlanması şeklinde yapılan bir veri toplama yöntemidir.

Araştırma kapsamında hazırlanan anket iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm üreticilerin kişisel özelliklerini ve işletme bilgilerini belirlemeye yönelik on altı sorudan oluşmaktadır. Anketin ikinci bölümü ise “Toplam kalite yönetimi uygulamalarında bilgi teknolojilerinin rolü” ve “toplam kalite yönetiminin verimliliğe etkisi” şeklinde iki ayrı ölçekten oluşmaktadır. Her iki ölçek de beşli likert ölçeğine göre tasarlanmıştır. Birinci ölçek: “Tamamen önemsizdir, Önemli değildir, Orta derece önemlidir, Önemlidir, Yüksek derece önemlidir” seçeneklerinden oluşurken; İkinci ölçek: “Hiç katılmıyorum, Katılmıyorum Kararsızım, Katılıyorum, Tamamen katılıyorum” seçeneklerinden oluşmaktadır.

Ölçeğin güvenilirlik analizi için araştırmacı tarafından, bir iç tutarlılık yaklaşımı olan Cronbach Alpha değerlerine bakılmıştır. Birinci ölçek için Cronbach Alpha. 94; ikinci ölçek için ise. 89 bulunmuştur. Büyüköztürk bir test için hesaplanan güvenilirlik katsayısının 0.70 ve daha yüksek olması test puanlarının güvenilirliği için genel olarak yeterli olduğunu belirtmektedir (Büyüköztürk, 2007: 171).

2.3. Araştırma İle İlgili Bulgular

Toplam kalite yönetiminde teknoloji kullanımının önemine dair elde edilen sonuçlar Tablo 1’de özetlenmiştir. İlgili tabloda cevapların yüzde cinsinden değerleri verilmiştir. Verilen cevaplar incelendiğinde sorulara yöneticiler tarafından genel olarak “önemlidir” cevabının verildiği gözlemlenmektedir.

Tablo 1. Toplam Kalite Yönetiminde Teknoloji Kullanımının İşletmeler için Önemine İlişkin Bulgular ve Cevapların Yüzde Cinsinden Değerleri

Toplam Kalite yönetiminde bilgi teknolojileri kullanımının verimliliğe katkısına göre uygun olanı işaretleyiniz	Tamamen Önemsizdir Yüzde(%)	Önemli Değildir Yüzde(%)	Orta Derecede Önemlidir Yüzde(%)	Önemlidir Yüzde(%)	Yüksek Derecede Önemlidir Yüzde(%)
Teknoloji ve iş entegrasyonu (bütünleşmesi)		1,3	13,3	62,7	22,7
Örgütsel esneklik		2,7	14,7	68,0	14,7
Diğer alternatiflerden daha ucuz olması	1,3	5,3	16,0	64,0	13,3
İş yürütmeye birçok seçenek sunması			8,0	73,3	18,7
Mevcut pazarları genişletmesi		1,3	12,0	68,0	18,7
Marka üzerinde güven yaratması		2,7	13,3	61,3	22,7
Yeni ürün ve hizmetler geliştirmeye kolaylık sağlaması		1,3	14,7	65,3	18,7
Üst yönetimin destek vermesi			14,7	68,0	17,3
Sistematik değişim yönetimi uygulaması	1,3	1,3	12,0	68,0	17,3
Tedarikçi seçiminde kolaylık sağlanması		1,3	14,7	66,7	17,3
sağlanması	1,3	1,3	20,0	62,7	14,7
Kaynakların uygunluğu	1,3	2,7	16,0	60,0	20,0
Müşterilerin isteklerinin anlaşılması		1,3	13,3	61,3	24,0
İyi bir müşteri hizmeti		1,3	10,7	66,7	21,3
Müşteriye hızlı bir geri dönüş sağlanması			8,0	66,7	25,3
Temel hizmetlerin kolaylaştırılması ve bütünleştirilmesi		1,3	6,7	61,3	30,7
Hizmetlerin hızlı teslimi			8,0	66,7	25,3
Kesintisiz 24 saat hizmet olanağı		4,0	21,3	54,7	20,0
Rakiplerden daha cazip olunması		4,0	9,3	64,0	22,7
Rakiplerin satın alma sürecinden daha kolay bir sürece sahip olunması		1,3	8,0	72,0	18,7
Müşteri satın alma davranışlarının anlaşılması			9,3	72,0	18,7
Web-Site içeriğinin zenginliği	1,3	4,0	9,3	66,7	18,7
Teknoloji ile bütünleşme			4,0	74,7	21,3

2.3.1. Katılımcılara İlişkin Farklılıklar

Bu bölümde Toplam Kalite Yönetimini'nde (TKY) teknoloji kullanımının öneminde etkili olan faktörlerin bazı demografik değişkenlere göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini ortaya koyan analiz sonuçlarına yer verilmiştir. 75 yöneticinin TKY'de teknoloji kullanımının önemine dair algıların ortalamalarının 4,038 ve standart sapmasının 0,411 olduğu bulunmuştur.

Tablo 2: TKY’de Teknoloji Kullanımının İşletmeler için Önemi Katkısında Etkili Olan Faktörlerin Cinsiyet Değişkenine Göre Anlamlı Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Mann Whitney U Testi Sonuçları

Cinsiyet	N	Sıra Ort.	Sıra Top.	U	P
Erkek	69	36,35	2715,00	114,000	,068
Kadın	6	22,50	135		
Toplam	75				

Tablodaki bulgulara göre, erkek ve kadınların TKY’de Teknoloji Kullanımının Öneminin Katkısındaki algısı ortalamalarının anlamlı bir farklılık olduğunu göstermemektedir ($U=114,000$ $p>0,05$). Hesaplanan sıralı ortalama değerine bakıldığında, erkeklerin ortalaması 39,35 kadınların ortalaması 22,50’dir. Erkeklerin TKY’de Teknoloji Kullanımının Önemi Katkısındaki algı ortalamasının daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 3: TKY’de Teknoloji Kullanımının İşletmeler için Önemi Katkısında Etkili Olan Faktörlerin Görev Süresi Değişkenine Göre Değişimin Anlamlı Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları

Görev Süresi	N	Sıra ort.	sd	χ^2	P
1 Yıldan Az	5	42,80	3	3,143	0,370
1-5 Yıl	25	43,54			
6-10 Yıl	27	34,72			
11 ve üzeri yıl	18	33,89			
Toplam	75				

Elde edilen bulgular, çalışanların TKY’de Teknoloji Kullanımının Verimliliğe Katkısındaki Önemi faktörünün görev süresine göre anlamlı bir farklılık olduğunu göstermemektedir ($\chi^2=3,143$, $p>0,05$).

Tablo 4: TKY’de Teknoloji Kullanımının İşletmeler için Önemi Katkısında Etkili Olan Faktörlerin Çalışılan Pozisyon Değişkenine Göre Değişimin Anlamlı Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları

Pozisyon	N	Sıra ort.	sd	χ^2	P
Ortak	21	35,74	3	1,350	0,873
Üst Kademe	7	41,29			
Alt Kademe	41	37,88			
Diğer	6	42,92			
Toplam	75				

Elde edilen bulgular, çalışanların TKY’de Teknoloji Kullanımının Önemi Katkısındaki faktörün çalışılan pozisyon durumuna göre anlamlı bir farklılık olduğunu göstermemektedir ($\chi^2=0,699$, $p>0,05$).

Tablo 5: TKY’de Teknoloji Kullanımının İşletmeler İçin Önemi Katkısında Etkili Olan Faktörlerin Eğitim Durumu Değişkenine Göre Değişimin Anlamlı Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları

Eğitim Düzeyi	N	Sıra ort.	sd	χ^2	P
İlköğretim	4	20,63	5	13,068	0,011
Lise	36	31,33			
Önlisans	6	46,33			
Lisans	23	49,26			
Lisansüstü	6	38,08			
Toplam	75				

Elde edilen bulgular, çalışanların TKY’de Teknoloji Kullanımının Önemi Katkısındaki faktörünün eğitim durumuna göre anlamlı bir farklılık olduğunu göstermektedir ($\chi^2=13,158$, $p<0,05$). Farklılığın hangi ikiliden kaynaklandığını tespit etmek için yapılan analiz sonuçlarına göre lisans mezunları ($\bar{X}= 4,26$) ile lise mezunları ($\bar{X} = 3,88$) arasında lisans mezunlarının lehine anlamlı bir fark olduğu görülmektedir ($p= ,001$; $U= 209,500$). Lise mezunları, TKY’de Teknoloji Kullanımının Verimliliğe Katkısındaki Öneme yönelik “önemlidir” düzeyinde görüş bildirirken; lisans mezunları “Yüksek Derecede Önemlidir” düzeyinde görüş bildirmişlerdir. Bu durumda eğitim seviyesinin yükselmesiyle teknolojiye verilen önemin doğru orantılı olduğu söylenebilir.

Tablo 6: TKY’de Teknoloji Kullanımının İşletmeler İçin Önemi Katkısında Etkili Olan Faktörlerin Yaş Değişkenine Göre Değişimin Anlamlı Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları

Yaş	N	Sıra ort.	sd	χ^2	P
20-30	25	39,88	4	0,993	0,911
31-40	29	37,02			
41-50	16	35,66			
51-60	2	34,25			
60 ve üstü	3	46,83			
Toplam	75				

Yaş değişkenine Elde edilen bulgular, çalışanların TKY’de Teknoloji Kullanımının Verimliliğe Katkısındaki Önemi faktörünün yaşlarına göre anlamlı bir farklılık olduğunu göstermemektedir ($\chi^2=0,993$, $p>0,05$).

2.3.2. İşletmelere İlişkin Farklılıklar

Toplam kalite yönetiminde teknoloji kullanımının önemi katkısında etkili olan faktörlerin işletmelere ilişkin değişkenlere göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini ortaya koyan analiz sonuçları aşağıda verilmiştir.

Tablo 7: TKY’de Teknoloji Kullanımının İşletmeler İçin Önemi Katkısında Etkili Olan Faktörlerin İşletme Hukuki Yapısına Göre Değişimin Anlamlı Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları

İşletme Hukuki Yapı	N	Sıra ort.	sd	χ^2	p
Anonim Şirket	20	45,80	2	3,947	0,139
Limited Şirket	50	35,76			
Şahıs İşletmesi	5	29,20			
Toplam	75				

Tablo 7’deki bulgulara göre, çalışanların TKY’de Teknoloji Kullanımının Önemi Katkısındaki faktörünün işletmenin hukuki yapısına göre anlamlı bir farklılık olduğunu göstermemektedir ($x^2=3,947$, $p>0,05$).

Tablo 8: TKY’de Teknoloji Kullanımının İşletmeler İçin Önemi Katkısında Etkili Olan Faktörlerin İşletme TKY Uygulama Düzeyine Göre Değişimin Anlamlı Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları

TKY Uygulama	N	Sıra ort.	sd	χ^2	p
Çok Yüksek	20	46,58	3	6,096	0,107
Yüksek	27	36,61			
Normal	26	31,83			
Düşük	2	51,25			
Toplam	75				

Elde edilen bulgular, çalışanların TKY’de Teknoloji Kullanımının Önemi Katkısındaki faktörünün TKY uygulama önem derecesine göre anlamlı bir farklılık olduğunu göstermemektedir ($x^2=6,096$ $p>0,05$).

Tablo 9: TKY’de Teknoloji Kullanımının İşletmeler İçin Önemi Katkısında Etkili Olan Faktörlerin İşletmenin Sahip Olduğu ISO’ ya Göre Değişimin Anlamlı Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları

ISO	N	Sıra ort.	sd	χ^2	p
ISO 9001	45	42,07	2	5,76	0,056
ISO 9002	14	37,57			
ISO 9003	15	26,94			
Toplam	75				

Elde edilen bulgular, çalışanların TKY’de Teknoloji Kullanımının Önemi Katkısındaki faktörünün işletmenin sahip olduğu ISO’ ya göre anlamlı bir farklılık olduğunu göstermemektedir ($x^2=5,776$ $p>0,05$).

Tablo 10: TKY’de Teknoloji Kullanımının İşletmeler için Önemi Katkısında Etkili Olan Faktörlerin TKY Uygulanma Süresine Göre Değişimin Anlamlı Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları

Süre	N	Sıra ort.	sd	χ^2	p
1-5 Yıl	28	39,11	2	0,641	0,726
6-10 Yıl	35	36,00			
10 Yıl ve üstü	12	41,25			
Toplam	75				

Tablo 15’te işletmelerin TKY uygulama sürelerine göre analiz sonuçları özetlenmiştir. Çalışanların TKY’de Teknoloji Kullanımının Önemi Katkısındaki faktörün işletmenin TKY uygulama süresine göre anlamlı bir farklılık olduğunu göstermemektedir ($\chi^2=0,641$ $p>0,05$).

Tablo 11: TKY de Teknoloji Kullanımının İşletmeler İçin Önemi Katkısında Etkili Olan Faktörlerin İşletmenin Ciro Miktarına Göre Anlamlı Değişim Gösterip Göstermediğine İlişkin Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları

Ciro	N	Sıra ort.	sd	χ^2	p
0-250 Milyar	14	24,93	2	13,232	0,001
251-500 Milyar	7	20,64			
501 Milyar ve üstü	54	43,64			
Toplam	75				

Elde edilen bulgular, çalışanların TKY’de Teknoloji Kullanımının Önemi Katkısındaki faktörünün işletmenin cirosuna göre anlamlı bir farklılık olduğunu göstermektedir ($\chi^2=13,232$ $p<0,05$). Farklılığın hangi ikiliden kaynaklandığını tespit etmek için yapılan analiz sonuçlarına göre işletmede aylık cirosu 0-250 bin TL arası olanlar ($\bar{X} = 3,77$) ile 500 bin ve üstü olanlar ($\bar{X} = 4,14$) arasında cirosu 500 bin ve üstü olanlar lehine anlamlı bir farklılık görülmektedir ($p= ,001$; $U= 191,500$). Bu durumda her iki gelir aralığındaki işletme grubu da TKY’de Teknoloji Kullanımının Verimliliğe Katkısındaki Önemine “Önemlidir” düzeyinde cevap vermekle birlikte 500 bin TL ve üstü cirosu olan işletmelerin bu konuyu daha çok önemsedikleri söylenebilir.

Tablo 12: TKY’de Teknoloji Kullanımının İşletmeler İçin Önemi Katkısında Etkili Olan Faktörlerin TKY Felsefesi Olup Olmasına Göre Anlamlı Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Mann Whitney U Testi Sonuçları

TKY Felsefesi	N	Sıra Ort.	Sıra Top.	U	P
Evet	66	39,77	2624,50		
Hayır	9	25,6	225,50	180,500	0,056
Toplam	75				

Elde edilen bulgular, TKY felsefesi olan ve olmayan işletmelerin TKY’de Teknoloji Kullanımının Verimliliğe Katkısındaki Önemi algısında anlamlı bir farklılık olduğunu göstermemektedir ($U=180,500$ $p>0,05$). Hesaplanan sıralı ortalama değerine bakıldığında, TKY felsefesi olanların ortalaması 39,77 TKY felsefesi olmayanların ortalaması 25,6 TKY felsefesi olanların toplam kalite ve verimlilik ilişkisi algı ortalamasının daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 13: TKY’de Teknoloji Kullanımının İşletmeler İçin Önemi Katkısında Etkili Olan Faktörlerin İşletme Faaliyet Alanı Değişkenine Göre Değişimin Anlamlı Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları

İşletme Faaliyet Alanı	N	Sıra ort.	sd	χ^2	P
Gıda	20	32,60	4	3,440	0,487
Plastik	6	37,75			
Enerji ve İnşaat	25	37,74			
Teknoloji	5	34,20			
Diğerleri	19	45,11			
Toplam	75				

İşletmelerin faaliyet alanı, çalışanların TKY’de Teknoloji Kullanımının Verimliliğe Katkısındaki Önemi faktörünün işletmenin faaliyet alanına göre anlamlı bir farklılık olduğunu göstermemektedir ($\chi^2=3,440$, $p>0,05$).

Tablo 14: TKY’de Teknoloji Kullanımının İşletmeler İçin Önemi Katkısında Etkili Olan Faktörlerin ISO Olup Olmamasına Göre Anlamlı Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Mann Whitney U Testi Sonuçları

ISO Var mı?	N	Sıra Ort.	Sıra Top.	U	p
Evet	51	41,13	2097,50		
Hayır	24	31,35	752,50	452,500	0,069
Toplam	75				

ISO olan ve olmayan işletmelerin yöneticilerinin TKY’de Teknoloji Kullanımının Önemi Katkısındaki algısında anlamlı bir farklılık olduğunu göstermemektedir ($U=452,500$ $p>0,05$). Hesaplanan sıralı ortalama değerine bakıldığında, ISO olanların ortalaması 41,13 ISO olmayanların ortalaması 31,35 ISO olanların toplam kalite ve verimlilik ilişkisi algı ortalamasının daha yüksek olduğu görülmektedir. Başka bir ifadeyle, TKY’de Teknoloji Kullanımının Verimliliğe Katkısındaki Önemi algısı ISO olup olmamasına göre farklılık göstermediği söylenebilir.

Tablo 15: TKY’de Teknoloji Kullanımının İşletmeler İçin Önemi Katkısında Etkili Olan Faktörlerin İşletme Çalışan Sayısına Göre Değişimin Anlamlı Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları

İşletme Çalışan Sayısı	N	Sıra ort.	sd	χ^2	P
5-10	23	30,46	3	8,963	0,030
10-30	37	37,26			
30-50	9	48,50			
50-100	6	55,75			
Toplam	75				

İşletmelerin çalıştırdıkları çalışan sayısı ile çalışanların TKY’de Teknoloji Kullanımının Önemi Katkısındaki faktörünün işletmenin çalışan sayısına göre anlamlı bir farklılık olduğunu göstermektedir ($\chi^2=8,963$, $p<0,05$). Farklılığın hangi ikiliden kaynaklandığını tespit etmek için yapılan analiz sonuçlarına göre işletmede çalışan sayısı 5-10 arası olanlar ($\bar{X} = 3,91$) ile 50-100 arası olanlar ($\bar{X} = 4,47$) arasında çalışan sayısı 50-100 olanlar lehine anlamlı bir farklılık görülmektedir ($p= ,03$; $U= 28$). Bu durumda çalışan sayısı 50-100 arasında olan işletmeler TKY’de Teknoloji Kullanımının Verimliliğe Katkısındaki Önemine “Yüksek Derecede Önemlidir” düzeyinde cevap vererek “önemlidir” düzeyinde cevap veren 5-10 arası çalışan sayısına sahip işletmelere göre bu konuyu daha çok önemsedikleri söylenebilir.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada işletmelerde toplam kalite yönetimi uygulamalarında bilgi teknolojilerinin önemi ve etkisini ölçmek amacıyla üretim yapan işletmeler üzerinde bir araştırma yapılmıştır. Araştırma uygulaması Van Organize Sanayi Bölgesi’nde anket çalışması yapılmıştır. Toplam kalite yönetimi ve bilgi teknolojilerinin öneminin işletmeler için önemi ele alınmıştır.

Araştırma kapsamında TKY’de teknoloji kullanımının işletmeler için önemi noktasında etkili olan faktörlere yönelik görüşlerinde cinsiyet ve medeni durum değişkenine göre anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Bununla birlikte cinsiyet ve medeni durum değişkenine göre erkeklerin ve evli olanların algı ortalaması yüksek olduğu söylenebilir. İş alanların genelde erkeklere yönelik olması ve kadınların evlilik sonrası çalışma yaşamından uzaklaşması erkeklerin algı ortalamasının yüksek olmasını sağlamıştır.

Katılımcıların TKY’de teknoloji kullanımının işletmeler için önemi katkısı noktasında etkili olan faktörlere yönelik görüşlerinde çalışma pozisyonları değişkenine göre anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Araştırma kapsamında katılımcıların büyük bir çoğunluğunu % 54 orta düzey yöneticiler oluşturmaktadır. Bu oran

kararların uygulanması açısından ve işletme ile ilgili bilgi hakkında orta düzey yöneticilerin daha fazla bilgi sahibi olduklarını gösterir.

Katılımcıların TKY’de teknoloji kullanımının işletmeler için önemi noktasında etkili olan faktörlere yönelik görüşlerinde eğitim değişkenine göre anlamlı farklılık bulunmuştur. Bununla birlikte eğitim durumu değişkenine göre lisans mezunlarının algı ortalaması yüksek olduğu söylenebilir

Araştırma kapsamında TKY’de teknoloji kullanımının işletmeler için önemi noktasında etkili olan faktörlere yönelik görüşlerinde yaş değişkenine göre anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Genç nesile sahip olan ülkemizde bu türlü bir demografik yapının ortaya çıkması normaldir ancak yaş değişkeninin toplam kalite ve bilgi teknolojilerinden bağımsız olduğu ve anket sorularının doğrulukla yanıtlandığına işaret etmektedir.

Katılımcıların TKY’de teknoloji kullanımının işletmeler için önemi noktasında etkili olan faktörlere yönelik görüşlerinde TKY felsefesinin değişkenine göre anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Bununla birlikte TKY felsefesi değişkenine göre TKY felsefesine sahip olanların algı ortalamalarının yüksek olduğu söylenebilir. Bu algıya sahip olanların çok olması kalite ve müşteri memnuniyetine önem verdikleri anlaşılmaktadır. Türkiye’de TKY uygulamalarına dair yapılan önceki araştırmaların çoğu, TKY’nin işletmeler tarafından ISO 9000 kalite güvence belgeleriyle eş tutulduğu yönündedir. Birçok firma kalite belgeleri olarak TKY uyguladığı yanılıgısına kapılabilmektedir.

İşletmelerde TKY’de teknoloji kullanımının işletmeler için önemi noktasında etkili olan faktörlere yönelik görüşlerinde TKY’ni uygulama süresinin değişkenine göre anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Katılımcıların TKY’de teknoloji kullanımının işletmeler için önemi noktasında etkili olan faktörlere yönelik görüşlerinde işletmedekilerin çalışan sayısı değişkenine göre anlamlı bir farklılık olduğu bulunmuştur. Bununla birlikte işletmedekilerin çalışan sayısı değişkenine göre 50-100 arası işçi çalıştıranların algı ortalaması yüksek olduğu söylenebilir. Ankete katılan işletmelerin çalışan sayısına baktığımızda ise bunların büyük çoğunluğunu (% 8) 50 ile 100 çalışanı olan yani küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin oluşturduğu ortaya çıkmıştır. Bu sonuç Van ilindeki firmaların büyüklükleri konusunda fikir vermektedir.

Katılımcıların TKY’de teknoloji kullanımının işletmeler için önemi noktasında etkili olan faktörlere yönelik görüşlerinde işletmelerin cirosuna göre anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Bununla birlikte işletmenin cirosu değişkenine göre Ciro su 501 bin ve üzeri olan işletmelerin algı ortalaması yüksek olduğu söylenebilir.

Araştırma sonucunda belirtilmesi gereken önemli bir nokta işletmelerin genel olarak toplam kalite yönetimi uygulamalarını gerçekleştirdiğidir. Bunlar arasında

uluslararası faaliyet gösteren işletmeler uygulamalarını bilgi teknolojileri kullanarak ve bunlara yatırım yaparak gerçekleştirmektedir.

Bulunduğu konum özelliğiyle Van ilinde bulunan işletmeler de rekabetçi güç elde edebilmek için hem toplam kalite uygulamalarına ve hem de teknolojik yatırımlara önem göstermeleri gerekmektedir. Bu sayede hem Orta Doğu'ya açılan bir kapı olması ve hem de tarihi İpek Yolu üzerinde önemli bir geçiş noktası olması işletmeler açısından avantaj içeren durumlar daha da güçlenecektir.

Bu çalışmayla birlikte ortaya konan en önemli durum, Van ili Organize Sanayi Bölgesinde faaliyet gösteren işletmeler için bir durum ortaya koymaktır. İşletme sahipleri mevcut durumu iyi analiz edip gelecekle ilgili daha iyi kararlar almasını sağlayacaktır. Çünkü işletmeler müşterilerinin taleplerini karşılayabildikleri zaman hayatlarını sürdürebilirler. İşletmeler müşteri taleplerine cevap verebilmek için kalite ve teknolojiye gereken önemi verip üretim yapmalıdırlar. Burada da görüldüğü gibi işletmelerin bilgi ve iletişim teknolojilerine yapılacak yatırımların yanında bunları kullanabilecek eğitilmiş personelin de bulundurulması ve elde bulunan personelin yetiştirilmesi önemlidir. Önemli olan toplam kalite uygulamaları ve bu uygulamaların kapsadığı yöntemlerle işletmenin ihtiyaçlarını belirlemek ve bu ihtiyaçlara binaen gerekli yatırımların yapılması önemlidir. Bu sayede yapılan maliyetlerin karşılığı daha kısa bir vadede elde edilebilecektir.

KAYNAKÇA

- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E.K., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş., Demirel, F. (2009), Bilimsel Araştırma Yöntemleri, Pegem Akademi, Ankara.
- Çatı, K. ve Baydaş, A. (2008) Hizmet Pazarlaması ve Hizmet Kalitesi, Asil Yayınları, Ankara.
- Çiftçi, H. (2004). "Türkiye Bilim ve Teknoloji Stratejisi", Çukurova Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü, 59-62.
- Daugherty, P.J., Richey, R.G., Genchev, S.E., Chen, H. (2004). "Reverse Logistics: Superior Performance Through Focused Resource Commitments to Information Technology", Transportation Research Part, ss. 81.
- Girgin, G.K. (2013). "Kalite Yönetim Sistemleri ve Tüketicinin Korunması Duyarlılığı: İstanbul'daki 5 yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Uygulama", Sosyal Bilimler Dergisi, Balıkesir, ss. 262.
- Güler, M.E. ve Gürler, İ. (2011). "İşletmelerde Bilgi Teknolojilerinin Kullanımı Sonucu Elde Edilen Fayda ve Verimlilik Arasındaki İlişki", *Ekonomik Yorumlar Dergisi*, Sayı: 553, Mart.
- Güleş, H.K. (2000). "Bilişim Sistemlerinin Toplam Kalite Yönetimindeki Yeri ve Önemi", *D.E.Ü İ.İ.B.F. Dergisi*, Sayı: 1, ss. 103-104.
- Halis, M. (2013), *Toplam Kalite Yönetimi ve ISO 9000 Kalite Yönetim Sistemleri*, Seçkin Yayınları, 2. Baskı, Ankara.

- İncesu, E. ve Yorulmaz, M. (2011). “Sağlık Hizmetlerinde Kalite Kavramı ve Toplam Kalite Yönetimi” Ss. 2-3.
- Karcıoğlu, R. ve Biçer, E.B. (2013). “Toplam Kalite Yönetiminin İşletme Maliyetleri Üzerine Etkisi: Kalite Belgesi Öncesi ve Sonrası Dönem Karşılaştırması, *Muhasebe ve Denetime Bakış*, ss. 2-3.
- Karasar, N. (2010) “Bilimsel Araştırma Yöntemi”, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Kassem, Amer Al, In’airat, Mohammad, Al Bakri, Anas. (2013). “Evaluation Tools Of Total Quality Management In Business Organizations” *European Journal of Business and Management*, Vol. 5, pp. 41.
- Kaya, U. ve Daştan, A. (2005). “Toplam Kalite Yönetiminin Muhasebe Mesleğinde Uygulanabilirliği Üzerine Bir Araştırma”, *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, ss. 387.
- Leonard, D. ve Mcadam, R. (2002). “Developing Strategic Quality Management A Research Agenda”, *Total Quality Management*, Vol. 13, 2002, pp. 507.
- Önal, İ. (2004). “Eğitim ve Bilgi Hizmetlerinde Toplam Kalite Uygulamaları”, *Türk Kütüphaneciliği*, ss. 29.
- Özçakar, N. (2010). “Bir Kamu Kuruluşundaki Toplam Kalite Yönetimi Uygulamalarının Değerlendirilmesi”, *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, ss. 107.
- Özdemir, M. (1991). “Verimlilik Üzerine Düşünceler ve Verimlilik Çalışmaları”, *Verimlilik Dergisi*, Ankara, Ss.170.
- Steyn, G.M. (2000). “Applying Principles of Total Quality Management to a Learning Process: A Cases Study”, *University of South Africa*, Vol. 14 Ss. 175.
- Yıldız, M.; Özilhan, D.; Zerenler, M. ve Tekin, M. (2005). “Bilişim Teknolojileri Kullanımının İşletme Performansına Etkileri. Lojistik Sektöründe Bir Uygulama”, *V. Ulusal Üretim Araştırmaları Sempozyumu*, İstanbul.

MUHASEBE HATA VE HİLELERİ ÜZERİNDE İÇ KONTROLÜN ROLÜ*

Murat KARAHAN¹, Medet İĞDE²

Geliş: 04.12.2017 Kabul: 15.12.2017

DOI: 10.29029/busbed.361831

Öz

Teknolojik ve endüstriyel gelişmeler ticari işlemlerin çeşitliliğini arttırarak işletmeleri hata ve hileye karşı korumasız hale getirmeye başlamıştır. Hata ve hileler işletmelerin varlıklarını, verecekleri kararları hatta işletmenin devamlılığını bile negatif etkilemektedir. İşletmelerdeki hata ve hilelerin önlenmesi, var ise tespit edilmesi için etkin bir iç kontrol sistemi gerekmektedir. TTK, (Türk ticaret Kanunu) işletme sahiplerine iç kontrol uygulamaları ile ilgili açık bir düzenleme getirmemiştir. Ancak doğrudan olmasa da dolaylı olarak, iç kontrol ile ilgili bazı atıfların varlığından söz edilebilir. TTK uygulayıcılara iç kontrol hakkında bilgi de vermektedir. Araştırmada iç kontrolün muhasebe hata ve hileleri üzerindeki etkisini anlamaya yönelik anket çalışması uygulanmıştır. Ankette, katılımcılara işletmenin temel fonksiyonları ile ilgili önermeler sunulmuştur. Gaziantep ilinde ticaret, üretim ve hizmet alanlarında faaliyet gösteren iç kontrol sistemine sahip 44 işletmeye anket uygulanmıştır. Veriler tanımlayıcı istatistik eşliğinde yorumlanmıştır. Sonuç olarak, işletmelerdeki olası hata ve hileleri önlemede iç kontrol sisteminin önemli bir etkisi olduğuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelime: Muhasebe Denetimi, Hata ve Hile, İç Kontrol Sistemi

* Çalışma, EL-RUHA I. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresinde özet bildiri olarak sunulmuştur.

1 Sorumlu Yazar, Yrd.Doç.Dr., Gaziantep Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü, karahan@gantep.edu.tr

2 Arş.Gör., Gaziantep Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü, igdemedet@hotmail.com

THE ROLE OF INTERNAL CONTROL OVER ACCOUNTING ERRORS AND FRAUDS

Abstract

Technological and industrial developments have increased the diversity of commercial transactions and have begun to make businesses vulnerable to error and fraud. Errors and tricks negatively affect businesses' assets, their decisions, and even the continuity of the business. An effective internal control system is required to detect and prevent mistakes and frauds in businesses. TTK has not introduced a clear regulation on internal control applications to business owners. Indirectly, though not directly, the presence of some reference to internal control can be mentioned. TTK (Turkish Commercial Code) also gives information about internal control by the applicator. In the study, a questionnaire study was conducted to determine the effect of the internal control over accounting errors and tricks. In the questionnaire, proposals related to the basic functions of the participant were presented. A questionnaire was applied to 44 enterprises operating in the fields of trade, production and services in Gaziantep with an internal control system. The data are interpreted in descriptive statistical context. As a result, possible errors and tricks in the business have been found to be a significant influence of the internal control system in the prevention.

Keywords: *Accounting Audit, Error and Frauds, Internal Control System*

1. Giriş

Muhasebe, işletme kaynaklarının oluşumu ve bu kaynakların biçimini, yapılan faaliyetler sonucunda kaynaklarda ortaya çıkan artış/azalışları ve işletmenin finansal yönden durumunu gösteren bilgilerin üretilmesi ve bu bilgilerin ilgili kişi ve kurumlara iletilmesini sağlayan bilgi sistemidir. Muhasebenin ürettiği bilgilerin güvenilir, anlaşılabilir ve bilgi kullanıcılarının ihtiyaçlarına uygun olması finansal raporlamanın en önemli koşuludur. Muhasebe; finansal açıdan yatırımcılara, satıcılara, borç verenlere, çalışanlara, müşterilere ve topluma işletmeye ilişkin bilgiler sağlarken, yönetsel açıdan da yöneticilerin daha doğru kararlar alabilmeleri için gerekli olan sayısal bilgileri sağlamaktadır. Diğer bir ifade ile muhasebe, işletmenin şimdiki mali durumunu değerlendirerek geleceğe dair etkin bir iş planı oluşturan sistematik bir disiplindir. Ancak muhasebedeki bu işlevler gerçekleştirirken bir takım hata ve hilelerle karşılaşmaktadır. Karşılaşılan bu hile ve hata sebebiyle işletmenin gerçek durumu belirgin olarak yansıtılmamakta ve işletme bünyesinde bulunan varlıkların sayısal rakamları ile alınacak kararlarda da farklılıklara neden olacaktır. Bu nedenle işletme içi veya dışındaki çıkar grupları ekonomik varlıklarını kaybetme durumuyla karşı karşıya kalacaktır. Çıkar grupları, menfaatlerini düşünerek bir takım kararlar

alabilmesi için işletmelerden güvenilir ve tutarlı bilgi elde etmek isterler. Bu bilgilerin elde edilmesinde sorumlu olan işletme yönetimi, elde edilen bilgi riskini minimum seviyede tutmak için etkin bir şekilde iç kontrolün yapılması gerektiği ve mali tablo denetimi yapılarak oluşabilecek muhtemel hata ve hilelerin ortadan kaldırılması ya da en düşük seviyeye indirilmesini sağlamalıdır (Bozkurt, 2010: 19-21).

İç kontrol sistemi, ilgili mevzuata uygunluğunun sağlanması, finansal raporlamada güvenilirliği ve faaliyetlerin etkinliği ve verimliliğini artırmak amacıyla, yeterli güvence verilerek düzenlenen, işletme yönetimi tarafından bir süreç olarak tanımlanabilir (Dabbağoğlu, 2009: 170).

2. Denetim ve Muhasebe Denetimi Kavramı

Karar alma/verme sürecinde eldeki bilgilerin güvenilir ve geçerli olması, amaçlar doğrultusunda tutarlı ve uygun karar verilmesi açısından önem arz etmektedir. Güvenilir olmayan bilgi, verimli kaynak kullanımına engellemektedir. Kamuya açıklanan bilgilerin güvenilirliğinin sağlanması için başvurulan yöntem, bilgilerin bağımsız kişiler tarafından denetlenmesidir.

Tutarlı karar verebilmek ve amaca uygun hareket etmek için, karar anında dikkate alınan bilgilerin güvenilir ve geçerli olması gerekir. Kaynakların etkin kullanımına engel olarak karar alıcıya ve topluma zararlı olan bilgi, güvenilir olmayan bilgi olarak tanımlanabilir. Açıklanan bilgilerin güvenilir olup olmadığının araştırılmasında başvurulan genel bir yöntem, bu bilgilerin bağımsız bir kişi tarafından denetlenerek doğrulanmasıdır. Doğru, tutarlı ve tarafsızlığı denetlenmiş bilgi, karar alma süreci için güvenilir bir bilgi olarak kabul edilmektedir (Güredin, 2000: 4).

Uluslararası bir boyut kazanan ekonomik faaliyetler sonucunda daha karmaşık hale gelen işletme faaliyetlerinde veri fazlalığı ve bilgi sağlayıcılarının tarafsız olamaması nedeniyle sunulan işletme bilgilerinin güvenilirliği sorgulanmakta ve güvenilir bilgiye olan ihtiyacı artırmaktadır. Bu nedenle doğru ve güvenilir bilgi elde etmek için alanında yeterli tecrübe ve yetkiye sahip kişilere ihtiyaç duyulmaktadır (Selimoğlu vd., 2011: 2-3). Denetim eylemini gerçekleştiren kişilere “denetçi” denilmektedir.

Denetim, mali nitelikteki faaliyetlerin, önceden belirlenmiş kriterlere uygunluk derecesini belirlemek için denetimi yapılacak unsurlar ile ilgili tarafsız olarak kanıt toplanması, elde edilen kanıtların değerlendirilmesi ve sonuçların rapor haline getirildiği sistematik bir süreçtir (Gücenme, 2004: 1). Ayrıca denetim, geçmiş bilgiler ışığında ortaya çıkan sorunların görülerek ortadan kaldırılarak daha sonra ortaya çıkması muhtemel aksaklıkların önceden önlemleri alınarak hata oluşmasını engellemesi açısından geleceğe de ışık tutmaktadır. Denetimin gerekliliği şu şekilde incelenmektedir (Hatunoğlu vd., 2012: 172):

Çıkar çatışması: Mali tablo oluşturulmasında sorumlu olan yöneticiler ile mali tablo kullanıcıları arasında, yöneticilerle hissedarlar arasında çıkar çatışması olabilmektedir.

Muhasebe sistemlerinin karmaşıklığı: İşletmelerin büyümesi ve teknolojinin gelişmesiyle muhasebe işlemleri daha karmaşık hale gelmektedir. Bu karmaşık durum hazırlanan tablolardaki hata ihtimalini artırdığı için denetimin yapılmasını zorunlu hale getirmektedir.

Bilgilerin alınacak kararlar ile ilgili olması: Alınan kararlarda bilginin etkin olması nedeniyle kullanılan bilginin doğru olması önem kazanmaktadır.

Diğer nedenler: Firma ile bilgi kullanıcılarının farklı yerlerde olması ve denetimi yapacak kişi veya kişilerin şirkette bizzat kendileri denetim yetki ve imkânının olmaması gibi nedenlerden dolayı denetim ihtiyacı doğmaktadır.

Muhasebe denetimi ise, bir ekonomik birim veya döneme ait bilgilerin önceden belirlenmiş ölçütlere olan uygunluk derecesini araştırarak ilgili konuda bir rapor düzenlemek amacıyla bağımsız bir uzman tarafından yapılan kanıt toplama ve değerlendirme süreci olarak tanımlanmaktadır (Bozkurt, 2010: 23). Literatürde muhasebe denetim türleri açısından farklı kurum ve kişiler tarafından fikir birliği sağlanamamaktadır. Bu nedenle çalışmamızda muhasebe denetimi, genel denetim ve niteliklerine göre denetim olmak üzere iki türde ele alınmıştır. Genel denetim türleri; faaliyet denetimi, muhasebe denetimi ve uygunluk denetimi olmak üzere üç başlıkta incelenirken, niteliklerine göre denetim türleri; sürekli denetim, sınırlı denetim ve özel denetim çalışması olmak üzere üç başlıkta açıklanmıştır.

3. İç Kontrol Sistemi

Kontrol, kişi, olay ve faaliyetlere etki edebilme gücüne sahip olma anlamında kullanılmakta ve muhasebe ile ilişkili olabileceği gibi farklı alanda da kullanılabilmektedir. İç kontrol kavramı, işletme içerisindeki kontrol faaliyetlerini, işletme dışındaki denetim faaliyetinden ayırmak kullanılmaktadır. İç kontrol; muhasebe bilgilerinin güvenilir ve doğruluğunu araştırmak, örgütün planı ile işletmenin varlıklarını korumak, belirlenmiş yönetim politikalarına sadakati daim kılmak ve faaliyetlerin verimliliğini arttırmak amacıyla kabul edilen ve uygulamaya konulan tüm önlem yöntemlerini içeren kavram olarak tanımlanmaktadır (Güredin, 2000). Uluslararası Muhasebe Uzmanları Federasyonu (International Federation of Accountant - IFAC) ise iç kontrol sistemini şu şekilde tanımlamaktadır:

- İşletme varlıklarının korunması.
- Hata ve hilelerin bulunması ve önlenmesi.
- Muhasebe bilgilerinin doğru ve güvenilir olması.

- Muhasebe bilgilerinin zamanında hazır olması.

- Yönetim politikalarına uygun işletme faaliyetlerinin düzenli ve etkin bir şekilde yürütülmesine katkı sağlayan, yönetimi tarafından kabul edilen politikalar ve prosedürlerdir.

İç kontrol sisteminde amaç, işletmenin mali tablolarının güvenilirliğini ve anlaşılabilirliğini sağlamaktır. Ayrıca bu sistem, işletme faaliyetlerinin ilgili mevzuata uygunluğu ile verimliliğinin artırılması ve işletme varlıklarının korunmasına destek olmaktadır. İç kontrol sistemi, işletme yönetimine ve ortaklarına sadece belirli bir güvenceyle yönetsel ve muhasebesel kontrol sağlamaktadır. Bağımsız denetçi açısından iç kontrol sistemi, “denetim riskinin belirlenmesi” ve “zaman planlaması” aşamalarında büyük önem taşımaktadır (Dabbağoğlu, 2009: 110).

Yönetim tarafından oluşturulan iç kontrol sisteminin, öncelikle işletme açısından faydalı olması hedeflenmektedir. Ancak denetim faaliyetini yürüten bağımsız denetçiler, denetim sürecinde işletme iç kontrol yapısından önemli fayda sağlamaktadır. Bir işletmede iç kontrol sistemi şu hedeflere ulaşmak için oluşturulmaktadır (Dalğar, 2012: 134):

- İşletme varlıklarının korunması ve her türlü kayıpların önlenmesi,
- Muhasebe bilgilerinin doğruluğunun ve güvenilirliğinin sağlanması,
- İşletme faaliyetlerinin etkinliğinin artırılması,
- Yönetim politikalarına sadakatin sağlanması.

Etkin iç kontrol sistemi, işletmeye sağlamış olduğu faydaları aşağıdaki gibi sıralanabilir (Hatunoğlu vd., 2012: 175):

- Çalışanların, belirlenen politika ve kurallara uygun hareket edilip edilmediğini tespit etmek,
- Etkinliği ve verimliliği sağlamak için ihtiyaç duyulan güvenilir bilginin üretilmek,
- Faaliyetlerdeki fire ve artıkları minimum düzeye indirerek israfın önüne geçilmesini sağlamak,
- İşletme varlıklarının hırsızlık, kayıp ve amaç dışı kullanılmasının önüne geçmek.

4. Muhasebede Hata ve Hileler

İnsan faktörünün olduğu tüm faaliyetlerde hata ve hileden bahsetmek muhtemeldir. Yapılan faaliyetlerde kayıpların ortaya çıkmasına neden olan hataları önlemek için çeşitli kurallar koyulmuş ve sistemler oluşturulmuştur. Hırs ve yaşam mücadelesi sonucunda günlük yaşamın her alanında hileler ortaya çıkmıştır (Dumanoğlu, 2005: 348).

Ekonominin gelişmesiyle üst düzey yöneticilere olan ihtiyaç giderek artmıştır. Ancak bu gelişmeler akabinde hile gibi olumsuz durumları da beraberinde getirmiştir. Hilelerin ve farkında olmadan yapılan hataların tespiti için, işletmeden bağımsız olan bir çalışana ihtiyaç duyulmuştur. Bu bağımsız çalışana bağımsız denetçi, yaptığı bu önemli işe denetim denilmiştir.

Hata kavramı, bilmeyerek ve istenmeyerek yapılan yanlış, yanılma olarak tanımlanmaktadır (Bayraktaroğlu, 2016: 189). Hata ile hile arasındaki temel fark yapılan işlemde kasıt olup olmamasıdır. Hatalarda kasıt aranmamaktadır. Ancak dikkatsizlik, ihmal ve bilgisizlik vardır. Başka bir ifade ile hata yapanlar kuruma veya çalışanlara zarar verirler ama kendi menfaatleri adına bir fayda elde etmezler (Dumanoğlu, 2005: 349). Muhasebe hataları, genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri, yasal mevzuat, doğruluğu kabul edilen diğer ilke ve prensiplere ve işletme politikalarına aykırı ancak kasıt unsuru bulunmayan fiil ve davranış olarak tanımlanabilmektedir (Hatunoğlu vd., 2012: 176). Bu hatalar şu şekilde sıralanabilir (Erol, 2008: 231):

- Matematiksel hatalar
- Kayıt ve nakil hataları
- Unutma ve tekrar kaydetme
- Muhasebe hataları
- Değerleme hataları

Hata ve hile birbirlerinden farklıdır. Hile, bir şeyi olduğundan farklı gösterme isteği varken, hata ise irade dışı yapılmaktadır. Muhasebe hileleri, vergi matrahının düşük gösterilmesi amacıyla, gerçek işlem ve hesapların, kayıtlar ve belgeler üzerinde yapılan kasıtlı faaliyetlerle saklı tutulması olarak tanımlanabilmektedir (Bayraktaroğlu, 2016: 189). Muhasebede hile yapılırken önceden planlayıp, kurgulama söz konusu olmaktadır. Muhasebe hataları çoğunlukla kayıtlar üzerinde yapılırken, muhasebe hileleri genellikle belgeler üzerinde yapılmaktadır. Hilenin, belge ve kayıtlar üzerinde bilinçli olarak yapılmasından dolayı sistem içerisinde kendiliğinden ortaya kalkması beklenmemektedir. Dahası, isteyerek yapıldığı için tespit edilmesi oldukça zordur. Bu zorluk, insan zekâsındaki yeni yöntem ve usullerin sürekli olarak gelişmesi gösterilebilir.

Hile yapılmasına neden olan birçok unsur bulunmaktadır. Ancak bazı unsurların bir araya gelmesi ile hile eyleminin ortaya çıkması kaçınılmazdır. Çalışanın hile yapmasına neden olan ve hile üçgeni olarak bilinen unsurlar şunlardır (Açık, 2012: 355):

• **Baskı:** Yöneticilerin daha fazla kazanç sağlama düşüncesi ile çalışanlar üzerinde oluşturmuş olduğu tutum ve davranışlar sonucunda çalışanların muhasebe bilgileri üzerinde hileye başvurmaları şeklinde ortaya çıkabilmektedir. Bu tür baskılar genellikle kişisel ve parasal çıkarlar için ortaya çıkmaktadır.

• **Haklı gösterme:** Yöneticiler ve çalışanlar, yaptıkları hileli davranışlar sonucunda kendilerini haklı gösterecek bahaneler üretmeleridir.

• **Fırsat:** Çalışanın hileye başvurabilmesi için olması gereken ortamın sağlanması gerekir. Diğer bir ifade ile çalışan ve yöneticilerin belge ve kayıtlarda hile yapabilmeleri için, gerekli yetkilere sahip olmaları gerekmektedir.

5. Hata ve Hilelerin Önlenmesinde İç Kontrol Sistemi

İç kontrol sisteminin amaçları, çalışan hileleri ile tamamen farklı olarak algılanmalıdır. İç kontrol sistemi, işletme varlıklarını korumayı hedeflerken, çalışanların yaptıkları hilelerin neden olduğu bir faaliyet sonucunda işletme varlık azalması şeklinde zarara uğrayabilmektedir. İç kontrol sistemi, genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine uyumlu finansal raporları oluşturmayı amaçlarken, hileli işlemler sonucu oluşacak raporlar, piyasada kullanıcılar için eksik, yanlış bilgi sunmaktadır. (Karakaya, 2016: 167).

İşletmedeki hata ve hileleri ortadan kaldırmak ya da minimuma indirmek ve işletme verilerinin doğru ve güvenilir olması etkin bir iç kontrol yapısı ile mümkün olmaktadır. Ancak böyle bir sistemin kurulması için muhasebe sistemi içerisindeki hile riskinin belirlenmesi gerekmektedir (Hatunoğlu vd. 2012: 177).

6. Literatür Taraması

Tuan ve Memiş (2007) işletmelerde iç denetimin, yönetim fonksiyonlarının yerine getirilmesindeki rolünü anket çalışması ile araştırmışlardır. Çalışma sonucunda, iç denetimin, tüm fonksiyonlarının işleyişinde ve etkinliğinin geliştirilmesine etki ettiği tespit edilmiştir.

Koçak ve Kavakoğlu (2010) il özel idarelerinde iç denetim sisteminin değerlendirilmesine yönelik çalışmaları sonucunda, kamu mali yönetim sistemi içerisinde önemli olan iç denetim sisteminin il özel idarelerinde sağlıklı bir şekilde tasarlanamadığı ve uygulamada yeterli etkinliğin sağlanamadığı tespit edilmiş ve buna yönelik çözüm önerileri getirilmiştir.

Ömürbek ve Altay (2011) iç kontrol sisteminin etkinliğini inceledikleri çalışma sonucunda, etkin bir iç kontrol sisteminin uygulanmasıyla turizm işletmelerinin yiyecek içecek bölümlerinde olası bir maliyet artışının önüne geçilebileceği tespit edilmiştir.

Hatunoğlu vd. (2012) iç kontrol sisteminin hata ve hileleri önlemedeki etkisini incelemişlerdir. Çalışma sonucunda etkin bir iç kontrol sisteminin işletmedeki olası hata ve hileleri ortadan kaldırılmasında önemli bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Dalğar (2012) işletmelerin hazır değerler gibi suiistimallere en uygun işlemlerinin gerçekleştirildiği muhasebe bölümündeki hata ve hileleri önlemeye yönelik

bir iç kontrol sisteminin nasıl oluşturulacağını açıklamayı amaç edinmiştir. Kendi bünyesinde iç kontrol sistemini kurmuş bir işletmenin çalışmaları vaka olarak incelenmiş ve test edilmiştir. Çalışmada, ele alınan işletmede iç kontrol sisteminin oluşturulmasından sonra sisteminin daha güvenli ve hesap verilebilir bir yapıya kavuştuğu sonucuna ulaşılmıştır.

Othman vd. (2015) Malezya kamu sektöründeki yozlaşma ve hileleri önleme ve tespit etmede kullanılan metotların belirlenmesi amaç edinmişlerdir. Örneklerini muhasebeci ve iç denetçilerin oluşturduğu çalışmada, yapılandırılmış anket kullanılmıştır. Sonuçlar, operasyonel denetimlerin, geliştirilmiş denetçi komitelerinin, geliştirilmiş iç denetimlerin, hile ihbar politikasının uygulanmasının, çalışan rotasyonunun, hile ihbar hattının ve adli muhasebecilerin, hilelerin önlenmesi ve tespiti için en etkili yöntemler olduğunu desteklemiştir.

Appiah (2015) Kuzey Virginia bölgesindeki muhasebecilerin buldukları organizasyonların iç kontrol zayıflıklarını nasıl tespit ettiklerinin ve üstesinden geldiklerinin ve akademi ve mesleki eğitimleri kapsamında, hileleri tespit etme yetilerinin tanımlanması amaçlamıştır. Çalışmada, resmi, yüz yüze ve açık uçlu yarı yapılandırılmış anket sorularından ve evrak incelemelerinden yararlanılmıştır. Sonuçlar, gözetim eksikliğinin hilelerin ortaya çıkmasında ciddi etkisi olduğunu ortaya koymuştur.

Halbouni vd. (2016) Birleşik Arap Emirlikleri'nde hilelerin tespit ve önlenmesinde kurumsal işletmelerin ve bilgi işlem teknolojilerinin rolünü araştırmayı amaçlamaktadır. Çalışma kapsamında muhasebeciler, iç denetçiler ve bağımsız denetçilere anket uygulanmıştır. Bulgular, kurumsal işletme ve bilgi işlem teknolojilerinin hilelerin tespit ve önlenmesinde orta düzeyde etkili olduklarını ortaya koymuştur.

Bayraktaroğlu (2016) işletmelerde muhasebe hata ve hilelerinin önlenmesinde etkin muhasebe iç denetiminin rolü ve önemini araştırmıştır. Çalışmada etkin bir iç denetim iyi oluşturulmuş iç kontrol sistemiyle birlikte işletmede karşılaşılabilecek muhtemel hatalı ve hileli muhasebe işlemlerinin azaltılmasında olumlu etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Hall (2017) yönetim ile iç denetçilerin, hilelerin tespitindeki etkinliklerinin karşılaştırılması ve iç denetçilerin hile tespiti için gerek duydukları yetenek seti ve eğitim ihtiyaçlarının incelenmesi amacıyla yapılmış teorik bir çalışmadır.

7. Veri ve Yöntem

7.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Çalışmanın temel amacı, muhasebe hata ve hilelerinin önlenmesinde iç kontrol uygulamalarının etkili olup olmadığının araştırılmasıdır. Literatürde hata ve hile

kavramını inceleyen çok sayıda çalışma olmasına rağmen, iç kontrol kavramıyla ilişkilendirilen çalışma sayısı oldukça kısıtlıdır. Bu açıdan bakıldığında yapılan araştırmanın, konuyla ilgili çalışma yapanlara ve bu alanda bilgi sahibi olmak isteyenlere ışık tutacağı düşünülmektedir.

7.2. Çalışmanın Kapsamı ve Veri Toplama Yöntemi

İşletmelerde muhasebe yönünden iç kontrol sistemi büyük önem taşımaktadır. Bu araştırmanın kapsamını, literatürden yola çıkarak, muhasebe hata ve hilelerinin önlenmesinde iç kontrol uygulamalarının önemini tespit edileceği Gaziantep'te faaliyet gösteren, küçük ve orta ölçekteki, farklı sektörlerden oluşan iç kontrol uygulamasına sahip ticaret, hizmet ve üretim işletmeleri oluşturmaktadır.

Çalışmanın ana kütlelerini Gaziantep'te faaliyet gösteren ve iç kontrol uygulamaları yapan işletmeler oluşturmaktadır. Örnek kütleleri ise tesadüfi olmayan veri toplama yöntemi ile Gaziantep'te faaliyet gösteren 55 firma oluşturmaktadır. Sonuçlar incelendiğinde, anket uygulanan firmalardan 11 tanesinin, iç kontrol birimine sahip olmadığı tespit edilerek, araştırmaya geriye kalan 44 firma ile devam edilmiştir. Anket soruları oluşturulurken Hatunoğlu vd., (2012) çalışmalarından yararlanılmıştır. İç kontrol uygulamalarının sadece kurumsal firmalarda yaygınlaşmış olması ve bu çalışmanın Gaziantep ilinde uygulanması durumu örneklemin sınırlı kalmasına sebep olmuştur.

7.3. Verilerin Değerlendirilmesi

Tablo 1. İşletmelerin Hukuki Yapıları

Hukuki Yapı	Frekans	Yüzde(%)
Halka Açık olmayan A.Ş.	9	20,5
LTD ŞTİ.	22	50,0
Diğer	13	29,5
Toplam	44	100,0

Ankete katılan işletmelerin hukuki yapıları incelendiğinde Tablo 1'de yer alan bilgilere ulaşılmıştır. Buna göre işletmelerden %20,5'i halka açık olmayan anonim şirket, %50'si ise limited şirket statüsünde yer almaktadır.

Tablo 2. İşletmelerin Kurumsal Dağılımı

İşletme Türü	Frekans	Yüzde(%)
Özel	43	97,7
Kamu	1	2,3
Toplam	44	100,0

Tablo 2'de anket çalışmasına katılan işletmelerin %97,7'si özel, %2,3'ü kamu sektöründe faaliyet göstermektedir.

Tablo 3. İşletmelerin Sektörel Dağılımı

Sektör	Frekans	Yüzde(%)
Ticaret	10	22,7
Üretim	21	47,7
Hizmet	13	29,6
Toplam	44	100,0

Tablo 3’de ankete katılan işletmelerin %22,7’sini ticaret, %45,5’ini üretim, %29,5’ini ise hizmet sektörü oluşturmaktadır.

Tablo 4. İşletmelerdeki Çalışan Sayısı Dağılımı

Çalışan Sayısı	Frekans	Yüzde(%)
1-9	8	18,2
10-49	13	29,5
50-249	20	45,5
250 ve üzeri	3	6,8
Toplam	44	100,0

Tablo 4’te anket yapılan işletmelerden %18,2’si küçük ölçekli işletme, %29,5’u orta ölçekli işletme ve % 52,3’ü büyük ölçeklidir.

7.4. İç Kontrol Sistemi ile İlgili Verilerin Değerlendirilmesi

Oluşturulan tablolar ankete katılan işletmelerin sorulara verdikleri cevapların yüzdelik oranlarından elde edilmiştir.

Tablo 5. Mal ve Hizmet Satın Alma ile İlgili İfadeler

	Mal ve Hizmet Satın Alma İle İlgili İfadeler	EVET (%)	HAYIR (%)	KISMEN (%)
1	İşletmemizde, mal ve hizmetler ile ilgili olarak talepte bulunma, onay verme, kayıt altına alma ve muhafaza etme işlevleri bağımsızdır.	40,9	38,6	20,5
2	Satın alma istek fişi, satın alınacak malzeme kullanılmasından sorumlu yönetici tarafından onaylanmaktadır.	61,4	31,8	6,8
3	Teslim alma işlemi, satın alma ve muhasebe bölümünden bağımsız bir birim tarafından yapılmaktadır.	52,3	34,1	13,6
4	Mal ve hizmet teslim alınması ile ilgili rapor düzenlenmektedir.	77,3	6,8	15,9
5	Dosyalara ve kayıtlara erişimde personel yetkilendirmesi vardır.	52,3	25,0	22,7
6	Alış faturalarının kaydedilmesinde, sipariş fişi ve teslim alma raporuyla karşılaştırma yapılmaktadır.	65,9	20,5	13,6
7	Satın alma ile ilgili yevmiye maddelerinin, alış faturaları ve diğer destekleyici ve belgelere uygunluğu, kayıt işlemini yapmayan bağımsız bir kişi tarafından kontrol edilmektedir.	36,4	52,3	11,4
	ORTALAMA	55,2	29,8	14,9

Etkin bir iç denetim sisteminin olması için gerekli olan mal alımı ile ilgili yukarıdaki ifadeler katılımcılara sorulmuştur. İşletmelerin % 55,2 ile büyük oranını oluşturan grup” evet” cevabını vermiş, % 29, 8’lik kısım “hayır” cevabını vermiş ve %14,9 oranında “kısmen” cevabını vermiştir.

Tablo 6. Mal ve Hizmet Satımı ile İlgili İfadeler

Mal ve Hizmet Satımı ile İlgili İfadeler		EVET (%)	HAYIR (%)	KISMEN (%)
1	İşletmemizde, müşterilerden gelen siparişlerin kabul veya reddedilmesi işlevini yerine getiren bir birim bulunmaktadır.	18,2	56,8	25,0
2	İşletmemizde sipariş alma ve mal gönderme birimleri ayrılmıştır.	29,5	54,5	15,9
3	Sipariş fişi, satış fişi ve fatura karşılaştırması bunları düzenleyen bağımsız bir görevli tarafından yapılmaktadır.	34,1	50	15,9
4	Siparişin alınması, siparişin gönderilmesi ve faturanın düzenlenmesi işlemini yapanlar farklı kişilerdir.	47,7	29,5	22,7
5	Kayıt işlemini yapan kişinin dışındaki bir yetkili, kayıtlar ile kayıtların dayandığı belgeleri karşılaştırmaktadır.	68,2	15,9	15,9
ORTALAMA		39,5	41,3	19,8

Etkin bir iç denetim sisteminin olması için gerekli olan mal satımı ile ilgili önermeler katılımcılara sorulmuştur. Katılımcılardan %39,5’i “evet” cevabını vermiştir. %41,3’ü “hayır” ve %19,8’i “kısmen” cevabını vermiştir. Yukarıdaki ifadelere verilen “evet” cevabının oransal olarak düşük çıkması, mal ve hizmet satımı politikalarında görev ayrılığı ilkesinin yeteri kadar benimsenmediğini göstermektedir.

Tablo 7. Nakit Sistemi İle İlgili İfadeler

Nakit Sistemi İle İlgili İfadeler		EVET (%)	HAYIR (%)	KISMEN (%)
1	İşletmemizde ödeme birimi ile tahsilat birim, birbirinden ayrı birimlerdir.	20,5	65,9	13,9
2	Ödemeler ile ilgili olarak ödemenin onaylanması ile kayıtlara geçirilmesi işlemleri birbirinden bağımsızdır.	38,6	47,7	13,6
3	Alınan mal ve hizmetin ödeme onayı alınmadan ve ödemesi yapılmadan önce işletmeye girmiş olması sağlanmaktadır.	63,6	18,2	18,2
4	Ödeme belgeleri, bu belgeleri düzenleyen personelin dışında bir yetkili tarafından onaylanmaktadır.	36,4	47,7	15,9
5	Çek ve senetler birden fazla kişi tarafından imzalanmaktadır.	25,0	63,6	11,4
6	Tahsilatlar günlük olarak bankaya yatırılmaktadır.	31,8	34,1	34,1
7	Banka kayıtları ile muhasebe kayıtları arasında mutabakat yapılmaktadır.	72,7	9,1	18,2
8	Ödemelerimizde banka hesabı kullanılmaktadır.	70,5	6,8	22,7
ORTALAMA		44,8	36,6	18,5

Nakit sistemi ile ilgili ifadelere, %44,8'i "evet", % 18,5'u "kısmen" cevabını veren katılımcıların, iç kontrol uygulamalarında etkin bir nakit politikası oluşturdıkları düşünülebilir. %18,5'lik oran ise "hayır" cevabını vermiştir.

Tablo 8. İşletme İçi İşlemler ile İlgili Sorular

	İşletme İçi İşlemler İle İlgili Sorular	EVET (%)	HAYIR (%)	KISMEN (%)
1	Satın alma bölümü işletmeye gelen alış faturalarını, teslim alma raporu ve satın alma emri ile karşılaştırarak onaylamaktadır.	54,5	9,1	36,4
2	Ödemenin yapılabilmesi için alış faturaları bir yetkili tarafından incelenerek onaylanmaktadır.	65,9	6,8	27,3
3	Kayıtlama işlevi ile koruma işlevi birbirinden bağımsızdır.	34,1	34,1	31,8
4	Stok girişi ve çıkışları düzenli olarak muhasebe bölümüne bildirilmektedir.	68,2	11,4	20,5
5	Ücret ödemesinin onaylanması, muhasebe kayıtlarına geçirilmesi ve ücret ödeme çeklerinin dağıtım işlemleri birbirinden bağımsızdır	29,5	54,5	15,9
6	İşçilik takip bölümü, tahakkuk bölümü ve muhasebeleştirme bölümü bağımsızdır.	27,3	45,5	27,3
7	Tahakkuklar yetkili kişilerce kontrol edilmektedir.	65,9	6,8	27,3
	ORTALAMA	49,0	24,0	27,0

Katılımcıların %24'ü "hayır", %27'si ise "kısmen" cevabını vermiştir. Katılımcıların %49'u "evet" cevabını vererek, etkin bir iç kontrol sisteminin gerektirdiği işletme içi işlemler ile prosedürlere sahip olduklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 9. Stok ve Üretim ile İlgili İfadeler

	Stok ve Üretim İle İlgili İfadeler	EVET (%)	HAYIR (%)	KISMEN (%)
1	Hammadde, yarı mamul ve mamullerin stokları ayrı ayrı tutulmaktadır.	52,3	40,9	6,8
2	Depodan çıkışlar sadece yazılı talepler üzerine yapılmaktadır.	38,6	31,8	29,5
3	Stok kayıtları ambar personelinden bağımsız bir kişi tarafından tutulmaktadır.	25,0	61,4	13,6
4	Hammadde ve malzeme alımları satın alma birimi tarafından onaylanmış sipariş pusulalarına dayanılarak yapılmaktadır.	50,0	34,1	15,9
5	Hammadde ve malzeme alımı için "istek fişi" düzenlenmektedir.	54,5	29,5	15,9
6	Stokların dönem sonu sayımı yapılmakta ve kontrol edilmektedir.	77,3	9,1	13,6
7	Dönem içinde stokların fiziki sayımı yapılmaktadır.	50,0	31,8	18,2
8	Ambar sorumlusu her türlü stok giriş ve çıkışını muhasebeye bildirmektedir.	56,8	15,9	27,3
	ORTALAMA	50,5	31,8	17,6

Anket katılımcılarının %50,5'i "evet", %31,8'i "kısmen", %17,6'sı ise kısmen cevabını vermiştir. Bu oranlar, iç kontrol uygulamalarının yapıldığı işletmelerde stok ve üretim mekanizmalarının iyi çalıştığını göstermektedir.

Tablo 10. Muhasebe Hata ve Hileleri ile İlgili İfadeler

	Muhasebe Hata ve Hileleri İle İlgili Sorular	EVET (%)	HAYIR (%)	KISMEN (%)
1	Muhasebe kayıtlarında dönem dönem rakamsal hatalar ile karşılaşmaktadır.	45,5	15,9	38,6
2	İşlemlerin muhasebeleştirilmesi yapılırken, işlemin ait olduğu hesaba değil de başka hesaba kaydedilmesi durumuyla dönem dönem karşılaşmaktadır.	31,8	38,6	29,5
3	Hesapların ismi doğru algılanmasına rağmen alacaklı olması gereken hesabın borca, borçlu olması gereken hesabın alacağa yazılması durumuyla dönem dönem karşılaşmaktadır.	31,8	47,7	20,5
4	Hatalı ve hileli düzenlenmiş belgelere dönem dönem karşılaşmaktadır.	15,9	47,7	36,4
5	Mükerrer kayıtlara dönem dönem karşılaşmaktadır.	45,5	27,3	27,3
6	Siparişi verilen ve teslim alınan malların, istekte bulunulan mallardan farklı olması durumuyla dönem dönem karşılaşmaktadır.	22,7	50	27,3
7	İşletmemizde müşterilerimize dönem dönem yanlış mal gönderildiği sorunu ile karşılaşmaktadır.	22,7	56,8	20,5
8	Uygun olmayan ve gerçek olmayan kişilere ödeme yapılması durumuyla dönem dönem karşılaşmaktadır.	9,1	77,3	13,6
9	Hatalı tahakkuk ile dönem dönem karşılaşmaktadır.	45,5	29,5	25
10	Konusu olmayan bir ödeme ile dönem dönem karşılaşmaktadır.	11,4	63,6	25
11	Gider kalemlerinde ve alımlarda anormal bir artış ile dönem dönem karşılaşmaktadır.	40,9	36,4	22,7
12	Düzenlendiği dönemlerde kaydı yapılmayan belgeler ile dönem dönem karşılaşmaktadır.	27,3	43,2	29,5
13	Faturalar açık olmasına rağmen, kapalı fatura gibi kaydedilmesi durumuyla dönem dönem karşılaşmaktadır.	15,9	70,5	13,6
14	Belgesiz kayıtlarla dönem dönem karşılaşmaktadır.	34,1	52,3	13,6
15	Belgelerdeki rakamlar ile oynanarak yapılan kayıtlarla dönem dönem karşılaşmaktadır.	13,6	77,3	13,6
16	Sahte belgeye dayalı kayıtlarla dönem dönem karşılaşmaktadır.	15,9	70,5	13,6
17	Vergi dairesine düzeltme beyannamesi verilmesi durumu ile dönem dönem karşılaşmaktadır.	43,2	36,4	20,5
18	Ortaklara veya personele hayali avans kaydı yapılması durumuyla dönem dönem karşılaşmaktadır.	11,4	77,3	11,4
19	İşletmemizde defter kaydı ve belgeleri zerinde hile yaptığımızı tespit ettiğimiz personelimiz olmuştur.	25	61,4	13,6
20	Hatalar nedeniyle GV Ve SGK gibi konularda dönem dönem ceza alınmaktadır.	45,5	31,8	22,7
	ORTALAMA	27,7	50,5	17,1

Tablo 10 incelendiğinde “evet” cevabını veren katılımcıların oranı 27,7, “kısmen” cevabını veren katılımcıların oranı ise %17,1’dir. Katılımcıların “hayır” cevapları oranının %50,5 olduğu görülmektedir. İç kontrol ile ilgili olan ölçüklere göre oldukça yüksek olan bu oranın, iç kontrol sisteminin etkin olarak uygulandığı şirketlerde hata ve hilelerin ciddi oranda azalmasından dolayı olduğu düşünülebilir. Ayrıca bazı işyerlerinin işletmelerinde yaşanan hata ve hile olaylarını gizlemek adına gerçeği yansıtmayan cevaplar vermiş olabileceği düşünülebilir.

8. Sonuç

Endüstrileşmenin hızlanması ile birlikte, işletmelerin fonksiyonları ve faaliyetleri de gelişmeye başlamıştır. Sınırları aşan bu hareketlilik işletme içindeki düzeni bozabilecek kaos ortamlarına sebep olmaktadır. Bu durum, denetim olarak adlandırılan bir kontrol sisteminin oluşturulmasını zorunlu kılmaktadır. Günümüzde teknolojik ve ekonomik gelişmeler ve yasal zorunluluklar bu kontrol sistemlerinin oluşturulmasını ve kullanılmasını kolaylaştırmıştır. Etkin bir iç kontrol sistemi, işletmenin varlıklarını korumak, faaliyetlerinde artışlar oluşturmak ve hatalı ve hileli işlemlerin önlenmesini sağlamak gibi çeşitli faaliyet alanlarını oluşturmaktadır. İç kontrol sistemi, işletmenin saygınlığını ve işletmeye duyulan güveni pozitif yönde etkileyecektir.

Bu çalışma ile işletmelerde uygulanan iç kontrol sistemlerinin etkin olup olmadığına ve hata ve hilelerin tespiti ve önlenmesindeki etkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Araştırmadan elde edilen sonuçlar şu şekilde özetlenebilir:

- Katılımcı işletmelerin, %20,5’ünü halka açık olmayan A.Ş., %50’sini ise limited şirketler oluşturmaktadır. Katılımcı işletmelerin tamamı sermaye şirkettir.
- Katılımcı işletmelerin %97,7’si özel, %2,3’ü ise kamu sektöründe faaliyet göstermektedir.
- Katılımcı firmaların %22,7’sini ticaret işletmeleri, %45,5’ini üretim işletmeleri, %29,5’ini hizmet işletmeleri oluşturmaktadır. Burada iç denetim uygulamalarının daha çok üretim sektörlerinde kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır.
- Katılımcı işletmelerin %47,7’sini küçük ve orta büyüklükteki işletmeler oluştururken %52,3’ünü büyük ölçekli işletmeler oluşturmaktadır. Büyük ölçekli işletmelerde karşılaşılabilecek risklerinde boyutları büyük olacağı için iç denetim uygulamaları daha fazla kullanılmaktadır.
- Mal hizmet satın alma ile ilgili konularda, elde edilen sonuçlara göre görev ayrılığı ilkesi benimsendiği yorumu yapılabilir. %40,9’unda “Mal ve Hizmetler İle İlgili Olarak Talepte Bulunma, Onay Verme, Kayıt Altına Alma ve Muhafaza Etme İşlevleri Bağımsızdır”, %52,3’ünde “Dosyalara ve Kayıtlara Erişimde Personel Yetkilendirmesi Vardır”,

• Mal ve hizmet satımı ile ilgili ifadelere verilen “hayır” cevabının yüksek olmasının sebebi bu fonksiyonlar yerine getirilirken görev ayrılığının benimsenmemiş olması olarak yorumlanabilir.

• Katılan işletmelerden sadece %20,5’inde nakit tahsilat ve ödeme birimleri birbirinden ayrılrsa da, %70,5’inde ödemelerde banka hesabı kullanılmakta, %72,7’inde banka kayıtları ile muhasebe kayıtları arasında mutabakata varılmakta, %62,6’sında alınan mal ve hizmetin ödemesi yapılmadan önce işletmeye girmiş olması sağlanmaktadır. Elde edilen bu veriler ışında katılımcı işletmelerde etkin bir nakit kontrolü olduğu söylenebilir.

• Katılımcıların “Stok girişi ve çıkışları düzenli olarak muhasebe bölümüne bildirilmektedir” sorusuna verilen %68,2 oranı ve “Tahakkuklar yetkili kişilerce kontrol edilmektedir” önermelerine verdikleri %65,9 oranındaki ‘evet’ cevabı, işletme içi işlemlerde etkin bir iç kontrol sistemi olduğu şeklinde yorumlanabilir.

• Elde edilen sonuçlara göre katılımcıların %77,3’ü dönem sonu sayımı ve kontrolü yaptığını, %56,8’i ambar sorumlusunun her türlü bilgiyi muhasebeye bildirdiğini ifade etmiştir.

• Muhasebe hata ve hileleri ile ilgili önermelere, %9,1 ve %11,4 gibi düşük oranda olumlu cevap verilmesi etkin bir iç kontrolün hata ve hileleri önlemede ne kadar etkili olduğunu ifade etmektedir.

Elde edilen bu bilgiler ışığında, işlemlerin karmaşıklığı az fakat işlem sayısı fazla olan ticaret işletmelerinde de iç kontrol sisteminin oluşturulması, iç kontrol sisteminin küçük işletmelerde de basit düzeyde de olsa kurulması önerilmektedir. Muhasebe temel ilkelerine uygun bir şekilde oluşturulan bir iç denetim sistemi ile işletmeler hedeflerine ulaşırken oluşabilecek hata, hile gibi aksaklıklara maruz kalmadan planladıkları sonuçlara daha hızlı ve emin adımlarla ulaşabilecekleri söylenebilir.

KAYNAKÇA

- AÇIK, Serap (2012), Muhasebede Hata ve Hilelerin Vergi Hukuku Açısından İncelenmesi, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 16, Sy. 3, ss. 351-366.
- APPIAH, Emmanuel (2015), Exploring the Perceptions of Northern Virginia Accountants on Internal Control Weaknesses Resulting in Accounting Fraud (Doctoral Dissertation), *Retrieved from ProQuest Dissertation and Theses Databases*. (Accession No. Number: 3745274).
- ATMACA, Metin (2012), Muhasebe Skandallarının Önlenmesinde İç Kontrol Sisteminin Etkinleştirilmesi, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, C. 13, Sy. 1, ss. 191-205.
- BAYRAKTAROĞLU, Hakan (2016), İşletmelerde Muhasebe Hata ve Hilelerinin Önlenmesinde Etkin İç Denetimin Rolü ve Önemi Üzerine Bir Alan Araştırması, *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, C. 18, Sy. 1, ss. 185-214.

- BOZKURT, Nejat (2010), *Muhasebe Denetimi*, Alfa Yayıncılık, İstanbul.
- DABBAĞOĞLU, Kadir (2009), İç Kontrol Sistemi, *Journal of Qafqaz University*, Sy.26, ss. 109-115.
- DALĞAR, Hüseyin (2012), İşletmelerin Muhasebe Departmanlarında Hata ve Hileleri Önlemeye Yönelik İç Kontrol Sisteminin Oluşturulması: Bir Vaka Çalışması, *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi (MÖDAV)*, C.14,Sy. 3, ss. 129-155.
- DUMANOĞLU, Sezai (2005), Hata ve Hile Ayrımı: Hile Denetimi, *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, C. 20, Sy. 1, ss. 347-358.
- EROL, Mikail (2008), İşletmelerde Yaşanan Yolsuzluklara (Hata Ve Hileler) Karşı Denetimden Beklentiler, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, C. 13, Sy. 1, ss. 229-237.
- GÜCENME, Ümit (2004), *Muhasebe Denetimi*, Aktüel Yayınları, İstanbul.
- GÜREDİN, Ersin (2000), *Denetim*, Beta Yayıncılık, İstanbul.
- HALBOUNI, Sawsan Saadi, OBEID, Nada and GARBOU, Abeer (2016), Corporate Governance and Information technology in fraud prevention and Detection: Evidence from the UAE, *Managerial Auditing Journal*, Vol. 31, No. 6/7, pp. 589-628.
- HALL, Xylia M. (2017), *Fraud Detection and the Internal Auditor*, *Degree of Master*, Utica College, Newyork.
- HATUNOĞLU, Zeynep, KOCA, Nurettin ve KILLI, Mustafa (2012), İç Kontrolün Muhasebe Sistemindeki Hata ve Hilelerin Önlenmesindeki Rolü Üzerine Bir Alan Çalışması, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 9, Sy. 20, ss. 169-189.
- KARAKAYA, Gencay (2016), Çalışan Hileleri ve İç Kontrol İlişkisi, *Vergi Sorunları Dergisi*, Sy. 330, ss. 159-171.
- KOÇAK, Süleyman Yaman ve KAVAKOĞLU, Tamer (2010), İl Özel İdarelerinde İç Denetim Sisteminin Değerlendirilmesine İlişkin Bir Araştırma, *Sayıştay Dergisi*, Sy. 77, ss. 119-148.
- OTHMAN, Rohana, ARIS, Nooraslinda Abdul, MARDZIYAH, Ainun, ZAINAN, Norhasliza and AMIN, Noralina Md (2015), *Fraud Detection and Prevention Methods in the Malaysian Public Sector: Accountants and Internal Auditors Perceptions*, *7th International Conference on Financial Criminology*, Vol. 28, pp. 59-67.
- ÖMÜRBEK, Vesile ve ALTAY, Sevil Özge (2011), Turizm İşletmelerinde İç Kontrol Sisteminin Etkinliğinin İncelenmesi ve Manavgat Bölgesindeki Beş Yıldızlı Otellerde Bir Araştırma, *Sülymen Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, C. 16, Sy. 1, ss. 379-402.
- SELİMOĞLU, Seval Kardeş ve UZAY, Şaban (Ed.). (2011), *Muhasebe Denetimi*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- TUAN, Kadir ve MEMİŞ, Mehmet Ünsal (2007), İç Denetimin Yönetim Fonksiyonlarının Yerine Getirilmesindeki Rolü, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Sy. 35, ss. 1-14.

KOSGEB DESTEKLERİNİN, DESTEKLERİ KULLANAN İŞLETMELER AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ VE BİNGÖL İLİ UYGULAMASI

Yavuz TÜRKAN¹, Özgür DEĞİRMENÇİ²

Geliş: 13.12.2017 Kabul: 15.12.2017

DOI: 10.29029/busbed.365207

Öz

Çalışmada kamu destekleri konusunda KOBİ'lere referans kaynak oluşturacak destek haritasının çizilmesi, kamu desteğinin ne olduğu konusunda farkındalığın oluşturulması ve kamu desteklerinden yararlanma düzeylerinin artırılması için önerilerin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Yapılan araştırmada, araştırmacı kitle olarak Bingöl'de faaliyet gösteren KOBİ niteliğindeki işletmelerden 47 adet örneklem üzerinde anket uygulanmış, işletme özelliklerine göre kamu destekleri ve KOSGEB desteklerinden yararlanma, başvuru durumları ve sürecin geneline ilişkin yaşanan adımların birbirleriyle olan ilişkileri ortaya konulmuştur. KOSGEB Yeni Girişimci Desteği kapsamında kurulan işletmelerin karşılaştıkları sorunların incelendiği bu alan araştırmasında, ankete katılan girişimcilerin büyük bir kısmının mevzuatı anlamakta güçlük çektiği ve bürokratik işlemlerin çok büyük sorun olup, vakit kaybına sebep olduğunu belirtilmiştir. Çalışma sonuçlarına dayanılarak; KOBİ'lerin mevcut sorunlarına özellikle de finansal sorunlarına yönelik uzun vadeli, akılcı ve verimliliği artırmaya yönelik politikaların oluşturulması kaçınılmaz bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Şeffaflığın sağlanabilmesi, teknolojik altyapıların geliştirilmesi, vergi ve bürokrasi yüklerinin azaltulabilmesi için gerek devlet gerekse özel kuruluşların işbirliği içerisinde çalışması gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: KOBİ, KOSGEB, Destek, Bingöl

1 Yrd. Doç. Dr., Bingöl Üniversitesi, Bingöl, Türkiye, yturkan@bingol.edu.tr

2 Müdür, Karlova Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı, Bingöl, Türkiye, ozgur433@myynet.com

SUPPORT OF KOSGEB, SUPPORTS USING THE EVALUATION OF BUSINESS AND THE CITY OF APPLICATION BİNGÖL

Abstaract

In this work, it was aimed to create a support map for public support, which would be a reference source for SMEs, to raise awareness of what public support is and to develop proposals to increase public support. In the research conducted, a survey was conducted on 47 samples from the SME-type enterprises operating in Bingöl as the research group. According to the characteristics of the enterprises, the relations between public support and KOSGEB support utilization, application cases and the general steps of the process have been determined. In this field study the problems encountered by the enterprises established under the KOSGEB New Entrepreneurship Support were examined and it was stated that most of the entrepreneurs who participated in the survey had difficulty in understanding the legislation and the bureaucratic process was a big problem and caused the loss of time. Based on the results of the study; It is an inevitable necessity to establish long-term, rational and efficient policies for SMEs' current problems, especially their financial problems. In order to ensure transparency, to develop technological infrastructure, to reduce the burden of taxes and bureaucracy, it has become necessary for the state and private institutions to work in cooperation.

Keywords: SME, KOSGEB, Support, Bingöl

1. GİRİŞ

Dünya’da ekonomik, politik, sosyal ve teknolojik bakımdan yaşanan sürekli değişim ve gelişim çok farklı sahalarda kendini hissettirmekte olup, ülkemizin içinde bulunduğu ekonomik şartlar, kamu harcamaları üzerindeki mali sınırlamalar, kamu hizmet standartlarının toplumun talep ve beklentilerine uygun olarak yükseltilmesi ihtiyacı, teknolojik gelişmeler, kamu hizmetlerinin sunumu ile maliyetlerinin yeniden yapılandırılmasını zorunlu kılmıştır.

5 Mayıs 2009 tarihinde yenilenen KOSGEB Kuruluş Kanunu ile beraber imalat sektörünün yanında hizmet ve ticaret sektörlerindeki KOBİ’lere de destek vermeye başlayan KOSGEB ülkemizde KOBİ’lerden sorumlu ulusal bir kuruluş özelliğine kavuşmuştur. Aynı zamanda yeni tasarlanan destek modelleri ile konfeksiyon tarzından, “bende bu var, size uyarı” şeklindeki bir yaklaşımla destekleri sunma mantığı yerine, terzi usulü yani KOBİ’lerin kendilerine özel ihtiyaçlarına cevap verecek tarzda destek vermeye başlamıştır.

KOSGEB tarafından yürütülen destek programlarında KOBİ’lerin çıkarları düşünülse de sonuçta harcanan tüm kaynaklar vergi mükelleflerinden toplanan kamu

kaynaklarıdır. Yapılan değerlendirme çalışması sonucunda vergi mükelleflerine verdikleri vergilerin boşa harcanıp harcanmadığı konusunda bilgi sağlanmaktadır. Aynı zamanda KOSGEB üst yönetimine mevcut destek programlarının etkin olup olmadığı konusunda fikir vermektedir. Etkin olmayan programlarla ilgili düzeltici önlemler alınması veya programların kaldırılması konusunda yol gösterici olmaktadır.

KOBİ'ler geniş bir alanda faaliyet gösterdikleri için, bölgesel farklılıkların giderilmesi, mülkiyetin tabana yayılması, istihdam oluşturulması büyük önem taşımaktadır. KOBİ'lerin ekonomideki yeri, oluşturduğu istihdam, büyük işletmelere sağladıkları destek hizmetleri ve milli gelire sağladıkları katkı göz önüne alındığında, mutlaka desteklenmeleri gerekmektedir. KOBİ'lerin çeşitli teşvik ve desteklerle desteklenmesindeki amaç; büyük şirketlerle rekabet ve gelişimlerinin sağlanması yanında, KOBİ'lerin avantajlarından yararlanmak ve olumsuz yönlerini azaltmaktır. KOBİ'lerin teşvik ve desteklerden yararlanma düzeyleri, teşvik ve destek şekilleri, Türkiye'de ve diğer ülkelerde farklılıklar göstermektedir. Bu çalışmamızda bu teşvik ve destekler incelenmiş, KOSGEB tarafından KOBİ'lere verilen çeşitli hizmet ve desteklerin KOBİ'lere etkisini belirleyebilmek için bir anket uygulaması yapılmıştır. Yapılan analizler neticesinde konuyla ilgili KOBİ'lere ışık tutacak sonuçlar ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1. TÜRKİYE VE DÜNYA EKONOMİSİNDE KOBİ'LERE GENEL BAKIŞ

1.1. KOBİ'ler ve KOBİ Tanımları

KOBİ kavramı, daha çok emek yoğun çalışan, hızlı karar alma yeteneğine sahip, düşük düzeydeki yönetim giderleri ile ucuz üretim gerçekleştirebilen iktisadi teşebbüsleri ifade etmektedir. KOBİ'ler bağımsız bir yönetime sahip olup bulunduğu pazarı tam olarak hâkimiyeti altına alamayan yöresel işletmelerdir (İraz, 2005:216).

KOBİ'ler, çalışma yöntemlerindeki esneklik sayesinde değişen piyasa koşulları ve teknolojik gelişmelere hızla uyum sağlayabilmektedir. Bürokratik olmayan; yalın ve yeniliklere açık yönetim tarzı, KOBİ'lere süratli karar alma ve uygulama avantajı sağlamaktadır. KOBİ'ler butik üretim sayesinde ürün farklılaşması sağlamakta ve büyük işletmelere ara malı temin ederek tedarik zincirini tamamlamaktadır. KOBİ'lerin bu özelliklerinden dolayı KOBİ'ler günümüzde, "büyüyemediği için küçük kalmış" işletmeler olarak değil "ekonomik kalkınmanın itici gücü" olarak değerlendirilmekte ve ülkelerin gelişme stratejilerinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır (KOBİ Stratejisi ve Eylem Planı, 2011-2013:28).

1.2. KOBİ'lerin Ekonomik ve Toplumsal Yapıdaki Yeri ve Önemi

TÜİK Yıllık İş İstatistikleri 2010 yılı verilerine göre ülkemizde 250'den az çalışanı olan 2.318.692 girişim bulunmaktadır. Bu veri kaynağından, girişimlerin

sektör ve illere göre dağılımı da elde edilmektedir. Çalışan sayısı bilgisinin yanında satış hâsılatı ve bilanço değerlerini de içerecek şekilde düzenli yayınlanan başka veri bulunmadığından, TÜİK Yıllık İş İstatistikleri verisinde 250'den az çalışanı olan girişim sayısı, toplam KOBİ sayısı olarak kabul edilmektedir (TÜİK Yıllık İş İstatistikleri : 2010).

Son yıllarda olduğu gibi önümüzdeki dönemde de ülkemizdeki tarım istihdamının azalması, sanayi ve hizmetlerdeki istihdamın artması beklenmektedir. Hem tarımdan çıkan hem de nüfus artışı ile oluşacak işgücünün, sanayi ve hizmet sektörlerindeki KOBİ'lerde istihdam edilecek olması, bu kesime yönelik politikaların önemini daha da artırmaktadır (Cansız, 2008: 33).

2. KÜÇÜK VE ORTA ÖLÇEKLİ İŞLETMELERİ GELİŞTİRME VE DESTEKLEME İDARESİ BAŞKANLIĞI (KOSGEB) VE DESTEKLERİ

1990 yılında 3624 sayılı Kanun ile kurulmuş olan KOSGEB, bu tarihten günümüze kadar, sadece imalat sanayi KOBİ'lerine hizmet ve destekler vermiştir. Ancak, ülkemizde imalat sanayi sektörü dışındaki sektörlerin ekonomik katma değer üretme ve istihdam yaratma potansiyelinin artması ve imalat sanayi dışındaki sektörlerdeki KOBİ'lerden gelen talepler, KOSGEB'in hedef kitlesini tüm KOBİ'leri kapsayacak şekilde genişletmesi gerekliliğini gündeme getirmiştir. Bu doğrultuda "3624 sayılı KOSGEB Kuruluş Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına Dair 5891 sayılı Kanun'un 5 Mayıs 2009 tarih ve 27219 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmesiyle, hizmet ve ticaret sektörlerindeki KOBİ'ler de KOSGEB hedef kitlesine dâhil edilmiş ve KOSGEB ülkemizin KOBİ'lerden sorumlu ulusal kuruluşu niteliğine kavuşmuştur (KOSGEB Stratejik Planı 2011-15, 2011:20-21).

05.05.2009'da yayımlanan 5891 sayılı Kanun ile KOSGEB hedef kitlesi hizmet ve ticaret sektöründeki KOBİ'leri de kapsayacak şekilde genişletilmiştir. KOSGEB'in yeni hedef kitlesine sunulacak destek ve hizmetlere ilişkin mevzuat çalışmaları 2010 yılında tamamlanmış ve KOSGEB Destek Programları Yönetmeliği 15.06.2010 tarih ve 27612 sayılı Resmi Gazete' de yayımlanmıştır.

3. KOSGEB DESTEKLERİNİN, DESTEKLERİ KULLANAN İŞLETMELER AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ VE BİNGÖL İLİ UYGULAMASI

Bingöl ilinde çeşitli sektörlerde faaliyet gösteren işletmeler üzerinde KOSGEB destek ve hizmetlerinden yararlanmaları ile ilgili yapılan anket çalışmasına dayalı araştırma, analiz ve sonuçları aşağıda belirtilmiştir.

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmamızda KOSGEB hakkında bilgi, sorunların belirlenmesi, mevzuat ile ilgili hususlarda görülen aksaklıkların tespit edilmesi ve KOSGEB ile ilgili taleplerin tespiti amaçlanmıştır. Tespit edilen sorunlara çözüm önerileri getirilmeye çalışılmıştır.

3.2. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırları

Yapılan araştırmada, araştırmacı kitle olarak Bingöl’de faaliyet gösteren KOBİ niteliğindeki işletmeler olmuştur. Bu işletmelerden 47 adet örneklem üzerinde anket uygulanmış olup, işletme özelliklerine göre kamu destekleri ve KOSGEB desteklerinden yararlanma, başvuru durumları ve sürecin geneline ilişkin yaşanan adımların birbirleriyle olan ilişkilerinin anlamlı olup olmadığı araştırılmıştır. Örneklem seçilirken işletmelerin kamu desteklerinden faydalanıp faydalanmamış olmaları, KOSGEB veri tabanına kayıtlı olup olmadıkları veya destekler hakkında bilgi sahibi olup olmadıklarına durumlarına bakılmaksızın uygulama yapılmıştır. Bu saha çalışmasında girişimci ve işletmelere veri toplama yöntemi olarak anket formuyla anket yöntemi uygulanmış olup, anketin muhteviyatı, anketin niçin yapıldığı ve anketin yapılma amacı gibi konular bire bir görüşmelerle işletme yetkililerine anlatılmıştır. Böylelikle araştırmaya mümkün olan en üst seviyede katılım sağlanmaya çalışılmıştır.

3.3. İşletmelerin Faaliyet Konuları

İşletmelerin faaliyet konularına bakıldığında belli bir sektörde yoğunluk olmadığı, her sektörden işletmelerin olduğu tespit edilmekle birlikte yönetim biçimleri ve yaşanan sorunlar dikkate alındığında benzerlikler görülmektedir.

3.4. Araştırmanın Yöntemi ve Soruların Niteliği

Araştırmada KOBİ’lerin yapısal ve yönetim durumlarını içeren sorularla birlikte, KOSGEB’in küçük ve orta ölçekli işletmelere vermekte olduğu çeşitli desteklerin küçük işletmeciye ne gibi bir etkisinin olduğunu belirleyecek sorular hazırlanmıştır. İşletmelerin faaliyet konuları, işletmelerin kuruluş yerleri, kuruluş yılı ve hukuki statüleri, işletme yönetimi ve insan kaynakları, işletmelerin ölçeksel dağılımı, yönetici ve çalışanların eğitim düzeyleri ile KOSGEB destekleri ile ilgili çeşitli sorular sorulmuştur.

3.5. Araştırma Sonuçlarının Değerlendirilmesi Ve Verilerin Analizi

Araştırma sonuçlarına göre elde edilen 47 verinin değerlendirilmesi bilgisayarda SPSS 16.0 (Statistical Package for the Social Sciences) istatistik programında yüzde analizi kullanılarak yapılmıştır. Bu çalışma sonucunda elde edilen verilerin analizi ve değerlendirilmesi aşağıdaki tablolarda ayrıntılı olarak verilmiştir.

3.5.1. Cinsiyet

Aşağıdaki tabloda görüleceği üzere anketi cevaplayan 47 girişimcinin %89,4'ü erkektir. Diğer taraftan anket sorularını cevaplayan girişimcilerden %10,6'ü kadındır (Tablo 1).

Tablo 1: Katılımcıların Cinsiyet Dağılımı

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Kadın	5	10,6	10,6	10,6
Erkek	42	89,4	89,4	100,0
Genel Toplam	47	100,0	100,0	

3.5.2. Yaş Aralığı

Aşağıdaki tabloda görüleceği üzere anket formu dolduran 47 girişimciden sadece %17'lik kısmı 24 yaş ve altı aralığındadır. Diğer taraftan %40,4 kısım ise 25-30 yaş aralığındaki girişimcilerden oluşmaktadır. 31-35 yaş aralığı ile 36-40 yaş aralığında olan girişimcilerin oranları %17 ile aynı düzeydedir. Geriye kalan %8,5'lik kesim ise 41-45 yaş aralığındaki girişimcilere aittir. Araştırmaya göre, girişimciliğin orta yaş grubunda daha ileri düzeyde olduğunu söyleyebiliriz (Tablo 2)

Tablo 2: Katılımcıların Yaş Aralığı

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
24 ve Altı	8	17,0	17,0	17,0
25-30	19	40,4	40,4	57,4
31-35	8	17,0	17,0	74,5
36-40	8	17,0	17,0	91,5
41-45	4	8,5	8,5	100,0
Genel Toplam	47	100,0	100,0	

3.5.3. Eğitim Durumu

Girişimcilerin %31,9'u ilköğretim mezunudur. Ortaöğretim mezunu olan girişimcilerin oranı ise %48,9'dur. Lisans mezunu olan girişimcilerin oranı ise %19,1'dir. Bu sonuçlar doğrultusunda ortaöğretim üstü olan insanlarda girişimci olma eğilimi daha azdır. (Tablo 3)

Tablo 3: Katılımcıların Eğitim Durumu

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
İlköğretim	15	31,9	31,9	31,9
Lise	23	48,9	48,9	80,9
Üniversite	9	19,1	19,1	100,0
Genel Toplam	47	100,0	100,0	

3.5.4. İşletmelerin Hukuki Statüsü

Anketi yanıtlayan 47 girişimcinin kurmuş oldukları işletme statüsüne ilişkin vermiş oldukları cevaplar analiz edildiğinde %61,7'lik kısmı şahıs işletmesi şeklindedir. Şahıs işletmesinin bu kadar yüksek bir oranda kurulması gerçekten yüksek bir orandır. Kurulan işletmelerden sadece %21,3'ü limited şirkettir. Kurulmuş olan işletmelerin %4,3'ü anonim şirket ve kalan %12,8'lik kısım diğer şekilde cevaplandırılmıştır (Tablo 4)

Tablo 4: İşletmelerin Hukuki Statüsü

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Anonim Şirketi	2	4,3	4,3	4,3
Limited Şirket	10	21,3	21,3	25,5
Şahıs	29	61,7	61,7	87,2
Diğer	6	12,8	12,8	100,0
Genel Toplam	47	100,0	100,0	

3.5.5. İşletmelerin Faaliyet Yılları

Anket çalışmasına katılan kuruluşların %8,5'i 0-2 yıl arasında, %34'ü 3-5 yıl arasında, %31,9'u 6-10 yıl arasında, %21,3'ü 11-15 yıl arasında ve %4,3'ü 16 yıl ve üzerinde faaliyet göstermektedir. (Tablo 5)

Tablo 5: İşletmelerin Faaliyet Yılları

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
0-2 yıl	4	8,5	8,5	8,5
3-5 yıl	16	34,0	34,0	42,6
6-10 yıl	15	31,9	31,9	74,5
11-15 yıl	10	21,3	21,3	95,7
16 ve üzeri	2	4,3	4,3	100,0
Genel Toplam	47	100,0	100,0	

3.5.6. İşletmelerde Çalışan Kişi Sayısı

Anket çalışmasına katılan kuruluşlarda %78,7'si 1-9 arası çalışan kişi olduğu tespit edilmiştir. %19,1'i 10-49 arasında ve kalan %2,1'i 50-249 arasında çalıştığı tespit edilmiştir. Buna göre eleman çalıştıran işletmelerin büyük çoğunluğu az sayıda kişi çalıştırmaktadır. (Tablo 6)

Tablo 6: İşletmelerde Çalışan Kişi Sayısı

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
1-9 arası çalışan	37	78,7	78,7	78,7
10-49 arası çalışan	9	19,1	19,1	97,9
50-249 arası çalışan	1	2,1	2,1	100,0
Genel Toplam	47	100,0	100,0	

3.5.7. İşletmelerde İl Dışına Satışlar

Anket çalışmasına katılan kişilere sorulan “İşletmenizde il dışına satış yapılmakta mıdır?” sorusuna %44,7’si “evet” derken %55,3’ü “hayır” dediği tespit edilmiştir. Sonuçlara göre işletmelerin yarısına yakınının il dışına satış yaptığı görülmüştür. (Tablo 7)

Tablo 7: İşletmelerin İl Dışına Satışları

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Evet	21	44,7	44,7	44,7
Hayır	26	55,3	55,3	100,0
Genel Toplam	47	100,0	100,0	

3.5.8. İşletmenin Muhasebe/Finansman Birimi

Anket çalışmasına katılan kişilere sorulan “İşletmenizde Muhasebe/Finans birimi bulunuyor mu?” sorusuna %61,7’si “evet” derken %38,3’ü “hayır” dediği tespit edilmiştir. Sonuçlara göre çoğu işletmede muhasebe biriminin bulunduğu tespit edilmiştir.(Tablo 8)

Tablo 8: İşletmelerin Muhasebe/Finansman Birimi Varlığı

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Evet	29	61,7	61,7	61,7
Hayır	18	38,3	38,3	100,0
Genel Toplam	47	100,0	100,0	

3.5.9. İşletmenin En Yüksek Maliyet Alanı

Yapılan çalışma sonucunda işletmelerin en yüksek maliyet alanları olarak %36,2’lik payla diğer maliyetler, %29,8’lik payla pazarlama, %14,9’lik payla personel, %10,6’lik payla hammadde, %6,4’lik payla dağıtım ve %2,1’lik payla enerji olarak tespit edilmiştir. (Tablo 9)

Tablo 9: İşletmenin En Yüksek Maliyet Alanı

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Hammadde	5	10,6	10,6	10,6
Personel	7	14,9	14,9	25,5
Dağıtım	3	6,4	6,4	31,9
Pazarlama	14	29,8	29,8	61,7
Enerji	1	2,1	2,1	63,8
Diğer	17	36,2	36,2	100,0
Genel Toplam	47	100,0	100,0	

3.5.10. İşletmenin Sorunları

İşletmelerde karşılaşılan sorunlar araştırıldığında %27,7'lik payla finansman olarak karşımıza çıkıyor. Verilen diğer cevaplarda ise %14,9'lik payla nitelikli insan kaynağı eksikliği, %2,1'lik payla yetersiz teknoloji, %6,4'lik payla ham madde sorunları, %12,8'lik payla yüksek maliyetler, %17'lik payla yetersiz pazarlama faaliyetleri,%8,5'lik payla olumsuz rekabet ve %10,6'lik payla diğer sorunlar olarak belirlenmiştir. (Tablo 10)

Tablo 10: İşletmelerde Karşılaşılan Sorunlar

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Finansman	13	27,7	27,7	27,7
Nitelikli İnsan kaynağı eksikliği	7	14,9	14,9	42,6
Yetersiz Teknoloji	1	2,1	2,1	44,7
Hammadde sorunları	3	6,4	6,4	51,1
Yüksek Maliyetler	6	12,8	12,8	63,8
Yetersiz Pazarlama faaliyetleri	8	17,0	17,0	80,9
Olumsuz rekabet	4	8,5	8,5	89,4
Diğer	5	10,6	10,6	100,0
Genel Toplam	47	100,0	100,0	

3.5.11. İşletmenin Bingöl'de Olmasının Avantajı

İşletmenin Bingöl'de olmasının avantajları araştırıldığında %74,4'lik payla kamu teşvikleri olduğu görüldüğünden kamunun il içinde yatırım yapılmasını desteklediği ve bununla olumlu sonuçlandığı görülmüştür. Ayrıca diğer avantajlar olarak hammaddeye yakınlık %2,3'lik kısmı, nitelikli insan kaynağı temini %4,7'lik kısmı, güçlü teknoloji %7'lik kısmı, düşük maliyetler %7'lik kısmı, pazara yakınlık %2,3'lik kısmı ve diğer etkenler olarak %2,3'lik kısmın kapsadığı tespit edilmiştir.(Tablo 11)

Tablo 11: İşletmenin Bingöl’de Olmasının Avantajları

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Hammaddeye yakınlık	1	2,1	2,3	2,3
Nitelikli insan kaynağı temini	2	4,3	4,7	7,0
Güçlü teknoloji	3	6,4	7,0	14,0
Düşük maliyetler	3	6,4	7,0	20,9
Pazara yakınlık	1	2,1	2,3	23,3
Kamu teşvikleri	32	68,1	74,4	97,7
Diğer....	1	2,1	2,3	100,0
Genel Toplam	43	91,5	100,0	
Eksik Sistem	4	8,5		
Genel Toplam	47	100,0		

3.5.12. İşletmenin Bingöl’de Olmasının Dezavantajı

İşletmenin Bingöl’de olmasının dezavantajları araştırıldığında ise %25’lik payla hammaddeye uzaklık, %11,4’lik payla nitelikli insan kaynağı eksikliği, %4,5’lik payla yetersiz teknoloji, %18,2’lik payla yüksek maliyetler ve %40,9’lik payla pazara uzaklık olarak belirlenmiştir. Araştırma sonucuna göre dezavantaj olarak görülen sebepler birbirine yakın olduğu görülmüştür. (Tablo 12)

Tablo12: İşletmenin Bingöl’de Olmasının Dezavantajları

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Hammaddeye uzaklık	11	23,4	25,0	25,0
Nitelikli insan kaynağı eksikliği	5	10,6	11,4	36,4
Yetersiz teknoloji	2	4,3	4,5	40,9
Yüksek Maliyetler	8	17,0	18,2	59,1
Pazara uzaklık	18	38,3	40,9	100,0
Genel Toplam	44	93,6	100,0	
Eksik Sistem	3	6,4		
Genel Toplam	47	100,0		

Yapılan uygulama çalışmasının bir diğer kısmını KOSGEB Desteklerinin, Destekleri Kullanan İşletmeler açısından değerlendirilmesi ile ilgili likert tarzı sorular oluşturmaktadır. Toplamda 18 maddeden oluşan ölçekte, yanıtlar “Katılıyorum”, “Kısmen Katılıyorum”, “Kararsızım”, “Kısmen Katılmıyorum” ve “Katılmıyorum” derecelerinde 5’li likert tipinde sunulmuştur. Maddeler değerlendirilirken her soruya bir değişken başlığı verilmiş ve puanlamalar Tablo 13’te ki gibi ele alınmıştır.

Tablo 13: KOSGEB Desteklerinin, Destekleri Kullanan İşletmeler Açısından Değerlendirilme Puanları

Değişken Başlığı	SORULAR	Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Kararsızım	Kısmen Katılmıyorum	Katılmıyorum
K1	KOSGEB destekleri hakkında işletmenin bilgi yeterlilik düzeyi	5	4	3	2	1
K2	KOSGEB Tanıtım Faaliyetleri Yeterliliği	5	4	3	2	1
K3	KOSGEB'in Bölge Ekonomisine Katkısı	5	4	3	2	1
K4	KOSGEB İçin Bürokratik İşlemler	5	4	3	2	1
K5	KOSGEB Başvurularının Objektifliği	5	4	3	2	1
K6	KOSGEB Finansman Destek Oranı	5	4	3	2	1
K7	KOSGEB'in İşletmelerin İş Hacimlerini Artırma Etkileri	5	4	3	2	1
K8	KOSGEB'in Rekabet Gücüne Etkisi	5	4	3	2	1
K9	KOSGEB'in İstihdam Oranına Etkisi	5	4	3	2	1
K10	AR-GE Çalışmaları	5	4	3	2	1
K11	KOSGEB'in Ürün ve Hizmet Kalitesinin Artmasına Etkisi	5	4	3	2	1
K12	KOSGEB'in Destek Alanları	5	4	3	2	1
K13	KOSGEB'in İşletmenin Finansal Yapısına Katkısı	5	4	3	2	1
K14	Kısa Dönem Ödemeleri	5	4	3	2	1
K15	KOSGEB'in Psikolojik Katkıları	5	4	3	2	1
K16	KOSGEB'in Üretim Miktarı/Çeşidine Etkisi	5	4	3	2	1
K17	KOSGEB'in Pazarlama Faaliyetine Etkisi	5	4	3	2	1
K18	KOSGEB'in İşletmelerin Fiziksel Kapasitesine Etkisi	5	4	3	2	1

Yapılan analizlerde yorumlanabilir sonuçlar elde etmek ve pozitif yanıtlara daha yüksek puan vermek amacıyla puanlamalar 5'ten geriye doğru sıralanmıştır. Elde edilen sonuçlar her bir soru dikkate alınarak incelenerek Tablo 14'te belirtilmiştir.

Tablo 14: Destekleri Kullanan İşletmeci görüşleri

	Katılıyorum		Kısmen Katılıyorum		Kararsızım		Kısmen Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kayıp Soru	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
K1	11	23,4	6	12,8	9	19,1	4	8,5	16	34	1	2,1
K2	4	8,5	9	19,1	9	19,1	7	14,9	18	38,3	0	0
K3	8	17	7	14,9	11	23,4	8	17	13	27,7	0	0
K4	7	14,9	9	19,1	11	23,4	8	17	11	23,4	1	2,1
K5	10	21,3	8	17	13	27,7	8	17	8	17	0	0
K6	17	36,2	9	19,1	7	14,9	7	14,9	7	14,9	0	0
K7	11	23,4	15	31,9	12	25,5	2	4,3	7	14,9	0	0
K8	9	19,1	11	23,4	15	31,9	7	14,9	5	10,6	0	0
K9	10	21,3	9	19,1	16	34,0	9	19,1	2	4,3	1	2,1
K10	6	12,8	17	36,2	13	27,7	5	10,6	5	10,6	1	2,1
K11	17	36,2	10	21,3	7	14,9	7	14,9	6	12,8	0	0
K12	13	27,7	12	25,5	9	19,1	6	12,8	7	14,9	0	0
K13	10	21,3	13	27,7	11	23,4	9	19,1	4	8,5	0	0
K14	15	31,9	12	25,5	10	21,3	9	19,1	1	2,1	0	0
K15	19	40,4	10	21,3	10	21,3	6	12,8	2	4,3	0	0
K16	15	31,9	11	23,4	9	19,1	5	10,6	6	12,8	1	2,1
K17	18	38,3	9	19,1	9	19,1	5	10,6	6	12,8	0	0
K18	19	40,4	11	23,4	4	8,5	4	8,5	8	17	1	2,1

K1: Ankete katılan kişilerin “KOSGEB destekleri hakkında işletmemizin bilgi düzeyi yeterli midir?” sorusuna %23,9’lik kısmı katılıyorum derken, kısmen katılanlar %13’lik kısmı kapsayarak bilginin tam olarak yeterli olmadığı görülmüştür. Ayrıca yapılan yorumu destekleyecek şekilde %19,1’lik kısmı kararsız, %8,5’lik kısmı kısmen katılmıyorum ve %34’lük kısmı katılmıyorum cevabı vermiştir.

K2: KOSGEB destekleri için yapılan tanıtım faaliyetlerinin yeterliliği konusunda yapılan araştırmada ise %38,3’lik kısmı katılmıyorum ve %14,9’lik kısmı kısmen katılmıyorum cevabı vererek yapılan tanıtımların yetersiz olduğunu göstermiştir. Bununla birlikte %19,1’lik kısmı kararsızım ve aynı oranla kısmen katılıyorum cevabıyla karşılaşmakla beraber %8,5’lik kısmı katılıyorum cevabı vermiştir.

K3: “KOSGEB desteklerinin bölge ekonomisine katkısı büyüktür.” sorusuna verilen cevaplarda ise çıkan %17’lik katılıyorum, %14,9’lik kısmen katılıyorum, %23,4’lik kararsızım, %17’lik kısmen katılmıyorum ve %27’lik katılmıyorum sonucunun birbirine çok yakın olmasından dolayı bölge ekonomisine yapılan katkının tartışıla bilirliği yüksek görünmektedir.

K4: KOSGEB destekleri için bürokratik işlemler azaltılmalı mıdır sorusu için verilen cevaplar değerlendirildiğinde ise %14,9’luk katılıyorum, %19,1’lik kısmen

katılıyorum, %23,4'lük kararsızım, %17'lik kısmen katılmıyorum ve %23,4'lük katılmıyorum sonucu ile karşı karşıya kalıyoruz.

K5: KOSGEB destekleri için yapılan başvurularda objektif değerlendirme yapılıyor mu sorusuna %21,3'lik katılıyorum, %17'lik kısmen katılıyorum, %27,7'lik kararsızım, %17'lik kısmen katılmıyorum ve %17'lik katılmıyorum sonucu ortaya çıkıyor.

K6: Yapılan araştırma sonucuna göre %36,2'lik kısım katılıyorum cevabı vererek KOSGEB finansman destek oranı artırılmalıdır düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Bununla birlikte %19,1'lik kısım kısmen katılmasına rağmen %14,9'lik sonuçlarla kararsız, kısmen katılmıyorum ve katılmıyorum sonuçları görülmüştür.

K7: KOSGEB destekleri ile işletmemizin iş hacmi artmıştır sorusuna verilen cevapların analizinde ise %23,4'lik katılıyorum ve %31,9'lik kısmen katılıyorum sonuçlarıyla iş hacminin artışına etkisi olduğu görülmüştür. Bununla birlikte %25,5'lik kararsızım, %4,3'lik kısmen katılıyorum ve %14,9'lik katılmıyorum sonuçları görülmüştür.

K8: KOSGEB'in rekabet gücünü artırdığına katkı sağlayıp sağlamadığına dair sorulan soruya verilen cevaplara bakıldığında %19,1'lik kısmi katılıyorum, %23,4'lik kısmi kısmen katılıyorum, %31,9'lik kısmi kararsızım, %14,9'lik kısmi kısmen katılmıyorum ve %10,6'lik kısmi katılmıyorum cevabını vermiştir. Bu sonuçlara göre kararsız olanların fazla olduğu görülmektedir. Rekabet gücünü arttırdığına inananların az olduğu görülmüştür.

K9: “KOSGEB destekleri ile işletmemizdeki istihdam oranı artmıştır.” sorusuna verilen cevaplara bakıldığında ise ortaya çıkan sonuç analizinde %21,3'lük kısmın katılıyorum, %19,1'lik kısmın kısmen katılıyorum, %34'lük kısmın kararsızım, %19,1'lik kısmın kısmen katılmıyorum ve %4,3'lik kısmın katılmıyorum sonuçları etkinin olduğu yorumunu ortaya çıkarır.

K10: KOSGEB desteklerinin AR-GE çalışmalarına etkisini tespit etmek için sorulan “KOSGEB destekleri Ar-Ge çalışmalarını teşvik etmektedir.” sorusuna verilen cevaplarda ise %12,8'lik kısım katılıyorum, %36,2'lik kısım kısmen katılıyorum, %27,7'lik kısım kararsızım, %10,6'lik kısım kısmen katılmıyorum ve %10,6'lik kısım katılmıyorum cevaplarıyla cevapladığını görüyoruz.

K11: Yapılan ankette verilen cevaplar analiz edildiğinde %36,2'lik katılıyorum ve %21,3'lük kısmen katılıyorum cevapları bize KOSGEB desteklerinin ürün ve hizmet kalitesinin artmasını sağladığını göstermektedir. Geriye kalan cevaplar incelendiğinde ise %14,9'luk paylarla kararsızım ve kısmen katılıyorum cevabıyla karşılaşıldığı gibi geriye kalan %12,8 ise katılmıyorum cevabı vermiştir.

K12: Yine aynı şekilde ankete katılanların verdiği cevaplara bakıldığında verilen %27,7 katılıyorum ve %25,5 kısmen katılıyorum cevapları KOSGEB'in destek alanlarının genişletilmesi gerektiğini gösterir. %19,1 kararsızım, %12,8 kısmen katılmıyorum ve %14,9 katılmıyorum cevapları ise geriye kalan düşünceleri göstermektedir.

K13: Yapılan ankette katılan şahısların “KOSGEB desteklerinin işletmelerin finansal yapılarına önemli katkısı olmuştur.” sorusuna verdikleri cevaplar ise %21,3'lik kısım katılıyorum, %27,7'lik kısım kısmen katılıyorum, %23,4'lik kısım kararsızım, %19,1'lik kısım kısmen katılmıyorum ve %8,5'lik kısım katılmıyorum olarak karşımıza çıkıyor.

K14: KOSGEB desteklerinin kısa dönem ödemeleri yapılmasında önemli katkısı olmuş mudur düşüncesine %2,1 ile verilen katılmıyorum cevabı katkının olduğunu gösterir. Bunu destekle şekilde anket sonuçlarının kalan kısmı %31,9 katılıyorum, %25,5 kısmen katılıyorum, %21,3 kararsızım ve %19,1 kısmen katılmıyorum şeklinde cevaplamıştır.

K15: Yapılan anket çalışmasında ortaya çıkan %40,4'lük katılıyorum cevabı KOSGEB'in işletmelere psikolojik (motivasyon artırıcı) katkısı olduğunu göstermiştir. Geriye kalan cevaplarda ise %21,3 kısmen katılıyorum derken %21,3 kararsız kalmıştır. Ayrıca %12,8 kısmen katılmıyorum derken %4,3 katılmıyorum cevabı vermiştir.

K16: Yapılan ankette sorulan “KOSGEB destekleri ile üretim miktarımız/çeşitliliğimiz artmıştır.” sorusuna verilen cevaplardan %31,9'lik kısım katılıyorum, %23,4'lik kısım kısmen katılıyorum, %19,1'lik kısım kararsızım, %10,6'lik kısım kısmen katılmıyorum ve %12,8'lik kısım katılmıyorum sonucu ortaya çıkmaktadır.

K17: Anketçiler verdikleri cevaplarla %38,3'lik kısım KOSGEB destekleri ile pazarlama faaliyetlerinin arttığını düşünürken %19,1'lik kısım kısmen katılıyorum, %19,1'lik kısım kararsızım, %10,6'lik kısım kısmen katılmıyorum ve %12,8'lik kısım katılmıyorum cevapları vermiştir.

K18: KOSGEB desteklerinin işletmelerin fiziksel kapasitesini geliştiriyor mu düşüncesine %40,4'lük kısım katılıyorum, %23,4'lük kısım kısmen katılıyorum, %8,5'lik kısım kararsızım, %8,5'lik kısım kısmen katılmıyorum ve %17'lik kısım katılmıyorum cevapları vererek düşüncelerini belirtmiştir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Girişimciyi, risk üstlenerek yeni fikirler üreten veya farklı gelişmeler gösteren kişi olarak tanımlamak mümkündür. Bu sebeple girişimci, yeni imkânlarla, yeni

teknolojilerle ve farklı hikâyelerle toplumu tanıştırmaktadır. Bunun neticesi olarak daha önce kullanılmayan ya da kendisinden daha az verim alınan kaynaklar ekonomiye kazandırılmakta ve üretimde artış ve verimlilik meydana gelmektedir. Yeni açılan bir işletme ülke istihdam kapasitesini artırarak iktisadi kalkınma ve büyümeyi sağlamaktadır. Bu doğrultuda ülkemizde girişimci adaylarının başarılı olabilmeleri ve daha başarılı işletmeler kurabilmeleri girişimcilik alanındaki araçların etkinliklerinin artırılması ve çeşitlendirilmesine bağlıdır. Bu bağlamda, idari ve hukuksal normların iyileştirilmesi hayati öneme sahiptir. Böylelikle girişimcilerin cesaretleri artacak ve girişimcilik kültürünün yaygınlaşması sağlanabilecektir. Bu bağlamda şirket kuruluşu, işleyişi ve kapanışına ait bürokratik işlemler azaltılabilir, vergi işlemleri kolaylaştırılmalı ve yeni kurulan işletmelere vergi muafiyeti ve istisnası getirilmelidir.

Saha araştırmasında girişimcilerin büyük bir kısmının KOSGEB desteklerinin yeterince kapsayıcı olduğunu, ancak limitlerinin yetersiz olduğunu belirtmişlerdir. Bu bağlamda destek limitlerin artırılması girişimcilere taze bir kan olacaktır. Hatta destek limitlerinin her yıl TÜFE oranında otomatik olarak artırılması destek limitlerinin yetersizliği sorununa büyük ölçüde çözüm olacağı düşünülmektedir.

Araştırma neticesinde ortaya çıkan bir diğer önemli husus destek ödemelerinin geç yapılmasıdır. Bu durumda KOBİ'ler çalışma sermayesinde çok büyük sıkıntıya düşmekte, borçlarını ödemekte gecikmeler yaşandığı için alacaklılara kaşı zor durumda kaldıklarını ifade etmektedirler. Bu durumun önüne geçilmesi için ilgili işletme için destek kararı alındığında destek bütçesinin ilgili birim hesaplarına aktarılması ve işletme ödeme talebinde bulunduğu zaman destek ödemesine mani bir engel yok ise destek ödemesinin hemen ilgili hizmet merkezi tarafından yapılması bu sıkıntıları önleyecektir.

Çalışmamızda da ortaya çıkan bölgedeki nitelikli eleman sorununa çözüm bulunmalı, işletmelerin daha profesyonel yönetilmeleri için uzman kişiler istihdam etmeleri sağlanmalı ve desteklenmelidir. KOSGEB'in sunmuş olduğu Nitelikli Eleman Desteği yaygınlaştırılmalı ve desteğin sadece lisans mezunlarına değil ön lisans mezunlarına da verilmesi sağlanarak hedef kitlesi genişletilmelidir. Bu şekilde kalifiye elemanların bölge dışına çıkmamasına olanak sağlanmış olacaktır. Belirtilen eksikliğin dışında finansman, sanayi alanlarındaki yetersizlik, bilgi ve verimli üretim teknolojisi eksikliği, yönetim ve kontrol sistemlerinin etkin kullanılamaması, danışmanlık hizmetlerine erişimde sıkıntılar ile bunlarla bağlantılı sorunlardan muzdarip oldukları açıktır. Her işletmenin bir ya da daha fazla sayıda nitelikli eleman istihdam edemeyeceği ve bu sorunları tek başına çözemeyeceği gerçeği göz önünde bulundurularak, işletmelerin profesyonel destek alabilecekleri bir kamu mekanizmasının oluşturulmasında fayda bulunmaktadır. Kurumların uzman personellerinin sayısı artırılarak işletmelerin belirli periyotlarla ziyaret

edilmeleri sağlanmalı ve her işletmenin analizi yapılmalıdır. Bu şekilde işletmelerin sorunlarının çözümünde fikir alışverişi sağlanmalı, kurumsallaşma süreçlerini tamamlamaları ve desteklerinden daha fazla yararlanabilmeleri için karşılıksız danışmanlık hizmeti verilerek yönlendirilmelidir.

İşletmelerin profesyonel yöneticiler istihdam etmeleri ve yöneticilerin yetkinlik düzeylerinin artırılması gereklidir. İşletmelerin birçoğunun yöneticilik eğitimi almadan sadece tecrübe ile hareket ettikleri ve genelde işyeri sahibi tarafından yönetildikleri görülmektedir. Bu durum yerine işyeri sahibi de olsa profesyonel yönetim anlayışının hâkim olması için eğitim alması şarttır. Aksi takdirde işletmelerin pek çok fırsatı kaçıracağı ve sorunun temeline ulaşamayacağı açıktır. Büyümek isteyen KOBİ'ler; profesyonel yönetim desteğini ihmal etmemeli ve bunun için bir yönetim takımı oluşturmalıdır.

Araştırma esnasında görüşülen KOBİ'lerden alınan geribildirimlere göre, desteklerin yeterince bilinmediği ortaya çıkmıştır. Bunun yanında desteklerin sadece belirli bir kesim tarafından kullanıldığı/kullanılabileceği düşüncesi bir kısım işletmede hâkimdir. Bu yanılığın kırılması için kamu otoritesi tarafından yerel ve ulusal basın yolu ile destekler ve yararlanma koşullarının kısaca anlatılmasında, TV ve gazete reklamları yapılmasında fayda görülmektedir. Bu politika ile desteklerin daha geniş bir alana yayılması ve daha fazla sayıda KOBİ'nin istifade etmesi sağlanmalıdır.

Araştırma kapsamında yapılan anket çalışması sonuçları, Bingöl'de faaliyet gösteren KOBİ ölçeğindeki işletmelerin büyük bir kısmının muhasebe/finansman birimi olduğunu gösterse de bu durumun işletmelerin çoğunluğu için fiili durumu yansıttığı söylenemez. KOBİ'lere hizmet ve destek veren kurum ve kuruluşlar kendi tanıtımlarını çok iyi yapmalı, bu hizmet ve desteklerin yararlandırılması noktasında uygun şartların oluşturulup ilgili bürokratik prosedürler azaltılarak teşvik edilmeleri sağlanmalıdır. KOSGEB tarafından verilen hizmet ve desteklerin basın ve yayın araçlarıyla, radyo ve televizyonlarla KOBİ'lere duyurulması sağlanmalıdır. Başarılı KOBİ'ler ödüllendirilmeli, bu şekilde diğer KOBİ'lerin de teşvik edilmeleri sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- AKGEMCİ, Tahir (2001), *KOBİ'lerin Temel Sorunları ve Sağlanan Destekler*, KOSGEB Yay., Ankara.
- ALPTÜRK, Ercan (2008), *KOBİ Rehberi*, Yaklaşım Yay., Ankara.
- ARAT, Zeynep (2004), *KOBİ'ler, Yerel Yönetimler ve Çevre*, II. KOBİ Zirvesi Bildiriler Kitabı, İstanbul.

- AYKAÇ, M., PARLAK Z. ve ÖZDEMİR S. (2009), “Küreselleşme Sürecinde Rekabet Gücünün Arttırılması ve Türkiye’de KOBİ’ler”, *İstanbul Ticaret Odası*, İstanbul.
- CANSIZ, Mehmet (2008), *Türkiye’de KOBİ’ler ve KOSGEB*, DPT Uzmanlık Tezi, Ankara.
- ÇATAL, M.Faruk (2010), “Bölgesel Kalkınmada Küçük ve Orta Boy İşletmelerin Rolü”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 10, Sayı 2, ss.333-352.
- DEVELİ, Hilmi (2008), “KOSGEB Yeniden Yapılanıyor”, *Girişim Dergisi*, ss. 2-11.
- Devlet Planlama Teşkilatı (2001), “Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005”, *DPT Yayınları*, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı(2007), “Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013”, *DPT Yayınları*, Ankara.
- ERDOĞAN, B.Z., DEVELİOĞLU K. ve BÜYÜK K. (2006), *KOBİ’ler İşleyiş, Sorunlar ve Çözüm Öneriler*, Ekin Yay., Bursa.
- ERDOĞAN, B.Zafer (2011), *Girişimcilik ve KOBİ’ler Teori ve Uygulama*, Ekin Yay., Bursa.
- İRİZ, Rıfat (2005), *Yaratıcılık ve Yenilik Bağlamında Girişimcilik ve KOBİ’ler*, Çizgi Yayınevi, Konya.
- Kalkınma Bakanlığı (2011), “Kalkınma Ajansları 2010 Yılı Faaliyet Raporu”, *KOSGEB Yay.*, Ankara.
- KOSGEB (2007), “KOBİ Stratejisi Eylem Planı 2007-2009”, *KOSGEB Yay.*, Ankara.
- KOSGEB (2011), “KOBİ Stratejisi ve Eylem Planı 2011-2013”, *KOSGEB Yay.*, Ankara.
- KOSGEB (2011), “KOSGEB Stratejik Planı 2011-2015”, *KOSGEB Yay.*, Ankara.
- KOSGEB (2012), “KOBİ Proje Destek Programı Uygulama Esasları”, *KOSGEB Yay.*, Ankara.
- KOSGEB (2013), “Genel Destek Programı Uygulama Esasları”, *KOSGEB Yay.*, Ankara.
- KOSGEB (2013), “Girişimcilik Destek Programı Uygulama Esasları”, *KOSGEB Yay.*, Ankara.
- KOSGEB (2013), “KOSGEB Faaliyet Raporu2012”, *KOSGEB Yay.*, Ankara.
- MÜFTÜOĞLU, M.Tamer (2007), *Türkiye’de Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler KOBİ’ler*, Turhan Yay., Ankara.
- ÖZBEK, Zerrin (2008), “KOBİ’lerin Türk Ekonomisine Etkileri”, *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, Sayı.3, ss. 49-57.
- ÖZDEMİR, S., ERSÖZ H.Y. ve SARIOĞLU H.İ. (2006), “İşsizlik Sorununun Çözümünde KOBİ’lerin Desteklenmesi”, *İstanbul Ticaret Odası*, İstanbul.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2010), “TÜİK Yıllık İş İstatistikleri”, *TÜİK Yay.*, Ankara.

EXPERIMENTAL MARKETING IN HOTEL OPERATIONS

Luan VARDARI¹, Dena ARAP²

Geliş: 03.11.2017 Kabul: 14.12.2017

DOI: 10.29029/busbed.348950

Abstract

Throughout 21st century, marketing managers, brand managers, marketing academics have adopted the classic marketing discipline. This approach has defined consumers as rational decision-making, benefit-focused individuals. Today's consumer, however, has become more emotional decision-making individuals than rational decision-making individuals. Consumers are not only concerned with the functional value of the product or service they provide to them, but they also deal with the pleasant feelings they have created and the additional value they create in their memory. In modern marketing, businesses are trying to establish this additional value by creating "experience" for their customers.

Due to the humanity-based nature of the tourism industry, consumer behavior has an important place in tourism marketing. The analysis of consumer behavior in tourism is only possible with the meaning of the product or service carried by the tourists and by determining the factors that are effective in making the holiday purchase decision. Along with the change of economic presentation, the process from consumer to service, from service towards experiment, has revealed the concept of experiential marketing.

Tourism products and services, personalization and experience to have the quality of experience in terms of experience in the economy is are ahead in the race. This will provide an important advantage in creating customer loyalty if it is guided and managed by hotel and accommodation operators correctly.

Keywords: *Experiential marketing, hotel management, Business, Kosovo, Turkey*

1 Lecturer Phd, Univeristy of Prizren "UKSHIN HOTP", luan.vardari@uni-prizren.com

2 MSc., University of Prishtina, denaarapi@hotmail.com

OTEL İŞLETMELERİNDE DENEYİMSEL PAZARLAMA

Öz

21. yüzyıldan bu yana, pazarlama müdürleri, marka sorumluları ve pazarlama alanındaki akademisyenler klasik pazarlama disiplinini benimsemiştir. Her ne kadar günümüz tüketicileri mantıklarından ziyade duygularıyla karar veren bireyler olsa da bu yaklaşım tüketicileri mantıklı kararlar veren kar odaklı bireyler olarak tanımlamıştır. Tüketiciler kendilerine sunulan hizmet ve ürünlerin kıymetlerini takdir etmekle beraber bunların meydana getirdiği haz ve kıymeti de hatıralarında saklarlar. Modern pazarlamada iş adamları bu ilave değeri müşterilerine deneyim yaşatarak İnşa etmeye çalışmaktadırlar.

Turizm sanayiinin İnsan odaklı doğasından ötürü tüketici davranışı turizm pazarlamasında önemli bir yere sahiptir. Turizmde tüketici davranışının incelenmesi sadece turistlere sunulan ürün ve hizmet gayesi ile ve tatil kararını vermede etkili olan faktörleri tespit etmekle mümkündür. Ekonomik sunumların değişmesiyle birlikte tüketiciden hizmete ve hizmetten deneyime dönüşen süreç deneysel pazarlama kavramını ortaya çıkarmıştır.

Turizm ürün ve hizmetleri, kişiselleştirme ve ekonomide iyi bir tecrübe edinmek bu yarışta en önemli unsurlardan biridir. Eğer tüm bunlar otel ve konaklama işletmecileri tarafından doğru bir şekilde yönlendirilip ve idare edilirse müşteri güvenini oluşturmada önemli bir avantaj sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Deneysel Pazarlama, Otel Yönetimi, İşletme, Kosova, Türkiye.

I. Literature Review

Thomson (2012), in this study concludes that experimental marketing can boost purchasing goals. More specifically, marketing experience can boost positive purchasing goals through emotional values and value functions mainly through perceptions of thought. For example, in a Marriott resident company, further research may explore other experimental marketing, including experimental offerings at resorts or physical brand premises such as bus travel to Marriott Hawaii (Thomson, 2010: 67).

Khan and Others (2015) in their study have conducted empirical analyses on "Customer Service Experience in Hotel Operations". The result prevailed a significant impact on customer satisfaction. Customer satisfaction influences both brand loyalty and word of mouth, and the indirect effect of customer satisfaction in word of mouth through brand loyalty is very strong. In general, this study extends the applicability of client experience to hotel operations, which makes marketers

think about different contact points during customer interaction with hotel brand (Khan and Others, 2015: 267).

Hossein and others stated the main objective to investigate the impact of customer service on the quality of experience and brand loyalty in Iran and to propose a model for the hotel industry in Iran. Therefore, the findings would contribute on improving the management of hotels and tourism industry in Iran. The study received data from 302 international and local clients at four and five star hotels in five major cities in Iran. This has significantly contributed to Iranian tourism market in efforts to improve the efficiency of hotel customers and loyalty to Iran. The effect of the extent of service performance in brand loyalty has not been investigated in the hospitality industry in Iran. From a practical or managerial perspective, this kind of study would aid hotel managers to give serious thoughts to addressing and developing marketing strategies (Hossein and others, 2015: 201)

1. What is Experiential Marketing?

Experiential Marketing; “Experimental Marketing” is based on the use of customer experience in marketing. Marketers have been talking about focusing on customers for years. However, when we look at existing marketing concepts, we see that most of them are product and consumption oriented. Prior to the information technologies, brand and communication revolutions, traditional marketing approaches of an industrial age do not correspond to nowadays conditions. “Experience marketing focuses on understanding customers’ experiences and creating new experiences (Schmit, 1999: 14-16).

The basis of creating experience is undoubtedly customer satisfaction. Customer satisfaction is the fulfillment of customer expectations. However, creating customer satisfaction is not enough to maintain customers. In this sense, it should be possible to offer a different value to customers beyond customer satisfaction, which is a guide to creating this difference in the needs of experiential marketing enterprises (Songur et al., 2012, 439)

2. Definition and Types of Experimental Marketing

Bernd Schmitt is one of the first to bring up the concept of experiential marketing. Schmitt says that traditional marketing is acting according to the assumption that the consumer considers rational decision makers, that people are tangibly aware of the benefits and features of the products they will be choosing, and that they make a price comparison. According to B. Schmitt, who is considered to be pioneer of an approach, in explanations on experiential marketing states that the experience is the result of what is experienced, exposed and encountered and aims to create experiences for marketing consumers (Odabaşı, 2004: 12-13).

Lewis and Chambers express the experience or more specifically, the consumption experience: the sum of the goods and services purchased for the customer combined with the environment. Experience is an important opportunity for hospitality and tourism sector. (Erin and Kenny, 2008: 387).

Schmitt suggests that companies offer experience because customers are so important to the success of the company. Creating an unforgettable experience is important for retaining old customers and attracting new ones. Compared to traditional marketing, experiential marketing focuses more on the customer during the experience creation process, including pre-purchase, current reality, and post-purchase (Schmit, 1999: 14-16).

For the past 30 years, marketing and consumer research have been reviewing the literature, consumer experience, and junk consumption. The main reason for the emergence of the experience that has begun to be shaped by the notion of preliminary experience is that the traditional benefits and benefits of marketing are no longer sufficient to meet the needs of consumers. The changes in consumer demand, increased competition in the service sector, and at the same time, the communication and enjoyment of interactions in many places has led to an understanding of the development experience, due to the presence of information technology, the superiority of the brand, the increase in consumer wealth and knowledge (Özgören, 2013: 2).

These developments have led to the concept of experience taking place in nowadays marketing literature and attracting the attention of many academicians and different descriptions related to experience have been made. Experience does not have a single definition of the concept. However, if you want to summarize the experience; (Kazançoğlu ve Miscellaneous, 2011: 231), which is different from the product and service that affect the consumer emotional, physical, intellectual and spiritually, which emerges at the moment of production and consumption based on the participation of the consumer.

Pine and Gillmore (1998), creators of the concept of experience; experience, customer involvement and environmental involvement. Customer participation; refers to the active or passive participation of customers in the experience that enterprises offer to their customers. In other words, active participation means that the client is involved in the experience of a verb operator, whereas passive participation is that the client participates in the experience of the operator. If we are going to give an example from an entertainment park like Walt- Disney; A demonstration in Walt- Disney is the only passive participation of the customer, and this demonstration represents active participation in an interactive way (singing, etc.) (Günay, 2008: 186).

Environmental relations mean a combination of experience and customer. Accordingly, the customer has either a weak or strong relationship with the experience. The customer who watches the game on the field side of the football game is in a stronger relationship with the experience, while the partner who watches the game in a more remote place is in a weaker relation with the experience. These two dimensions of experience constitute four different types of experience. These are the experiences of entertainment, education, aesthetics and escape (Kabadayı et al., 2014: 207):

- Entertainment experience; poor environmental relations and passive customer participation. This is an example of watching a play in the background.

- Educational experience, poor environmental relations, and active customer participation come into play. An example of this is the student taking the tennis course.

- Aesthetic experience arises from strong environmental relations and passive customer participation. Participation in an art exhibition can be given as an example.

- The escape experience, on the other hand, as evidenced by strong environmental involvement and active customer participation. This can be exemplified by a customer skiing at a mountain hotel (Sundbo and Darmer, 2008).

Experiential marketing is a holistic consumption experience that consists of stimuli designed by the customer before and after the purchase event. Schmitt has argued that experiential marketing can have five different basic experiences for customers. These; sensory experience, sense, feel cognitive experience, physical experience, and relate the experience (Berry and others, 2006).

Sensory experience; sight, hearing, touching, tasting and smelling. It is used by enterprises to create differentiation in products/services. Businesses can make this experience by adding value to the product provided they change the aesthetic characteristics of the product. The basic principle of sensory experience is cognitive consistency and sensory diversity. Thanks to the cognitive coherence and sensory diversity that these experiences provide, they appeal to the five senses and give the customers pleasure and excitement in an aesthetic sense (Kabadayı et al., 2014: 209).

Emotional experience; It is the creation of positive emotional experiences and strong emotions about the brand in the customers. As per to emotional experience to be managed, marketers need to analyze how stimulants will create emotions in the customer, and then develop marketing mix elements. In today's marketplace, consumers do not only take the products because of their functional benefits or

product characteristics, but they also take into consideration their emotional experiences. For this reason, businesses should empathize with their customers and meet their emotional experience needs. (Yu and KO, 2012: 9).

Through cognitive experience, it is aimed to create problem-solving experiences for the customers. With messages sent to customers, businesses aim to provide positive thinking about customers' brands and try to differentiate their positioning from their competitors. In this experience, it is aimed to send messages to the customers by surprise and to take them to action. It is usually used in new technology products. Microsoft's campaign "Where do you want to go today?" Aims to create experiences for customers by suggesting them (Günay, 2008: 187).

Through physical experience, businesses focus on their customers' behavioral experiences with the product. With this approach, businesses aim to create an experience by examining the changes in their customers' lifestyles, the way they do things, and their behavior. In other words, physical experiences are behavioral experiences that, beyond sensory, emotional, and cognitive experiences, interact with customers, appeal to their lifestyles, and act on them. Businesses are aiming to create a physical experience using famous people in their campaigns. Nike's "Just Do It" campaign has a classic example of doing business (Kabadayi et al., 2014: 209).

Social life experience; emotional experience, cognitive experience, and physical experience in a holistic way. It tries to establish a link between the brand or product and consumers. The focus is on the ideal self, rather than the personal feelings of the customers, and trying to create a sense of belonging to a group or brand. Brand associations, for example. Harley Davidson, for example, has become a lifestyle rather than a means of transport for motorists (Yu and KO, 2012: 11).

It aims to provide pleasant and memorable experiences to consumers, businesses using sensory experience, emotional experience, cognitive experience, physical experience and social experience in the right way.

3.Features of Experiential Marketing

Traditional marketing is an approach that focuses on product features and benefits, with product category and competition being limited, assessed by analytical, quantitative and qualitative methods, addressing rational decision makers. The focus of the experiential marketing approach is on customer experience (Babacan and Onat, 2002: 15).

Mental, emotional, cognitive, behavioral, and relational values experiences, taking the place of the functional values that the product/service provides. In this marketing approach, marketers; shampoo, soap, perfume, lotion instead of treating

products according to their properties or functions; as part of their “experience of preparation”, and all the marketing processes from their advertising to their packaging are organized by taking into account the consumption experience (Uighur and Dogan, 2013: 35).

Consumption is a holistic experience in this approach. Compared to traditional marketing understanding, competition is based on brand or product. Competition is addressed at the macro level in this approach. This approach sees consumers not only as rational decision makers but also as emotional decision makers. In order to evaluate marketing output, not only analytical, quantitative and qualitative research methods like traditional marketing approach are preferred, along with experiential design methods (Schmit, 1999: 14-16).

Experiential marketing is an approach that addresses rational and emotional customers, eclectic methods, consumer consumption as a holistic experience, and focuses on customer experiences. When the development of marketing from past to present is observed; The commodity, which is important in the production-oriented management understanding, has left its place in the experience which is important in the customer-oriented management understanding. According to the concept of “Experience Economy” put forward by Pine and Gillmore (1998), the notion of experience is the fourth economic offering directed at consumers by commodities differently from commodities, products, and services. In other words, the experience is as real as offering products/services to consumer, and it offers the opportunity to make it easier to sell, to enrich the products/services with experience, especially for service businesses. They argued that these economic presentations are the source of future profitability and differentiation from their competitors for businesses.

4.The Importance of Experiential Marketing

Businesses need differentiated products and services in order to be able to manage their relations with their customers for a long time and to develop common relationships. In this context, enterprises have sought to make a difference. Businesses are trying to provide pleasant experiences that can be kept in mind thus to make a difference to their customers. In this context, experiential marketing is an important guide to bring customer experience to businesses (Günay, 2008: 64).

Experiential Marketing manages all the dots in the whole, are not for the customers only. It ensures that the brand experience promised is compatible. The product manages itself to serve the described experiment (www.ulviyaman.com), advertising, the internet, the activities that the brand carries out, the identity of the brand, the cooperation with other brands, the buildings used by the brand and the people who are the most important, namely the sellers and service personnel. It is natural that someone who has experience with the product or service is willing

to use it. There is a research with its evidence of this situation. For example, 74% of businesses in the US say that sales of experiential marketing are increasing. Although this ratio is less in Turkey, the most important effect of experiential marketing is reflected in sales. Your experience is a great asset in terms of customer satisfaction. The customer, who is happy to return home, wants the next product or service (Schmit, 1999: 14-16).

One of the most important benefits of experiential marketing is the feeling of loyalty instilled in the customer. As a result of living experience, it becomes an act of feeling the feeling of loyalty sprouting under the consciousness, the need to get product or service. The loyalty process for the customer who has thousands of products or services every day is not very long. At this point, brands will make experiential marketing a premium service rather than a permanent service (www.pazarlamasyon.com).

Nowadays it is well accepted that customers have a unique and unforgettable experience for businesses. Customers do not buy a product or service just because of the benefits they provide, but they are also interested in the nice experiences that they have left in their memory. In other words, as Baudrillard points out, “modern consumers do not consume products but rather consume the meanings of products” and the meaning of “products” in this explanation can be explained as experiences of consumers in products (Özgören, 2013: 7).

Gillmore and Pine (2002), architects of experience marketing, have made the following statement regarding the experience; “Marketing makes the sales aim unnecessary, the experience is to make marketing unnecessary”. As can be understood from this explanation, the notion of experience is shaping today’s marketing concept and is considered as the main factor that businesses should pay attention to in order to gain competitive advantage (Kabadayı and others, 2014: 2).

5. Use of Experiential Marketing in the Tourism Sector and Hotel Business

Due to the humanity-based nature of the tourism industry, consumer behavior has an important place in tourism marketing. The analysis of consumer behavior in tourism is only possible with the meaning of the product or service carried by the tourists and by determining the factors that are effective in making the holiday purchase decision. Along with the change of economic presentation, the process from consumer to service, from service towards experiment, has revealed the concept of experiential marketing.

Experimental marketing, which aims to make products and services unique to the consumer by creating a customer experience, is an important tool for creating customer satisfaction and loyalty. Tourism products and services, personalization and experience to have the quality of experience in terms of experience in the economy is

ahead in the race. This will provide a significant advantage in creating customer loyalty if it is guided and managed correctly by tourism operators (Saltık, 2011: 1).

Wang supports assertions that there are still ambiguities about the dimensions and content of the tourist experience. Because there is a sharp contrast between daily experiences and tourist experiences. While touristic experiences are understood as peak experiences that derive from the charm, daily experiences like eating/drinking, accommodation, transportation are returned as supportive experiences. However, supportive experiences draw more attention because tourists are expecting quality service, quality food, and hospitality (Papatya et al., 2013: 89).

Charms that do not exist in everyday life make tourism product part of total consumption. The service sector adapted from Maslow's hierarchy has a hierarchy of experiential values, a dimension of 'efficiency and economics' in the base of physiological needs, a dimension of 'perfection' in the need of security, a dimension of social interaction and appreciation in the need of security and love, , escape, pleasure, activity, reference, economy "(Oral and Steel, 2013: 172).

In particular, the entertainment and escape dimension outcomes of the experiential value approach are the most important value drivers in the tourism sector, which will enhance the loyalty of the customers to the business. Tourists want to relax, feel happy and get away from the problems in a different environment when they are out of their leisure and vacation areas. The escape dimension, which is the dimension that has the most dominant effect on total vacation satisfaction, reveals the importance of touching the intellectual feelings of tourists. This dimension, which we call spirituality, has changed the nature of touristic products. As Sims and others pointed out, this dimension will ensure that experiences, businesses, and countries are remembered (Absolut, 2011: 39).

Hospitality enterprises should, therefore, provide an environment where they can satisfy these critical points of tourists who want to escape their problems, to forget their problems for a certain period of time, to desire mental renewal, to gain self-confidence and to discover their identity. According to Smith & Wheeler, internal resources (human resources) are one of the most influential factors in research. Schmitt emphasizes that the interaction of occupants and customers can create a comprehensive experience environment and service strategy. In the first phase of the experience circles, managers should set out internal resources that recognize the importance of offering promises of experience, helping to meet expectations after identifying client expectations.

It turns out that businesses that want to transform their customers into loyal customers need to strengthen their human resources in particular. In this context, Smith & Wheeler proposes to build human capital - for example, "Education of

the employees in accordance with the brand promise and the expectations of the customers, rewarding the right behaviors, acting like customers in the occupations” - can be evaluated. Especially, accommodation operators working with foreign markets should employ high-quality foreign language knowledge and advanced communication skill (Kabadayı et al., 2014: 7).

An esthetic and recreational factor are other critical value drivers that are significant in the research. Griffin & Haylar, in his research on spaces, said that positive comments on architectural construction have increased the recall rate. Therefore, the emotional responses that customers give to the physical environment affect the behavior of customers (Uygur and Doğan, 2013: 159).

Service areas (hotels, restaurants, etc.) located within the aesthetic dimension provide the first impression in the service organization before the customer contacts the occupants. That is why these areas guide customers’ ideas, expectations and attitudes. The aesthetic experiences provided to tourists enable the customer to find himself in a different environment, in different emotions, but also in the selection of destinations at the same time. Aesthetic elements are therefore seen to be important in attracting and attracting emotions in-person experiences (www.meetschmitt.com).

Design, décor, and ambiance to create affect customer perceptions and emotions (Wakefield & Blodgett, 1999, Volo, 2009). So, it is very important to understand the emotional responses of people and to apply a design in the physical environment. The managers of the hospitality management must renew their in-house design and decorations by following the fashion trends of their experience in the direction of their target markets.

The design and decoration of the hotel should attract tourists for the duration of their stay and make a memorable impact after the holidays. Many examples of large-scale accommodation establishments opened in Antalya in recent years are examples of the presence of aesthetic dimensions in accommodation establishments, such as choosing different exterior design applications such as ships, airplanes, palaces, butterflies, using Ottoman motifs or more modernized decorations (Pap- atya et al., 2013: 92).

Especially the accommodation enterprises that will enter the sector with new investments in the sector should definitely not ignore the different and original exterior design, interior design and decoration suitable for the theme in order to be able to make difference at first and attract attention and be a preferred business afterward. However, there are three points to be considered when producing fantastic tourism projects. In this case, the tourism sector is one of the most important responsibilities of the damage to the environment and nature. Therefore, in the

course of producing remarkable projects, the consistency of all steps needs to be tested for sustainability (Oral ve Çelik, 2013: 177).

The entertainment dimension of investments for the aesthetics and activity dimension in the accommodation enterprises should also be considered as triggers. The emotions that customers experience during their stay affect their satisfaction, their behaviors and purchasing decisions are at the center of emotion, consumption, and link specific behavioral responses to people, objects, and events. In this context, emotions have a direct impact on purchasing decisions by creating satisfaction or dissatisfaction with the product or service and influencing consumer behavior. In a study of the influence of experience-based content in hospitality businesses on customer attitudes and behaviors, behavior in the positive direction (Papatya et al. (2011a).

Slatten (2011) and others have concluded that perceptual processes of atmospheric dimensions have resulted in a sense of entertainment, and that customers have become an important factor of loyalty by creating positive emotions in their fun.

Pine & Gilmore (1999) emphasizes that customers are ready to pay for their experience at the value on economic level. Zhang's (2008) criterion of aesthetics, escape, education and entertainment interacted positively, while the economic value criterion was an ineffective factor on customer behaviors in a survey of experiences in the effect of customer experience and customer behaviors in a limited number of service providers (Papatya et al. (2011b).

6.Examples of Experiential Marketing in Hotel Businesses

Service in the hotel business is undoubtedly the most important factor. Hotel establishments should give service innovation a boost to gain competitive advantage. In service, one should get rid of it and differentiate. Some of the service innovations in hotel business are as follows:

Point Hotel Barbaros in Istanbul is also a good example of innovation in service and marketing innovation with its different design and service approach. By offering "home comfort and office technology" together; developing a special service understanding for business meetings; has set itself apart from other hotels by establishing an infrastructure of information technologies that are in accordance with the needs (Elçi, 2010). The hotel, which is completely decorated with Istanbul theme, has 265 works of 26 artists. The hotel has a library of approximately 3,000 books in Istanbul, the oldest book of which dates back to 1633. At the same time, based on the purchase of the hotel to sleep, 'sweet dreams' officials who developed the concept, lullabies, have prepared a special mattress and pillow menus. In addition, the hotel is putting 101 books of quality sleep in the head of the beds. And a CD of the nations of the nations of the world is presented to guests who remain (Durna and Babur, 2011: 74).

A nice example of the innovations made in architecture with interesting architecture is the SARAP Hotel in Spain. The hotel, which stands out with its indented protruding structure in red, silver and gold color, represents the packaging on the lid of a wine bottle. The architecture of the hotel, which attracts attention with its interesting structure, is Frank Gehry, who has an international reputation.

One of the innovations made in hotel architecture is airport hotels with airplane cabin rooms. Airplanes and hotels are the greatest complementary items of travel. The airport's Hotels, which offer great comfort to travelers due to missed flight times and delayed flights, have become popular in recent years. There are three types of booking options at Yotel, London Gatwick Airport (South Terminal), London Heathrow Airport (Terminal 4) and Amsterdam Schiphol Airport; Premium, standard and twin cabin (www.gezirezervovi.com).

In the Adam & Eve Hotel rooms in Antalya Belek, each of the rooms, or even every jacuzzi, is positioned as a "light therapy" center by changing the lighting depending on the frequency of sound, while the customized lighting options vary from person to person (www.gezikolik.com).

The Peninsula Beverly Hills offers guests a distinctive experience by offering private hologram cushions and the personalized room smells to guests in their room. The Suu Türkbükü Bodrum, which brings an innovative understanding to the hotel's bathrooms, offers its guests a different experience with its concept of excellence and naturalness being held on the front. In addition to Jacuzzi, Xantos Francesco Corleone cosmetics, special scales showing the fat percentage, special water menus, plasma televisions in the rooms, as well as plasma televisions in the bathrooms, make guests feel special.

Reflecting its innovative style with different designs and details, Tuti Restaurant in The Marmara Antalya collects guests' liking. There are different activity columns (climbing, art, spice, internet, library, graphite etc) in the restaurant. For example, the art column contains pictures of different artists during different periods. In the library column, there are books and magazines addressing different tastes, and a wide variety of spices in the spice column. The table, chairs, and armchairs column concept for each column reflect (Duran and Babur, 2011: 92).

The Blind Restaurant at the Adam & Eve Hotel, the world's leading design hotel, which has adopted an innovative approach, serves its guests in a completely dark room with excellent technical and safety conditions for dinner.

Guests who make reservations and choose their menus before arriving at this 16-seat restaurant are beginning to experience dining in the dark after being guided by experienced staff (www.adamevehotels.com). An example of a different innovation applied by the hotel companies to music is the music concept offered

to the guests of Adam & Eve hotel in Antalya Belek. Guests have the opportunity to listen to very different styles of music in every room they go to in the hotel. Thus, a wide range of music alternatives is offered to guests with different musical cultures (Duran and Babur, 2011: 90).

II. RESULTS AND DISCUSSION

Experience can be considered as pleasant memory and emotions that businesses make for their customers. These pleasant memories and feelings attract the customers to operate; affect them emotionally and even shape their intention to become customers again. Experiential marketing, a customer-centric approach, covers all activities that can reach all the senses of the customer, which can affect them emotionally and cognitively, and drive them to a purchase-like action.

The tourism event involves a process based on experience. Along with the increase in the quality of life, aesthetic value, that is part of the experiential value in touristic consumption, appears in the forefront. In the postmodern world, tourism products should be enriched in the context of fantasy, emotion, and entertainment. Environments where tourism products are used should be considered as a theater scene, whereas tourists should be regarded as actors. Businesses offer consumer satisfaction as the tourism product that target markets have previously design for consumer needs.

Nowadays, tourism industry is focused on establishing and managing special experiences for consumers. On the other hand, tourism industry is struggling not only to present the functional dimension of the product to consumers but also to enrich it with the experiential dimension of the tourism product. In this context, businesses are conceiving a competitive advantage, focusing on the fields of “Dream Society”, “Entertainment Economy”, “Attention Economy” and “Experience Economy” that the era brings with time.

REFERENCES

- BABACAN, M. ve ONAT F.; (2002), “*Postmodern Pazarlama Perspektifi*”, Ege Akademik Bakış,2(1), 11-19.
- Berry LL, Wall EA, Carbone LP (2006) Services clues and customer assessment of the service experience: lessons from marketing. *Acad Manag Perspect* 20(3):43–57
- DURNA, U. Ve BABÜR, S; (2011), Otel İşletmelerinde Yenilik Uygulamaları”, Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, Cilt 3, sayı 1.

ERİN, Y.Y., KENNY, C.W.; (2008). “*Relationships Among Experiential Marketing, Experiential Value, And Customer Satisfaction*,” Journal of Hospitality & Tourism Research, Vol. 32, No. 3, 387-410.90

Gilmore J, Pine J, (2002). “The experience is the marketing”. Strategic horizon LLP, Brown-Herron Publishing, ISBN: B00006JMDC, S.4

GÜNAY, N.G., (2008). “*Deneyimsel Pazarlama: Süpermarketler Nasıl Deneyim Yaratabilirler?*”, *Muhan Soysal İşletmecilik Konferansı Bildiri Kitapçığı*, ss. 181-192, 3-6 Eylül, Kıbrıs: ODTÜ Kuzey Kıbrıs Kampüsü.

Hosseini, Robabeh Sadat, Artinah Zainal, and Norzuwana Sumarjan. (2015). “*The Effects of Service Performance of Hotel Customers on Quality of Experience and Brand Loyalty in Iran*.” *Procedia-Social and Behavioral Sciences* 201: 156-64.

KABADAYI, TÜMER, E., KOÇAKALAN, A.; (2014), “*Deneyimsel Pazarlama: Pazarlama'daki Artan Önemi*”, İşletme Araştırma Dergisi

http://www.isarder.org/isardercom/2014vol6issue1/vol.6_issue.1_article013.full.text.pdf

KAZANÇOĞLU, İ., VENTURA, K., TATLIDİL, R.; (2011), “*Deneyimsel Pazarlama Yaklaşımı ile Özel Alışveriş Kliplerine Yönelik Mobil Uygulamalar*”, 16. Ulusal Pazarlama Kongresi, 22-25 Kasım.

<http://www.pazarlama.org.tr/dosyalar/22-02-2014-11-04-37.pdf#page=235>

Khan, M., Garg, R. J. & Rahman, J. (2015). Customer service experience in Hotel operations: An empirical Analysis. *Procedia-Social and Behavioural Sciences*, 189, 266-274.

MURAT, N.; (2013) “*Deneyimsel Pazarlamanın 3 Kritik Yararı*”. <http://www.pazarlamasyon.com/2013/04/deneyimsel-pazarlamanin-3-kritik-yarari/>

ODABAŞI, Y.; (2004). “*Müşteri İlişkilerinden Müşteri Deneyimine; Starbucks Falda Bakar mı*”, *Sabah Business*, 22, 12-13, <http://yavuzodabasi.wordpress.com>.

ORAL, S., ÇELİK, A. ; (2013), “*Türkiye’yi Ziyaret Eten Turistlerin Estetik Deneyimleri Üzerine Bir Arştırma*”, İşletme Araştırmaları Dergisi, Cilt 5, Sayı 4.

http://www.isarder.org/isardercom/2013vol5issue4/vol.5_issue.4_article11_full_text.pdf

ÖZGÖREN, F. ; (2013), “*Deneyimsel Markalama*”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 3, Bahar.

http://www.arastirmax.com/system/files/dergiler/128353/makaleler/3/1/arastirmx_128353_3_pp_1-19.pdf

PAPATYA, N., PAPATYA, G., ve Güzel, Ö.; (2013), “*Deneyimsel Değer Yaklaşımında Kritik Değer Sürücüleri: Muğla Bölgesinde Faaliyet Gösteren Dört ve Beş Yıldızlı Konaklama İşletmelerinde Bir Araştırma*”, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, Cilt 9, Sayı 19.

<http://www.ijmeb.org/index.php/zkesbe/article/view/376>

PAPATYA, N., PAPATYA, G. VE HAMŞIOĞLU, A. B;(2011a), “*Sürdürülebilir çevre ve*

kaynak tabanlı turizm: Eğirdir bölgesine ilişkin bir değerlendirme eleştirel/yapıcı bir yaklaşım”, 1-4 Aralık I. Uluslararası IV. Ulusal Eğirdir Turizm Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 221-236.

PAPATYA, N., PAPATYA G., & ÖZDEMİR, Ş. (2011b); “*Deneyimsel pazarlama açısından Isparta ili ekolojik köy turizm potansiyelinin etkinleştirilmesine yönelik bir değerlendirme*”, 1-4 Aralık I. Uluslararası IV. Ulusal Eğirdir Turizm Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 459-466.

POULSSON, S.H.G., KALE, S.H.:(2004)., “*The Experience Economy and Commercial Experiences. The Marketing Review*”, 4(3),267-277.

Schmitt, Bernd, H. (1999), *Experiential Marketing: How to Get Customers to Sense, Feel, Think, Act, and Relate to Your Company and Brand*, New York: Simon & Schuster.

SALTIK, ARIKAN, I.; (2011), “*Turizm Sektöründe Deneyimsel Pazarlama ve Tüketici Tercihleri Üzerine Etkisi*”, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, Cilt 22, Sayı 2.

Slåtten T, Krogh Ch, Connolley S, (2011) “*Make it memorable: customer experiences in winter amusement parks*”, *International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research*, Vol. 5 Issue: 1, pp.80-91, <https://doi.org/10.1108/17506181111111780>

SUNDBO, J., DARMER, P.; (2008), “*Creating Experiences in the Experience Economy*”, Edward Elgar Publishing, Bodmin, Cornwall.

SONGUR, A., ŞENOL, H., VE TÜFEKÇİ, Ö, K., (2012). “*Deneyimsel Pazarlama Yoluyla Üzümün Pazar Payını Artırma: Sarıgöl Değerlemesi*”.

Thomson N.H., (2010). “*Virtual Experiential Marketing At Marriott International, Inc.: An Examination Of Effects On Consumer Purchase Intentions*”. *Cameron School of Business. University of North Carolina Wilmington*

http://www.sarigolsempozyumu.com/index.php%20?option=com_%20docman&task=doc_dow

UYGUR, S., DOĞAN, S. ; (2013), “*Deneyimsel Pazarlama'nın Müşteri Memnuniyeti Üzerine Etkisi: Restoranlar Üzerine Bir Araştırma*”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 37, Temmuz.

http://www.arastirmax.com/system/files/dergiler/249/makaleler/37/arastirmx_249_pp_1.pdf

YU, H., KO, H.T. ;(2012), “*Integrating Kano model with strategic experiential modules in developing ICT-enabled services: An empirical study. Management Decision*,” 50(1),7-20.

Web Pages:

http://www.adamevehotels.com/luxury_hotel/parties/tr/musicConcept.aeh

<http://www.gezirezervasyonu.com/ucak-kabini-odali-havaalani-oteli-yotel/>

http://www.gezikolik.com/tr/Gezelim_Gorelim/Genel_Bilgiler/Italya/Dunyanin_En_%E2%80%9CHip%E2%80%9D_Otelleri_/e_4022.aspx

<http://www.meetschmitt.com/Media/Turkish/Pazarlamanin%20en%20Yeni%20Gozdesi%201-4.pdf>

<http://prezi.com/ft00-4mox54y/1-deneyimsel-pazarlama-kavrami/>

<http://www.ulviyaman.com/blog/bilgi-belge/deneyimsel-pazarlama/>

İMALAT İŞLETMELERİNDE ETKİNLİK ÖLÇÜMÜ: BIST 100 ÖRNEĞİ

Feyzi YAŞAR¹, Selahattin YAVUZ²

Geliş: 09.12.2017 Kabul: 15.12.2017

DOI: 10.29029/busbed.364139

Öz

Günümüzde artan rekabet ortamı, işletmelerin kaynaklarını daha etkin şekilde kullanmayı gerekli kılmaktadır. Özellikle üretim sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin ulusal ve uluslararası piyasalarda rekabet edebilmeleri ve başarılı olabilmeleri için etkinlik ölçümleri hayati önem arz etmektedir. Bu çalışmanın amacı, Veri Zarflama Analizi ile BIST 100'de işlem gören imalat işletmelerinin etkinliklerinin ölçülmesidir. Çalışma sonucunda CCR modeline göre, 2012 yılında, 23 işletmenin etkin 16'sının etkin olmadığı; 2013 yılında, 19 işletmenin etkin 20'sinin etkin olmadığı; 2014 yılında, 24 işletmenin etkin 15'inin ise etkin olmadığı tespit edilmiştir. Bu işletmelerin üç yıllık ortalama etkinlik skoru %88,94 olarak bulunmuştur. BCC modeline göre, her üç yılda da 34 işletmenin etkin 5'inin ise etkin olmadığı ve üç yıllık etkinlik ortalamasının %99,01 olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca 2014 yılında etkin olmayan işletmelerin etkin hale gelebilmeleri için potansiyel iyileştirme oranları ve referans kümeleri belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Veri Zarflama Analizi, Etkinlik, BIST 100, İmalat İşletmeleri, Potansiyel iyileştirme.

MEASURING EFFECTIVENESS IN MANUFACTURING ENTERPRISES: SAMPLE OF BIST 100

Abstract

Today, increasingly competitive environment makes it necessary to use resources of enterprises more effectively. Efficiency measures are especially vital for enterprises operating in the manufacturing sector to compete and succeed in

1 Öğr.Gör, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Gökşun Meslek Yüksekokulu, Kahr - manmaraş, feyzi12@ksu.edu.tr

2 Doç. Dr., Erzincan Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü, syavuz@erzincan.edu.tr

national and international markets. The purpose of this study is to measure the activities of manufacturing enterprises traded in BIST 100 with Data Envelopment Analysis. As a result of the study, according to the CCR model, it was determined that in 2012, 23 enterprises were active but 16 enterprises were not active and in 2013, 19 enterprises were active but 20 enterprises were not active and in 2014, 24 enterprises were active but 15 enterprises were not active. The three-year average efficiency score of these enterprises was found as 88.94%. According to the BCC model, it was determined that 34 enterprises were active and 5 enterprises were not active in each three year and three year average efficiency score was found as 99.01%. Potential improvement ratios and reference clusters were also identified in order to enable ineffective businesses to become effective in 2014.

Key Words: *Data Envelopment Analysis, Efficiency, BIST 100, Manufacturing Businesses, Potential Improvement.*

1. Giriş

Mükemmeli bulma ve mükemmele ulaşma gayretleri dün olduğu gibi bugünde işletmelerin en önemli hedeflerini oluşturmaktadır. Söz konusu hedefe ulaşma arzusu günümüzün gelişen teknolojisi ile birleştiğinde gerek kurumsal yapılarda gerekse yönetim anlayışında hızlı değişimlere neden olmuştur. İşletmelerin artık kaçınılmaz olan bu değişimlere ayak uydurabilmeleri, rekabetin arttığı dünyada ayakta kalabilmeleri, stratejilerini doğru belirleyebilmeleri ve gelecekte nerede olabileceklerini öngörebilmeleri için performanslarını doğru biçimde ölçüp değerlendirebilme ihtiyacını doğurmuştur (Erpolat 2011:3).

İşletmelerin performanslarının belirlenebilmesi gerek işletme yönetimi gerekse yatırımcılar açısından önemlidir. Ancak, tek bir kriterle işletmelerin performanslarının ölçülmesi mümkün değildir. İşletmelerin farklı zaman periyotlarını ve farklı yönetim düzeyleri içeren, dolayısıyla girdi çıktı kombinasyonları farklı olan görev ve hedefleri vardır. Kısa vadede kârlılığı çok iyi olan bir işletme uzun dönemde yanlış pazarlama politikaları nedeniyle kötü bir performans sergileyebilmektedir. Yatırımların getirisi ya da satışların getirisi gibi finansal oranlar, işletmenin finansal performanslarını iyi yansıtırsalar da şirketin genel performansını göstermede yetersiz kalmaktadırlar. Öte yandan, işletmenin tüm performansını gösterdiği varsayılan girdi ve çıktılar kümesini ağırlıklandırarak birleştirmek ve işletmenin tüm performansını ortaya koyma çabalarının da en büyük eksiği, verilen ağırlıkların subjektif olabilmesidir (Ulucan 2000:186).

Günümüzde artan rekabet, işletmeleri kaynaklarını en etkin şekilde kullanmaya zorlamaktadır. Bunu sağlamak için işletmelerin rekabet ettikleri sektör içindeki performanslarını göreceli olarak değerlendirmeleri ve etkinlik sınırında yer almak için

referans almaları gereken işletmeleri belirlemeleri ve benzer şekilde stratejiler takip etmeleri gerekmektedir. Bu açıdan ele alındığında, işletmelerin istenilen çıktılar elde etme sürecinde girdilerini hangi seviyede kullandıklarının belirlenmesinde etkinlik ve verimlilik analizleri yaygın olarak ön plana çıkmaktadır. (Yılmaz ve Çıracı 2004:130-131).

Bu bağlamda etkinlik, işletmelerin üretim kaynaklarından ne düzeyde yararlandıklarını ya da bu üretim kaynaklarını nasıl kullandıklarını gösteren bir performans boyutudur. Dolayısıyla etkinlik, çıktılar üretmede kaynakların en iyi seviyede kullanma derecesi olarak ifade edilebilir. Bu özelliğinden dolayı, toplam performansı yansıtan en önemli bir performans boyutudur (Dinçer 2011:45).

Farklı işletme politikalarının etkinlik açısından sonuçlarını değerlendirebilmek için, etkinliğin gözlenmesi, dolayısıyla ölçülmesi gerekmektedir. Geleneksel etkinlik ölçümü, üretim sınırı veya etkin üretim fonksiyonu varsayımı altında yapılmaktadır (Tarım 2001: 5). Buna göre firmanın gözlenen performansı, mutlak (veya mükemmel) etkinlik standardı ile kıyaslanmaktadır. Dolayısıyla etkinlik standardının veya etkin üretim fonksiyonunun doğru bir şekilde belirlenmesi önemli olmaktadır. Modern etkinlik ölçümü Farrell (1957) tarafından geliştirilmiş ve bir firma için söz konusu olan etkinliğin teknik etkinlik ve tahsis etkinliği olmak üzere iki bileşeni olduğu belirtilmiştir. Teknik etkinlik, belirli bir miktarda etkinlik için mümkün olan en çok çıktıyı elde edebilme kabiliyetidir. Teknik etkinlikte firma performansının ölçümünde çıktılar için girdilerin minimize edilmesi, girdiler için ise çıktılarının maksimize edilmesi söz konusu olmaktadır (Ata ve Yakut 2009:81). Tahsis etkinliği ise, maliyetleri de dikkate alarak en uygun oranda girdi kullanma kabiliyeti olarak ifade edilmektedir. Bu iki etkinlik bir araya getirilerek toplam etkinlik elde edilmektedir (Karacabey 2001:1).

Etkinlik ölçümü ile firmaların içinde buldukları sektördeki durumlarının ne olduğu, mevcut girdiler ile ne denli verimli çıktılar elde edebildiklerini göstermek amaçlanmaktadır (Yolalan 1993:6). Dolayısıyla firmalarda etkinlik ölçümü, firmanın devamlılığı açısından önem arz etmektedir. Etkinlik ölçümünde parametrik olmayan yaklaşımlardan en yaygın olarak kullanılanı VZA'dır. Veri Zarflama Analizi benzer birimlerin etkinliklerinin değerlendirilmesinde kullanılan doğrusal programlama tabanlı bir yöntemdir (Ulucan ve Karacabey, 2002:102). Veri Zarflama Analizi (VZA), işletmelerin göreceli etkinliğini parametresiz birtakım teknikler kullanarak ölçen ve işletmelere girdi ve çıktılarını arttırmak/azaltmak suretiyle etkinliğin ne oranda değişebileceği hakkında bilgi veren bir metottur. (Yılmaz ve Çıracı 2004:131). Bu analiz yardımıyla firmalar, etkin olup olmadıklarını belirlemede, eğer etkin olmadıkları söz konusu ise buna neden olan faktörleri belirleyerek gerekli önlemleri almalarına olanak sağlamaktadır. Bu yöntem yardımıyla işletmeler, etkin olup olmadıklarını belirlemede, eğer etkin olmadıkları söz konusu

ise buna neden olan faktörleri belirleyerek gerekli önlemleri almalarına olanak sağlamaktadır (Tosunoğlu ve Uysal 2012:334).

Charnes, Cooper ve Rhodes (1978) tarafından geliştirilen ve karar verme birimleri için bir etkinlik değerlendirme aracı olarak kullanılan VZA, bankalar, hastaneler ve eğitim kurumları gibi birçok alanda başarıyla uygulanmıştır (Liang vd. 2006:405). Son zamanlarda bu yöntem kâr amaçlı üretim ve hizmet sektörlerinde işletmeler arası karşılaştırmalı teknik verimliliğin ölçülmesinde de en sık kullanılan yöntemlerden biri haline gelmiştir (Yavuz ve İşçi 2013:158).

Bu çalışmanın amacı, BIST 100’de işlem gören imalat işletmelerinin 2012-2014 dönemi itibariyle etkinliklerini hesaplayarak analiz yapmaktır. Çalışmada birden çok girdi ve çıktı değişkeni kullanıldığından görece etkinliklerinin hesaplanmasında, VZA yöntemi kullanılmıştır. İşletmelerin etkinlik skorları girdi yönelimli CCR ve BCC modelleri kullanılarak hesaplanmıştır. Daha sonra 2014 yılında etkin olmayan işletmelerin etkin hale gelebilmeleri için potansiyel iyileştirme oranları ve referans kümeleri belirlenmiş ve gerekli önerilerde bulunulmuştur.

2. Literatür Araştırması

Charnes, Cooper ve Rhodes (1978) tarafından geliştirilen ve etkinlik ölçümünde yaygın olarak kullanılan veri zarflama analizi parametrik olmayan bir yöntemdir. İlk başta kâr amacı gütmeyen kamu kuruluşlarının etkinliğinin ölçülmesini amaçlayan bu yöntem, daha sonra kâr amacı güden kuruluşlarda sıkça kullanılmaya başlanmıştır (Yalama ve Sayim 2008:90). Literatürde yapılan çalışmalar incelediğinde, VZA farklı birçok kuruluşun etkinliğinin ölçülmesinde kullanıldığı görülmektedir. Burada imalat ile ilgili yapılan çalışmalardan bazıları ise şunlardır;

Al-Shammari (1999), 1995 yılı itibariyle Ürdün Amman Finans Borsası (AFM) imalat sanayi sektöründe işlem gören 55 şirketin etkinliğini ölçmek için VZA yönteminin BCC modelini kullanmıştır. Çalışmada üç girdi (çalışanların sayısı, ödenmiş sermaye, duran varlıklar) ve üç çıktı (hisse başına pazar değeri, net satışlar, vergi sonrası net karlar) olmak üzere toplam altı değişken kullanılmıştır. Bulgular neticesinde, 12 işletmenin etkin olduğu ve ortalama etkinlik skorunun %54,7 olduğu tespit edilmiştir.

Mahadevan (2002), 1981-1996 döneminde Malezya’nın 28 imalat sanayisinin verimliliklerini veri zarflama analizi yöntemiyle hesaplamış ve analiz sonucunda imalat sanayi büyümesinin yıllık toplam faktör verimliliğinin %0,8 altında olduğunu tespit etmiştir.

Yıldız (2007) çalışmasında, 2005 yılı itibariyle İMKB’de işlem gören ve imalat sanayi alanında faaliyette bulunan 105 işletmenin etkinliklerini veri zarflama ana-

lizi yöntemiyle değerlendirmiştir. Bu çalışmada işletmelerin maliyet etkinliğinin ölçülmesi amacıyla 2 girdi (toplam aktif ve sermaye) ve 2 çıktı (net satışlar ve net karlar) değişkeni belirlenmiş hem işletme hem de sektörel bazda analiz yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda işletmelerin %70'nin etkin olduğunu ve en etkin sektörün ise kâğıt-kâğıt ürünleri sektörü olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca ölçek etkinliği incelenmiş ve buna göre işletmelerin %50'den fazlasının optimum etkin olabilmeleri için ölçek büyüklüklerini azaltmaları gerektiğine işaret edilmiştir.

Yalama ve Sayım (2008) çalışmalarında, İMKB'ye kote olan imalat sektöründeki işletmelerin VZA yöntemiyle performanslarının karşılaştırılmasını yapmışlardır. Çalışma sonucunda 2005 Aralık dönemine ilişkin 157 imalat işletmesinin ortalama etkinlik skoru %83,94 olarak bulunmuştur. Daha sonra etkin ve etkin olmayan işletmeler tespit edilmiş, etkin olmayan işletmeler için potansiyel iyileştirme oranları hesaplanmış ve önerilerde bulunulmuştur.

Saranga (2009), Hindistan'da oto yedek parça endüstrisindeki 50 firmanın verimliliğini VZA yöntemiyle incelemiştir. Buna göre, teknolojinin kullanılması verimlilikte önemli bir etki göstermezken, kısa dönemde çalışma sermayesi yönetimindeki verimliliğin, endüstride operasyonel verimliliği artırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Ata ve Yakut (2009) çalışmalarında, Türkiye'de İmalat sektöründe faaliyet gösteren firmaların etkinlik ölçümleri 1996-2006 dönemi itibariyle Veri Zarflama Analizi (VZA) yöntemi kullanılarak finansal açıdan değerlendirmişlerdir. Çalışmada dört girdi ve altı çıktı olmak üzere toplam on değişken kullanılmıştır. Analiz sonucunda 1996-2006 döneminde devamlı etkin olan sektör bulunmamaktadır. Sektörlerin etkinliklerini artırabilmeleri için sahip oldukları kaynaklarını etkin kullanmaları, disiplinli, düzenli ve doğru sonuçlar üreten çalışmalar yapmalarının gerekliliği vurgulanmıştır.

Memon ve Tahir (2011) çalışmalarında, Pakistan'da 2008-2010 dönemine ait 49 imalat şirketi için girdiye yönelik CCR ve BCC veri zarflama modellerini kullanarak etkinlik analizi yapmışlardır. Bu bağlamda 4 girdi (hammadde, personel giderleri, tesis ve makineler, satılan malın maliyeti) ve 2 çıktı değişkeni (net satışlar ve vergi sonrası kazançlar) belirlenmiş, teknik, saf teknik ve ölçek etkinlik skorları tespit edilmiştir. Analiz sonucunda şirketlerin %16'sının çalışma süresi boyunca her iki verimlilik parametresinde de (CCR ve BCC) en verimli ölçekte (MPSS) sürekli olarak çalıştıkları, şirketlerin %20'si, üç yıldan en az birinde en verimli ölçekte (MPSS) faaliyet gösterdiği ve ayrıca Pakistan'daki verimsiz şirketlerin, 2008-2010 yılları arasında, en iyi uygulama şirketlerine göre girdilerini azaltabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Tosunoğlu ve Uysal (2012) çalışmalarında, 2009 yılı itibariyle İMKB'ye kote olan ve İSO500'de bulunan yabancı sermaye payına sahip imalat sektöründeki işletmelerin etkinliklerini veri zarflama analizi yöntemiyle değerlendirmişlerdir.

Çalışmada sekiz girdi ve iki çıktı olmak üzere toplam on değişken kullanılmıştır. Analiz kapsamında 29 işletme incelenmiş ve bu işletmelerden 8'i etkin, 21'inin ise etkin olmadığı tespit edilmiştir. Sektörel bazda bakıldığında ise en etkin alt sektörün kâğıt ve kâğıt ürünleri sektörü olduğu sonucuna varılmıştır. Çalışmada ayrıca etkin olmayan işletmelerin etkin olabilmeleri için kullandıkları girdi-çıkıtı miktarlarında hangi oranlarda iyileştirme yapmaları gerektiği belirlenmeye çalışılmıştır.

Floros, Voulgaris ve Lemonakis (2014), 2003-2011 yılları arasında Yunanistan'da 13 bölgede faaliyet gösteren 3600 imalat işletmesinin etkinliğini karşılaştırmışlardır. Elde edilen sonuçlara göre 2008 ekonomik krizi 13 bölgedeki imalat sektörlerinin etkinliğini 2010'dan 2011 yılına kadar etkilemiştir. Tüm sektörlerin etkinliğinin en yüksek olduğu yıl 2003 yılı olup, 2004'ten sonra etkinliğin hızlı bir şekilde azaldığı belirlenmiştir. Çalışmada ayrıca ekonomik bir model kurulmuş ve sonuç olarak; etkinlik değerleri ile ihracat arasında negatif, firma büyüklüğü arasında pozitif bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır.

Orçun, Çimen ve Şahin (2014), İMKB 100'de bulunan 25 imalat işletmesinin 2008 ekonomik kriz öncesi ve sonrası döneme ilişkin etkinlik düzeylerini analiz etmişlerdir. Elde edilen sonuçlara göre sadece üç işletme her iki dönemde de etkin kalmayı başarmış, bununla birlikte üç işletmede kriz sürecinde etkin kalmayı başaramamıştır. Çalışmada ayrıca etkin olan işletmeler için süper etkinlik skorları hesaplanmış, kriz öncesi ve sonrası en yüksek etkinliğe sahip işletmenin TRCAS olduğu tespit edilmiştir.

Akyüz, Yıldırım ve Balaban (2015) çalışmalarında, 2012 yılı itibariyle İMKB'de işlem gören kâğıt ve kâğıt ürünleri, basım ve yayın sanayine ait 16 işletmenin etkinliklerini analiz etmişlerdir. Analiz sonucunda sektörün ortalama etkinlik skoru %60,8 bulunmuştur. HÜRRİYET, KOZA, DURAN DOĞAN ve DENTA sektör içinde kaynaklarını tam etkin kullanan ve referans olarak seçilen işletmeler olarak belirlenmiştir. Çalışmada ayrıca etkin olmayan işletmeler için gerekli iyileştirme oranları hesaplanarak gerekli önerilerde bulunulmuştur.

Özek (2015) çalışmasında, 2005-2013 yılları arasında Borsa İstanbul'da işlem gören 105 imalat işletmesinin etkinlik analizini yapmıştır. İşletmelerin etkinlikleri hem imalat sektörü bazında hem de imalat alt sektörü bazında VZA yönteminin CCR ve BCC modelleri kullanılarak ölçülmüş ve elde edilen skorlar, sektörler ve yıllar itibariyle karşılaştırılmıştır. Çalışma sonucunda imalat sektöründe faaliyet gösteren birçok işletmenin etkin olmadığı ve 2011'den sonra etkinliğin azaldığı bulgusuna ulaşılmıştır. Çalışmada ayrıca etkinlik düzeyi ile firma değeri arasındaki ilişki incelenmiş ve anlamlı bir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Osamwonyi ve Imafidon (2016), 2004-2010 yılları arasında Nijer'ya Menkul Kıymetler Borsası'nda işlem gören 58 imalat işletmesinin teknik ve ölçek etkinliğini

analiz etmişlerdir. Analiz sonucunda imalat şirketlerinin, ortalama teknik etkinlik skoru %85 ve ölçek etkinlik skoru %76 olarak bulunmuştur. Çalışma için seçilen 58 şirketten 31 şirketin üretim imkânı sınırında faaliyet gösterdiği, 27 şirketin ise faaliyet gösteremediği tespit edilmiştir. Çalışmada ölçeğe göre azalan bölgede faaliyet gösteren şirketlerin girdilerini küçültmeleri, ölçek artışının arttığı bölgelerde ise girdilerini artırmaları gerektiği önerilmiştir.

3. Veri Zarflama Analizi

Veri Zarflama Analizi (VZA), çoklu girdi ve çıktılar içeren karar verme birimlerinin göreceli etkinliğini değerlendiren bir tekniktir (Kordrostami ve Noveiri 2015:1). Bu teknik, karar verme birimlerinin çıktıları oluşturmak için mevcut kaynakları nasıl etkin bir şekilde kullanacağını belirlemesini sağlar (Keçek 2010:55).

Veri zarflama analizinde karar verme birimlerinin etkinlik ölçüleri girdi ve çıktı değişkenlerine göre belirlenmektedir. VZA ile hesaplanan etkinlik değerleri göreceli olup en yüksek etkinlik değerine sahip olan karar verme birimlerine göre karşılaştırma yapılmaktadır. Etkinliği en yüksek olan karar verme biriminin etkinlik değeri %100 olarak belirlenmekte ve diğer karar verme birimlerinin göreceli etkinlikleri %0 ile %100 arasında değişmektedir (Ramathan, 2003:26). VZA, etkin olmayan bir karar verme biriminin etkin sınıra ulaşması için girdiyi azaltma ve çıktıyı arttırma seçeneklerinden birini kullanmaktadır. Etkin sınırı girdi azaltmanın veya çıktı arttırmanın gerekli olmadığı karar birimleri oluşturmaktadır. Sonuç olarak VZA modeli, çıktıların mevcut düzeyleri korunarak girdilerin optimize edildiği (azaltıldığı) girdiye yönelik model ve girdilerin mevcut düzeylerinin korunarak çıktıların optimize edildiği (arttırıldığı) çıktıya yönelik model olmak üzere iki şekilde oluşturulabilmektedir (Özek, 2015:104).

Veri zarflama analizinde ister girdi odaklı olsun ister çıktı odaklı olsun bütün modellerin ortak yanı, hangi KVB'lerin etkinlik sınırını oluşturduklarını, böylece etkinlik sınırının oluşturulmasıyla, etkin ve etkin olmayan KVB'lerin tespit edilmesidir. Modeller arasındaki fark, kullanılan modele göre bu yüzeyin geometrisinde ortaya çıkmaktadır. Sınırın oluşturulmasıyla birlikte sınırın altında kalan etkin olmayan KVB'ler için kullanılmayan kaynaklar tanımlanabilir (Örcü ve Doğan 2015:28).

Veri zarflama analizinde yer alan temel modeller; CCR ve BCC modelleridir. Bu modeller girdi odaklı ve çıktı odaklı olmak üzere iki farklı şekilde kurulabilir. Eğer girdiler üzerinde kontrol azsa (ya da yoksa) çıktı odaklı bir model; eğer çıktılar üzerinde kontrol azsa (ya da yoksa) girdi odaklı bir model kurulmalıdır. Girdi odaklı modellerde; mevcut çıktının üretilmesi için en az girdinin kullanılmasına,

çıktı odaklı modellerde ise mevcut girdi ile en fazla çıktının üretilmesine çalışılır. Eğer, en fazla çıktının en az girdi ile üretilmesi isteniyorsa, o zaman toplamsal veya yönelimsiz modeller kullanılmaktadır (Özden 2008:170). Çalışmada girdi odaklı CCR ve BCC modelleri kullanıldığından yalnızca bu modeller anlatılacaktır.

3.1. CCR (Charnes-Cooper-Rhodes) Modeli

CCR modeli, Charnes, Cooper ve Rhodes tarafından 1978 yılında geliştirilmiş ilk VZA modelidir. Bu model, ölçüğe göre sabit getiri varsayımı altında karar verme birimlerinin toplam etkinlik skorlarını hesaplamaktadır (Behdioğlu ve Özcan 2009:305; Keçek 2010:66). Charnes ve Cooper'a göre herhangi bir karar verme biriminin etkin olabilmesi aşağıdaki şartlardan birinin sağlanması ile mümkün olmaktadır (Erpolat, 2011:71-72).

- Herhangi bir çıktının artırılabilmesi için bir veya birden çok girdinin artırılması ya da diğer çıktılardan bazılarının azaltılması gerekir.
- Herhangi bir girdinin azaltılabilmesi için çıktılardan bazılarının azaltılması ya da diğer girdilerden bazılarının artırılması gerekir.

Farrel'in önerdiği tek çıktının girdiye oranlanmasıyla elde edilen etkinlik oranını Charnes, Cooper ve Rhodes çoklu çıktılardan çoklu girdilere oranlanmasıyla genişletmişlerdir. Böylece her bir karar verme birimi için birer sanal girdi ve çıktı belirlenip bu sanal girdi ve çıktılar ile karar verme birimlerinin etkinlik değeri belirlenmektedir (Erpolat 2011:72).

Girdiye yönelik CCR modeli, çıktı seviyesini değiştirmeden en az girdi bileşiminin ne kadar olmasını araştıran bir modeldir. Bu modelde girdileri çıktılara dönüştüren n tane karar verme birimi olsun ve her bir karar verme birimi için m tane girdi kullanarak s tane çıktı ürettiği varsayalım. Buna göre herhangi bir j (j=1,2, 3, ..., n) karar biriminin etkinliği belirlenecektir. Bunun için öncelikle her bir karar biriminin sanal girdi ve çıktılar ile ağırlık değerleri aşağıdaki gibi tanımlanır (Keçek 2010:66):

$$\text{Sanal girdi} = v_1 x_{1o} + \dots + v_m x_{mo}$$

$$\text{Sanal çıktı} = u_1 x_{1s} + \dots + u_s x_{so}$$

Burada;

v_i : i. girdinin ağırlığı,

u_r : r. çıktının ağırlığı,

Buna göre etkinlik ölçüsü; Sanal çıktı / Sanal girdi olarak ifade edilebilir. Değerlendirilecek karar verme birimini o indisi ile, diğerlerini ise j indisi ile gösterilsin (Örkcü ve Doğan, 2015:29). Bu durumda o. karar biriminin etkinliği h_o ise amaç, bu değerin maksimizasyonu olmalıdır. Bu durumda amaç fonksiyonu

girdiye yönelik olarak aşağıdaki formülle gösterilebilir (Yavuz ve İşçi 2013:161; Liang vd. 2006:405).

$$\text{Max } h_o = \frac{\sum_{r=1}^s u_r y_{ro}}{\sum_{i=1}^m v_i x_{io}}$$

Kısıtlar:

$$\frac{\sum_{r=1}^s u_r y_{rj}}{\sum_{i=1}^m v_i x_{ij}} \leq 1 ; \quad j=1,2, \dots, n$$

$$u_r \geq 0 \quad ; \quad r=1,2, \dots, s$$

$$v_i \geq 0 \quad ; \quad i=1,2, \dots, m$$

Modelde bulunan notasyonların açıklaması ise;

u_r : o karar birimi tarafından r. çıktıya verilen ağırlık,

v_i : o karar birimi tarafından i. girdiye verilen ağırlık,

y_{ro} : o karar birimi tarafından üretilen r. çıktı,

x_{io} : o karar birimi tarafından kullanılan i. girdi,

y_{rj} : j. KVB tarafından üretilen r. çıktı,

x_{ij} : j. KVB tarafından kullanılan i. girdi,

şeklinde dir. Veri zarflama analizinde n tane karar verme birimi varsa n tane model oluşturulur ve her bir karar verme biriminin görece etkinliğinin ölçülebilmesi için n tane optimizasyon modelinin çözülmesi gerekir. Modellerin amaç fonksiyonu, o karar verme birimi için toplam ağırlıklandırılmış çıktılar (sanal çıktılar), toplam ağırlıklandırılmış girdilere (sanal girdilere) oranının maksimizasyonudur. Modeldeki kısıtlar, her bir KVB için sanal çıktının sanal girdiye oranının 1'i geçmemesi gerektiğini ve en iyi amaç fonksiyonu değerinin en fazla 1 olacağını gösterir (Özden 2008:171).

Yukarıdaki model kesirli programlama modeli olup hesaplama bakımından zorluklar içerir. Bu nedenle, kesirli programlama modeli daha uygun bir yapı olan doğrusal programlama modeline dönüştürülmüş ve aşağıdaki gibi gösterilmiştir (Örkcü ve Doğan 2015:29).

$$\text{Max } w_o = \sum_{r=1}^s u_r y_{ro}$$

Kısıtlar:

$$\sum_{i=1}^m v_i x_{io} = 1$$

$$\sum_{r=1}^s u_r y_{rj} - \sum_{i=1}^m v_i x_{ij} \leq 0 \quad ; \quad j=1,2, \dots, n$$

$$u_r \geq \varepsilon > 0 \quad ; \quad r=1,2, \dots, s$$

$$v_i \geq \varepsilon > 0 \quad ; \quad i=1,2, \dots, m$$

ε : Pozitif çok küçük bir değer ($\varepsilon \leq 10^{-6}$),

Bu model girdi yönelimli primal CCR modeli olup, ölçüğe göre sabit getiri varsayımı altında, görece toplam etkinliği ölçmekte ve kesirli modelle aynı en iyi çözümü vermektedir (Özden 2008:171).

Tüm doğrusal programlama modellerinde olduğu gibi veri zarflama analizi modelleri de primal ve dual olmak üzere iki farklı şekilde ifade edilebilir. Veri zarflama analizinde dual model, primal modele göre en iyi çözüme ulaşmak için hem daha az matematiksel işlem gerektirdiğinden, hem de sonuçları etkin olmayan birimlerin etkin hale getirilebilmesi için ne yapılması konusunda yol gösterici olmak gibi önemli yönetsel bilgiler sağladığından daha çok kullanılmaktadır (Erpolat 2011:74). Primal ve dual modellerin optimal çözüm değerleri birbirine eşittir. VZA'da o. KVB için girdiye yönelik dual model aşağıdaki gibi yazılabilir (Dinçer 2011:76).

Amaç fonksiyonu:

$$E_o = \min \theta - \varepsilon \left(\sum_{i=1}^m s_i^- + \sum_{r=1}^s s_r^+ \right)$$

Kısıt denklemleri:

$$\sum_{j=1}^n \lambda_j x_{ij} + s_i^- = \theta x_{io} \quad ; \quad i=1,2, \dots, m$$

$$\sum_{j=1}^n \lambda_j y_{rj} - s_r^+ = \theta y_{ro} \quad ; \quad r=1,2, \dots, s$$

$$\lambda_j, s_i^-, s_r^+ \geq 0 \quad ; \quad j=1,2, \dots, n \quad i=1,2, \dots, m \quad r=1,2, \dots, s$$

Burada,

θ : KVB₀ 'nun girdilerinin radyal olarak ne kadar azaltılabileceğini belirleyen büzülme katsayısı

λ_j : Girdiye yönelik modeller için j. KVB'nin aldığı yoğunluk değeri (o. KVB'nin referans kümesinin alacağı değer)

s_i^- : KVB₀ 'nun i. girdisine ait aylak(atıl) girdi değeri

s_r^+ : KVB₀ 'nun r. çıktısına ait aylak(atıl) çıktı değeri

Veri zarflama analizinde KVB₀ 'nun girdiye yönelik CCR etkinliği, primal modelde $\sum_{r=1}^s u_r y_{ro}$ amaç fonksiyonu değeri 1'e eşitse KVB₀ etkindir, diğer durumlarda KVB₀ etkin değildir. Dual modelde; $\theta = 1$ ve $s_i^-, s_r^+ = 0$ için KVB₀ etkindir. Diğer durumlar için etkin değildir ve $0 < \theta < 1$ 'dir (Dinçer 2011:77).

$\theta < 1$ olduğunda etkin olmayan karar verme birimi, KVB₀ ve referans kümesi R₀ olsun. Böyle bir KVB₀ 'nun etkin olabilmesi için R₀ kümesinde bulunan karar verme birimlerin girdi ve çıktı miktarlarının doğrusal kombinasyonları yardımıyla kuramsal bir karar verme birimi tanımlanır. Bu kuramsal karar verme biriminin girdi ve çıktıları, aylak değişkenler yardımıyla;

$$x_{io}^* = \theta x_{io} - s_i^- \quad ; \quad i= 1,2, \dots, m$$

$$y_{ro}^* = y_{ro} + s_r^+ \quad ; \quad r= 1,2, \dots, s$$

elde edilir. R₀ 'da bulunan etkin karar verme birimleri, etkin olmayan KVB₀ için örnek teşkil etmektedir. Daha açık bir ifadeyle etkin olmayan KVB₀ 'nun referans kümesindeki gibi karar verme birimleri gibi etkin hale gelebilmesi için kuramsal KVB'nin girdi ve çıktı düzeylerini hedeflemesi gerekir. Hedeflenen bu girdi ve çıktı düzeylerine ulaşmak için etkin olmayan KVB₀ 'nun her bir girdisini $([1-\theta]x_{io} + s_i^-)$ kadar azaltmak ve her bir çıktısını (s_r^+) kadar arttırmak şartı ile etkin hale gelebilir (Özden 2008:172-173; Dinçer 2011:77-78).

Burada etkin olmayan karar verme birimleri için girdi ve çıktı değişkenlerine ilişkin yapılacak potansiyel iyileştirmeler aşağıdaki formülle hesaplanabilir (Babacan, Kartal ve Bircan 2007:103).

$$P.İ (\%) = \frac{Hedef - Gerçekleşen}{Gerçekleşen} * 100$$

P.İ oranı, etkin olmayan KVB'nin etkin olabilmesi için yapılması gereken iyileştirmenin nasıl ve ne oranda olması gerektiğini ifade eden bir orandır. Bu

oranın sonucu negatif, pozitif ve sıfır olabilir (Erpolat, 2011:77). Buna göre, etkin olmayan bir KVB'nin etkin duruma gelebilmesi için, P.İ yüzdesi negatif çıkan değişken değeri P.İ oranında azaltılmalı, pozitif çıkan değişken değeri P.İ oranında arttırılmalıdır. Eğer P.İ değeri sıfır ise herhangi bir iyileştirme yapmaya gerek yoktur (Özden 2008:173).

3.2. BCC (Banker-Charnes-Cooper) Modeli

1984 yılında Banker, Charnes ve Cooper tarafından geliştirilen bu model ölçüğe göre değişken getiri varsayımı altında karar verme birimlerinin etkinliğini ölçmektedir. Banker, Farrell'in tanımladığı ve CCR modeliyle bulunan teknik etkinliğin, ölçek etkinliğiyle karıştığı belirlenmiş, teknik etkinliğin saf teknik etkinlik ve ölçek etkinliği olarak ayrılması gerektiğini göstermiştir (Örkcü ve Doğan 2015:29). Saf teknik etkinlik skorunun elde edildiği BCC modelinin CCR modelinde olduğu gibi hem girdi hem de çıktı odaklı modelleri bulunmaktadır. Çalışmada girdi odaklı BCC modeli kullanıldığından dolayı bu modelin amacı, girdileri minimize etmektir. Girdi odaklı CCR modeline konvekslik kısıtının eklenmesiyle girdi odaklı BCC modeli elde edilmektedir. Girdiye yönelik BCC modeline ait kesirli, doğrusal ve dual (zarflama) modeller Tablo 1'de verilmiştir (Budak 2011:100).

Tablo 1: Girdi Odaklı BCC Modelleri

Girdi Odaklı BCC Kesirli Model	Girdi Odaklı BCC Doğrusal Model	Girdi Odaklı BCC Dual Model
$E_o = \max \frac{\sum_{r=1}^s u_r y_{ro} - u_o}{\sum_{i=1}^m v_i x_{io}}$ $\frac{\sum_{r=1}^s u_r y_{rj} - u_o}{\sum_{i=1}^m v_i x_{ij}} \leq 1$ $u_r \geq \varepsilon \quad \varepsilon \geq 0$ $u_o: \text{serbest}$	$E_o = \max \sum_{r=1}^s u_r y_{ro} - u_o$ $\sum_{i=1}^m v_i x_{io} = 1$ $\sum_{r=1}^s u_r y_{rj} - u_o \leq \sum_{i=1}^m v_i x_{ij}$ $u_r \geq \varepsilon, v_i \geq \varepsilon$ $u_o: \text{serbest}$	$E_o = \text{min} \theta - \varepsilon \left(\sum_{i=1}^m s_i^- + \sum_{r=1}^s s_r^+ \right)$ $\sum_{j=1}^n x_j \lambda_j - \theta x_o + s_i^- = 0$ $\sum_{j=1}^n y_j \lambda_j - y_{ro} - s_r^+ = 0$ $\sum_{j=1}^n \lambda_j = 1$ $\lambda_j \geq 0, s_i^- \geq 0, s_r^+ \geq 0$

Girdi odaklı CCR ile BCC modelleri arasındaki fark, $\sum_{j=1}^n \lambda_j = 1$ dışbükeylik kısıtı ve modelde bulunan serbest işaretli değişken olarak tanımlanan u_o 'dan kaynaklanmaktadır. Konvekslik kısıtı ve serbest işaretli değişken ile etkin üretim sınırı doğrusal yapıdan konveks yapıya dönüşmektedir. Girdi odaklı BCC modelinde; u_o değişkeninin negatif değer alması o. karar verme biriminin ölçüğe göre artan,

pozitif değer alması ölçeğe göre azalan ve sıfır değeri alması ise ölçeğe göre sabit getirili olduğunu göstermektedir (Dinçer 2011:83).

Girdi odaklı BCC doğrusal modelin çözümünde; $E_0=1$ ise KVB_0 etkindir. Aksi takdirde KVB_0 etkin değildir. Dual modelin çözümünde; $\theta=1$ ve $s_i^-, s_r^+=0$ ise KVB_0 etkindir. Diğer şartlarda KVB_0 etkin değildir. Etkin olmayan KVB_0 'nun etkin olabilmesi için girdiye yönelik CCR modelindeki gibi dual model kısıtları kullanılır ve aynı sonuçlar elde edilir (Dinçer 2011:83).

4. BIST 100'de İşlem Gören İmalat İşletmelerine VZA'nın Uygulanması

4.1. Amaç, Yöntem ve Kullanılan Değişkenler

Çalışmada, Borsa İstanbul 100 endeksinde (2016 itibarıyla) işlem gören 39 imalat işletmesinin 2012, 2013 ve 2014 yıllarına ait etkinlik değerlerinin hesaplanması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda; 39 firmaya ait 3 yıllık verilerden hareketle, VZA yöntemiyle girdiye yönelik CCR ve BCC modelleri kullanılarak etkinlik analizi yapılmıştır. Analizler excel tabanında çalışan “**Frontier Analyst Professional**” paket programı yardımıyla yapılmıştır. Analizde kullanılan girdi ve çıktı değişkenleri Tablo 2’de verilmiştir. Girdi değişkenlerinin seçiminde sektör özellikleri dikkate alınmış ve çıktı değişkenlerin belirlenmesinde ise işletmelerin temel amacı olan karlılık oranları göz önüne alınmıştır.

Tablo 2: Analizde Kullanılan Girdi ve Çıktı Değişkenleri

	Değişkenin Adı	Değişkenin Kısaltması	Değişkenin Açıklaması
Girdi Değişkenleri			
1	Cari Oran	G1	Dönen varlıklar, kısa vadeli yabancı kaynaklara bölünmüştür.
2	Alacak Devir Hızı	G2	Net satışlar, ortalama ticari alacaklara bölünmüştür.
3	Stok Devir Hızı	G3	Satışların maliyeti, ortalama stoklara bölünmüştür.
4	Finansal Kaldıraç Oranı	G4	Toplam borçlar, toplam aktiflere bölünmüştür
5	Duran Varlıklar / Devamlı Sermaye	G5	Duran varlıklar, öz sermaye ile uzun vadeli yabancı kaynaklar toplamına bölünmüştür.
Çıktı Değişkenleri			
1	Net Kar Marjı	Ç1	Net kar, net satışlara bölünmüştür.
2	Özsermaye Kar Marjı	Ç2	Net kar, öz sermayeye bölünmüştür.
3	Aktif Kar Marjı	Ç3	Net kar, toplam aktiflere bölünmüştür.

İşletmelerin finansal tablolarından elde edilen değişkenlerden negatif değer alanlar için VZA'nın değişkenlere ilişkin pozitif olma varsayımından hareketle aşağıdaki normalleştirme formülü ile pozitif değerlere dönüştürülmüştür (Budak 2011:101, 102).

$$\frac{Y_{rj} - Y_{j\min}}{Y_{j\max} - Y_{j\min}}$$

Formüldeki;

Y_{rj} : j. karar verme birimine ait r. çıktı değeri,

$Y_{j\min}$: En küçük r değeri,

$Y_{j\max}$: En büyük r değeri,

VZA'da karar verme birimlerine ait etkinlik skorlarının anlamlı ve güvenilir olması önem arz etmektedir. Bu bakımdan araştırmanın güvenilirliği açısından KVB sayısı ile değişken sayısı arasındaki ilişki önemli olmaktadır. Bu konuda literatürde farklı görüşler yer almaktadır. KVB sayısı N, girdi sayısı m ve çıktı sayısı s ile gösterilirse,

1. $N \geq (m+s+1)$ (Bousofiane vd. 1991:3)
2. $N \geq 2(m+s)$ (Akyüz vd. 2015:31)
3. $N \geq 3(m+s)$ (Vassiloglu ve Giokas 1990:592)

şeklinde formülize edilebilir.

Analiz için belirlenen KVB'lerin sayısı ile değişkenler arasındaki ilişki bu üç görüş içinde sağlanmaktadır. Burada, $N=39$, $m=5$ ve $s=3$ olmak üzere, $39 > 3(5+3)$ ise $39 > 24$ olup bu üç şartta sağlanmaktadır.

4.2. Bulgular

Çalışmada öncelikle değişkenler arasında korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Buna göre değişkenler arasında korelasyon değerleri çok yüksek olmadığı gözlenmiştir. Daha sonra işletmelere ait veriler yıl bazında (2012-2014) analiz edilmiştir. Analizle işletmelerin CCR, BCC ve ölçek etkinlik skorları belirlenmiş ve değerlendirmeler yapılmıştır.

İşletmelerin 2012, 2013 ve 2014 yıllarına ait girdiye yönelik CCR modeline göre etkinlik skorları Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3: İşletmelerin CCR Girdi Yönelimli Etkinlik Skorları (%)

İşletmenin Borsa Kodu	2012	2013	2014
ADEL	100,00	100,00	100,00
AEFES	100,00	100,00	42,78
AFYON	100,00	100,00	100,00
AKSA	100,00	81,09	100,00
ALKIM	81,01	72,05	82,69
ANACM	100,00	100,00	100,00
ARCLK	85,01	92,37	98,09
AYGAZ	100,00	100,00	100,00
BAGFS	82,35	100,00	100,00
BRISA	100,00	100,00	100,00
BRSAN	88,12	73,36	91,79
CCOLA	66,86	73,85	69,42
CIMSA	100,00	100,00	100,00
DEVA	100,00	100,00	100,00
EGEEN	100,00	100,00	100,00
EREGL	78,77	72,15	97,05
FROTO	100,00	100,00	100,00
GOLTS	72,92	76,18	100,00
GOODY	78,95	100,00	76,35
GUBRF	100,00	96,15	100,00
IZMDC	100,00	7,19	100,00
KARNS	31,66	46,57	5,27
KARTN	100,00	100,00	100,00
KONYA	100,00	82,83	100,00
KORDS	74,77	73,77	86,24
KRDMD	97,82	74,54	100,00
OTKAR	100,00	100,00	100,00
PARSN	100,00	85,38	100,00
PETKM	87,65	96,12	63,08
SODA	100,00	69,31	100,00
TATGD	67,81	62,24	100,00
TMSN	100,00	100,00	97,76
TOASO	91,55	100,00	100,00
TRKCM	100,00	69,60	100,00
TTRAK	100,00	100,00	95,51
TUPRS	100,00	100,00	100,00
ULKER	100,00	100,00	66,54
VESBE	80,86	96,67	78,85
VESTL	60,27	40,07	86,29
ORTALAMA	90,42	85,68	90,71

Tablo 3'te görüldüğü gibi 2012-2014 yıllarına ait CCR girdi yönelimli analiz sonucunda etkinlik skoru %100 olan işletmeler etkindir. Buna göre 2012 yılında 23 işletmenin etkin bulunduğu ve tüm işletmelerin 2012 yılına ait ortalama etkinlik skorunun %90,42 olduğu, 2013 yılında 19 işletmenin etkin bulunduğu ve tüm işletmelerin 2013 yılına ait ortalama etkinlik skorunun %85,68 olduğu, 2014 yılında 24 işletmenin etkin bulunduğu ve tüm işletmelerin 2014 yılına ait ortalama etkinlik skorunun %90,71 olduğu görülmektedir. Bu işletmelerin üç yıllık ortalama etkinlik skoru %88,94 olarak bulunmuştur. İşletmelerin ortalama etkinlik skorlarının 2012 ile 2014 yıllarında hemen hemen yatay seyir izlediği, 2013 yılında ise düştüğü görülmektedir. Dolayısıyla 2012 ve 2014 yılında etkin olan firma sayılarının birbirine yakın olduğu, 2013 yılında ise etkin olan firma sayısının azaldığı gözükmektedir.

Ayrıca Tablo 3'teki sonuçlara bakıldığında, her üç yılda da etkin olan firmaların ADEL, AFYON, ANACM, AYGAZ, BRISA, CIMSA, DEVA, EGEEN, FROTO, KARTN, OTKAR, TUPRAS olduğu, bunun yan sıra ALKIM, ARCLK, BRSAN, CCOLA, EREGLI, KARSN, KORDS, PETKM, VESBE ve VESTL firmalarının ise tüm yıllar boyunca etkin olmadığı görülmektedir.

İşletmelerin 2012, 2013 ve 2014 yıllarına ait girdiye yönelik BCC modeline göre etkinlik skorları Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4: İşletmelerin BCC Girdi Yönelimli Etkinlik Skorları (%)

İşletmenin Borsa Kodu	2012	2013	2014
ADEL	100,00	100,00	100,00
AEFES	100,00	100,00	80,03
AFYON	100,00	100,00	100,00
AKSA	100,00	100,00	100,00
ALKIM	93,53	100,00	100,00
ANACM	100,00	100,00	100,00
ARCLK	100,00	100,00	100,00
AYGAZ	100,00	100,00	100,00
BAGFS	96,91	100,00	100,00
BRISA	100,00	100,00	100,00
BRSAN	100,00	100,00	100,00
CCOLA	73,54	95,01	86,71
CIMSA	100,00	100,00	100,00
DEVA	100,00	100,00	100,00
EGEEN	100,00	100,00	100,00
EREGL	100,00	95,45	98,51
FROTO	100,00	100,00	100,00

GOLTS	92,76	95,50	100,00
GOODY	100,00	100,00	100,00
GUBRF	100,00	100,00	100,00
IZMDC	100,00	100,00	100,00
KARSN	100,00	84,49	100,00
KARTN	100,00	100,00	100,00
KONYA	100,00	100,00	100,00
KORDS	100,00	100,00	99,98
KRDMD	100,00	100,00	100,00
OTKAR	100,00	100,00	100,00
PARSN	100,00	100,00	100,00
PETKM	100,00	100,00	100,00
SODA	100,00	93,80	100,00
TATGD	100,00	100,00	100,00
TMSN	100,00	100,00	100,00
TOASO	99,16	100,00	100,00
TRKCM	100,00	100,00	100,00
TTRAK	100,00	100,00	99,23
TUPRS	100,00	100,00	100,00
ULKER	100,00	100,00	100,00
VESBE	100,00	100,00	100,00
VESTL	100,00	100,00	100,00
ORTALAMA	98,87	99,08	99,09

Tablo 4'te görüldüğü gibi 2012-2014 yıllarına ait BCC girdi yönelimli analiz sonucunda etkinlik skoru %100 olan işletmeler etkindir. Buna göre 2012, 2013 ve 2014 yıllarında 34 işletmenin etkin bulunduğu ve yıllara göre sırasıyla ortalama etkinlik skorlarının %98,87, %99,08 ve %99,09 olduğu görülmektedir. Buna göre tüm işletmelerin bu üç yıl için ortalama etkinlik skoru %99,01 olarak bulunmuştur. İşletmelerin ortalama etkinlik skorlarının her üç yılda da hemen hemen yatay seyir izlediği gözükmemektedir.

Ayrıca Tablo 4'teki sonuçlara bakıldığında, her üç yılda da etkin olmayan tek işletmenin CCOLA olduğu, AEFES, ALKIM, BAGFS, EREGL, GOLTS, KARSN, KORDS, SODA, TOASO ve TTRAK'ın ise en az bir yıl etkin olduğu görülmektedir.

Genel olarak Tablo 3 ve Tablo 4 incelendiğinde; CCR modeliyle elde edilen etkinlik skorlarının, BCC modeliyle elde edilen etkinlik skorlarından daha düşük olduğu görülmektedir. Başka bir ifadeyle; BCC modeliyle elde edilen etkinlik skor-

ları, CCR modeliyle elde edilen etkinlik skorlarından daha yüksektir. Buna göre, BCC modelinin CCR modeline göre daha esnek yapıda olduğunu söyleyebiliriz.

İşletmelerin 2012, 2013 ve 2014 yıllarına ait ölçek etkinlik skorları Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5: İşletmelerin CCR/BCC Girdi Yönelimli Ölçek Etkinlik Skorları (%)

İşletmenin Borsa Kodu	2012	2013	2014
ADEL	100,00	100,00	100,00
AEFES	100,00	100,00	53,45
AFYON	100,00	100,00	100,00
AKSA	100,00	81,09	100,00
ALKIM	86,61	72,05	82,69
ANACM	100,00	100,00	100,00
ARCLK	85,01	92,37	98,09
AYGAZ	100,00	100,00	100,00
BAGFS	84,98	100,00	100,00
BRISA	100,00	100,00	100,00
BRSAN	88,12	73,36	91,79
CCOLA	90,92	77,73	80,06
CIMSA	100,00	100,00	100,00
DEVA	100,00	100,00	100,00
EGEEN	100,00	100,00	100,00
EREGL	78,77	75,59	98,52
FROTO	100,00	100,00	100,00
GOLTS	78,61	79,77	100,00
GOODY	78,95	100,00	76,35
GUBRF	100,00	96,15	100,00
IZMDC	100,00	7,19	100,00
KARSN	31,66	55,12	5,27
KARTN	100,00	100,00	100,00
KONYA	100,00	82,83	100,00
KORDS	74,77	73,77	86,26
KRDMD	97,82	74,54	100,00
OTKAR	100,00	100,00	100,00
PARSN	100,00	85,38	100,00
PETKM	87,65	96,12	63,08
SODA	100,00	73,89	100,00
TATGD	67,81	62,24	100,00

TMSN	100,00	100,00	97,76
TOASO	92,33	100,00	100,00
TRKCM	100,00	69,60	100,00
TTRAK	100,00	100,00	96,25
TUPRS	100,00	100,00	100,00
ULKER	100,00	100,00	66,54
VESBE	80,86	96,67	78,85
VESTL	60,27	40,07	86,29
ORTALAMA	91,41	86,30	91,31

Ölçek etkinlik skoru, girdi yönelimli CCR etkinlik skorunun BCC etkinlik skoruna oranlanmasıyla bulunmaktadır. Bundan dolayı her iki etkinliğe dayanan bir fonksiyon olmaktadır. Ölçek etkinliğini aşağıdaki gibi gösterebiliriz.

$$\text{Ölçek Etkinliği } i = \frac{\text{CCR Etkinlik Skoru}}{\text{BCC Etkinlik Skoru}}$$

Ölçek etkinliği veya etkinsizliği, operasyonel problemlerin yanı sıra dışsal etkenler nedeniyle işletmelerin tercih ettikleri ölçek büyüklüğünden kaynaklanmaktadır. Bu etkinliğin elde edilmesi ile toplam etkinsizliğin ne kadarının teknik etkinsizlikten ne kadarının ölçek etkinsizlikten (1-Görece ölçek etkinliği) kaynaklandığı kolayca tespit edilebilir (Erpolat 2011:167; Özden 2008:180). 2012-2014 yıllarına ait girdi yönelimli olarak hesaplanan ölçek etkinlik değerleri Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5'e göre analize tabi tutulan 39 işletmeden 2012 yılı için 23'ünün etkin geriye kalan 16'sının etkin olmadığı, 2013 yılı için 19'unun etkin geriye kalan 20'sinin etkin olmadığı, 2014 yılı için 24'ünün etkin geriye kalan 15'nin ise etkin olmadığı tespit edilmiştir. 2012-2014 dönemi boyunca her üç yılda da etkin olan 12 işletmenin ADEL, AFYON, ANACM, AYGAZ, BRISA, CIMSA, DEVA, EGE-EN, FROTO, KARTN, OTKAR, TUPRS ve etkin olmayan 8 işletmenin ALKIM, ARCLK, BRSAN, CCOLA, EREGL, KARSN, KORDS, PETKM, VESBE ve VESTL olduğu görülmektedir. Yıllar itibariyle en yüksek ölçek etkinlik ortalamasına 2012 yılında ulaştığı, 2013 yılında düşüş gösterdiği ve 2014 yılında ise tekrar yükseldiği gözükmektedir.

Uygulamada 2012-2014 döneminden 2014 yılı için girdi yönelimli CCR ve BCC modelleri sonucunda etkin olmayan işletmelerin etkin hale gelebilmeleri için girdi ve çıktı değişkenlerinde yapmaları gereken potansiyel iyileştirmeler ve belirlenen referans kümeleri sırasıyla Tablo 6 ve Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 6: Girdi Yönelimli CCR Modeli Sonucu Etkin Olmayan İşletmelerin 2014 Yılı İçin Potansiyel İyileştirme Oranları ve Referans Kümeleri

İşletmeler	Değişkenler	Gerçekleşen	Hedeflenen	Potansiyel İyileştirme (%)	Referans Kümesi	
AEFES	Girdiler	G1	1,78	0,76	-57,22	CIMSA, KARTN, KRDMD, TATGD
		G2	10,23	2,43	-76,28	
		G3	5,47	2,34	-57,22	
		G4	0,41	0,18	-57,22	
		G5	1,17	0,39	-67,04	
	Çıktılar	Ç1	0,2	0,2	0	
		Ç2	0,27	0,27	0	
		Ç3	0,06	0,11	75,59	
ALKIM	Girdiler	G1	2,88	2,38	-17,31	CIMSA, EGEEN, KARTN, SODA, TATGD
		G2	4,51	3,73	-17,31	
		G3	4,9	3,8	-22,48	
		G4	0,21	0,17	-17,31	
		G5	0,66	0,41	-37,21	
	Çıktılar	Ç1	0,33	0,33	0	
		Ç2	0,45	0,47	3,37	
		Ç3	0,17	0,23	34,9	
ARCLK	Girdiler	G1	1,91	1,87	-2,07	BRISA, DEVA, EGEEN, TATGD
		G2	2,9	2,84	-1,91	
		G3	4,15	2,66	-35,97	
		G4	0,65	0,42	-35,2	
		G5	0,5	0,49	-1,91	
	Çıktılar	Ç1	0,3	0,3	0	
		Ç2	0,48	0,48	0	
		Ç3	0,14	0,18	31,18	
BRSAN	Girdiler	G1	1,02	0,94	-8,21	IZMDC, KARTN, KRDMD, OTKAR
		G2	7,77	5,17	-33,51	
		G3	3,45	3,17	-8,21	
		G4	0,63	0,4	-36,89	
		G5	0,99	0,76	-23,38	
	Çıktılar	Ç1	0,27	0,27	0	
		Ç2	0,37	0,38	1,91	
		Ç3	0,1	0,12	17,43	
CCOLA	Girdiler	G1	1,56	1,08	-30,58	CIMSA, KRDMD, TATGD, TUPRS
		G2	14,86	7,92	-46,69	
		G3	7,34	4,36	-40,56	
		G4	0,53	0,37	-30,58	
		G5	0,92	0,64	-30,58	
	Çıktılar	Ç1	0,3	0,3	0	
		Ç2	0,44	0,44	0	
		Ç3	0,13	0,16	20,64	

EREGL	Girdiler	G1	2,37	2,24	-5,63	ADEL, DEVA, EGEEN, PARSN, TATGD
		G2	6,63	6,43	-2,95	
		G3	2,72	2,64	-2,95	
		G4	0,35	0,34	-2,95	
		G5	0,68	0,65	-4,57	
	Çıktılar	Ç1	0,39	0,39	0	
		Ç2	0,5	0,52	3,2	
		Ç3	0,19	0,21	9,71	
GOODY	Girdiler	G1	2,38	1,82	-23,65	AFYON, EGEEN, KARTN, TATGD
		G2	6,1	3,4	-44,24	
		G3	6,16	3,16	-48,75	
		G4	0,32	0,21	-32,94	
		G5	0,46	0,35	-23,65	
	Çıktılar	Ç1	0,29	0,29	0	
		Ç2	0,45	0,45	0	
		Ç3	0,17	0,21	20,98	
KARSN	Girdiler	G1	1,62	0,09	-94,73	EGEEN, TATGD
		G2	2,29	0,12	-94,73	
		G3	3,48	0,11	-96,86	
		G4	0,79	0,01	-98,7	
		G5	0,84	0,01	-98,82	
	Çıktılar	Ç1	0,01	0,0125	25,21	
		Ç2	0,01	0,02	113,24	
		Ç3	0,01	0,01	0	
KORDS	Girdiler	G1	1,32	1,14	-13,76	ADEL, GUBRE, KARTN, KRDMD, TATGD
		G2	5,85	4,94	-15,59	
		G3	3,29	2,84	-13,76	
		G4	0,45	0,34	-24,32	
		G5	0,98	0,68	-30,4	
	Çıktılar	Ç1	0,3	0,3	0	
		Ç2	0,43	0,43	0	
		Ç3	0,13	0,15	13,85	
PETKM	Girdiler	G1	1,56	0,98	-36,92	KARTN, KRDMD, TATGD, TOASO
		G2	6,5	4,1	-36,92	
		G3	9,03	3,41	-62,21	
		G4	0,42	0,26	-36,94	
		G5	0,78	0,49	-36,92	
	Çıktılar	Ç1	0,25	0,25	0	
		Ç2	0,34	0,37	8,93	
		Ç3	0,09	0,14	51,86	
TMSN	Girdiler	G1	2,45	2,4	-2,24	EGEEN, KARTN, TATGD
		G2	6,6	4,23	-35,91	
		G3	4,06	3,1	-23,52	
		G4	0,28	0,15	-45,29	
		G5	0,46	0,45	-2,24	
	Çıktılar	Ç1	0,3	0,31	4,85	
		Ç2	0,44	0,44	0	
		Ç3	0,16	0,22	36,78	

TTRAK	Girdiler	G1	1,79	1,71	-4,48	OTKAR, TATGD
		G2	6,61	3,9	-41,05	
		G3	5,26	3,51	-33,26	
		G4	0,63	0,51	-18,56	
		G5	0,51	0,49	-4,48	
	Çıktılar	Ç1	0,35	0,39	10,65	
		Ç2	0,71	0,71	0	
		Ç3	0,23	0,27	18,47	
ULKER	Girdiler	G1	3,1	2,06	-33,46	EGEEN, GOLTS, TATGD
		G2	4,62	3,07	-33,46	
		G3	11,12	2,91	-73,84	
		G4	0,61	0,29	-52,21	
		G5	0,47	0,31	-33,46	
	Çıktılar	Ç1	0,32	0,32	0	
		Ç2	0,53	0,53	0,34	
		Ç3	0,16	0,24	47,9	
VESBE	Girdiler	G1	1,76	1,39	-21,15	CIMSA, OTKAR, TATGD
		G2	3,9	3,07	-21,15	
		G3	7,35	2,96	-59,72	
		G4	0,57	0,34	-40,48	
		G5	0,45	0,35	-22,31	
	Çıktılar	Ç1	0,31	0,31	0	
		Ç2	0,54	0,54	0	
		Ç3	0,17	0,22	29,65	
VESTL	Girdiler	G1	1,06	0,91	-13,71	KARTN, OTKAR
		G2	4,36	3,76	-13,71	
		G3	4,14	2,84	-31,32	
		G4	0,81	0,49	-39,95	
		G5	0,91	0,75	-17,65	
	Çıktılar	Ç1	0,26	0,26	0	
		Ç2	0,41	0,45	10,37	
		Ç3	0,1	0,12	20,72	

Tablo 6’da görüldüğü gibi, girdi yönelimli CCR modeline göre 2014 yılında etkin olmayan işletmelerin etkin hale gelebilmeleri için girdi ve çıktı değişkenlerinin potansiyel iyileştirme yüzdeleri ve referans almaları gereken işletmeler belirtilmiştir. Burada etkin olmayan işletmeler için girdi ve çıktı değişkenlerinin potansiyel iyileştirme değerleri ile ilgili açıklamalar birbirine benzediğinden dolayı; sadece, en düşük etkinlik değerine sahip olan KARSN (%5,27) firmasının etkinsizliğine neden olan değişkenlerin, potansiyel iyileştirme değerleri açıklanacaktır.

KARSN işletmesinin referans kümesindeki işletmelere göre toplam etkinsizliği; Cari Oran, Alacak Devir Hızı, Stok Devir Hızı, Finansal Kaldıraç Oranı, Duran Varlıklar / Devamlı Sermaye oranı girdi değişkenlerinin fazlalığı ile Net Kar Marjı ve Özsermaye Kar Marjının eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Buna göre KARSN firması Cari Oran ve Alacak Devir Hızını %94,73; Stok Devir Hızını %96,86; Finansal Kaldıraç Oranını %98,70; Duran Varlıklar / Devamlı Sermaye oranını %98,82 azaltır-

sa ve Net Kar Marjı'nı %25,21; Özsermaye Kar Marjını da %113,24 artırır, aynen referans kümesindeki EGEEN, TATGD işletmeleri gibi etkin hale gelecektir.

Tablo 7: Girdi Yönelimli BCC Modeli Sonucu Etkin Olmayan İşletmelerin 2014 Yılı İçin Potansiyel İyileştirme Oranları ve Referans Kümeleri

İşletmeler	Değişkenler	Gerçekleşen	Hedeflenen	Potansiyel İyileştirme (%)	Referans Kümesi	
AEFES	Girdiler	G1	1,78	1,42	-19,97	BRSAN, KARSN, KARTN, PARSN
		G2	10,23	5,92	-42,12	
		G3	5,47	3,89	-28,88	
		G4	0,41	0,33	-19,97	
		G5	1,17	0,94	-19,97	
	Çıktılar	Ç1	0,2	0,3	52,31	
		Ç2	0,27	0,35	29,7	
Ç3		0,06	0,13	108,34		
CCOLA	Girdiler	G1	1,56	1,35	-13,29	ADEL, AKSA, BRSAN, KARTN
		G2	14,86	6,49	-56,34	
		G3	7,34	5,08	-30,75	
		G4	0,53	0,46	-13,29	
		G5	0,92	0,8	-13,29	
	Çıktılar	Ç1	0,3	0,33	10,41	
		Ç2	0,44	0,46	5,09	
Ç3		0,13	0,16	20,51		
EREGL	Girdiler	G1	2,37	2,24	-5,49	ADEL, DEVA, EGEEN, KARTN, KONYA, PARSN
		G2	6,63	6,53	-1,49	
		G3	2,72	2,68	-1,49	
		G4	0,35	0,34	-1,49	
		G5	0,68	0,67	-1,49	
	Çıktılar	Ç1	0,39	0,39	0,22	
		Ç2	0,5	0,51	2,45	
Ç3		0,19	0,21	8,06		
KORDS	Girdiler	G1	1,32	1,32	-0,02	ADEL, BRSAN, DEVA, GUBRF, KARTN, OTKAR
		G2	5,85	5,85	-0,02	
		G3	3,29	3,29	-0,02	
		G4	0,45	0,43	-4,6	
		G5	0,98	0,91	-7,55	
	Çıktılar	Ç1	0,3	0,32	5,87	
		Ç2	0,43	0,43	0	
Ç3		0,13	0,13	3,28		
TTRAK	Girdiler	G1	1,79	1,78	-0,77	OTKAR, TATGD, VESBE
		G2	6,61	4,05	-38,78	
		G3	5,26	4,25	-19,17	
		G4	0,63	0,55	-13,37	
		G5	0,51	0,51	-0,77	
	Çıktılar	Ç1	0,35	0,39	11,2	
		Ç2	0,71	0,71	0	
Ç3		0,23	0,27	15,38		

Tablo 7’de görüldüğü gibi, girdi yönelimli BCC modeline göre 2014 yılında etkin olmayan işletmelerin etkin hale gelebilmeleri için potansiyel iyileştirme yüzdeleri ve referans kümeleri verilmiştir. Tablo 4’te görüldüğü gibi, en düşük etkinlik değerine sahip olan AEFES (%80,03) etkisizliğine sebep olan girdi ve çıktı değişkenlerine ait potansiyel iyileştirme değerleri açıklanacaktır.

AEFES işletmesinin referans kümesindeki işletmelere göre toplam etkinsizliği; Cari Oran, Alacak Devir Hızı, Stok Devir Hızı, Finansal Kaldıraç Oranı, Duran Varlıklar / Devamlı Sermaye oranı girdi değişkenlerinin fazlalığı ile Net Kar Marjı, Özsermaye Kar Marjı, Aktif Kar Marjının eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Buna göre; AEFES firması Cari Oranı %19,97; Alacak Devir Hızını %42,12; Stok Devir Hızını %28,88; Finansal Kaldıraç Oranı ve Duran Varlıklar / Devamlı Sermaye oranını %19,97 azaltırsa ve Net Kar Marjı’nı %52,31; Özsermaye Kar Marjını %29,70; Aktif Kar Marjını da %108,34 artırır, aynen referans kümesindeki BRSAN, KARSN, KARTN, PARSN işletmeleri gibi etkin hale gelecektir. Diğer etkin olmayan işletmeler için de hesaplamalar aynı şekilde yapılabilir.

5. Sonuç

Günümüzde yoğun rekabet ortamı içinde gerek ulusal ve gerekse uluslararası düzeyde faaliyet gösteren işletmelerin hayatlarını sürdürmeleri ve başarılı olabilmeleri için etkinlik ölçümü büyük önem taşımaktadır. İşletmelerin etkinliklerinin ölçülmesinde kullanılan yöntemlerden biri de Veri Zarflama Analizi ’dir. VZA, birden çok girdi ve çıktı değişkenini bir arada kullanabilmesi ve herhangi bir analitik forma ihtiyaç duymadan işlem yapılabilmesi bakımından tercih edilen bir yöntem olmaktadır.

Bu çalışmada VZA yöntemi, BIST 100’de işlem gören imalat işletmelerinin etkinliklerinin ölçülmesi amacıyla kullanılmıştır. Bu amaçla 2012-2014 yılları arasında 39 işletmenin cari oran, alacak devir hızı, stok devir hızı, finansal kaldıraç oranı ve duran varlıklar/ devamlı sermaye oranından oluşan girdileri net kâr marjı, özsermaye kâr marjı ve aktif kâr marjından oluşan çıktılara dayalı olarak girdi yönlü CCR ve BCC modelleri ile etkinlik değerleri hesaplanmış ve ölçek etkinliği bulunmuştur. Bu üç yıl için ortalama etkinlik değerleri tespit edilmiş ve gerekli değerlendirmeler yapılmıştır. Ayrıca 2014 yılında etkin olmayan işletmelerin etkin hale gelebilmeleri için potansiyel iyileştirme oranları ve referans kümeleri belirlenmiş ve gerekli önerilerde bulunulmuştur.

Analizler sonucunda öncelikle, 2012, 2013 ve 2014 yıllarına ait girdi yönelimli CCR ve BCC modellerine göre etkinlik değerleri ve Tablo 4 ve Tablo 5’de verilmiştir. Bu tablolarda hangi işletmelerin kaynaklarını etkin kullandıkları, hangi işletmelerin kaynaklarını rakiplerine göre daha az etkin kullandıklarını tespit etmeye

imkân tanımaktadır. Burada etkinlik değeri %100 olan işletmelerin göreceli olarak etkin olduğunu ve kaynaklarını etkin kullandığı söylenebilir. Bu taktirde, etkin olan işletmelerin rakiplerine göre kaynaklarını daha iyi kullandıklarından rekabet etme noktasında güçlerini arttırdığı söylenebilir.

Girdi yönelimli CCR modeliyle yapılan analiz sonucunda 2012 yılında, 23 işletmenin etkin 16'sının etkin olmadığı; 2013 yılında, 19 işletmenin etkin 20'sinin etkin olmadığı; 2014 yılında, 24 işletmenin etkin 15'inin ise etkin olmadığı tespit edilmiştir. Bu işletmelerin üç yıllık ortalama etkinlik skoru %88,94 olarak bulunmuştur. Girdi yönelimli BCC modeliyle analiz tekrarlandığında her üç yılda da 34 işletmenin etkin 5'inin ise etkin olmadığı ve üç yıllık etkinlik ortalamasının %99,01 olduğu tespit edilmiştir.

Bunun yanı sıra işletmelerin girdi yönelimli ölçek etkinlik değerleri, CCR etkinlik değerlerinin BCC etkinlik değerlerine bölünmesiyle hesaplanmıştır. Buna göre analize tabi tutulan 39 imalat işletmesinden 2012 yılı için 23, 2013 yılı için 19 ve 2014 yılı için 24 işletmenin etkin olduğu tespit edilmiştir. 2012-2014 dönemi boyunca her üç yılda da etkin olan işletme sayısının 12 ve etkin olmayan işletme sayısının ise 8 olduğu saptanmıştır.

Çalışmada son olarak, 2014 yılı için girdi yönelimli CCR ve BCC modelleri sonucunda etkin olmayan işletmeler için referans kümeleri belirlenmiş ve bu işletmelerin etkin hale gelebilmeleri için girdi ve çıktı değişkenlerinde yapmaları gereken potansiyel iyileştirmeler hesaplanmıştır. Bu bağlamda CCR modeli sonucunda en düşük etkinlik değerine sahip olan KARSN (%5,27) firmasının referans kümesindeki işletmeler gibi etkin hale gelebilmesi için girdilerindeki fazlalıklar ve çıktılarındaki azalışlar tespit edilmiştir. Benzer şekilde BCC modeli sonucunda en düşük etkinlik değerine sahip olan AEFES (%80,03) firmasının referans kümesindeki işletmeler gibi etkin hale gelebilmesi için girdilerindeki fazlalıklar ve çıktılarındaki azalışlar tespit edilmiştir. KARSN ve AEFES firmalarının kaynaklarını etkin ve verimli kullanmadığı söylenebilir. Genel olarak etkin olmayan işletmeler için yapılan hesaplamalar sonucunda, girdi değişkenlerinin fazla olduğu, çıktı değişkenlerinin ise az olduğu tespit edilmiştir.

Sonuç olarak, analize tabi tutulan 39 işletmeden kaynaklarını etkin ve verimli kullanan işletmelerin göreceli olarak etkin olduğu ve kullanamayanların etkin olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Etkin olan işletmelerin sadece belirlenen girdi ve çıktı değişkenleri bakımından diğer işletmelere göre etkin olduğunu göstermektedir. Farklı girdi ve çıktı değişkenleri kullanıldığında işletmelerin etkinlik değerlerinin değişeceği unutulmamalıdır. Çalışma sonunda, etkin olmayan işletmelerin etkinliklerini arttırmaları bakımından etkin olan işletmeleri referans almaları gerekir.

KAYNAKÇA

- AKYÜZ, Kadri Cemil, YILDIRIM, İbrahim ve BALABAN, Yasin (2015), “Kâğıt Sektöründe Yer Alan Firmaların Veri Zarflama Analizi Yardımıyla Etkinliklerinin Ölçümü”, *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 7(14), ss.23-38.
- ATA, H. Ali ve YAKUT, Emre (2009), “Finansal Performansa Dayalı Etkinlik Ölçümü: İmalat Sektörü Uygulaması”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(2), ss.80-100.
- BABACAN, Âdem, KARTAL, Mahmut ve BİRCAN, Hüdaverdi, (2007), “Cumhuriyet Üniversitesi’nin Etkinliğinin Kamu Üniversiteleri ile Karşılaştırılması: Bir VZA Tekniği Uygulaması”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 2, ss.97-114.
- BERGER, A.N., and HUMPREY, D.B. (1997), “Efficiency of Financial Intuitions: International Survey and Directions for future Research”, *European Journal of Operational Research*, 98 (2), pp.175-212.
- BOUSSOFIANE, Aziz, DYSON, Robert G. and THANASSOULIS, Emmanuel (1991), “Applied Data Envelopment Analysis”, *European Journal of Operational Research*, 52(1), ss.1-15.
- BUDAK, Hüseyin (2011), “Veri Zarflama Analizi ve Türk Bankacılık Sektöründe Uygulaması”, *Marmara Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 23(3), ss.95-110.
- CHARNES, A., COOPER, W. W. and RHODES, E. (1978), “Measuring The Efficiency of Decision Making Units”, *European Journal of Operational Research*, Vol: 2, pp. 429–444.
- ERPOLAT, Semra (2011), Veri Zarflama Analizi (Ağırlık Kısıtlamasız, Ağırlık Kısıtlı, Şans Kısıtlı, Bulanık) Türkiye’deki Özel Bütçeli İdarelerin Etkinlik Analizi, 1.Basım, Evrim Yayınevi ve Bilgisayar San.Tic. Ltd. Şti., İstanbul.
- FLOROS, Christos, VOULGARIS, Zacharias and LEMONAKIS, Christos (2014), “Regional Firm Performance: The Case of Greece”, *Procedia Economics and Finance*, 14, pp.210-219.
- KARACABEY, Ali Argun (2001), Veri Zarflama Analizi, Tartışma Metinleri, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara, No.33, ss. 1-4.
- KECEK, Gülnur (2010), Veri Zarflama Analizi Teori ve Uygulama Örneği, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- KORDROSTAMI, Sohrab and NOVEIRI, Monireh Jahani Sayyad (2015), “Data Envelopment Analysis with Integer-Valued Factors in a Fuzzy Environment”, *2015 4th Iranian Joint Congress on Fuzzy and Intelligent Systems (CFIS)*, pp.1-3.
- LIANG, Gin-Shuh, LIU, Chin-Feng, LIN, Wen-Cheng and YEH, Chen-Huei (2006), “A Data Envelopment Analysis of Shipping Industry Bond Ratings”, *Tamkang Journal of Science and Engineering*, Vol: 9, No: 4, pp. 403-408.
- MAHADEVAN, R. (2002), “A DEA approach to understanding the productivity growth of Malaysia’s manufacturing industries”, *Asia Pacific Journal of Management*, 19(4), 587-600.

- MEMON, Mehran Ali and TAHİR, Izah Mohd (2011), “Relative Efficiency of Manufacturing Companies in Pakistan Using Data Envelopment Analysis”, *International Journal of Business and Commerce*, Vol: 1, No: 3, pp.10-27.
- ORÇUN, Çağatay, ÇİMEN, Ayşegül ve ŞAHİN, Ayşegül (2014), “Şirket Etkinlikleri: İMKB 100 İmalat Sanayi Şirketleri Uygulaması”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 39, ss.21-33.
- OSAMWONYI, Ifuero Osad and IMAFIDON, Kennedy (2016), “The Technical Efficiency of Manufacturing Companies on the Nigerian Stock Exchange”, *Journal of Applied Finance & Banking*, Vol: 6, No: 1, pp.127-138.
- ÖRKÇÜ, H. Hasan ve DOĞAN, Mustafa İsa (2015), “Veri Zarflama Analizi Tabanlı Yeni Bir Hibrid İki Gruplu Sınıflandırma Modeli”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 19, Sayı: 3, ss.26-38.
- ÖZDEN, Ünal H. (2008), “Veri zarflama analizi (VZA) ile Türkiye’deki Vakıf Üniversitelerinin Etkinliğinin Ölçülmesi”, *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, Cilt:37, Sayı: 2, ss.167-185.
- ÖZEK, Pelin (2015), “İmalat Firmalarının Etkinlik Analizi: 2005-2013 Dönemi”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 10(1), ss. 100-120.
- RAMANATHAN, R. (2003), *An Introduction to Data Envelopment Analysis, A Tool for Performance Measurement*, New Delhi: Sage Publications.
- TARIM, Armağan (2001), *Veri Zarflama Analizi Matematiksel Programlama Tabanlı Göre Etkinlik Ölçüm Yaklaşımı*, Ankara: Sayıştay Yayınları.
- TOSUNOĞLU, Büşra ve UYSAL, Mustafa (2012), “İSO 500’de Yer Alan İmalat Sektöründeki Yabancı Sermaye Payına Sahip Şirketlerin Etkinliklerinin Veri Zarflama Analizi İle Ölçülmesi”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 26, Sayı: 3-4, ss.333-344.
- ULUCAN, Aydın ve KARACABEY, Ali Argun (2002), “İMKB Hisse Senedi Piyasasının Teknik Etkinliğinin AB Aday ve Üye Ülkelerle Karşılaştırmalı Analizi”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 3, ss. 101-111.
- ULUCAN, Aydın, (2000), “İSO 500 Şirketlerinin Etkinliklerinin Ölçülmesinde Veri Zarflama Analizi Yaklaşımı: Farklı Girdi Çıktı Bileşenleri Ve Ölçeğe Göre Getiri Yaklaşımları İle Değerlendirmeler”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, ss.186-202.
- VASSILOGLU, M. and GIOKAS, D. (1990), “A Study of the Relative Efficiency of Bank Branches: an Application of Data Envelopment Analysis”, *Journal of the Operational Research Society*, 41(7), ss.591-597.
- YALAMA, Abdullah ve SAYIM, Mustafa (2008), “Veri Zarflama Analizi İle İmalat Sektörünün Performans Değerlendirmesi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 23, Sayı:1, ss.89-107.
- YAVUZ, Selahaddin ve İŞÇİ, Öznur (2013), “Veri Zarflama Analizi İle Türkiye’de Gıda İmalatı Yapan Firmaların Etkinliklerinin Ölçülmesi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 36, ss.157-174.

YILMAZ, Mustafa K. ve ÇIRACI, Dilek D. (2004), “Hisse Senetleri İMKB’de İşlem Gören Çimento Şirketlerinin Likidite ve Karlılık Açısından Veri Zarflama Yöntemi İle Etkinlik Analizi”, *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 3, ss.129-148.

YOLALAN, Reha (1993), İşletmelerarası Göreceli Etkinlik Ölçümü, Ankara: Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları, No: 483, Sayı: 28.

TEKNOLOJİK GELİŞMELERİN TURİST REHBERLİĞİ MESLEĞİNE ETKİLERİ ÜZERİNE BİR SWOT ANALİZİ

Tolga Fahri ÇAKMAK¹, Şehnaz DEMİRKOL²

Geliş: 30.05.2017 Kabul: 08.12.2017

DOI: 10.29029/busbed.317656

Öz

Teknolojinin gün geçtikçe hayatın her alanında kendini hissettirmesi, pek çok alt süreçlerden oluşan turizm sistemini de ciddi anlamda etkilemektedir. Dahası aynı zamanda turizmde teknoloji kullanımının kapsamı günden güne artmaktadır. Bu çalışmada, teknolojik gelişmelerin, turizm sektörünün önemli bir elemanı olan turist rehberlerini nasıl etkilediği araştırılmıştır. Alan yazın taramasını takiben İstanbul'da 16 adet turist rehberi ile yarı yapılandırılmış mülakat yapılmıştır. Görüşmeler neticesinde teknolojik gelişmelerin turist rehberliği mesleğine olan etkileri, turdan önce, tur esnasında ve turdan sonra olmak üzere üç alt başlıkta incelenmiştir. Son olarak araştırmadan elde edilen bulgulardan hareket ile bir SWOT analizi oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Teknoloji, Yenilik, Turist Rehberliği

A SWOT ANALYSIS ON THE EFFECTS OF TECHNOLOGICAL DEVELOPMENTS ON TOURIST GUIDING PROFESSION

Abstract

Technological developments has been felt everywhere in life and it is also seriously affects the tourism system which composed of many sub-processes. Moreover, the scope of the used technology in tourism is increasing day by day. In this study, it has been investigated how technological developments affect tourist guides which is an important element of the tourism sector. Following the literature review, the primary data of the study has been collected through the execution of

1 Öğr. Gör. Bartın Üniversitesi, tolgafahricakmak@gmail.com

2 Yrd. Doç. Dr. Şehnaz Demirkol, İstanbul Üniversitesi, sehnazdemirkol@gmail.com

16 semi-structured interviews with tourist guides in Istanbul. According to findings, the effects of technological developments on the tourist guidance profession have been examined under three sub-titles; before the tour, during the tour and after the tour. Finally, the SWOT analysis has been carried out from the findings of the semi-structured interviews with tourist guides.

Keywords: *Technology, Innovation, Tourist Guiding*

Giriş

Her geçen gün giderek artan turizm hareketliliklerinin, aynı zamanda küresel boyutta yaşanan yoğun rekabetin de merkezinde bir konuma getirmesi, turizm endüstrisi içerisinde bulunan her bir alt sektör ve meslek grubunun daha yoğun ve gelişmelere entegre bir rekabet stratejisi ortaya koymasını da zorunlu kılmaktadır. Bu zorunluluk başta, zamana ayak uydurma ve gelişmeleri takip etme mecburiyetini de ortaya çıkartmaktadır.

Özellikle bilgi toplumuna geçiş süreci ile teknoloji kullanımı ve güncel yeniliklerin toplumsal entegrasyonunun büyük bir hızla gerçekleŐtięi göz önüne alınırsa turistlerin sadece sayı olarak artması değil bilgi ve birikim olarak da artması önemli bir olaydır. Her geçen gün teknolojik gelişmeleri kullanım hususunda daha ileri giden turistler tatillerinin sadece gerçekleŐtięi evrelerde değil tatile karar veriŐ sürecinden, tatil dönüŐü geri bildirim sürecine her alanda her ortamda teknolojiden, iletişim kanallarından ve yenilik unsurlarından son derece yararlanmaktadır. Bu durum turizm endüstrisi için olumlu ve olumsuz pek çok etmeni doğurabilmektedir.

Hizmet konusunda turistleri mağdur etmeyip beklentileri karŐılayan işletme ya da iş grupları, bilgi teknolojileri kullanımı ile piyasa içerisinde çok hızlı bir Şekilde yükselip, marka değerini yükseltirken bunların tam aksine, vaat ettiği hizmeti sunamayan turizm işletmeleri kısa sürede hızlı bir düŐüŐe geçmektedir.

Yoğun rekabet koşullarının turizm endüstrisi içerisinde yukarıda bahsettiğimiz sebeplerden ötürü yoğun teknoloji kullanımı olarak günümüz endüstrisine yansıdağını söylemek yanlış olmayacaktır. Seyahatten konaklamaya, turizm endüstrisinin tüm alt sektörlerinde yoğun teknolojik yatırımlar kendilerini gösterirken, turizmin önemli bir ayağı olan turist rehberliği mesleği de teknolojik gelişmelerden günümüzde yoğun olarak faydalanmakta olan bir meslek grubunu teşkil etmektedir. Bu noktada turist rehberlerinin de son derece hızlı bir Şekilde gelişen ve değişen teknolojik gelişmeler karşısında nasıl bir tutum sergiledikleri önem kazanmaktadır. Zira hem turistlerin bilgi açısından kendini daha fazla geliştirme olanağına sahip olması, bilgiye ulaşmanın zorluklarının göreceli olarak ortadan kalkma ve gelişen teknolojiye entegre olan rehber sayısının gün geçtikçe giderek artması her bir rehber için önemli kılmaktadır.

Bu çalışmada teknolojik gelişmelerin turist rehberliği mesleğine olan etkileri araştırılmıştır. Bu kapsamda evrenin belirlenmesinin zorluğu ve daha kapsamlı bilgi alınması amacı ile mülakat yöntemi kullanılarak 16 adet rehber ile görüşülmüştür. Yapılan görüşmeler neticesinde teknolojik gelişmelerin turlar kapsamında nasıl bir işlerliğe sahip oldukları, tur öncesi, tur anı ve tur sonrası olarak üç grupta incelenmiş, ardından yapılan bir genel değerlendirme ışığında SWOT analizi yapılmıştır. Sonuç kısmında ise yapılan analizlerden hareket ile rehberlerin teknolojik gelişmelerden daha etkin faydalanabilmeleri üzerine çeşitli öneriler getirilerek araştırma tamamlanmıştır.

1. Turizm Endüstrisi ve Teknoloji Kullanımı

Teknoloji kullanımını genel olarak turizm literatürü açısından incelendiğinde, turizmin bir hizmet sektörü olması, merkezinde insan süjesinin yer alması ve karşılıklı iletişime dayalı yapısı sebebi ile sınırlı teknoloji kullanımının mümkün olduğu görülmektedir (Goeldner ve Ritchie 2009; Walker ve Walker 2011; Olalı 1988). Fakat bu düşünce ve işleyişin pratikte hızlı bir değişim içerisinde olduğu da gözlenmektedir. Küresel dağıtım sistemlerinin etkinliğinin giderek artması, internet üzerinden bireysel olarak dünyanın her noktasına seyahat veya konaklama rezervasyonlarının yapılabilmesi kolaylığı hizmetin satın alınması noktasında kendisini giderek daha fazla hissettirmektedir (İstanbulu Dinçer ve Çakmak 2015).

Öte yandan turizm açısından teknoloji kullanımını ele alındığında sadece işletmeler yönü ile konuya bakmak, sınırlı bir bakış açısı ve değerlendirme ortaya çıkartacaktır. Günümüzde bilgi teknolojilerini günlük yaşamı içerisinde fazlası ile kullanan tüketiciler bunun bir getirisi olarak bilinçlenme düzeyleri de son derece yüksektir. Bu noktada tüketicilerin gelecek eğilimlerini okuyabilmek büyük önem arz etmektedir. 2030 yılı turizm vizyonu incelendiğinde, her ortamda wi-fi bağlantısı talep eden, sosyal medyayı hayatının her noktasında aktif olarak kullanan, yaptığı aktiviteleri o anda dünya ile paylaşmayı alışkanlık haline getirmiş bir profil ile karşılaşmaktadır (resort). Bu beklenti yapısı da turizm endüstrisinin tüm alt sektörlerini etkileyen, işletmeleri bu yönde teknolojik yatırımlar yapmaya sevk eden bir noktaya getirmektedir.

Teknolojinin getirmiş olduğu yenilik sadece satın alma eğiliminde karşımıza çıkmamakta aynı zamanda diğer sektörel alanlarda da gözlenmektedir. Otel işletmeleri açısından konu ele alındığında ise otellerde kullanılmaya başlanan yoğun teknolojik yatırımların uluslararası medya gündemine girecek kadar büyük çapta olduğu gözlenmektedir. Amerika'da Silikon Vadisi'nde bulunan bir otel, oda servis elemanı olarak robotları kullanmaya başlamış (nytimes.com) öte yandan Japonya da 2016 senesinde açılmış olan bir otel, personelinin %90'ını robot teknolojisinden

yararlanarak oluşturmuş, resepsiyonda görüntü olarak insana benzeyen robotlar hizmet vermeye başlamıştır (livescience.com).

2. Turist Rehberliği ve Teknoloji

Dünya Rehberler Federasyonu Örgütü'nün (WFTGA) tanımına göre turist rehberi, ziyaretçilere seçtikleri dilde rehberlik yapan ve bulunduğu bölgenin kültürel ve doğal mirasını yorumlayan, bulunduğu bölgenin ilgili kurumlarınca kabul edilmiş bir donanına sahip kişi olarak tanımlamıştır (www.wftga.org). Ap ve Wong (2001) ise turist rehberlerini ev sahibi ülke ve turistler arasında yer alan önemli bir ara birim olarak görerek anahtar bir rol oynadıklarını belirtmişlerdir. Hacıoğlu'na (2000: 169) göre, rehber, paket tur seyahatinin gerçekleşmesinden sorumlu kendisine verilen programı uygulayıp, müşterilerine yardımcı olan, yöreler ve tarihi eserler hakkında bilgi veren kişidir. Diğer bir tanıma göre turist rehberi, bir ülkeyi gezen yabancı turist gruplarıyla gelişlerinden dönüşlerine kadar bir arada olan, doğrudan ve en uzun süreyle ilişki içerisinde bulunan ülke vatandaşdır (Demirkol ve Ekmekçi, 2005: 62).

Rehberlik mesleği de teknoloji ve yenilikten nasibini almaktadır. Gelişmiş GPS destekli harita uygulamaları, müzeler ve sit alanlarına dair ayrıntılı, yazılı ve sesli anlatımlar sunan uygulamalar turistlere artık ilk defa gittikleri destinasyonlarda bile isteğe göre rehber olmaksızın gezme alternatifi sunabilmektedir (İstanbulu Dinçer ve Çakmak 2015). Ayrıca pek çok farklı teknolojik gelişme rehber açısından da önemli çıktılar sunmaktadır.

Turizm rehberliği ve teknolojik gelişmeler arasındaki etkileşimi üzerine literatür incelendiğinde turist rehberliği ve teknolojik gelişmeleri konu alan direkt bir yayına rastlanmamıştır. Yapılmış olan çalışmalarda, (Kenteris vd. 2009, Vansteenwegen ve Oudheusden 2007, Souffriau vd. 2008) turist rehberlerinin tur esnasında kullandıkları GPS, internet vb. teknolojilerin yapısı üzerine araştırmalar bulunmakta olup, bu teknolojilerin turizm açısından değerlendirilmesi rastlanmamakta, mühendislik alanına giren çalışmalar mevcut teknolojilerin algoritmaları üzerine yürütülmektedir.

Oysa günümüzde turizm endüstrisinin tüm alt sektörlerinde olduğu gibi turist rehberlerinin de teknolojiden yoğun bir şekilde yararlandıkları göze çarpmaktadır. Müze ve ören yerlerinde uygulamaya geçilen "head set" sistemi, GPS- navigasyon teknolojileri, akıllı telefonlar, ulaşım sistemlerindeki gelişmeler bir yandan rehberleri mesleklerini icra etme hususunda etkilemekteyken diğer yandan tura katılan turistleri de son derece olumlu etkilemekte, tura olan katılımı veya alınan verimi arttırdığı düşünülmektedir.

Öte yandan bilgi teknolojilerine karşı kullanımı ve hakimiyeti giderek artan turistler de turlara çıkmadan önce daha donanımlı hale gelebilmekte bu da turların işleyişi üzerinde bir etki gösterebilmektedir.

3. Yöntem

Bu araştırmada bilimsel çalışmalarda yaygın olarak kullanılmakta olan nitel araştırma yöntemlerinden görüşme / mülakat tekniği kullanılmıştır. Araştırma alanı olarak İstanbul Rehberler Odası belirlenmiştir. 2016 verilerine göre İstanbul Rehberler Odası'na bağlı 4354 adet eylemli rehber bulunmaktadır. Araştırmanın evreni 25 yıl ve üstü süredir turist rehberliği yapmakta olup, aktif bir şekilde Anadolu turları yapan İstanbul Rehberler Odasına bağlı turist rehberleridir. Mesleği icra etme süresinin 25 yıl olarak belirlenmesinin temel sebebi, bu süreyi dolduran rehberlere bağlı buldukları odalarca plaket verilerek yetkinliklerinin odalar tarafından tescillenmiş olması ve son 25 yıllık süre içerisinde teknolojideki geniş çaplı değişimleri gözlemleyecek kadar uzun süredir tur rehberliği yapmakta olmalarıdır. Bu çalışmada da teknolojik imkanların geçmişten günümüze değerlendirilebilmesi hususunda 25 yıl etkin ve yeterli bir süre olarak varsayılmış, konu ile ilgili derinlemesine bilgi almak amacı için mülakat tekniği ile araştırma yapılmaya karar verilmiştir. Rehberlerin profesyonel iş yaşamlarının kaç yıldır sürdürdüğünü belirten herhangi bir veriye Turist Rehberleri Birliği veya İstanbul Rehberler Odası üzerinden ulaşılamadığından evrenin net büyüklüğü tespit edilememiştir. Bu kapsamda çalışma kartopu yöntemi ile belirlenen rehberler arasından yargısal örnekleme yöntemi aracılığı seçilen rehber ile görüşme şeklinde gerçekleştirilmiştir.

Araştırma iki aşamada gerçekleşmiştir. İlk aşamada 7 rehber ile odak grup görüşmesi yapılarak araştırmanın çerçevesi çizilmiş bu kapsamda tur öncesi, tur esnasında ve tur sonrası boyutları belirlenerek hangi konularda bilgi alınması gerektiği tartışılmıştır. İlk aşamada odak grup görüşmesine katılan rehberler araştırmanın ikinci grubuna dahil edilmemiştir. Yapılan odak görüşmesi İstanbul'da 3 saatlik bir toplantı olarak gerçekleşmiştir. Devamında farklı 16 adet rehber ile görüşülmüştür. Görüşülen rehberlerin aktif şekilde meslekleri yapma süreleri en uzun 32 sene olup en kısa süreli olan 25 senedir. Görüşmeler İstanbul'da gerçekleştirilmiş olup her bir görüşme yaklaşık 35-60 dakika arasında sürmüştür. Çalışma kapsamında sorulan sorular 3 aşamada toplamda 9 adettir ve görüşme yarı yapılandırılmış olarak gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında sorulan sorular Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Araştırma Kapsamında Turist Rehberlerine Yöneltilen Sorular

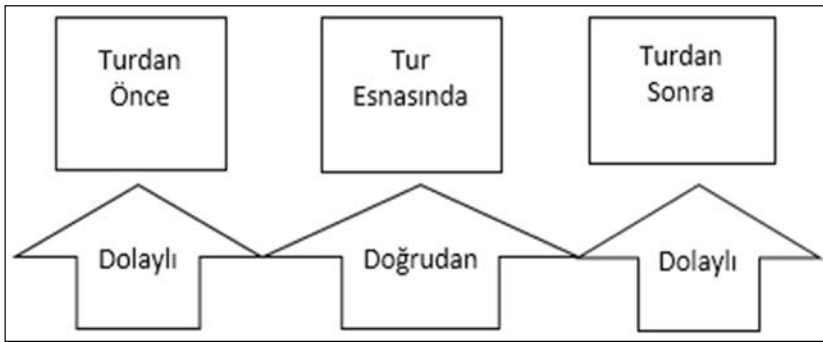
Turdan Önce	
1-	Turistler turlara hazırlanırken teknolojilerden nasıl faydalaniyor?
2-	Teknolojinin gelişmesi ile bilinçlilik düzeyinin artışı turlarda gözlenmekte midir?
3-	Sosyal medya platformları turları nasıl etkilemektedir?
Tur Esnasında	
1-	Ulaşım teknolojilerinin gelişmesi turlarınızı nasıl etkilemektedir?
2-	Teknoloji ve güvenlik ilişkisi turlarda nasıl kendisini göstermektedir?
3-	Teknolojik gelişmeler turist rehberliği mesleği için bir tehdit oluşturabilir mi?
4-	Teknolojik gelişmelerin turun gerçekleşmesi esnasında ne gibi etkileri olmaktadır?
Turdan Sonra	
1-	Tur sonrası turistler ile iletişimi nasıl etkilemiştir?
2-	Acenteler ile iletişim nasıl etkilenmiştir?

1.1.Bulgular

3.1.1. Turlarda Teknolojik Gelişmelerin Kullanımı

Konunun bütüncül bir şekilde ele alınması amacı ile mülakatlar yapılandırılmış şekilde gerçekleştirilmiş ve SWOT analizi için toplanan bilgilerin konu başlıkları aşağıdaki şekilde olmuştur. Konunun tur öncesi, tur esnasında ve turdan sonra teknoloji kullanımı olarak ele alınmasının sebebi, ana çalışmaya başlamadan önce yapılmış pilot görüşmelerde genel olarak teknolojik gelişmelerin bu üç zaman aralığı çerçevesinde gerçekleştirildiği kanısına varılmasıdır. Bu bağlamda mevcut zaman aralıkları içerisinde turun bulunduğu aşamanın teknoloji ile olan ilişkisi şekil 1’de olduğu gibidir.

Şekil 1: Teknolojik Gelişmelerin Tur Sürecine Etkisi

Şekil 1’de paket turlarda teknoloji kullanımının farklı süreçler içerisindeki tura olan etkisi dolaylı ve doğrudan bir şekilde görülmektedir. Bu kapsamda turdan önce ve turdan sonra teknolojinin dolaylı olarak rehberleri etkilediği fakat tur esnasında bu etkinin doğrudan olduğu görülmüştür. Bu süreçlerin gerçekleşme şekilleri ve etkileri aşağıdaki başlıklarda açıklanmıştır.

3.1.2. Tur Öncesine Ait Bulgular

Araştırma kapsamında tur öncesi sürece ait üç adet temel soru sorulmuş alınan yanıtlara göre mülakatlar derinleştirilmiştir. İlk olarak turistlerin turlara hazırlıklı gelmeleri durumunun zaman içerisindeki değişimi ve teknoloji kaynaklı bilgiye ulaşımın bilinç düzeyini nasıl etkilediği sorulmuştur;

“Çok fark ediyor. Ülkeye dair edinilen bilgiler Hollywood yapımı filmlerin ya da gazete manşetlerinin kesinlikle ötesinde geçmekte. Sosyal medya etkeni, gezi blogları, gezi platformları gibi mecralardan temel bilgileri edindikleri gibi soracakları soruları da buralardan şekillendiriyorlar” MÜLAKAT 3

“Enteresandır daha önceden boğaz turu esnasında Avrupa Kıtasından Asya Kıtasına geçiş esnasında turistlerin bazen, tekrar pasaport işlemlerine gerekli olup olmadıklarını sorduklarını ama uzun zamandır bu kadar temel düzeyde bir soru ile karşılaşmadım” MÜLAKAT 9

“Yapmış olduğum başka turlardan sorular gelebiliyor çünkü turuma katılan turistler blogumu okumuş oluyor. Tur başlamadan önce yazıda dikkatlerini çeken ya da hoşlarına giden fotoğraf karesinin çekildiği yere gitmek istediğini belirtenler olabilir.” MÜLAKAT 1

“Yürüyüş parkurlarına gelmeden pek çok yerden GPS koordinatlarını indirmiş oluyorlar. Gidilecek rotaya daha hazırlıklı, daha bilinçli, donanımsal olarak da eskiye oranla çok daha profesyonel bir turist profili mevcut”. MÜLAKAT 8

“Bilgiye ulaşım çok kolaylaştı. Ben turistler kadar teknolojiyi takip edemiyorum. Yıllardır tur yaptığım destinasyonlarda bazen yaptıkları ön hazırlıklar ile benim bilmediğim noktalara dikkat çeken turistler olabiliyor.” MÜLAKAT 13

“Tur öncesi tur grubu ile iletişime geçme gibi bir şan doğdu. Özellikle VİP turlarda doğrudan ve hızlı iletişim sayesinde turistin istediği özel alanlara dair tur programı çıkarma süreci eskiye göre hem çok daha hızlı hem de çok daha tatmin edici işliyor” MÜLAKAT 7

Alınan yanıtların genelini incelediğimizde şu üç madde ile geneli özetlemek mümkündür:

- Turistler eskiye göre coğrafi konulardan, hava şartlarına veya ülkenin siyasi politik durumuna ve sosyal yapısına dair daha bilgililer, gittikleri ülkeye dair kullandıkları dolma bilgileri eski yoğunluğunda değil. Örneğin bir rehber daha önceden boğaz turu esnasında Avrupa Kıtasından Asya Kıtasına geçiş esnasında turistlerin bazen, tekrar pasaport işlemlerine gerekli olup olmadıklarını sorduklarını ama artık bu tarz sorular ile karşılaşmadıklarını belirtmiştir.

- Özel ilgi turizmi kapsamında alternatif turizm türlerini gerçekleştirmek için

gelen turistlerin de eskiye göre daha bilinçli ve eğitilmiş oldukları da tespit edilmiştir. Bu bağlamda görüşülen rehberlerden Anadolu’da rafting, paraşüt ve balon gibi aktivitelere dayalı turlara yapan rehberler bahsi geçen aktiviteleri yapmak için gelen turistlerin eskiye göre daha bilinçli oldukları, gerek bölge şartlarına dair bilinçli olma gerekse yapılan aktiviteler için sahip olunması gereken teçhizatlara sahip oldukları bildirilmiştir. Bu bilinçlilik düzeyinin teknoloji ile ilişkisi ise insanların ilgi duydukları rekreatif faaliyetlere dair internet yolu ile kısa zamanda eskiye göre çok daha fazla bilgi edinebilmesinden kaynaklanmaktadır.

• Tur öncesi teknoloji kullanımında dair istinasız tüm rehberler öncelikli olarak sosyal medya kullanımının yaygınlığından bahsetmişlerdir. Turistlerin turlara katılmadan önce tripadvisor gibi, rehberlerin daha önceki müşterileri tarafından puanlanıp değerlendirildiği siteler ya da rehberlerin kendi adlarına açtıkları sosyal medyadan aktif şekilde yararlandıkları dile getirilmiştir. Görüşülen rehberlerden aktif blog kullanıcı olan ya da sosyal medya da kendi adına sayfa yönetenler, bloglarında ya da sayfalarında yayınladıkları başka coğrafyalardaki turlarına ait yazılar ve resimlere dair sorular ile sıklıkla karşılaştıklarını dile getirmişlerdir.

Genel itibariyle tur öncesi teknoloji kullanımına dair yapılan yorumların turun gidişatını ya da rehberin etkinliğini dolaylı yoldan etkileyen faktörler olduğunu sonucuna ulaşılmıştır. Turistler özellikle internet teknolojisi sayesinde gidecekleri coğrafyaları ya da bölge kültürünü daha iyi tanımakla kalmayıp aynı zamanda tur rehberlerine dair de bilgi edinebilmektedir. Bu bilgiler de tur öncesi bilgi anlamındaki hazırlıklarını etkileyebilmekte, rehberin uzmanlık alanı ile kişisel ilginin kesiştiği noktalarda rehber ile daha fazla sohbet etmeye istekli turistlerin varlığı söz konusudur.

3.2.4. Tur Esnasında

Tur esnasında yararlanılan teknolojilerin boyutu sadece internet ile sınırlı kalmamakta yolculuk esnasında kullanılan ulaşım araçlarından, tur esnasında kullanılan teçhizata kadar pek çok alanda farklılık göstermektedir. Yapılan görüşmeler sonrasında şu konu başlıkları hususunda geri dönüşler alınmıştır;

“Ulaşım teknolojilerindeki gelişmeler turların tüm yapısı değiştirdi. Butik turlar ortaya çıktı. İstanbul’dan Doğu illerine hafta sonu tur yapma şansı ortaya çıktı.” MÜLAKAT 4

“Eskiden minimum 10 gün ayırdığımız turlara alternatif 3-4 günlük turlar oluşturuldu. Hafta sonu ile birleşen bayram tatillerindeki turlar çok daha yoğun geçiyor.” MÜLAKAT 8

“Balon turu sabahı elinde tabletinde açmış olduğu Kapadokya’da son beş yılın balon kazası istatistikleri ile gelen müşterim de oldu. Bilgiye ulaşmak o kadar kolay

ki, doğru bilgi vermenin ağırlığı eskiye göre çok daha ağır basmakta. Verdiğiniz hatalı bilgi yanlışlaşabiliyor.” MÜLAKAT 6

“Turlarda verilen boş zaman Google street view gibi GPS tabanlı teknolojiler ile daha etkin kullanıldığını görüyoruz. Daha önce Türkiye’ye gelmeyen bir turist boş zamanını kendisi çok efektif bir şekilde planlayabiliyor. Tabi bu ekstra tur satışlarında düşüslere sebep oluyor.” MÜLAKAT 16

“Güvenlik olayı kendisini fevkalade hissettiriyor. Otobüsler çok daha konforlu rahat. Arkaya dönebilen rehber koltukları iş güvenliği açısından büyük bir nimet. Her sene ayakta anlatım yapmak zorunda kalan rehber arkadaşlarımız geçirdiği kazalardan sunar sakat kalıp mesleği bırakma veya hayatını kaybetme gibi tehlikeler, acı olaylar yaşıyor.” MÜLAKAT 12

“Turlar esnasında kullandığımız head set gibi teknolojiler sağlık açısından çok daha verimli turlara sebebiyet veriyor. Büyük gruplarda herkesin alanda dağılsa da size duymasına olanak sağlarken çevredeki anlatımlardan etkilenmiyorsunuz. Konuşma şeklinde anlatım olanağı açısından da eskiden tüm gün boğaz patlatır akşam ağrı çekerdik, bu gün çok daha rahat bir durum söz konusudur.” MÜLAKAT 11

“Eskiden çok fazla yük yapacağı endişesi ile tura istediğim kadar materyal beraberimde götüremedim. Bu gün yüzlerce kitabı telefon ya da tablet aracılığı ile yanımda taşımam mümkün. Kaynak gösterme açısından muazzam işime yarıyor. Özellikle arkeoloji ve dinler tarihi temelli turlarda.” MÜLAKAT 3

“Rehberler arası iletişim noktasında fazlası ile kullanıyorum. Örneğin müzecamı gibi bölgelerin sıra bilgilerinin paylaşıldığı whatsapp kanalları mevcut. Buradan gelen bilgilere göre kapıda yoğun sıra olan müzeyi o an pas geçip boş olana yönelebiliyoruz. Böyle gereksiz zaman kaybı önlenmiş oluyor.” MÜLAKAT 13

Alınan yanıtların genelini incelediğimizde teknolojik gelişmelerin tur anında değerlendirilmesi ile şu değerlendirmelere ulaşılmıştır:

• Teknolojik gelişmelerin başta turizmsel aktivitelerin olmazsa olmazı olan ulaşım faktörü hususunda oldukça etkili olduğu gözlenmiştir. Hava teknolojilerinin gelişip yaygınlaşması ve güvenliğinin daha yüksek seviyede olması uzak coğrafyalardaki turistlerin gelmesini daha olanaklı hale getirdiği gibi bu durum iç turizmi de etkilemiştir. Mülakata katılan rehberlerden Anadolu’da Türk ağırlıklı turlara çıkanlar bu kapsamda eskiye göre daha çok tur alabildiklerini belirtmişlerdir. Eskiden İstanbul’da oturup Şanlıurfa ilini gezmek isteyen bir turistin 7-9 gün arası zaman ayarlaması gerekmekte iken bu gün butik turlar adı altında uçakla gidiş dönüşlü hafta sonu turları yapabilmekte, sadece hafta sonlarını kullanarak yurt içinde istediği destinasyona ulaşım sağlayıp turistik aktivitelerde bulunabilmektedir.

• Ulaşım yöntemleri konusundaki gelişmeler sadece konfor ve zamanla sınırlı kalmamakta aynı zamanda güvenlik hususunda öne çıkmaktadır. Bilindiği üzere rehberler tur otobüslerinde en önde oturarak anlatım yapmakta ve genelde yanlış bir uygulamada olsa hareket halinde araçta dizlerinin üstüne arkalarını dönerek gruba anlatım yapmaktadırlar. Bu durumda ani frenlerde ya da kazalarda rehberin ciddi anlamda sakatlanmasına hatta ölmesine sebebiyet vermektedir. Mülakata katılan rehberlerden iki tanesi ağırlıklı olarak çalıştıkları acentelerin otobüslerin turlar için özel üretildiğini bildirmiş, ön koltukların geniş ve tek kişilik olduğunu aynı zamanda koridora doğru çekilip ters çevrilebilen bir mekanizmaya sahip olduklarını belirtmişlerdir. Böylece kemeri takılı ve güvenli bir şekilde turistlere dönüp anlatım yapmanın mümkün olduğu belirtilmiştir.

• Tur esnasında rehberlik işlevini etkileyen bir diğer teknolojik ürün ise head set adı verilen ve özellikle yoğun müzelerde belli bir sayıdaki turisti barındıran gruplara mecburiyet getirilen cihazlardır. Rehberde mikrofon, turistlerde ise alıcı ve kulaklık şeklinde dağıtılan cihazlar ile rehberler gruba sesli bir şekilde anlatım yapma zorunluluğu ortadan kalkmıştır. Görüşme yapılan rehberlerin istisnasız hepsi bu uygulamadan olumlu olarak bahsetmişlerdir. Head setler ile birlikte rehberler normal ses düzeyleri ile mikrofona anlatım yaparken grubun direkt rehberin yanında bulunma zorunluluğu ortadan kalkmakta ve müzede rahat gezebilmektedirler. Böyle bir yandan gezerken diğer yandan müze ile ilgili bilgileri dinleme şansı mümkün olabilmekte. Ayrıca cihaz yoğun turist bulunan alanlarda rehberlerin tüm grubun duyabilmesi için yüksek sesle anlatım yapma gerekliliğini ortadan kaldırarak rehberlerin başka grupları ve anlatımları rahatsız etme durumunu da ortadan kaldırmıştır.

• Günümüzde oldukça yaygınlaşan navigasyon teknolojisi ve telefonların dahi sahip olduğu GPS özelliği de tur esnasında rehberlere büyük bir kolaylık sağladığı yapılan görüşmeler sonucu ortaya çıkmıştır. Öncelikli olarak rehberlerin sahip oldukları navigasyon teknolojisi başta otobüslerde yapılan özellikle gece yolculuklarında buldukları yerin belirlenmesi ve gidilecek destinasyona uzaklık ile varış süresinin belirlenmesi hususunda büyük kolaylık sağladığı öğrenilmiştir. Ayrıca gelişmiş GPS cihazları ile doğa temelli, dağ, yayla, orman gibi alanlarda kaybolma ihtimalini önemli ölçüde azalttığı belirtilmiştir. Bu teknolojinin kullanımı sadece rehberler açısından değil turistler açısından da büyük önem arz etmektedir. Görüşme yapılan rehberler özellikle İstanbul'da tarihi yarım ada gibi kalabalık ve kaybolmanın kolay olabildiği destinasyonlarda turist güvenliği açısından da önemli bir işlevsellik söz konusu olduğundan bahsetmişlerdir. Bu teknoloji aracılığı ile kalabalıkta kaybolan ya da serbest zamanda etrafı gezmek isteyip yolu karıştıran bir turist kolaylıkla başlangıç noktasını ya da otelini bulabilmektedir.

• Rehberlerin yanında taşıdıkları kaynaklar hususunda da teknolojik gelişmelerin sağladıkları kolaylık yük açısından önemli bir artı değer oluşturmaktadır.

Özellikle uzun süreli turlarda gidilecek yerin fazla olması sebebi ile rehberler yanlarına çeşitli kitap ve kaynaklar alabilmektedir. Günümüzde tablet, akıllı telefon ve elektronik kitap okuyucular sayesinde yüzlerce kitabı tek bir cihazda taşınması mümkün olmaktadır. Yapılan görüşmelerde rehberlerin bu teknolojiden çok sık yararlandıkları, turlarda özellikle seyrek gidilen yerlere dair bilgilerin hatırlanabilmesi ve pratik bir şekilde elin altında olması açısından oldukça yararlı oldukları öğrenilmiştir.

• Tur esnasında kullanılan ve oldukça önem arz ettiği belirtilen bir diğer husus, sosyal medya üzerinden sürekli bilgi akışının sağlanmasıdır. Örneğin Whatsapp uygulaması üzerinden rehberlerin oluşturduğu müze – cami gibi sıra ile girilen ve tur programında bulunan yerlerin turnikelerindeki sıra durumunun anında orada olan rehber tarafından paylaşılması, sıra durumuna göre diğer rehberlerin turlarında gezecekleri yerlerin sırasını değiştirip turu yetiştirebilmelerine daha kolay olanak sağlamaktadır. Bu şekilde aşırı derecede sıra olan bir yer gün içerisinde daha sonra uğranmak koşulu ile pas geçilebilmekte veya genelde yoğun olan turnikeler o anda boş ise rehberler grupları ile birlikte doğrudan bu bölgeye yönelebilmektedir.

Teknolojik gelişmelerin tur esnasında kullanımının genel olarak getirilerini özetlediğimize karşımıza öncelikli olarak güvenlik ve zaman unsuru çıkmaktadır. Daha güvenli yöntemler ile daha kısa sürede ve ucuza seyahat edip uzak mesafelerdeki kısa süreli turlara katılma imkanı paket turların talebini arttırmaktadır. Öte yandan head-set, navigasyon gibi teknolojilerin aktif kullanımı anlatım esnasında verimliliği artırırken rehberlerin kendi aralarında kurdukları sosyal ağlar merkezli iletişim kanalları turların daha seri ve sorunsuz bir şekilde işlenmesine sebebiyet vermektedir.

3.2.5 Turdan Sonra

Dolaylı etki grubu içerisinde olan tur aşamasından sonraki teknoloji kullanımı, yapılan görüşmeler sonucu başlangıçta olduğu gibi internet temelli, sosyal medya bazlı ve iletişim odaklı olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Turlardan sonra rehberlere dair sosyal medyada yorumlarda bulunup değerlendirme ve puanlama işlemi yapan turistler rehber portföyü açısından oldukça önemli bir kanıt niteliği taşıdığı belirtilmiştir. Kimi rehberler, turistlerin iletişim adreslerini alıp, rehberlerin başka gruplar ile tanışmasına olanak sağlamakta, Türkiye'ye gelmeyi planlayan arkadaşları için direkt olarak rehber ile arasında bir iletişim kanalı rolü üstlenebilmektedir. Bu yolla rehberler doğrudan gruplar ile iletişime geçebilmekte ve özel turlar yapabilmektedirler.

“Referans sağlama noktasında eskiye oranla çok daha işlevsel bir süreç bu. Gruplarının beni önerdiği başka acente veya bireyler ile çok daha hızlı, eş zamanlı ve doyurucu iletişim kurma şansım oluyor.” MÜLAKAT 12

Öte yandan rehberlere dair olumsuz yargıların bulunması grupların rehber değiştirme talebini de gündeme getirebilmektedir. Görüşme yapılan rehberler kendileri ile ilgili asılsız yorumları ilgili site yönetimi ile iletişime geçerek kaldırttıklarını belirtmişler, bu yorumlardan da iptal olan turlar sonrası haberdar olduklarını belirtmişlerdir.

“Hakkınızda yapılan haksız ithamlar turlarınızı etkileyebiliyor. Tripadvisor da hakkımda yapılan olumsuz bir yorumu kaldırtabilmek için hukuki bir mücadeleye girmem gerekti.” MÜLAKAT 2

4. Genel Değerlendirme

Yapılan görüşmeler sonucunda genel olarak teknolojik gelişmelerin turist rehberlerinin mesleklerini icra etmesi hususunda pek çok farklı noktada etkileri olduğu görülmüştür. Turlardan önce ve turlardan sonra dolaylı yoldan olan bu etkinin ağırlıklı ve büyük oranda internet, sosyal medya tabanlı ve iletişim yönlü olduğu dikkat çekerken, tur esnasında kullanılan teknolojinin ulaşımdan, güvenliğe ve bilgi donanımına pek çok farklı açıdan etkisi olduğu gözlenmiştir. Aynı zamanda rehberlerin kendilerini teknolojik gelişmelere uyumlu hale getirme süreçleri de bir rekabet unsuru oluşturmuştur. Yapılan görüşmelerde kimi rehberler bazı teknolojik gelişmelere uyum sürecinde oldukça zorlandıklarını dile getirirken bazılarında hala alışamadıkları ve kullanamadıklarını belirtmişlerdir. Örneğin navigasyon teknolojisi veya sosyal medya kullanımı bunlardan biridir. Kimi rehberler sosyal medyayı çocukları aracılığı ile takip ettiklerini kendilerinin bu hesaplar üzerine aktif işlem yapmadıklarını belirtmişlerdir. Buna ek olarak bahsi geçen rekabeti arttırma durumu yeni nesil üniversite mezunların teknolojiye entegre bir şekilde piyasaya girmeleridir. Bu şekilde çok daha kısa sürede yolları öğrenme, internet üzerinden müşteriler ile ilişki kurup başka turlar alma gibi durumlarda söz konusudur. Görüşülen rehberlerden kimileri bu rekabete ayak uydurabilmek için akıllı telefon kullanmaya başladıklarını belirtmiş ama bu durumunda hızlı şarj tüketmesi sebebi ile sıkıntı duyduklarını dile getirmişlerdir.

Bir diğer konuda bilgi toplumu merkezli enformasyon odaklı internet ortamlarında bilgiye kolay ulaşım kadar yanlış bilgiyi doğru bilgi olarak alma sorunsalı da rehberlerin olumsuz bir yön olarak ortaya attıkları konudur. Turistlerin gidecekleri destinasyona dair bilgi edinme süreçlerinde kaynağı belli olamayan ama doğru gibi alınıp pek çok mecrada rastlanan haber veya bilgileri doğru olarak alması ve bunu soru olarak rehberlere yöneltmesidir. Teknolojinin ortaya çıkarttığı bilgi kirliliği bu süreçte turistleri de etkilemektedir. Örneğin rehberlerden biri yabancı bir grubun Kars bölgesi gezisi sırasında Ermeni olayları ile ilgili rehberlere sorular sorarken

fotomontaj resimleri birer kanıt olarak öne sürdüğü ve bunları doğru birer kaynak olarak ortaya attığını belirtmiştir.

Rehberlerin turlarını etkileyen bir diğer etki de müzelerde para ile kullanıma sunulan, elektronik rehber olarak isimlendirilen cihazlardır. Müzedeki eserlere dair bilgileri numara sırası ile turiste otomatik bir kayıt üzerinden anlatan cihazlar, bireysel ya da ufak grupla hareket eden turist grupları için rehbersiz ve daha düşük maliyetli alternatif bir tur şansı sağlamaktadır. Bu da rehberlerin kimi durumlarda turlarına mani olabilmektedir.

5. SWOT Analizi

Yapılmış olan görüşmeler neticesine teknolojik gelişmelerin rehberlere ve rehberlik mesleğine ilişkin sağlamış olduğu güçlü ve zayıf yönleri ile fırsat ve tehditlerini şu şekilde özetlemek mümkündür,

Güçlü Yönler	Zayıf Yönler
<ul style="list-style-type: none">• Ulaşım teknolojisindeki gelişmeler sayesinde insanların tura katılma oranlarının artması ve daha çok tura çıkma imkanı,• Ulaşım teknolojilerinin yolculuk sırasında hem rehber hem de turiste daha fazla güvenlik imkanı sunması• İletişim teknolojileri sayesinde turdan önce ve turdan sonra rehber-turist ilişkisinin eskiye göre daha güçlü bir hale gelmesi,• Navigasyon teknolojisi ile yön hususunda yaşanan sıkıntıların giderilmesi,• Rehberlerin yanlarında taşıdıkları kaynakların yer kaplamaması sayesinde daha donanımlı şekilde turistik destinasyonlara gidebilmeleri	<ul style="list-style-type: none">• Yoğun bilgi teknolojisinin bilgi kirliliğine yol açması,• Hatalı teknoloji kullanımının ciddi sorunlar ortaya çıkartabilmesi• Tüm turistlerin ya da rehberlerin henüz tam anlamı ile teknolojiye hakim olamaması• Devamlı yenilenen teknolojik ürünlerin önemli birer maliyet kalemi olması• Her teknolojik ürünün vaat ettiği yararı sağlamaması ve turun yarıda kalma ihtimali
• Fırsatlar	• Tehditler
<ul style="list-style-type: none">• Rehberlerin eskiye oranla kültürel ve coğrafi açıdan daha kısa sürede daha bilgili hale gelebilmesi,• Gelişmiş iletişim ağları ve sosyal medya sayesinde rehberlerin müşteriler ile direkt iletişime geçip ek tur alma şansı,• Gidilmemiş coğrafyalara dair rehberlerin daha kısa sürede bölge için hazırlanması konusunda teknolojinin itici bir güç olması	<ul style="list-style-type: none">• Teknoloji tabanlı rehberlik uygulamalarının ilerleyen süreçte rehberlerin yerini alabilmesi riski,• Teknolojiye entegre olamayan rehberlerin rekabette geri de kalması

Sonuçlar ve Önerileri

Yapılmış olan görüşme ve gözlemler neticesinde teknoloji unsurunun turizm endüstrisinin her bir alt sektöründe ne derece önemliyse rehberlik mesleğinin icra edilmesinde de o derece önemli olduğu ve bu önemin giderek artacağı sonucuna ulaşılmıştır. Mevcut durum göz önüne alındığında görüşme yapılan 11 rehber de teknolojik faydanın turlar içerisinde yadsınamayacak kadar önem arz etmekte olduğunu belirtmişlerdir. Bilgiye ulaşma, rehberlere dair bilgi edinme, güvenlik, destinasyon bilgileri ve ulaşım hizmetleri gibi turun başlangıcından bitimine geniş ve birbiri ile bağlantılı bir süreç olarak teknoloji unsuru hissedilir bir şekilde karşımıza çıkmaktadır.

Artık turistler kültür turlarına çıkmadan önce nasıl kaldıkları otellerde veya yaptıkları seyahatlerde nitelikli ve kendilerini özel hissettirecek hizmet bekliyorlarsa rehberlik hizmeti içinde aynı beklentilere sahiptirler. İnternet yolu ile gidecekleri destinasyona dair temel bilgileri kendi çabası ile edinen gruplar rehberlerden daha spesifik bilgiler istemekte, rehberi daha donanımlı olmaya zorlamaktadır. Bu noktada turistler nasıl daha bilgili ve bilinçli olma boyutunda teknolojiyi kullanıyorsa rehberler de aynı şekilde kendilerini daha kolay geliştirebilmekte, turlara daha hazırlıklı çıkabilmekte, beklentilere teknolojiye entegre olmamaları halinde daha etrafi geri dönüşler yapabilmektedirler.

Bunlara ek olarak teknolojiler rehberlerin alternatifi konumuna gelen bir teknoloji olma yolunda da hızla ilerlemektedir. Artık turistler akıllı telefonlarına veya taşınabilir tablet bilgisayarlarına gerekli ücretsiz uygulamalarını indirerek kendi tur planlarını kendileri yapabilmekte, yine bu uygulamalar aracılığı ile yemek yenilecek yöresel tatları ya da alışveriş yapabilecekleri mekanları rehberlerin desteği olmaksızın da seçebilmekte kendi tur planlarını oluşturabilmektedir. Buradan hareketle teknoloji bir yandan rehberlerin iş alanını da kısıtlamaya başlamakta, herhangi bir gruba ya da rehberlere bağlı kalmaksızın gezmekten hoşlanan bireylere rehbersiz tur imkanı da sağlayabilmektedir.

Tüm bu hızlı gelişmeler, bilgi toplumu ve kürselleşen dünya gerçeği kapsamında teknoloji kullanımının rehberler tarafından önemsenmesi birlik düzeyinde gerçekleşmesi gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Turist Rehberleri Birliği ya da bölgesel rehber odaları rehberlerin özellikle tur esnasında kullanmaları olası teknolojik ürünlere dair bilgilendirici kurslar ya da oturumlar düzenleyebilir. Böylece teknoloji eksikliği yüzünden rekabetin gerisinde kalmış rehberler için daha eşit şartlara sahip bir piyasa mekanizması da oluşturulmuş olacaktır.

Buna ek olarak devam eden süreçte turistlere, turlara çıkmadan önce ve rehberlerini seçme hususunda teknolojiden nasıl yararlandıkları konusunda yapılacak ampirik bir çalışma konunun turist açısından da nasıl değerlendirildiğini anlama açısından önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- AP, J, Wong, K.F. (2001, Case Study On Tour Guiding: Professionalism, Issues and Problems, *Tourism Management*, V: 22 I: 5 ss: 551-563
- AP, J.; Kevin K.F. Wong, (2001), “Case Study On Tour Guiding: Professionalism, Issues and Problems”, *Tourism Management*, No: 22, s. 551.
- DEMİRKOL, Ş. ve Ekmekçi, İ. (2005). *Paket Turların Sürdürülebilirliğinde Turist Rehberlerine Etik Bir Bakış*. IV. Geleneksel Turizm Paneli, 59-83.
- GOLDENER, C. & Ritchie, R. (2009), *Tourism: Principles, Practices, Philosophies*, Canada: Wiley.
- HACIOĞLU, N. (2000). *Seyahat Acentacılığı ve Tur Operatörlüğü*. Bursa: Vipaş Yayınları.
- İSTANBULLU Dinçer, F, Çakmak, T.F. (2015) Gözetim Toplumu Yönetiminin Turizm Açısından Değerlendirilmesi, *I. Avrasya Uluslararası Turizm Kongresi 28-30 Mayıs 2015 Konya*, Cilt 2, ss: 178- 188.
- KENTERIS, M, Gavalas, D, Economou, D, (2009) An Innovative Mobile Electronic Tourist Guide Application, *Personal and Ubiquitous Computing*, 13: 103–118
- OLALI, H, Timur, A, (1988), *Turizm Ekonomisi*, Ofis Ticaret Matbaacılık.
- SOUFFRIAU, W, Vansteenwegen, P, Vertommen, J, Berghe, G, Oudheusden, D. (2008) A Personalized Tourist Trip Design Algorithm For Mobile Tourist Guides, *Applied Artificial Intelligence*, 22: 964–985
- Vansteenwegen, P, Oudheusden, D. (2008) The Mobile Tourist Guide: An OR Opportunity, *OR Insight*, Vol. 20 Issue 3
- Walker, R., & Walker, T. (2010), *Tourism: Concepts and Practices*, England: Pearson.
- <http://www.wftga.org/tourist-guiding/what-tourist-guide> Erişim Tarihi: 10.02.2017
- <https://www.nytimes.com/> Erişim Tarihi: 14.02.2017
- <http://resortdergisi.com/dergi/155/#p=34> Erişim Tarihi: 14.02.2017

LOJİSTİK FİRMALARINDA TEKNOLOJİ KULLANIMI: TR A1 BÖLGESİNDE BİR ARAŞTIRMA

Selçuk KORUCUK¹, Yasemin TATLI²

Geliş: 02.05.2017 Kabul: 11.12.2017

DOI: 10.29029/busbed.310062

Öz

20. yüzyılın en önemli unsurlarından birisi olan teknoloji hızına yetişilemeyecek bir biçimde gelişimini sürdürmektedir. Günümüzde işletmeler hayatlarını devam ettirip rekabet düzeylerini artırmaları teknolojiden yoğun bir biçimde yararlanmalarına bağlıdır. Ayrıca teknoloji işletmelerin ölçek ekonomilerinden faydalanması ve kaynakların etkili, ekonomik ve verimli kullanılması bakımından önemli yer tutmaktadır. Yine ancak teknoloji ile işletmeler küreselleşme sürecine odaklanabilmektedir. Aynı zamanda yeni pazarlara girebilmeleri teknolojiden etkin şekilde faydalanmalarına bağlıdır. Tüm sektörlerin can damarı olan teknoloji ve teknolojinin kullanımı lojistik firmaları bakımından da hayati öneme sahiptir.

Bu çerçevede çalışmanın amacı teknoloji kullanımının lojistik firmalarında uygulanma düzeyini incelemektedir. Bu amaç doğrultusunda, literatürdeki kuramsal tartışmalar ve araştırma bulguları dikkate alınarak araştırmanın hipotezleri belirlenmiştir. Araştırma hipotezleri, TR A1 Bölgesi illeri olan Erzurum, Erzinçan ve Bayburt illerinde faaliyet gösteren lojistik firmalarında çalışan 100 kişiye anket yapılmış olup elde edilen veriler SPSS kullanılarak test edilmiştir. Çalışma sonuçlarına göre lojistik işletmelerinde kullanılacak olan teknolojinin seçimi ve kullanılan teknoloji lojistik işletmelerini pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Ancak kullanılacak olan teknoloji lojistik işletmelerindeki çalışanları ise pozitif yönde etkilemediği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Teknoloji, Teknoloji Kullanımı, Lojistik

- 1 Öğr. Gör. Dr., Gümüşhane Üniversitesi, Köse MYO, Posta Hizmetleri Bölümü, skor - cuk@hotmail.com
- 2 Öğr. Gör. Dr., Gümüşhane Üniversitesi, Köse MYO, Lojistik Bölümü,yasemin_tatli@hotmail.com

TECHNOLOGY USAGE IN LOGISTICS COMPANIES: A RESEARCH IN TR A1 REGION

Abstract

One of the most important elements of the 20th century, the technology continues to develop in a way that cannot be reached. Today, enterprises have to continue their lives and increase their level of competition depends on the intensive use of technology. In addition, technology enterprises take advantage of scale economies and have an important place in terms of effective, economical and efficient use of resources. Yet again, technology and businesses can focus on the globalization process. At the same time, their ability to enter new markets depends on their effective use of technology. The use of technology which is the lifeblood of all sectors also has vital importance in terms of logistics companies.

The purpose is to examine the level of application of technology in logistics companies. For this purpose, the hypothesis of the research was determined by considering theoretical discussions and research findings in the literature. The research hypotheses were tested with 100 questionnaires which were made by 100 questionnaires working in logistic companies operating in the Erzurum, Erzincan and Bayburt provinces of the TR A1 Region, using SPSS. According to the study results, it has been determined that the selection of the technology to be used in the logistics enterprises and the technology logistics used are affected positively. However, it has been determined that the employees in the technology logistics businesses to be used cannot be affected positively

Keywords: *Technology, Technology Usage, Logistics.*

1.GİRİŞ

Teknoloji, teknoloji kullanımı gibi kavramlarının öneminin arttığı günümüzde firmalar küresel ortamda rekabet edebilmek için, doğru ve etkin teknolojilerden yararlanmak zorundadır. Artan rekabet karşısında mevcut durumlarını yeniden gözden geçirmek zorunda kalan işletmeler doğru teknoloji kullanımına önem vermekte, teknolojiyi firma içerisinde adeta bütünleştirmektedir. Öyle ki, firmalarda rekabet gücünü geliştirme isteği, firmaları yüksek teknolojilere yönlendirmiş, firmalara müşteri tatmini konusunda avantajlar sağlamıştır (More 1990: 10). Bu doğrultuda öncelikle küresel dünyanın en önemli unsurlarından birisi olan ve firmalarda can suyu anlamına gelen teknoloji kavramına bakmak gerekir.

Teknoloji; teknolojinin tanımı zamana ve koşullara göre değişiklik göstermektedir. Ancak en genel tanımı ile elde edilmiş yani kazanılmış yeteneklerin işe koşulmasıyla çevreye hâkim olmak için gerekli işlevsel yapılar oluşturmak olarak

ifade edilmiştir (Alkan 1995: 17). Daha geniş olarak tanımlanırsa teknoloji; fiziksel objeler ile insan eylemlerini bağlayan, birleştiren objelerin bilgi ile entegre edilmesidir. (MacKenzie ve Wajeman 1993: 3) Bu tanımlarda teknoloji olgusu, fiziksel objeler ile nitelik ve süreç uygulamalarının birleştirilmesidir. (Savcı 1999: 126). Kısaca teknolojinin bütün tanımlarında ortak olan konu bu insani ve insani olmayan unsurların ayrılmaya çalışılmasıdır. “İnsani olmayan” daha ziyade maddesel ve teknik içeriğe sahiptir, oysa “insani olan” toplumsal etmenlerle ilgilidir (Grint ve Woolgar 1997: 8).

Teknoloji Kullanımı: işletmelerin ve yönetimlerin teknoloji kapasitesini artırmak için gerekli olan bir husustur. Teknoloji kapasitesi fiziki makineler anlamında kullanılmamaktadır, burada kastedilen yeni teknolojilerin, bilgilerin değerini anlayarak firmanın ihtiyaçlarını giderecek ve pazarda ticari kazanç elde edilmesini sağlayacak şekilde kullanılması kabiliyetidir (Karadal ve Türk 2008: 65). Yine teknoloji kullanımı aslında firmalarda teknik ve uzmanlık bilgisi gerektiren teknolojik araç ve gereçlerin uzman personel tarafından sistematik bir şekilde kullanılmasıdır. Ek olarak işletmeler satın alma ve insan kaynakları yönetiminden stok ve depolama yönetimine kadar yapılan birçok faaliyette etkin bir şekilde teknoloji kullanımına gitmektedir. Teknoloji kullanımı ile birlikte verilerin işlenmesi, yedeklenmesi, arşiv işlemlerin daha basit hale gelmesi, kurumsal depolama ve hafızalama işlemlerinde etkinliğin artması ve daha berrak bir şekilde oluşması sağlanabilmektedir. Bu ve bunun gibi birçok unsuru bünyesinde barındıran teknolojiyi işletmeden ayrı olarak düşünmek mümkün olamamaktadır.

Lojistik: işletmeler açısından, üretim ve tüketim arasındaki ilişkiyi sağlayabilmek için gerekli bir olgu olarak ifade edilmiştir. (Saura vd 2008: 651) Başka bir tanımda ise, hammadde ve bitmiş ürün akışının koordinasyonunu sağlamaya yönelik çalışmalar olarak belirtilmiştir (Berkowitz vd 1997: 448). Yine lojistik kavramı müşteri gereksinimlerini karşılamak amacıyla mamul/hizmetler ve bunlara ilişkin bilgilerin ve envanterin üretim yerinden tüketim yerine doğru etkin ve yeterli akışını sağlamaya yönelik planlama, yürütme ve kontrol etme sürecini kapsamak olarak tanımlanmıştır (Gürdal 2006: 11).

Bu bağlamda, Teknoloji kullanımının lojistik sektöründe birçok çalışmada sıklıkla kullanıldığı görülmüştür. Örneğin, Demirkol, (2016) araştırmasında işletmenin mülkiyet yapısının manuel sistemlerin daha verimli olduğu düşüncesine etkisini, işletmenin mülkiyet yapısının yönetimin teknoloji kullanımına destek vermesi üzerine etkisini, şirketteki unvanların teknoloji kullanımının müşteri hizmetleri çalışan maliyetlerini azalttığına dair düşünceye etkisini ve şirketteki unvanların teknoloji entegrasyonunun faturalama işlemlerini kolaylaştırdığına dair düşünceye etkisini araştırmıştır.

Venkatraman (1994) yılındaki araştırmasında işletme içerisinde kullanılan bilişim teknolojilerinin işlem süresini ortadan aldığını ifade etmiş, özellikle muhasebe, veri tabanları, vergilendirme gibi işlemlerin teknoloji kullanımı ile otomatik olarak yapıldığını zaman ve iş gücünden tasarruf edildiğini belirtmiştir.

Closs ve Xu (2000) yılındaki çalışmalarında teknoloji kullanımı ile doğrudan sağlanan on-line hizmet ile müşterilerin ürünlerini seçmesine ve sipariş vermesine olanak tanıdığını işletme maliyetlerini azalttığını söylemiştir.

Yine Tekin ve Zerenler (2000) yılında yapmış oldukları çalışmada teknoloji kullanımının işletme üzerinde olan etkisini incelemiş ve işletmelerde teknoloji kullanımından kaynaklı etkilerin işletme yapısı üzerinde yol açtığı değişim açıklamıştır.

Meade ve Sarkis, (1998) de yaptıkları çalışmada teknolojik iletişim kanalları sayesinde, müşterilere işletme ile ilgili bütün birimlere doğrudan ulaşabilme fırsatları sunarak müşterilerin işletmeye güven duymalarını sağladığını belirtmişlerdir.

Güleş ve Çağlıyan, (2004) de yapmış oldukları incelemede küçük ve orta ölçekli sanayi işletmelerinde kullanılan ileri imalat teknolojilerinin işletme performansı üzerine olan etkisini araştırmışlardır.

Başka bir çalışma da ise, Kengpol ve Tuominen, (2005) kullanılan teknolojilerin gönderilen siparişlerin ve taşıt araçlarının takip edilmesine ve denetlenmesine katkıda bulunduğunu belirtmişlerdir.

Bu kapsamda yapılan çalışmanın temel amacı; TR A1 Bölgesinde lojistik sektöründe faaliyet gösteren işletmelerde teknoloji kullanımının işletmelere olan etkisini ortaya koymak ve işletmelerin nasıl etkilendiğini belirlemektir. Bu bağlamda öncelikle lojistik işletmelerinden alınan verilerden hareketle elde edilen bulgular analiz edilmiş ve bulgulara dayalı olarak sonuç ve önerilerde bulunulmuştur.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Çalışmada ele alınan konular iki kısımda değerlendirilmiştir. İlk kısımda teorik bilgilere ulaşmak için araştırmalar, raporlar, resmi kayıt ve belgelerden yararlanılmıştır. İkinci kısımda ise ilk kısımda teorik olarak ele alınan bilgilerin uygulamadaki karşılığını ortaya koymak için analiz amaçlı anket çalışmasından yararlanılmıştır. Bu doğrultuda lojistik işletmelerinde teknoloji kullanımına ilişkin görüşlerin belirlenmesi için literatürden yararlanılarak anket formu oluşturulmuştur. Bilgi toplama formu uygulanacak işletmelerin belirlenmesinde örnekleme yapılmadan ana kütlelin tamamına ulaşılması hedeflenmiştir. Bu çerçevede 2017 yılı Erzurum Ticaret ve Sanayi Odası ve KUDAKA (Kuzey Doğu Kalkınma Ajansı) verileri esas alınmak ve diğer araştırma sonuçları incelenmek suretiyle lojistik

alanında faaliyet gösteren toplam 100 işletme tespit edilmiştir. Bu işletmelere örnekleme yolu ile gidilmiş ve anket yapılmıştır. İşletmelerin 100 tanesi ile işletme ortamında yüz yüze görüşülmüş ve işletmelerden anketlere yanıt alınmıştır. Soruların sorular aşağıda verilen ana başlıklar halinde sıralanmıştır. Bunlar; 1. Genel Bilgiler, 2. Teknoloji Kullanımı ile ilgili sorulardan oluşmaktadır. Anket sonuçları SPSS ortamına aktarılarak istatistik yöntemlerle değerlendirilmiştir. Ayrıca frekans ve yüzde dağılımlar ile belirlenen değişkenler arasında ilişki analizleri yapılmıştır. İşletmelerde teknoloji kullanımına ilişkin olarak yapılan güvenilirlik analiz sonucu aşağıda verilmiştir.

Tablo 1. Ölçeklerin İç Tutarlılık Analizi Sonuçları

Ölçekler	İfade Sayısı	Cronbach's Alpha (α)
Teknoloji Seçimi	8	0,709
Teknoloji ve Çalışan	8	0,729
Teknoloji ve İşletme	6	0,701

Alfa değeri 0.00 ile 0.40 arasında ise güvenilir değil, 0.40 ile 0.60 arasında ise düşük güvenilirlikte, 0.60 ile 0.80 arasında ise oldukça güvenilir, 0.80 ile 1 arasında ise yüksek derecede güvenilir bir ölçek olarak yorumlanmaktadır (Özdamar, 2004: 633). Bu doğrultuda kullanılan ölçeklerin Cronbach Alfa (α) katsayıları değerlendirildiğinde işletmelerin teknoloji seçimine yönelik ölçeğin güvenilirlik analizi sonucu 0,709, teknoloji ve çalışana yönelik ölçeğin güvenilirlik analizi sonucu 0,729 ve teknoloji ve işletmeye yönelik ölçeğin güvenilirlik analizi sonucu 0,701 olarak tespit edilmiştir. Bu sonuçlar dikkate alındığında ölçeklerin yüksek düzeyde ($\alpha > 0,70$) güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

3. ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA

Araştırmaya ait hipotezler aşağıda verilmiştir.

H₁: Kullanılacak olan teknolojinin seçimi lojistik işletmelerini pozitif yönde etkilemektedir.

H₂: Kullanılacak olan teknoloji lojistik işletmelerindeki çalışanları pozitif yönde etkilemektedir.

H₃: Kullanılacak olan teknoloji lojistik işletmelerini pozitif yönde etkilemektedir.

3.1. İşletmenin Çalışan Sayısı

İşletmelerin çalışan sayıları Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. İşletmelerin Çalışan Sayıları

Çalışan Grubu	f	%
1-5	9	9
6-10	69	69
11-20	21	21
Toplam	100	100

Çalışan sayısı bakımından araştırma sonuçları değerlendirildiğinde işletmelerin %9'unun 1-5 arası çalışana sahip olduğu, %69'unun 6-10 arası çalışanı ve %21'inin 11-20 arası çalışana sahip olan işletmeler olduğu gözlemlenmiştir.

3.2. İşletmenin Hukuki Statüsü

İşletmelerin hukuki statüsü Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. İşletmelerin Hukuki Statüsü

İşletmelerin Hukuki Statüsü	f	%
Şahıs İşletmesi	21	21
Kolektif Şirket	18	18
Limited Şirket	11	11
Anonim Şirket	51	51
Toplam	100	100

İşletmelerin hukuki statüleri bakımından araştırma sonuçları değerlendirildiğinde işletmelerin %21'inin şahıs işletmesi, %18'inin kolektif şirket, %11'inin limited şirket ve %51'inin anonim şirket olduğu gözlemlenmiştir.

3.3. İşletmelerin Faaliyet Yaşı

İşletmelerin faaliyet alanlarında göstermiş olduğu süresi Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. İşletmelerin Faaliyet Yaşı

İşletmelerin Faaliyet Yaşı	f	%
11 yıl ve üstü	100	100
Toplam	100	100

Faaliyet yaşına ilişkin araştırma sonuçları değerlendirildiğinde işletmelerin %100'ünün 11 yıldan daha uzun süredir faaliyet gösterdiği gözlemlenmiştir.

3.4. İşletmelerin Pazar Alanı

İşletmelerin pazar alanı ile ilgili ayrıntılar Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. İşletmelerin Pazar Alanı

Pazar Alanı	f	%
Yerel	19	19
Ulusal	21	21
Uluslararası	4	4
Ulusal ve Uluslararası	56	56
Toplam	100	100

Pazar alanına ilişkin araştırma sonuçları değerlendirildiğinde işletmelerin %19'unun yerel, %21'inin ulusal, %4'ünün uluslararası ve %56'sının hem ulusal hem de uluslararası pazarda yer aldığı gözlemlenmiştir.

3.5. İşletmelerin Faaliyet Gösterdikleri Alan

İşletmelerin faaliyet gösterdikleri alan sorulmuş ve alınan sonuçlar Tablo 6 da sunulmuştur.

Tablo 6. İşletmelerin Faaliyet Gösterdikleri Alan

Değişkenler	Faaliyet Var		Faaliyet Yok	
	f	%	f	%
Hurda ve Atıkların Düzenlenmesi	12	12	88	97,5
Paketleme	77	77	23	23
Nakliye Takibi / Gümrük İşlemleri	14	14	86	86
Depo ve Depolama	65	65	35	35
Taşıma	82	82	18	18
Parça ve Hizmet Desteği	10	10	90	90
Dağıtım	80	80	20	20

İşletmelerin faaliyet gösterdikleri alana ilişkin araştırma sonuçları değerlendirildiğinde işletmelerin %12'sinin Hurda ve Atıkların Düzenlenmesi faaliyetini yaptığı, %88'inin ise Hurda ve Atıkların Düzenlenmesi faaliyetini yapmadığı tespit edilmiştir. İşletmelerin faaliyet gösterdikleri alana ilişkin araştırma sonuçları değerlendirildiğinde işletmelerin %77'sinin Paketleme işlemini faaliyetini yaptığı, %23'ünün ise Paketleme işlemini yapmadığı görülmüştür.

İşletmelerin faaliyet gösterdikleri alana ilişkin araştırma sonuçları değerlendirildiğinde işletmelerin %14'ünün Nakliye Takibi / Gümrük İşlemleri faaliyetini yaptığı, %86'sının ise Nakliye Takibi / Gümrük İşlemleri faaliyetini yapmadığı tespit edilmiştir. İşletmelerin faaliyet gösterdikleri alana ilişkin araştırma sonuçları değerlendirildiğinde işletmelerin %65'inin Depolama işlemini yaptığı, %35'inin ise Depolama işlemini yapmadığı saptanmıştır.

İşletmelerin faaliyet gösterdikleri alana ilişkin araştırma sonuçları değerlendirildiğinde işletmelerin %82'sinin Taşıma faaliyetini yaptığı, %18'inin ise Taşıma faaliyetini yapmadığı belirlenmiştir. İşletmelerin faaliyet gösterdikleri alana ilişkin

araştırma sonuçları değerlendirildiğinde işletmelerin %10'unun Parça ve Hizmet Desteği işlemini yaptığı, %90'nının ise Parça ve Hizmet Desteği işlemini yaptığı yapmadığı görülmüştür. Yine işletmelerin faaliyet gösterdikleri alana ilişkin araştırma sonuçları değerlendirildiğinde işletmelerin %80'ninin Dağıtım işlemini yaptığı, %20'sinin ise Dağıtım işlemini yapmadığı saptanmıştır.

3.6. İşletmelerin Teknoloji Kullanımının Etkileri

İşletmelerde teknoloji kullanımının etkileri sorulmuş alınan sonuçlar Tablo. 7 de sunulmuştur.

Tablo 7. İşletmelerin Teknoloji Kullanımının Etkileri

Değişkenler	Etkilidir		Çok Etkilidir	
	f	%	f	%
Uygunluk kalitesinin artırılması	47	47	53	53
Hizmet üretim zamanının kısaltılması	45	45	55	55
Hizmet üretim kapasitesinin artırılması	45	45	55	55
Maliyetlerin düşürülmesi	38	38	62	62
Esnekliğin ve talepteki değişikliklere duyarlılığın artırılması	40	40	60	60
İş güvenliğinin artırılması	40	40	60	60
Müşteri memnuniyetinin artması	38	38	62	62
Kalite maliyetlerinin azaltılması	43	43	57	57
Olumlu işletme imajı oluşturulması	52	52	48	48
Çalışanların iş tatmininin artırılması	40	40	60	60
Müşteri sayısının artırılması	40	40	60	60
Değer sisteminin etkinliğinin artırılması	52	52	48	48

İşletmelerin Teknoloji Kullanımının Etkileri ilişkin araştırma sonuçları değerlendirildiğinde işletmelerin teknoloji kullanımlarının %62,5 oranında müşteri memnuniyetini ve maliyetlerinin düşmesini çok etkilediğini ifade etmişlerdir. En az etkili olan faktörler ise, %52 önem düzeyi ile olumlu işletme imajının oluşturulması ve aynı değere sahip olan değer sisteminin etkinliğinin artırılması ifadeleri olduğu tespit edilmiştir.

3.7. Faktör Analizi ve Sonuçları

Araştırmaya katılan işletmelere ait faktör analiz ölççeği Tablo 8. de verilmiştir.

Tablo 8. Teknoloji Seçimi Ölçeğine İlişkin Barlett ve Kaiser- Meyer-Olkin (KMO) Testleri

KMO Değeri		0,612
Barlett Testi	Ki Kare/ Serbestlik Derecesi	84,074
	P	0,000

Araştırma kapsamında yer alan değişkenler olan “teknoloji seçimi”, “teknoloji ve çalışan” ve “teknoloji ve işletme” ölçeklerinin geçerliliklerini tespit etmek

amacıyla keşifsel faktör analizi yapılmıştır. Verilerin faktör analizine uygunluğunun belirlenmesi için Kaiser-Meyer Olkin (KMO) örneklem yeterliliği testi ve Bartlett küresellik testi uygulanmıştır. Temel bileşenler analizi ile Varimax (döndürme) yöntemi kullanılarak sorular analiz edilmiştir.

Verilerin faktör analizi için uygunluğunu test etmek için yapılan analiz sonucunda, Barlett normal dağılım test sonucunun anlamlı olduğu ($p < 0.05$), KMO (Kaiser-Mayer-Olkin) değerinin ise 0,612 olduğu belirlenmiştir.

KMO değerlerinin 0,50'nin üzerinde olması ve Bartlett testi sonuçlarının da 0,05 önem derecesinde anlamlı çıkmasından dolayı veriler faktör analizine uygun bulunmuştur.

Tablo 9. Teknoloji Seçimi Ölçeğine İlişkin Keşfedici Faktör Analizi

Maddeler	Faktör Yükleri
Teknoloji ve işletme stratejileri anlamında işletmenin güçlü ve zayıf yönleri birlikte analiz edilmektedir.	0,829
Teknoloji istihbaratı için paydaşlar ile iletişim ağları oluşturulmuştur.	0,601
Teknolojik gelişmelerin müşteriler, rakipler, ikame hizmet üreticileri dikkate alındığında işletmeye getirebileceği fırsat ve tehditler analiz edilmektedir.	0,613
Teknoloji alternatifleri değerlendirilirken, hizmet, işletme, pazar ve çevre faktörlerinin etkisi dikkate alınmaktadır.	0,629
Teknoloji alternatifleri arasında seçim yaparken, düşük fiyat, kalite, esneklik, fayda-maliyet analizi yapılmaktadır.	0,800
Teknoloji seçimine üst yönetim öncülük etmektedir.	0,574
Teknoloji seçiminde yeni teknolojilerin mevcut sistem ile uyumu değerlendirilmektedir.	0,667
Teknoloji seçiminde yeni teknolojilerin müşterilere olan etkisi araştırılmaktadır.	0,883
Toplam Açıklanan Varyans	69,946

Teknoloji seçimi ölçeğine ait verilerin yapı geçerliliğini incelemek için keşfedici faktör analizine tabi tutulmuştur. Analiz sonuçlarına göre teknoloji seçimine yönelik ifadelerin açıklanma oranı %69,946'dır. Ayrıca faktör analizi sonuçları değerlendirildiğinde ölçeğin özdeğerleri 1'den büyük olan maddelerinin tek bir faktör yükü altında toplandığı görülmüştür.

Tablo 10. Teknoloji ve Çalışan Ölçeğine İlişkin Barlett ve Kaiser- Meyer-Olkin (KMO) Testleri

KMO Değeri	,688	
Barlett Testi	Ki Kare/ Serbestlik Derecesi	87,100
	P	0,000

Verilerin faktör analizi için uygunluğunu test etmek için yapılan analiz sonucunda, Barlett normal dağılım test sonucunun anlamlı olduğu ($p < 0.05$), KMO

(Kaiser-Mayer-Olkin) değerinin ise 0,688 olduğu belirlenmiştir.

KMO değerlerinin 0,50'nin üzerinde olması ve Bartlett testi sonuçlarının da 0,05 önem derecesinde anlamlı çıkmasından dolayı veriler faktör analizine uygun bulunmuştur.

Tablo 11. Teknoloji ve Çalışan Ölçeğine İlişkin Keşfedici Faktör Analizi

Maddeler	Faktör Yükleri
Teknoloji seçiminde seçilen teknolojilerden doğrudan veya dolaylı olarak etkilenebilecek tüm tarafların fikir birliği sağlanmaktadır.	0,653
Seçilen teknolojilerin etkinliği, müşteriler, süreçler ve çalışanlar açısından değerlendirilmektedir.	0,677
Teknolojilerden sağlanacak faydalar hakkında teknolojiyi kullanacak personel detaylı olarak bilgilendirilmektedir.	0,761
Yönetim, yeni teknolojilerin kullanımı konusunda çalışanları desteklemektedir.	0,697
Çalışanlara, yeni teknolojilerin kullanımı konusunda yeterli eğitimler verilmektedir.	0,735
Yeni teknolojilerin kullanımı konusunda çalışanların önerileri alınmaktadır.	0,761
Çalışanlara, yeni teknolojilere geçişte işten çıkarmama teminatı verilmektedir.	0,627
Çalışanlara, yeni teknolojilerin kullanımına yönelik maddi teşvikler verilmektedir.	0,796
Toplam Açıklanan Varyans	71,334

Teknoloji ve çalışan ölçeğine ait verilerin yapı geçerliliğini incelemek için keşfedici faktör analizine tabi tutulmuştur. Analiz sonuçlarına göre teknoloji ve çalışana yönelik ifadelerin açıklanma oranı %71,334'tür. Ayrıca faktör analizi sonuçları değerlendirildiğinde ölçeğin özdeğerleri 1'den büyük olan maddelerinin tek bir faktör yükü altında toplandığı görülmüştür.

Tablo 12. Teknoloji ve İşletme Ölçeğine İlişkin Bartlett ve Kaiser- Meyer-Olkin (KMO) Testleri

KMO Değeri		0,563
Barlett Testi	Ki Kare/ Serbestlik Derecesi	113,266
	P	0,000

Verilerin faktör analizi için uygunluğunu test etmek için yapılan analiz sonucunda, Bartlett normal dağılım test sonucunun anlamlı olduğu ($p < 0.05$), KMO (Kaiser-Mayer-Olkin) değerinin ise 0,563 olduğu belirlenmiştir.

KMO değerlerinin 0,50'nin üzerinde olması ve Bartlett testi sonuçlarının da 0,05 önem derecesinde anlamlı çıkmasından dolayı veriler faktör analizine uygun bulunmuştur.

Tablo 13. Teknoloji ve İşletme Ölçeğine İlişkin Keşfedici Faktör Analizi

Maddeler	Faktör Yükleri
Organizasyonel öğrenme etkin şekilde uygulanmaktadır.	0,792
Yeni teknolojilerin kullanımında uzman yardımı alınmaktadır.	0,894
Teknolojik yeteneklerin gizliliği sağlanmaktadır.	0,548
Teknoloji işletiminin, maliyet, kalite, esneklik, hız faktörleri yönünden ekonomik fizibilitesi sürekli yapılmaktadır.	0,726
Var olan teknolojiler sonlandırılırken, çevresel fırsat ve tehditlerin analizi yapılmaktadır.	0,835
Var olan teknolojiler sonlandırılırken, işletmeye sağladığı üstünlük ve zayıflıklar analiz edilmektedir.	0,727
Toplam Açıklanan Varyans	75,375

Teknoloji ve işletme ölçeğine ait verilerin yapı geçerliliğini incelemek için keşfedici faktör analizine tabi tutulmuştur. Analiz sonuçlarına göre teknoloji ve işletmeye yönelik ifadelerin açıklanma oranı %75,375'tir. Ayrıca faktör analizi sonuçları değerlendirildiğinde ölçeğin özdeğerleri 1'den büyük olan maddelerinin tek bir faktör yükü altında toplandığı görülmüştür.

3.7. Tanımlayıcı İstatistikler

Bu bölümde teknoloji seçimi, teknoloji ve çalışan ve teknoloji ve işletmeye yönelik sorulara verilen cevapların ortalama ve standart sapmalarına yer verilmiştir.

Tablo 14. Teknoloji Seçimine Yönelik Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Ort.	S.S.
Teknoloji ve işletme stratejileri anlamında işletmenin güçlü ve zayıf yönleri birlikte analiz edilmektedir.	4,77	0,42
Teknoloji istihbaratı için paydaşlar ile iletişim ağları oluşturulmuştur.	4,80	0,40
Teknolojik gelişmelerin müşteriler, rakipler, ikame hizmet üreticileri dikkate alındığında işletmeye getirebileceği fırsat ve tehditler analiz edilmektedir.	4,75	0,43
Teknoloji alternatifleri değerlendirilirken, hizmet, işletme, pazar ve çevre faktörlerinin etkisi dikkate alınmaktadır.	4,67	0,47
Teknoloji alternatifleri arasında seçim yaparken, düşük fiyat, kalite, esneklik, fayda-maliyet analizi yapılmaktadır.	4,75	0,49
Teknoloji seçimine üst yönetim öncülük etmektedir.	4,60	0,49
Teknoloji seçiminde yeni teknolojilerin mevcut sistem ile uyumu değerlendirilmektedir.	4,77	0,42
Teknoloji seçiminde yeni teknolojilerin müşterilere olan etkisi araştırılmaktadır.	4,82	0,38

Notlar: (i) n=40, (ii) Ölçekte 1= Kesinlikle Katılmıyorum, 2= Katılmıyorum, 3= Kararsızım, 4= Katılıyorum ve 5= Kesinlikle Katılıyorum anlamındadır.

Teknoloji seçimine yönelik ifadeler incelendiğinde ankete katılan işletmelerin en çok “Teknoloji seçiminde yeni teknolojilerin müşterilere olan etkisi araştırılmaktadır.” (4,82) ve “Teknoloji istihbaratı için paydaşlar ile iletişim ağları oluşturulmuştur.” (4,80) ifadeleri teknoloji seçimi açısından önemlidir.

Tablo 15. Teknoloji ve Çalışana Yönelik Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Ort.	S.S.
Teknoloji seçiminde seçilen teknolojilerden doğrudan veya dolaylı olarak etkilenebilecek tüm tarafların fikir birliği sağlanmaktadır.	4,82	0,38
Seçilen teknolojilerin etkinliği, müşteriler, süreçler ve çalışanlar açısından değerlendirilmektedir.	4,67	0,47
Teknolojilerden sağlanacak faydalar hakkında teknolojiyi kullanacak personel detaylı olarak bilgilendirilmektedir.	4,77	0,42
Yönetim, yeni teknolojilerin kullanımı konusunda çalışanları desteklemektedir.	4,70	0,46
Çalışanlara, yeni teknolojilerin kullanımı konusunda yeterli eğitimler verilmektedir.	4,75	0,49
Yeni teknolojilerin kullanımı konusunda çalışanların önerileri alınmaktadır.	4,77	0,42
Çalışanlara, yeni teknolojilere geçişte işten çıkarmama teminatı verilmektedir.	4,82	0,38
Çalışanlara, yeni teknolojilerin kullanımına yönelik maddi teşvikler verilmektedir.	4,75	0,43

Notlar: (i) n=40, (ii) Ölçekte 1= Kesinlikle Katılmıyorum, 2= Katılmıyorum, 3= Kararsızım, 4= Katılıyorum ve 5= Kesinlikle Katılıyorum anlamındadır.

Teknoloji ve çalışana yönelik ifadeler incelendiğinde ankete katılan işletmelerin en çok “Teknoloji seçiminde seçilen teknolojilerden doğrudan veya dolaylı olarak etkilenebilecek tüm tarafların fikir birliği sağlanmaktadır.” (4,82) ve “Çalışanlara, yeni teknolojilere geçişte işten çıkarmama teminatı verilmektedir.” (4,82) ifadeleri teknoloji ve çalışan açısından önemlidir.

Tablo 16. Teknoloji ve İşletmeye Yönelik Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Ort.	S.S.
Organizasyonel öğrenme etkin şekilde uygulanmaktadır.	4,85	0,36
Yeni teknolojilerin kullanımında uzman yardımı alınmaktadır.	4,80	0,40
Teknolojik yeteneklerin gizliliği sağlanmaktadır.	4,92	0,26
Teknoloji işletiminin, maliyet, kalite, esneklik, hız faktörleri yönünden ekonomik fizibilitesi sürekli yapılmaktadır.	4,80	0,46
Var olan teknolojiler sonlandırılırken, çevresel fırsat ve tehditlerin analizi yapılmaktadır.	4,87	0,40
Var olan teknolojiler sonlandırılırken, işletmeye sağladığı üstünlük ve zayıflıklar analiz edilmektedir.	4,87	0,40

Notlar: (i) n=40, (ii) Ölçekte 1= Kesinlikle Katılmıyorum, 2= Katılmıyorum, 3= Kararsızım, 4= Katılıyorum ve 5= Kesinlikle Katılıyorum anlamındadır.

Teknoloji ve işletmeye yönelik ifadeler incelendiğinde ankete katılan işletmelerin en çok “Teknolojik yeteneklerin gizliliği sağlanmaktadır.” (4,92) ve “Var olan teknolojiler sonlandırılırken, çevresel fırsat ve tehditlerin analizi yapılmaktadır.” (4,87) ifadeleri teknoloji ve işletme açısından önemlidir.

3.8. İlişki Analizleri

Bu bölümde teknoloji seçimi, teknoloji ve çalışan ve teknoloji ve işletmeye yönelik sorulara verilen cevapların ilişki analizlerine yer verilmiştir. Bu amaçla korelasyon ve regresyon analizleri yapılmıştır.

Tablo 17. Teknoloji Seçimi, Teknoloji ve Çalışan ve Teknoloji ve İşletmeye Yönelik Korelasyon Analizi

Değişkenler	Teknoloji Seçimi		Teknoloji ve Çalışan		Teknoloji ve İşletme	
	r	p	r	p	r	p
Teknoloji Seçimi	1		0,093	0,569	0,190	0,239
Teknoloji ve Çalışan	0,093	0,569	1		0,446**	0,004
Teknoloji ve İşletme	0,190	0,239	0,446**	0,004	1	

Tablo incelendiğinde teknoloji ve çalışan ve teknoloji ve işletme arasında yüzde 0,01’lik, pozitif bir ilişki bulunmuştur. Diğer değişkenler arasında herhangi bir ilişki bulunamamıştır. Teknoloji ve çalışan ve teknoloji ve işletme değişkenler arası ilişkiler, basit regresyon analizleriyle test edilmiştir.

Tablo 18. Teknoloji Seçimi, Teknoloji ve Çalışan ve Teknoloji ve İşletmeye Yönelik Regresyon Analizi

Bağımlı Değişken: Teknoloji	Beta	T	p
Bağımsız Değişken: Teknoloji Seçimi			
Kullanılacak olan teknolojinin seçimi lojistik işletmelerini pozitif yönde etkilemektedir.	0,446	3,36	0,004
Kullanılacak olan teknoloji lojistik işletmelerindeki çalışanları pozitif yönde etkilemektedir.	0,156	0,98	0,512
Kullanılacak olan teknoloji lojistik işletmelerini pozitif yönde etkilemektedir	0,513	3,07	0,002
R ² =0,736 F=94,941 sig.=0,000			

Tablo 18. de görülen regresyon analizinde R² değeri 0,736 olarak tespit edilmiştir. Buna göre modelde yer alan bağımsız değişkenler, bağımlı değişken olan depolama kararları üzerinde %73,6’lık değişimi açıklamaktadır. Bu çerçevede kurulan “H₁: Kullanılacak olan teknolojinin seçimi lojistik işletmelerini pozitif yönde

etkilemektedir.” Hipotezi ile “H₃: Kullanılacak olan teknoloji lojistik işletmelerini pozitif yönde etkilemektedir.” Hipotezleri kabul edilmiştir. Ancak “H₂: Kullanılacak olan teknoloji lojistik işletmelerindeki çalışanları pozitif yönde etkilemektedir.” hipotezi ise reddedilmiştir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Günümüzde işletmelerin rekabet edebilmeleri ve diğer işletmeler karşısında güçlü olabilmeleri yoğun teknoloji kullanımına bağlıdır. Özellikle müşteri tatminini gerçekleştirmek isteyen işletmeler başta yeni teknolojiler olmak yeni süreçler, yeni pazarlama teknikleri gibi tedarik zincirinin ilk aşamasından en son nihai kullanıcıya kadar birçok faktörü göz önünde bulundurmaları zorundadırlar.

Bu kapsam da, TR A1 Bölgesinde lojistik işletmelerine yönelik yapılan çalışma sonucunda, en çok “Teknolojik yeteneklerin gizliliği sağlanmaktadır.” ve “Var olan teknolojiler sonlandırılırken, çevresel fırsat ve tehditlerin analizi yapılmaktadır.” ifadeleri işletmelerde teknoloji kullanımı bakımından önem düzeyi yüksek ifadelerdir. İşletmelerde teknoloji kullanımı bakımından en az önem düzeyine sahip ifade ise “Teknoloji seçimine üst yönetim öncülük etmektedir.” ifadesi olduğu anlaşılmıştır. Bu olgulardan hareketle genel olarak uygulama sonuçları değerlendirildiğinde, kullanılacak olan teknolojinin seçimi ve kullanılan teknoloji lojistik işletmelerini pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Ancak kullanılacak olan teknoloji lojistik işletmelerindeki çalışanları ise pozitif yönde etkilemediği belirlenmiştir.

Yapılan bu çalışma sonucunda ulaşılan sonuçlar, lojistik işletmeleri yöneticilerine, sanayi ve ticaret odalarına ve konu ile ilgili çalışma yapan akademisyenlere katkı sağlayacaktır. Ayrıca araştırmanın TR 1 Bölgesinde planlandığı göz önüne alındığında bölgede faaliyet gösteren lojistik işletmelerine yol gösterici olacaktır.

KAYNAKÇA

- ALKAN, C., *Eğitim Teknolojisi*, Atilla Kitabevi, 4. Baskı, Ankara, 1995.
- BERKOWITZ, E, N., ROGER A. K, STEVEN W. *Hartley and William Rudelius, Marketing*, Irwin McGraw-Hill, USA,1997.
- CLOSS D. J. ve XU K., “*Logistics Information Technology Practice in Manufacturing and Merchandising Firms*”, International Journal of Physical Distribution and Logistics Management 30/10, 869-886, 2000.
- DEMİRKOL, F., “*Lojistik Hizmet Veren Firmalarda Teknoloji Kullanımı ve Bir Uygulama*”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı,2016.
- GRINT, Keith and STEVE W, *The Machine At Work: Technology, Work and Organization* (Cambridge: Polity Press, 1997.

- GÜLEŞ, H.K. ve ÇAĞLIYAN, V. “İleri İmalat Teknolojileri Kullanımının İşletme Performansına Etkileri: Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi İşletmelerinde Bir Uygulama”, SÜ, İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 63-85, 2004.
- GÜRDAL, S, *Türkiye Lojistik Sektörü Altyapı Analizi*. Yayın No. 2006- 14, İstanbul: İTO Yayınları, 2006.
- KARADAL, C. ve TÜRK, M, “İşletmelerde Teknoloji Yönetiminin Geleceği”, Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, , Cilt:1, Sayı: 1, 59-71, 2008.
- KENGPOLA A. ve TUOMINENB M, “A Framework for Group Decision Support Systems: An Application int the Evaluation of Information Technology for Logistics Firms”, International Journal of Production Economics, 101,2006.
- MACKEINZIE, D and JUDY W, “Inlrodutory Essay: The Social Shaping of Technology”,’ *The Social Shaping of Technology*, (buckingham: Open University) (Dcr: D.MacKenzie ve J.Wajcman), 1993.
- MEADE L. and SARKİS J, “Strategic Analysis of Logistics and Supply Chain Management Systems Using The Analytical Network Process”, Transportation Research-E. Transportion Research-E: Logistics and Transportation Review, 34/3, 201-215, 1998.
- MORE, P,” *Competing with Technology in Microprocessors*”, The Journal of High Management Research, Vol 1/1, 1-13, 1990.
- ÖZDAMAR, K, *Paket Programlar İle İstatistiksel Veri Analizi – 2 (Çok Değişkenli Analizler)*. Eskişehir: Kaan Kitabevi, 2004.
- SAVCI, İ, “*Toplumsal Cinsiyet ve Teknoloji*”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 54/1, 123-142, 1999.
- SAURA, I, G., DAVID S. F, GLORİA B. C. and Maria F. B, “*Logistics Service Quality: A New Way To Loyalty*”, Industrial Management and Data Systems, 108/5, 650-668, 2008.
- TEKİN, M. ve ZERENLER, M, “*Küresel Rekabet Ortamında İşletmelerde Teknoloji Kullanımının İşletme Üzerindeki Etkileri*”, Selçuk Üniversitesi Meslek Yüksekokulu Dergisi,4, 1-14,2000.
- VENKATRAMAN, N, “*T-Enabled Business Transformation: From Automation To Business Scope Redefinition, Sloan Management Review*”, Cambridge, Mass, ■35/2, 73-82, 1994.

OSMANLI MALİ SİSTEMİNDE İRÂD-I CEDİD HAZİNESİ VE MUHASEBE KAYITLARI (1799-1800)

Mehmet Emin YARDIMCI¹ Ednan AYVAZ²

Geliş: 20.12.2017- Kabul: 27.12.2017

DOI: 10.29029/busbed.369254

Öz

Osmanlı Mali Sistemindeki Hazine-i Amire olarak adlandırılan tek hazine sistemi; İrâd-ı Cedid Hazinesi'nin kuruluşu ile çok hazineli ve defterdarlı sisteme dönüşmüştür. III. Selim döneminde 1793 yılında kurulan İrâd-ı Cedid Hazinesi, Malikâne, Esham ve Tımar düzenlemelerinin ıslahını içermektedir. İrâd-ı Cedid Hazinesi, askeri giderleri ve savaşı finanse edebilmek için oluşturulmuş bir fon niteliğinde olup kurulma amacı gelir kaynaklarını etkin ve verimli yönetmektir. III. Selim döneminde de Osmanlı muhasebe sisteminde devletin mali olay ve işlemlerinin kayıt altına alınmasında merdiven yöntemine devam edilmiştir. İrâd-ı Cedid hazinesinde muhasebe kayıtları gelir ve gider kalemleri ayrı ayrı hesaplanmakta aylık ve yıllık olarak kayıt altına alınmıştır.

Bu çalışmada, Başbakanlık Osmanlı Arşivindeki Esham defterleri kataloğu adı altında İrâd-ı Cedid Hazinesinin 1800 yılının Mayıs - Aralık dönemindeki 7 aylık gelir ve gider hesaplarını içeren muhasebe kayıtları incelenmiştir. İrâd-ı Cedid Hazinesinin muhasebe kayıtlarına göre; 7 aylık gelir toplamı 7512956 guruş ve gider toplamı 2040750 guruş olmak üzere İrâd-ı Cedid Hazinesinin 7 aylık toplam net geliri, 5481167 guruş olarak bulunmuştur. Sonuç olarak, İrâd-ı Cedid Hazinesinin kurulmasıyla devletin gelirlerinde artış görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Mali Sistemi, Esham Defterleri, İrâd-ı Cedid, Muhasebe Kayıtları

1 Yard. Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, S. yazar, emin.yardimci@kocaeli.edu.tr

2 Yard. Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, S. yazar, ednan.ayvaz@kocaeli.edu.tr

İRÂD-İ CEDİD TREASURE AND ACCOUNTING RECORDS IN THE OTTOMAN FINANCIAL SYSTEMS (1799-1800)

Abstract

The only treasury system called the Treasure-i Amire in the Ottoman Financial System had turned into a very savvy and prehistoric system with the foundation of new Treasury of İrâd-ı Cedid. İrâd-ı Cedid Treasure founded in 1793 during Selim III. Period contained amendments on *Malikâne* (Estate), *Esham* (share stocks) and *Tımar*(manor)regulations. The purpose of establishment of İrâd-ı Cedid Treasure, which was a fund created to financially finance military expenditures and warfare, was to manage effective and efficient revenue sources. In the Ottoman accounting system, the ladder method had been continued to record the financial events and transactions of the state in the Selim III period.

In this study, the accounting records of the İrâd-ı Cedid Treasure under the catalog of the Esham books in the Ottoman Archives of the Prime Ministry of Turkey are examined in detail including 7-month income and expense accounts for the period from May to December 1800. According to the accounting records of İrâd-ı Cedid Treasure; the total income was 7512956 *Kurus* (piastre) and the total expenses were 2040750 *Kurus* for this 7 month period, with the total net income of 5481167 *Kurus* . As a result, it has been revealed that the state's incomes had increased with the establishment of the İrad-ı Cedit Treasure.

Keywords: Ottoman Financial System, Esham Books, İrâd-ı Cedid, Accounting Records

1. Giriş

Osmanlı Mali Sistemindeki Hazine-i Amire olarak adlandırılan tek hazine sistemi bulunmaktaydı. Tek hazine sistemi, Osmanlı imparatorluğunun gelirlerini etkin ve verimli yönetmesine yeterli olmuyordu. Özellikle savaş giderlerinin artması ve gelirlerin istenilen düzeyde artmaması Osmanlı Mali Sistemindeki reform gereksinimini de artırmıştı. III. Selim Avusturya ve Rusya'ya karşı gerçekleştirilen savaşlarda yeniçerilerin disiplinsiz davranışları ve etkisizlikleri nedeniyle Nizam-ı Cedid adı verilen yeni bir ordunun kurulmasına karar vermiştir.

Osmanlı imparatorluğunda geniş kapsamlı reform hareketleri bu dönemde uygulanmaya başlandı. Devlet adamlarından, kurumlarda ne tür yenilikler yapılmasının gerektiği ile ilgili layihaların hazırlanması istendi. Bu gelişmeler Nizam-ı Cedid döneminin işareti oldu. Yeniliklerin finanse edilmesi için yeni gelir kaynakları bulunarak, eski gelir kaynaklarının daha verimli hale getirilmesi için çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bunun sonucu olarak İrâd-ı Cedid Hazinesi bu amaçla kurulmuştur (Beydilli, 2013: 176). III. Selim; Nizam-ı Cedid ordusunun kurula-

bilmesi için Osmanlı Mali Sistemindeki Hazine-i Amire olarak adlandırılan tek hazine sistemini; İrâd-ı Cedid Hazinesi'nin kuruluşu ile çok hazineli ve defterdarlı sisteme dönüştürerek reform yapmıştır.

2. İrâd-i Cedid Hazinesi

İrâd-ı Cedid hazinesi ve defterdarlığı, III. Selim döneminde 1 Mart 1793 yılında kurulmuştur. İrâd-ı Cedid hazinesi özellikle savaşların finansmanı için oluşturulacak yeni mali yapının önemli bir kurumudur (Cezar, 1986: 155). İrâd-ı Cedid Hazinesi, askeri giderleri ve savaşı finanse edebilmek için oluşturulmuş bir fon niteliğinde olup kurulma amacı gelir kaynaklarını etkin ve verimli yönetmektir.

Osmanlı Maliyesi'nde "Hazine-i Amire" olarak adlandırılan tek hazine sistemi mevcut idi. İrâd-ı Cedid Hazinesi'nin kuruluşu ile çok hazineli ve defterdarlı sisteme geçildi. Hazine'nin temel görevi Malikâne, Esham ve Tımar düzenlemelerinin ıslahıdır. İrâd-ı Cedid Hazinesi'ni takiben deniz kuvvetlerinin etkinliğini arttırmak ve güçlü bir donanma oluşumu için kurulan Tersane-i Amire ve Zahire Hazinesi inşa edilmiştir. Osmanlı Mali Sistemindeki tek hazineli sistem, dört hazineli sisteme dönüşmüştür (Karta, 2014: 37). Bu çalışmada; İrâd-ı Cedid Hazinesinde önemli yer tutan Esham ve Malikâne sistemi ile ilgili açıklamalar yapıldıktan sonra muhasebe kayıtları sunulmaktadır.

2.1. Esham Sistemi

İrâd-ı Cedid Hazinesinin en önemli dayanaklarından biri esham sistemidir. Esham; Osmanlı Maliye sisteminde 1775 yılından 1860 yılına kadar uygulanan iç borçlanma yöntemidir. Esham; "Pay, hisse" manasındaki sehmin çoğuludur. Mukataa olarak belirlenen vergi kalemlerinin yıllık gelirlerinin, faiz olarak adlandırılan kısımları hisselerle bölünüp, özel şahıslara kayd-ı hayat şartı ile peşin bir ödeme karşılığında satılmasıdır. Mukataanın sahip olduğu gelirin tamamı satılmamaktadır. Mukataaların gelirleri ilerleyen dönemlerde artmakta, artan gelirin memurlar, askerler ve emeklilerin aylıklarını ödemek için ayrılan yıllık sabit payına dokunulmamaktadır. Bu payın üzerinde elde edilen gelire faiz denilmektedir. Bu kısım hazinenin serbest kullanımına müsaittir. Faiz kelimesi gelir anlamındadır, banka veya borçlanma faizi ile karıştırılmamalıdır (Genç, 2000: 184).

Osmanlı devleti, 1768-1774 Rus savaşından sonra yaşanan mali bunalımın üstesinden gelebilmek için esham yöntemini, uzun vadeli iç borçlanma sistemi hüviyetinde tatbik etmiştir. Bu uygulamanın amacı, devlet borçlarının tabana yaymaktır. Devletin gelirlerinden, Malikâne ihalelerinde etkili olan güçlü sermayedarların yanında küçük sermayedarlar da yararlanabilecekti. Eshamın üçüncü kişilere satışının devlet nezdinde denetimden yoksun olması ve varislere yapılan yıllık ödemeler, sistemden istenilen ölçüde gelir getirisi sağlamamıştır (Pamuk, 2012:103).

Esham sisteminin zayıf noktalarından biri esham sahiplerine her yıl ödenen faizlerin garanti altına alınmasıdır. Esham mukataanın sürekli kâr etmesi senelik faizin düzenli ödenebilmesi için elzemdır. Kârın sürekli düzen içerisinde ilk esham satışı düzeyinde olması gerekmektedir. Kâr azalırsa faizlerin ödemesi zorlaşır. İşletme giderlerinin azaltılması pek mümkün değildir. Zarar eden mukataanın faiz taksitleri ödenemez hale gelir. Bir mukataa hasılatının azalması üretimin azalması ile ilgilidir veya icraat alanında daralma mevcuttur. Faizin ödenmemesi durumunda esham sahiplerinin ödedikleri muacceleler' in geri ödenmesi ve sehimlerin devlet tarafından alıkonması düşünülebilir. Fakat hazinenin zaten açık verdiği dönemlerde bu nakit para sağlanamaz. Faizlerin ödenmesi garantisi esham sistemini tehlikeye atacak bir yöntemdir. Faiz ödemeleri durdurulursa mukataaların esham satışı azalır. Faiz ödeme taksitleri geçici olarak ileri bir tarihe ertelenebilir veya tamamen durdurulabilir (Cezar, 1986: 84-85).

Kişiler arası esham satışı, kasr-ı yed resmine bağlanmıştır. Bu vergi bir sehimin bir yıllık faizi kadardır. Kişilerin kendi aralarında yaptıkları satışlar ile ilgili kayıtlar sağlıklı tutulamamıştır. Esham'ın satış fiyatına muacceler denir. Satışlar bu fiyat üzerinden yapılır. İhalenin başlangıç fiyatıdır. Bir mukataanın muaccelesinin hesaplanması aynı zamanda satışa sunulan mukataanın muaccelesine yakın kriterde hesaplanmalıdır. Dağıtılacak kârın beş yıllık Faiz-i oranında muacceler fiyatı saptanmalıdır. Faiz taksitlerinin zamanı farklılık gösterebilmektedir. Bazı eshamın yıllık iki taksitle faizi verilirken, diğer eshamlarda dört taksitle ödenir. Taksit bölümlerinin artması eshama sahip olanlar için tatminkârdır. Bu durum mukataaları olumsuz yönde etkileyebilir. Mukataa gelirinin toplanma zamanı faiz tahsilatı zamanına uymayabilir. Faiz ödenmesinin yıllık olarak yapılması en doğrusudur (Cezar, 1986: 87).

2.2. Malikâne Sistemi

Malikâne Sistemi, İrâd-ı Cedid Hazinesinin en önemli gelir kalemlerinden biridir. Mukataalar hazineye yer alan gelir kaynaklarıdır. Devlete ait işletmeler devletin gelirlerinin tahsili, tekel olarak geliştirilen bir kuruluşun işletme hakkı, satın alma tekeli gibi mukataalar bulunmaktadır. Mukataalar özel girişimci tarafından işletilen kamu iktisadi teşebbüsleridir. Kara ve deniz gümrükleri, madenler, darphaneler, cizye, ağnam, has zeamet ve tımar gelirleri tahsis edildiği mukataalar mevcuttur. Mukataa gelirlerinin hazine içindeki payı % 24-37 arasındadır. Mukataalar iltizam, emanet ve malikâne yöntemiyle işletilmiştir. İltizam özel girişimci tarafından bir bedel ödenerek mukataanın yönetilmesidir.

Mukataalar üç yıllık süre içinde açık arttırma ile iltizama verilir. Emanet yöntemi ise mukataaların "emin" adı verilen memurlar tarafından yönetilmesidir. İltizama konu olmayan padişah hasları, madenler ve gümrüklerin faaliyetinde devlet tarafından emanet yöntemi kullanılmıştır. Savaş ve istikrarsızlık dönemlerinde devlet mukataaları yarı iltizam, yarı emanet yoluyla faaliyetlerine devam etmiştir (Tabakoğlu, 2010: 215-216).

Malikâne sisteminde “mukataa” adı verilen vergi kalemleri iltizamda uygulamasındaki gibi açık arttırma yolu kullanılarak ihaleye açılırdı. Malikâne sisteminde yıllık vergi oranları sabit olarak hazineye tespit edilmiştir. Açık arttırma, mukataa bedeli için yapılamaz. Muaccele olarak adlandırılan mukataanın ömür boyu kullanımını için verilen peşin bedel müzayedeye konu olmaktadır.

Savaş giderleri 17. yüzyılın sonunda artarken, kaybedilen bölgelerden malikâne sistemi uygulamasından elde edilen gelirlerin kaybı, devlet bütçesini olumsuz etkilemiştir. Bütçe açıklarını ortadan kaldırmak için mukataalar, nakit ödemek şartı ile bir yıllık ve daha kısa vadeli tahviller niteliğinde iltizama verilmiştir. Mültezimler nakit para ve değişen faiz oranlarına tabi olan mükellefiyetin bedelini, üretici üzerindeki baskılarını arttırarak telafi etmeye çalışmışlardır. Üretim miktarı azaldıkça vergi gelirleri de istenilen seviyeye ulaşmamaktadır. Bu problemleri azaltmak için malikâne sisteminin yeniden yapılandırılması öngörülmüştür.

Mukataaların kaydı hayat şartı ile iltizama bağlanması, üretim miktarı ile vergi tahsilatı arasındaki ilişkiyi olumlu yönde etkileyeceği düşüncesini doğurdu. Bu sistemin uygulanması mültezim ve reaya için olumlu sonuçlar ortaya çıkaracaktı. Malikâne sahibinin vefatı ile en yüksek muaccele bedelini ödeyen beratını devletten almakta idi. Reayanın malikâne sahibi olması yasaktı. Reayaya haksızlık yapan Malikâneci'nin mukataası derhal iptal olunmakta idi (Genç, 2003: 516-517).

3. İrâd-ı Cedid Hazinesinin Muhasebe Kayıtları

İrâd-ı Cedid hazinesinin muhasebe kayıtları; aylık ve yıllık olarak düzenlenmekte olup, yıllık kayıtların gelir ve gider kalemleri ayrı ayrı hesaplanmaktadır. Ruznamçe-i Hümayun'dan tayin olan kâtip on iki aylık hesapları bir deftere geçirip baş muhasebeye ve ruznamçe-i hümayun kaleminde mizan³ yapıldıktan sonra Sadrazama sunmaktadır (Koç ve Yeşil, 2012: 101). Yıllık gelir-gider hesabının tertip edilmesinde ve hazinenin yönetimine yönelik defter nizamı incelendiğinde, defterler iki gruba ayrılır. Birinci grupta, günlük defter (ruznâmçe), ikinci grupta ise büyük defter hesabı özelliğini taşıyan yardımcı defterler bulunur. Büyük defter, her kalem için açılan hesapları ayrı ayrı gösterir. Bu hesaplar fazla geniş kapsamlı olduğu için her hesap için ayrı defter tutulmaktaydı. Yardımcı defterler yani büyük defter hesabı niteliğinde olan defterler ise, gelirlerin türlerine göre ayrı ayrı düzenlendiği ve giderlerin türlerine göre ayrı ayrı tutulduğu ve izlendiği defterler olarak ikiye ayrılır. Cizye, Mukataa defterleri, Âdet-i ağnam defterleri ilk gruba, Mevacib defterleri (ücret) de ikinci grubu oluşturan defterlere dâhildir. Bu grup,

3 Mizan: Arapça vezn sözcüğünden gelir ve tartı, ölçü anlamındadır. Osmanlı muhasebesinde gelir ve giderlerin karşılıklı dengede olması anlamında kullanılmıştır. Bkz. Oktay Güvemli, “Türk Muhasebe Düşüncesinde Muhasebe Düzeni, Belgeler ve Defterlerin Adlarında ve Kavramlarında son iki yüzyıldaki Değişimler”, s.132, Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi, S: 1, 2011.

devlet muhasebesinin en büyük bürosunu oluşturur. Bütün bu kayıtlar, günlük defter ile koordineli olarak düzenlenir, yıllık gelir ve gider hesabının düzenlenmesi ile son bulur. Yıllık gelir ve gider hesabı, başmuhasebe'de yardımcı defterlerden alınan bilgilere istinaden tertip edilir (Güvemli, 2015: 23).

İrâd-ı Cedid hazinesinin kurulduğu yıllarda esham uygulaması 17. yılı doldurmuştu. Esham sahiplerine verilen faiz (kâr) dağıtımında sorunlar yaşanmakta idi. Devlet bu dönem zarfında yedi milyon guruş zarar etmiş idi. Mahlûl (boşta kalan) olan eshamın yeniden satışı yasaklandı. Bu sehimlere İrâd-ı Cedid hazinesi el koydu. Eshamın kişiler arasında alım ve satımı yasaklandı. Sehmini satmak isteyen İrâd-ı Cedid hazinesine satış işlemini gerçekleştirecekti. Bu faizler hazinenin gelir kalemini oluşturdu. Zapt edilen Eshamın yıllık Faizinin üç katını hazine ilgili kuruma ödeyecekti ve bu ödeme gider kısmına yazılacaktı. Muaccelle ya da bedeli ferağ adı altında diğer bir ödemede eshamını isteyerek hazineye satan kişilere yapılacaktı. Bu kişilere ödenecek muaccelle sehmin yıllık faizinin beş katı olarak belirlenmiştir. Hazine bu şekilde Eshamın tek alıcısı durumuna geldi. 1212-1213 mali yılında eshamdan 434 bin 576 guruş elde edilmiştir. Bu kalemin gelirler içerisindeki payı %8.50'ye ulaşmıştır. 1213 yılına gelindiğinde mali koşullar nedeniyle hazine zapt edilmiş Eshamın bir kısmını yeniden satışa sundu. İlk başta bu satışların geçici olacağı düşünülmekte idi. Daha sonra zapt edilmiş olan sehimlerin piyasaya sürülmesine ek olarak zecriyye mukataası geliri üzerine de esham ihraç olunmak zorunda kalındı. Bu uygulamaların sonucunda 1215-1216 mali yılında esham faizi gelirinde düşme yaşandı (Cezar, 1986: 172).

Bu çalışmada; Başbakanlık Osmanlı Arşivinde, Esham defterleri kataloğu adı altında İrâd-ı Cedid Hazinesinin 1800 yılı Mayıs ayından, Aralık ayı dahil 7 aylık dönemi içeren gelir ve gider hesaplarını içeren muhasebe kayıtları incelenmiştir. Merdiven muhasebe kayıt yöntemine göre, defterlerin sol kısmında gelir kalemleri, sağ kısmında ise gider kayıtları yer almaktadır. İrâd-ı Cedid Hazinesi'nin gelirler kısmında mahlûl durumdaki mukataalar ve eshamların yanı sıra Tımar, Zeamet, Hâs, Yapağı Resmi, Gümrük Resmi Duhan Resmi gibi vergiler toplanmıştır. İrâd-ı Cedid Hazinesi'nin gider kısmında ise maaş, ulufe, tadilat, tamirat ve diğer çeşitli masraflar gibi giderleri kapsamaktadır. Aylık olarak düzenlenen defterlerde gelir ve gider kalemleri bir sonraki aya devredilmektedir. 1798 ve 1799 yıllarında tahsil edilen gelirler, 1800 yılı hazinesine devredilmiştir.

3.1. İrâd-ı Cedid Hazinesinin Gelirleri

İrâd-ı Cedid Hazinesi'nin muhasebe defterlerinin gelir kalemlerini; Mukataa-i Evvel ve Sani, Miri ve Haremeyn Mukataası, Yapağı Resmi ve Has, Zeamet, Tımar ve diğer çeşitli gelirleri oluşturmaktadır. Esham gelirleri defterlerde, Mukataa-i Evvel ve Sani kaleminin içinde yer almaktadır⁴. Gelir Kalemleri:

4 D 02113-0020-00-002 (Mayıs 1800) “1215 senesi Muharrem-ül haramın ğuresinden

- a) Mukataa-i Evvel ve Sani: İstanbul ve Balkan şehirleri eshamı⁵
- b) Miri ve Haremeyn Mukataası: İstanbul, Anadolu ve Balkan şehirlerinden elde edilen mukataa gelirleri (liman, gümrük, ihtisab, şaphane, tuzla, ağnam)⁶
- c) Yapağı Resmi: Balkan ve Anadolu şehirlerinden alınan yapağı resmi⁷.
- d) Has, Zeamet ve Tımar Gelirleri: Balkan ve Anadolu şehirlerinden alınan Has, Zeamet ve Tımar resimleri⁸
- e) Diğer Gelirler

İrâd-ı Cedid Hazinesi'nin ilgili dönemdeki toplam gelirlerinin dağılımı Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: İrâd-ı Cedid Hazinesi'nin Mayıs-Aralık 1800 Dönemindeki Gelirlerin Dağılımı (%)

Aylar	Mukataa-i Evvel ve Sani	Miri ve Haremeyn Mukataası	Yapağı Resmi	Has, Zeamet ve Tımar Gelirleri	Diğer Gelirler
Mayıs 1800	18,57	38,16	13,34	17,82	12,11
Haziran 1800	2,56	25,93	5,49	4,50	61,52
Temmuz 1800	6,53	13,79	7,33	4,60	67,75
Ağustos 1800	3,84	14,01	5,42	3,38	73,35
Eylül 1800	39,59	-	7,32	1,92	51,17
Kasım 1800	3,47	6,93	5,57	1,04	82,99
Aralık 1800	4,43	53,31	9,67	11,13	21,46

şehri mezbur nihayetine gelince ber mucibi-i nizam Mirî ve Haremeyn Mukataası ve Esham faizleriyle bazı elviyede vaki' zeamet ve tımarların bedel-i iltizamlarından ve rüsum-u bey'ini vaziyeti rüsumların zekerat-ı mevadından inayetlü el hac İbrahim Reşit Efendi hazretleri nezareti ile ber veçh-i nakd-i İrâd-ı Cedid-i hümayun-u hazinesine teslim olunan meblağın miktarını havidir. "D-02113 -0024-00-002 (Eylül 1800) "1215 senesinin Cemaziyel Evvel gürresinden şehri mezbur nihayetine gelince ber mucibi-i nizam-ı mirî ve Haremeyn Mukataası ve Esham faizleriyle bazı elviyede vaki zeamet ve tımarların hâsılat ve bedeli iltizam ve hâsılatından yapağı ve zecriye-i rüsumlarından zekerat-ı mevadından inayetlü el hac İbrahim Reşit Efendi Hazretleri nezareti ile ber veçh-i nakd-i İrâd-ı Cedid-i Hümayun hazinesine teslim olunan meblağın miktarını havidir".

- 5 D 02113-0020-00-002 (Mayıs 1800) "Bazı mukataat eshamlarının 1214 senesine mahsuben nukebatı evvel ve sani faizlerinden iradi cedidi-i humayun hazinesine teslim olunan"
- 6 D 02113-0020-00-002 (Mayıs 1800) "Miri Haremeyn mukataasının 1214 ve 1215 senelerine mahsuben faizlerinden İrâd-ı Cedid-i hümayun hazinesine teslim olunan"
- 7 D 02113-0020-00-002 (Mayıs 1800) "Anadolu ve Rum eyaletinde vaki' bazı kazaların Yapağı Rusumu bedeli iltizamlarından iki yüz on üç ve on dört senelerine mahsuben İrdad-ı Cedid-i Humayun hazinesine teslim olunan"
- 8 D 02113-0020-00-002 (Mayıs 1800) "Bazı elviyede vaki zeamet ve tımarların 1212 senesinden 15 senesine hasılat-ı bedel-i iltizamlarından İrâd-ı Cedid-i Hümayun hazinesine teslim olunan"

Tablo 1’de de görüleceği üzere; Miri ve Haremeyn Mukaatası gelirlerinin, toplam gelir içindeki payı ise Mayıs 1800’de %38,57, Haziran 1800’de %25,93, Kasım 1800’de ise %6,93 nispetindedir. Aralık ayında %53,31’lik bir oran gerçekleşmiştir. Yapağı resminin toplam gelir içerisindeki payı Mayıs 1800’de %13,34, Haziran 1800’de %5,49, Temmuz 1800’de %7,33, Ağustos 1800’de %5,42, Eylül 1800’de %7,32 oranında iken Kasım 1800’de %5,57 oranına gerilemiştir. Has, zeâmet ve tımar gelirlerinin toplam gelir içerisindeki payı Mayıs 1800’de %17,82, Aralık 1800’de %11,13 oranındadır. Diğer gelirlerin payı Haziran’da 1800’de %61,52, Kasım 1800’de ise %82,99 oranında olduğu görülmektedir. Mukataa-i Evvel ve Sani gelirleri Eylül 1800’de %39,59, Mayıs 1800’de %18,57 düzeyindedir. Aralık 1800’de bu kaleme bağlı Esham gelirleri Tekâüt-i Sani kalemine kaydedilmiştir (Bkz. Tablo 8) İrâd-ı Cedid Hazinesi’nin ilgili dönemdeki toplam gelirlerini oluşturan kalemlerle ilgili olarak aylık dağılımlar aşağıda ayrıntılarıyla birlikte sunulmuştur.

a) Mukataa-i Evvel (Baş Mukataa) ve Sani Gelirleri

İrâd-ı Cedid hazinesinin gelir kalemlerinden Mukataa-i Evvel (Baş Mukataa) ve Sani gelirleri; Rumeli Eyaleti’nde bulunan mukataaları içermektedir. Balkanlardaki savaşlar sonucunda bazı mukataalar kaybedilen topraklarda kalınca gelir miktarı azalmıştır (Tabakoğlu, 1985: 92). 1799 ve 1800’li yıllara ait bazı mukataa-i evvel ve sani esham faizleri İrâd-ı Cedid Hazinesine teslim edilmiştir. Duhan (Tütün) gümrüğü mukataası, Zecriye (Alkollü içkiler) rüsumu, Ahyolu tuzlası, Zahire rüsumu, Kahve rüsumu, İstanbul Emtia gümrüğü, Zahire rüsumu gibi mukataaların esham faizleri İrâd-ı Cedid hazinesine teslim edilmiştir. (Bkz. Tablo 2-7) Eylül 1800’de 894397 guruş Zecriye mukataası geliri İrâd-ı Cedid hazinesine devredilmiştir. 1153515 guruş toplam esham geliri içinde Zecriye mukataasının payı %86’dır (Bkz. Tablo 7).

Tablo 2: Mayıs 1800 Dönemindeki Mukataa-i Evvel ve Sani Gelirleri

Sene	Fi	Bazı Mukataat Eshamlarının 1214 Senesine Mahsuben Mukataa-i Evvel ve Sani Faizlerinden İrad-ı Cedid-i Humayun Hazinesine Teslim Olunan	Guruş
1214	40	Faiz-i Semen-i Esham-ı Mukataa-i Beypazarı Mukataa-i Evvel	1206
1214	58	Faiz-i Semen-i Esham-ı Mukataa-i Mahsulat-ı Halep Mukataa-i Evvel	6283
1214		Faiz-i Semen-i Esham-ı Mukataa-i Gümrük-ü Duhan-ı İstanbul Mukataa-i Sani	9500
1214	51	Faiz-i Semen-i Esham-ı Emtia-ı Mukataa-i Evvel	8772
YEKÜN			25761
1213-1214		Bin İki Yüz On Üç ve On Dört Senelerine Mahsuben Zecriye Mukataası Hasılatından İrad-ı Cedid-i Hümayun Hazinesine Teslim Olunan	
1213			18000
1214			31000
YEKÜN			49000
GENEL YEKÜN			74761
Kaynak: BOA, Esham Muhasebesi Defterleri Katoloğu, 02113-0020-00-002			

Tablo 3: Haziran 1800 Dönemindeki Mukataa-i Evvel ve Sani Gelirleri

Sene	Fi	Bazı Mukataat-ı Eshamlarının 1214 ve 15 Senelerine Mahsuben Mukataa-i Evvel ve Sani Faizlerinden İrâd-ı Cedid-i Hümayunu Hassa ya Teslim Olunan	Guruş
	24	Faiz-i an Esham-ı Voyvodalık İzmir Mukataat-ı Sani	1366
1214	30	Faiz-i an Esham-ı Mahsulat-ı Zecriye Mukataat-ı Sani	156
1214	28	Faiz-i an Esham-ı Gümrük-i Duhan Mukataat-ı Sani	18989
1214	09	Faiz-i an Esham-ı Nezaret-i Mirliva-i Mukataat-ı Sani	2093
1215	32	Faiz-i an Esham-ı Nezaret-i Mirliva-i Mukataat-ı Evvel	120
1215	52	Faiz-i an Esham-ı Edirne Mukataat-ı Evvel	1546
YEKÜN			24270
Kaynak: BOA, Esham Muhasebesi Defterleri Katoloğu, 02113-0021-00-002			

Tablo 4: Temmuz 1800 Dönemindeki Mukataa-i Evvel ve Sani Gelirleri

Sene	Fi	Bazı Mukataat-ı Eshamlarının 1214 Senesine Mahsuben Mukataa-i Evvel ve Sani Faizlerinden İrâd-ı Cedid-i Hümayun Hazinesine Teslim Olunan	Guruş
1214	4	Faiz-i an Esham-ı Mukataa-ı Seylan Kahve Mukataası	3000
1214	20	Faiz-i an Esham-ı Mukataa-ı Nezaret-i Üsküp Mukataası	1537
1214	24	Faiz-i an esham-ı Mukataa-ı Macaristan mukataa-i evvel	166
YEKÜN			4703
		Bin İki Yüz On Üç Ve On Dört Senelerine Mahsuben Zecriye Mukataası Hâsılâtından İrâd-ı Cedid-i Hümayun Hazinesine Teslim Olunan	
1213			9142
1214			44217
YEKÜN			53359
GENEL YEKÜN			58062
Kaynak: BOA, Esham Muhasebesi Defterleri Katoloğu, 02113-0022-00-002			

Tablo 5: Ağustos 1800 Dönemindeki Mukataa-i Evvel ve Sani Gelirleri

Sene	Fi	Bazı Mukataat Eshamlarının 1214 ve 15 Senesine Mahsuben Mukataa-ı Evvel ve Sani Faizlerinden İrâd-ı Cedid-i Hümayun Hazinesine Teslim Olunan	Guruş
1214	37	Faiz-i an Esham-ı Rüsum-u Kahve Mukataa-ı Evvel	6492
1214		Faiz-i an Esham-ı Rüsum-u Kahve an İstibdali Mukataa-i Evvel	1687
1214	35	Faiz-i an Esham-ı Gümrük-i Emtia an İstibdal-i Mukataa-i Sani	263
1214	41	Faiz-i an Esham-ı Rüsum-u Kahve an İstibdal-i Mukataa-i Sani	4913
1214		Faiz-i an Esham-ı Sekban eri Mukataa-i Sani	1375
1214	15	Faiz-i an Esham-ı Rüsum-u Zahir Mukataa-i Evvel ve Sani	953
1214	42	Faiz-i an Esham-ı Gümrük-ü Emtia-i İstanbul Mukataa-i Sani	9710
1215	45	Faiz-i an Esham-ı Cizye-i orta Mukataa-i Evvel	15385
1215	42	Faiz-i an Esham-ı Nezaret-i Karye Mukataa-i evvel	1061
1215	15	Faiz-i an Esham-ı Rüsum-ı Duhan-ı Siroz Mukataa-i Evvel	1082
1215		Faiz-i an Esham-ı Memalik-i Ahyolu Mukataa-i Evvel	750
YEKÜN			43671
Kaynak: BOA, Esham Muhasebesi Defterleri Katoloğu, 02113-0023-00-002			

Tablo 6: Eylül 1800 Dönemindeki Mukataa-i Evvel ve Sani Gelirleri

Sene	Fi	Bazı Mukataat Eshamlarının 1214 Senesine Mahsuben Mukataa-i Evvel Faizlerinden İrâd-ı Cedid-i Hümayun Hazinesine Teslim Olunan	Guruş
1214	44	An Esham-ı Zecriye Millet-i Seniye Mukataa-i Evvel ve Sani	895332
1214	30		953
	17		894379
YEKÜN			894379
1214	45	Faiz-i an Esham-ı Gümrük-ü Duhan an İstibdali Enfiye Mukataay-ı Sani	468
1215	38	Faiz-i an Esham-ı Gümrük-ü Emtia-ı an Ocaklık Mukataay-ı Evvel	3648
1215		Faiz-i Esham-ı Cedid-i Orta Mukataa-i Sani	1562
	23		56780
YEKÜN			56780
GENEL YEKÜN			951159

Kaynak: BOA, Esham Muhasebesi Defterleri Katoloğu, 02113-0024-00-002

Tablo 7: Kasım 1800 Dönemindeki Mukaata-i Evvel ve Sani Gelirleri

Sene	Fi	Bazı Mukataat Eshamlarının 1214 ve 15 Senesine Mahsuben Mukataa-i Evvel ve Sani Faizlerinden İrâd-ı Cedid-i Hümayun Hazinesine Teslim Olunan	Guruş
1214		Faiz-i an Esham-ı Mukataa-i Yeniil ve Sitte Mietan Mukataa-i Sani	125
1214	20	Faiz-i an Esham-ı Mukataa-i Mutasarrıfhane-i İstanbul Mukataa-i Sani	166
1214	46	Faiz-i an Esham-ı Mukataa Nezaret-i Üsküp Mukataa-i Sani	2024
1214		Faiz-i an Esham-ı Rüsüm-u Kahve an İstibdal-i Makha-i Sittemietan Mukataa-i Sani	1687
1214	30	Faiz-i an Esham-ı Cedid-i Ağnam Beyoğlu Mukataa-i Sani	1093
1214		Faiz-i an Esham-ı Gümrük Kirasına İstanbul Mukataa-i Sani	4687
1215	51	Faiz-i an Esham-ı Mukataa-i Gümrük-ü Duhan Mukataa-i Evvel	34430
1214	41	Faiz-i an Esham-ı Mukataa-i Rüsüm-u Kahve İstanbul Mukataa-i Sani	9915
1215		Faiz-i an Esham-ı Mahsulatı Rüsüm-u Zecriye Mukataa-i Evvel	812
1215	12	Faiz-i an Esham-ı Mukataa Evladı Fatihan Mukataa-i Evvel	500
YEKÜN			55439

Kaynak: BOA, Esham Muhasebesi Defterleri Katoloğu, 02113-0025-00-002

Tablo 8: Aralık 1800 Dönemindeki Tekaüt-i Sani Gelirleri

Sene	Fi	Bazı Mukataat Eshamlarının 1214 ve 15 Senesine Mahsuben Tekaüt-i Sani Faizlerinden İrâd-ı Cedid-i Hümayun Hazinesine Teslim Olunan	Guruş
1215	16	Faiz-i an Esham-ı Mukataa-i Hazine-i Kalem-i Tekaüt-i Sani	361
1215	46	Faiz-i an Esham-ı Mukataa-i Nezaret-i Kalem-i Tekaüt-i Sani	2521
1215	30	Faiz-i an Esham-ı Mukataa-i Rüsüm-u Şaphane-i Siroz Tekaüt-i Sani	2093
1215	4	Faiz-i an Esham-ı Mukataa-i Memalik-i Ahyolu Tekaüt-i Sani	785
1214	41	Faiz-i an Esham-ı Mukataa-i Mahsulat-ı Halep Tekaüt-i Sani	344
YEKÜN			6104

Kaynak: BOA, Esham Muhasebesi Defterleri Katoloğu, 02113-0026-00-002

b) Miri ve Haremeyn Mukataası Gelirleri

İrâd-ı Cedid hazinesinin gelir kalemlerinden Haremeyn Mukataası Gelirleri; Hac idaresi ve Mekke, Medine ve Kudüs gibi kutsal şehirlerin vakıf gelirlerinin tahsili işlemlerinden oluşmaktadır. Kalelerde bulunan askerler ve duacı görevlerini denetleyen birimdir. 1713’de evkâf muhasebesi kalemi kurulunca gelirleri bu daireye alınmıştır. Denetlediği gelir kaynakları Mardin, Nusaybin, Kilis, Bilecik, İskenderun, Aydın, Menemen ve Suğla bölgelerinde bulunmaktadır (Tabakoğlu, 2010,90).

1799-1800 yıllarında Kıbrıs, Sakız, Aydın, Malta, Hamid, Karahisar-ı Şarki, Siroz, Budin, Edirne, Bursa, Bolu, Selanik, Tuna Nehri, Bosna, Manastır, Üsküp, Gediz, Tiran, Yanya gibi Balkan şehirlerinden Anadolu’ya kadar farklı bölgelerdeki gelir kaynaklarını yönetmektedir. Ağnam, Gümrük, Tuzla, İhtisab, Neft, Zeytin vergileri ile Duhan, Tuzla ve İskele gümrükleri gelir kaynaklarının muhtevasını oluşturur. (Bkz. Tablo 9-14) Haremeyn mukataasının 7 aylık gelir toplamı 836126 guruşdur. Haziran 1800’deki Haremeyn Mukataası gelirlerinin toplam gelir içindeki payı %26 ile en yüksek orandadır. (Bkz. Tablo 10) Bu oran Kasım 1800’de %13’e, Aralık 1800’de %8,7’ye gerilemiştir (Bkz. Tablo 14)

Tablo 9: Mayıs 1800 Dönemindeki Miri ve Haremeyn Mukataası Gelirleri

Sene	Miri Haremeyn Mukataanın 1214 ve 1215 Senelerine Mahsuben Faizlerinden İrâd-ı Cedid-i Hümayun Hazinesine Teslim Olunan	Guruş
1214	Faiz-i Rub’u Hassa, Mukataa-ı Hassaha-i Bergos	2223
1214	Faiz-i Rub’u Hassa: Mukataa-ı Gümrük İskele-i Kavala	7125
1214	Faiz-i Rub’u Hassa Muhassalat-ı Sakız	5002
1214	Faiz-i Rub’u Hassa: Mukataat-ı Şaphane-i Karahisarı Şarki	14500
1214	Faiz-i Nisf-ı Semen ve Beş Bemen-i Rub’u Hassa, Mukataa-i Budin	4667
1214	Faiz-i Mukataat-ı Voyvodalık Malta	14167
1214	Faiz-i Rub u Kıbrıs Semeni Mieteyni Hassa: Mukataa-ı İktay-ı Siroz	5820
1214	Faiz-i Mukataa Gümrük-ü Sakız	7355
1214	Faiz-i Nisfi Semeni Hassa: Mukataa: Hassıha Düşen Harac-i Arazi	1093
1214	Faiz-i Rub ve Sudus-i Hassa: Mukataa: Firanca-i Sağır	1562
1214	Faiz-i Semen-i Rub’u Hassa: Mukataa: Mieti Kuffar-ı Budin	1604
1214	Faiz-i Mukataatı Gümrük-ü Duhan Savahil-i Nehr-i Tuna	2500
1214	Faiz-i-i Nisf ve Humus-u an Sütüs-ü Hassa Mukataa-i Bolu Sancağı	8691
1214	Faiz-i-Nisfi Hassa-i Mukataa-i Debrenkos?	3100
1214	Faiz-i Rubu Hassa-i, Mukataa, Adet-i Ağnam-ı Hudavendigar	1500
1214	Faiz-i Semen-i Hassa: Mukataa-i Hassa Liva-i Hamid:	19122
1214	Faiz-i Mukataa: İhtisab-ı Edirne	553
1214	Faiz-i Mukataa: Nefs-i İslimiyye	13152
1214	Faiz-i Mukataa: Arnavutluk ve Tiran Şehri	12000
1214	Faiz-i Rubu Hassa: Budin Voyvodalığı	1369
1214	Faiz-i Nisf Hassa Mukataa-ı Hassa-i Kavarte?	2743

1214	Faiz-i Nısf ve Sūdüs ve Erbaa Avrasdesyak	4000
1214	Faiz-i 42 Semeni Hassa: Mukataa-i Nısfen Martine?	7272
1214	Faiz Nısfı Hassa Mukataa-i Zemin Bagat-ı Kebir	5125
1214	Faiz Nısfı Hassa Kirat-ı Kalem-i Bursa	7375
YEKŪN		153620

Kaynak: BOA, Esham Muhasebesi Defterleri Katoloğu, 02113-0020-00-002

Tablo 10: Haziran 1800 Dönemindeki Miri ve Haremeyn Mukataası Gelirleri

Sene	Miri ve Haremeyn Mukataatının ve 15 Senelerine Mahsuben Faizlerinden İrâd-ı Cedid-i Humayun Hazinesine Teslim Olunan	Guruş
1214	Faiz-i Mukataa-ı Gümrük İskele-i Tuzla ve Memalik-i der Kıbrıs	621
1214	Faiz-i 3 Humus-u an 3 Sitte-i Hassa Mukataa-i der Atina	5853
1214	Faiz-i Rub'u Hassa Mukataa-ı liva-ı Mengiç	2500
1214	Faiz-i Rub'u Hassa Mukataa-ı Nefsi Dobran	2500
1214	Faiz-i Mukataa-i Gümrük-ü Sakız	10645
1214	Faiz-i Sūdüsü Hassa-i Mukataa-i Kırk Kilise	1732
1214	Faiz-i Sūdüsü Mietan-ı an Sūdüsü Hassa-i Mukataa-i Anadolikos	4500
1214	Faiz-i Mukataa-i Hassa-i İstefe	12846
1214	Faiz-i Mukataa-i Hassa-i Ohanni	1132
1214	Faiz-i Vakfi Hassa Mukataa-i Şahane-i Kiros ve Madonya	6000
1214	Faiz-i Sitte Mie Hassa: Mukataa-i Esnaf-ı İstanbul	3000
1214	Faiz-i Mukataa-i Gümrük-i Duhan Sevahil-i Nehr-i Tuna	922
1214	Faiz-i İki Mieti ve Nısf Sūdüs-ü Hassa Mukataa Resm-i Duhan Selanik	2958
1214	Faiz-i Nısf-ı Hassa: Mukataa-i Olatrik	3624
1214	Faiz-i 4 Humus (4) an 12 Mieti Hassa: Mukataa Resm-i Sitte Mie İskele-i Gemlik	10585
1214	Faiz-i Mukataa: Memalik-i Benve ve Nısf-ı Hassa: Memalik Kulleha	10250
1214	Faiz-i Mukataa: A'şar. Berfelonca Sene 1213 ve Cümle-i Sarfiyye	7408
1214	Faiz-i 4 Hisse an 12 Sülüs (12 $\frac{1}{3}$ -ü Hassa-i Mukataa Resm-i Yemiş İskeleha-i Selanik	10585
1214	Faiz-i Mukataa: Mahallen: Abanoz ve Nısf-ı Hassa: Mahallen: Küllüha	10250
1214	Faiz-i Mukataa A'şar. Berfelonca Sene 1213 Cümle Sarfiyye 1214	7408
1214	Faiz-i Nısf-ı Mukataa Hassa Trebolice	11039
1214	Faiz-i Nısf-ı Hassa Mukataa Mahallen: Ahyolu	9756
1214	Faiz-i Mukataa A'şar-ı İslimye	24667
1214	Faiz-i Mukataa A'şar Kalecik	5650
1214	Faiz-i 4 Tis'a Hassa Mukataa Bir Sitte Mie Berkofça	11500
1214	Faiz-i Rub'u Hassa Mukataa Adet-i Ağnam Manastır ve Avlonya	1361
1214	Faiz-i Rub'u Semeni Hassa Mukataa Gümrük-i Duhan Aydın	500
1214	Faiz-i 3 Rub'u Hassa Mukataayı Hassa İzzed der Mahalle.	6950
1214	Faiz-i Mukataa Gümrük-i İskele i Yanya	3083
1214	Faiz-i Mukataa Vakfından der Cezire-i Mora	8000
1214	Faiz-i Mukataa İrad-ı Semen	8796
1214	Faiz-i Nısf Hisse-i Mukataa-i Adet-i Ağnam der Sakini Yenişehir	5869

1214	Faiz-i Rubu Hisse-i Hassa-ı Gaza-i Germiyan	14311
1214	Faiz-i Mukataa-i İhtisab-ı Edirne	3412
1214	Faiz-i Mukataa-i Hassa Nohud	4300
1214	Faiz-i Rub'u Hassa Mukataa-i Hassa Çeltük-i Enhar-ı Boyabat	2000
1214	Faiz-i Rub'u Hassa Mukataa-i Çanak Bergos	1952
1215	Faiz-i Sütüsü (Hassa-ı Mukataa-ı İdare-i Mukataa Bedel-i Mukataa-i Evladı Fatihan	4500
1215	Faiz-i Sütüsü Hassa-ı Mukataa-i Resm-i Mengene-i Kuniy-i Bursa	1450
1215	Faiz-i Mukataa Zağronca der Kaza-i Manastır	1427
YEKÜN		245842

Kaynak: BOA, Esham Muhasebesi Defterleri Katoloğu, 02113-0021-00-002

Tablo 11: Temmuz 1800 Dönemindeki Miri ve Haremeyn Mukataası Gelirleri

Sene	Haremeyn Mukataa Tımn 1213 ve 1214 ve 1215 Senelerine Mahsuben Faizlerinden İrâd-ı Cedid-i Humayun Hazinesine Teslim Olunan	Guruş
1213	Faiz-i Nısf-ı Hassa Mukataa-i Hassaha-i Bosna	7563
1213	Faiz-i Rub'u Hassa-i Mukataa-i Sarı Gazi	850
1214	Faiz-i Nısf 32 Semen-i Hassa-i Mukataa-i Gümrük-ü Duhan-ı Aydın	1368
1214	Faiz-i Mukataa-i Hassuha Liva-i Ağnam-ı Atina	4624
1214	Faiz-i Mukataa-i Gümrük-i İskele-i Tuzla Kıbrıs	4679
1214	Faiz-i Sümün-Hassa-ı Mukataa-i Hassuha Gümülçine	2250
1214	Faiz-i Humus-u Hassa-i Mukataa-Erdel	1000
1214	Faiz-i Sütüs-ü Hassa-i Mukataa mahsul-ü İskeleha-i Halümiç	6252
1214	Faiz-i Nısf-ı Hassa-i Mukataa-ı Adet-i Ağnam-ı Korinçe	3411
1214	Faiz-i Sümün-Hassa Mukataa-i İsmailiye	365
1214	Faiz-i 16 Sehimde Sütüs Sehim Nezaret Kalemine	30179
1214	Faiz-i Nısfı Hassa Mukataa-i Hassuha-i Mora	1720
1214	Faiz-i Nısf-ı Hassa Gümrük Hane ve Rüsüm-u Nafia Hazine-i Kebir	13658
1214	Faiz-i Nısf-ı Hassa Mukataa Resm-i Miri-i Humayun ve Resm-i Revgan-ı Zeyt-i Girit	7134
1214	Faiz-i Mukataa-ı Memalik-i İmroz ve Nısf Hassa Memalik-i Küllüha	5000
1214	Faiz-i Mukataa-ı Nes-i İslimiye	8413
1214	Faiz-i Mukataa-ı İhtisab-ı Edirne	1586
1214	Faiz-i Avarız-Liva-i Menteşe	2804
1214	Faiz-i Rubu Hassa Mukataa-ı Hassuha Kale ve Tuzla Kalan	1500
1214	Faiz-i Rubu Hassa Mukataa-ı Cısr-i Ergene	5000
1214	Faiz-i Nısf-ı Hassa Mukataa-i Şabhane-i Gediz ve Marotonisi	667
1214	Faiz-i Sütüs-ü Mietani an Sütüs-ü Hassa-ı Mukataa-i Anadolukos	1500
1214	Faiz-i Rub'u Hassa-ı Mukataa-i Akseki	631
1214	Faiz-i Mukataa-i Gümrük-i İskele-i Yanya	8257
1214	Faiz-i Mukataa-i Humayun Ağnam-ı Minorta	1689
	Faiz-i Nısf-ı Sütüs-ü Hassa-i Mukataa-ı Rusum-u Maratonisi ve Bağ-ı Granil	594
YEKÜN		122694

Kaynak: BOA, Esham Muhasebesi Defterleri Katoloğu, 02113-0022-00-002

Tablo 12: Ağustos 1800 Dönemindeki Miri ve Haremeyn Mukataası Gelirleri

Sene	Miri ve Haremeyn Mukataasının 1213 ve 14 ve 15 Senelerine Mahsuben Faizlerinden İrâd-i Cedid-i Humayun Hazinesine Teslim Olunan	Guruş
1213	Mahsulat-ı Mukataa-ı Sakız ve Mahsulat-ı Sakız	931
1213	Faiz-i Mukataa-ı Mahsulatı Selanik	45393
1214	Faiz-i Mukataa-ı Gümrük-ü Sakız	8000
1214	Faiz-i Nısf-ı Hisse-i Mukataa-i Voyvodalık Yolu	7125
1214	Faiz-i Nısf-ı Hisse-i Mukataa-i Hassa-i Mora	1000
1214	Faiz-i Sittemietan Hisse-i Mukataa-i Masulu İskele-i Halomiç	4036
1214	Faiz-i Nısf-ı Hisse-i Mukataa-i Hassa-ı Yuhanna	10964
1214	Faiz-i Nısf-ı Rubu Hassa Mukataa-i Visoka	3750
1214	Faiz-i Rubu Hassa-i Mukataa-i Sarı Kadı	829
1214	Faiz-i Mukataa-ı Gülerli	11695
1214	Faiz-i Subu`ve Sümün Hassa-ı Mukataa-i Yolsancağı ve Tire	3000
1214	Faiz-i Mukataa-i Mahsulat-ı Eyloz ve Nıshı Hassa-i Mukataa-i Kulha	5250
1214	Faiz-i Mukataa-i Hassa-i Navarin	5000
1214	Faiz-i Mukataa-i Hassa-i İstefan	9650
1214	Faiz-i Sümünü Hassa-i Mukataa-i Defterdarlık Hazinesi Girid	29093
1215	Faiz-i Tisa Hassa-i Mukataa-i Mahsul-u Karacaabad	3500
1215	Faiz-i Faiz-i Rubu Hassa Çeltik Hisaryolu Ayar	1910
1214	Faiz-i Mukataa-i Gümrük-ü Sakız	4000
1214	Faiz-i Mukataa-i Gülerli	4000
YEKÜN		159126

Kaynak: BOA, Esham Muhasebesi Defterleri Katoloğu, 02113-0023-00-002

Tablo 13: Kasım 1800 Dönemindeki Miri ve Haremeyn Mukataası Gelirleri

Sene	Miri ve Haremeyn Mukataasının 1213 ve 1214 ve 1215 Senelerine Mahsuben Faizlerinden İrâd-i Cedid-i Humayun Hazinesine Teslim Olunan	Guruş
1212	Faiz-i Mukataa-i Hassuha-i Atina	7958
1212	Faiz-i Mukataa-i Kozani	13689
1212-14	Kasr-ı Memaliki Kalemıyye ve Bazı Mukataat-ı Miri 1212 ila 1214	497
1213	Faiz-i Mukataa-i Tis'a Ankara	13295
1213	Faiz-i Mukataa-i Davudlar	6448
1213	Faiz-i Mukataa-i Çernegöl	4519
1213	Faiz-i Mukataa-i Garye-i Halebçe	3559
1214	Faiz-i Mukataa-i Tımar-ı Ağnam Kapudağı	1689
1214	Faiz-i Üç Semen-i Hassa-i Mukataa-i Resm-i Runema-i Duhan-ı Selanik	2168
1214	Faiz-i Mukataa Gümrük-i Tuzla der Hazine-i Miriyyesi	2800
1214	Faiz-i Semen an Rub'u Hassa-i Mukataa-i Gümrük-i İstebya ve Eyalet-i Bosna	300
1214	Faiz-i Semen-i Hassa Mukataa-i Memleteyn-i Harb der Eyalet-i Bosna	2000

1214	Faiz-i Mukataa Bedel-i Sancakı Mentеше	8266
1215	Faiz-i 3 ¼ Hassa Mukataa Memalike-i İzmir	3000
1215	Faiz-i Mukataa-i Beyce Kaza-i Reyhaniye	1650
1215	Faiz-i Sülüs-ü Hassa-i Mukataa Dellal Paşalık Celib	3400
1215	Faiz-i Mukataa Gümrük-ü Duhan Sevahil-i Nehri Tuna	3466
1215	Faiz-i Nısf ve 3 ¼ an Semen-i Hassa Mukataa-i Hassaha Lafza?	16281
1215	Faiz-i 5 1/6 Hassa-ı Mukataa Tımarat-ı Ağnam-ı Selanik	3744
1214	Faiz-i Humus an Semen-i ve an Semen-i ¼ Hassa Mukataa Resm-i Miri Roman İskelaha-i Mora	794
1215	Faiz-i Sülüs-ü Hassa Mukataa-ı Hassuha-ı Akçaabad	303
1215	Faiz-i Mukataa-ı İnhisar-ı Edirne	784
1215	Faiz-i Nısfı Hassa–Mukataa-ı Hassaha Sarıhıdır	1234
1215	Faiz-i Mukataa-ı Resm-i Miri-i Duhan-ı Selanik	2958
1215	Faiz-i Mukataa-ı Muterze Cezire-i Mora	884
1215	Faiz-i Mukataa-i Anbar-ı Limni	296
1215	Faiz-i Mukataa-ı Gümrük-ü Duhan Aydın	500
1216	Faiz-i 3 ¼ Hassa-i Mukataa-i Memleha-i İzmir	4183
YEKÜN		110665

Kaynak: BOA, Esham Muhasebesi Defterleri Katoloğu, 02113-0025-00-002

Tablo 14: Aralık 1800 Dönemindeki Miri ve Haremeyn Mukataası Gelirleri

Sene	Miri ve Haremeyn Mukataasının 1213 ve 14 ve 15 Senelerine Mahsuben Faizlerinden İrâd-i Cedid-i Humayun Hazinesine Teslim Olunan	Guruş
1214	Faiz-i Mukataa Hums-u Mie Prizren ve Göcek	3766
1214	Faiz-i Rub'u Hassa-ı Mukataa Kalhane-i Diyar-ı Bekir	5000
1214	Faiz-i Mukataa-i Gümrük İskele-i Tuzla Memalik-i der Hazine-i Kıbrıs	1000
1214	Faiz-i Mukataa-i Hudavendigar	17500
1214	Faiz-i 3 ¼ Hassa-i Mukataa Sekbanı Kara Ali	8438
1214	Faiz-i Semen-i Hassa-i Mukataa Adet-i Ağnam-ı Tırnova	753
1215	Faiz-i 3 ¼ Hassa-i Mukataa Memleket-i İzmir,	4000
1215	Faiz-i Nısf-ı Hassa-i Mukataa-ı Hassiha Sarugöl	1311
1215	Faiz-i Nısf-ı Hassa-i Mukataa-i Hassiha Eserli ve Kiraştık-i Hazine-i Kebir	2665
1215	Faiz-i Mukataa-i Nefs-i Çanak Bergos	50
1215	Faiz-i 3 Semen 1/4 an Semen-i Hassa-ı Mukataa Nezaret-i Hazine-i Limni	3250
1215	Faiz-i- 3 1/4 Hasa-ı Mukataa-ı Hassuha Kırçın	4752
1215	Faiz-i 1/6 Hassa-i Mukataa-ı Bayındır	1750
1215	Faiz-i 1/6 Hassa-i Mukataa-ı Mahsul-u Mahalliha-i Halomiç	8644
1215	Faiz-i Mukataa-i Viranşehir	3972
1215	Faiz-i Rub'u Hassa-ı Mukataa-i Nısf-i Medine-i Neyyire	4955
1215	Faiz-i Mukataa-i Zağrofça der Kaza-i Manastır	1500
YEKÜN		73306

Kaynak: BOA, Esham Muhasebesi Defterleri Katoloğu, 02113-0026-00-002

c) Yapağı Resmi Gelirleri

İrâd-ı Cedid hazinesinin gelir kalemlerinden Yapağı Resmi Gelirleri; Halep, Şam, İzmir, Selanik ve Bosna gibi bölgelerle sahillerdeki farklı iskelelerden yabancı ülkelere satılan yapağı için gümrük vergisi olarak alınan gelirlerden oluşmaktadır. Ağustos 1793 yılında sonra yapağı resminin toplanması için ilgili yerlerde emînler görevlendirildi. (Cezar, 1986: 189). İncelediğimiz dönemde toplam olarak 499361 guruş yapağı vergisi toplanmıştır. En yüksek gelir, Eylül 1800'de 175775 guruş olarak tahsil edilmiştir. En düşük gelir ise Aralık 1800'de elde edilen 13300 guruş'tur (Bkz. Tablo 15-21).

Tablo 15: Mayıs 1800 Dönemindeki Yapağı Resmi Gelirleri

Sene	1211 ve 1214 Senelerine Mahsuben İrâd-ı Cedid-i Hümayun Hazinesine Teslim Olunan	Guruş
1211	Resm-i Yapağı Liva-i Yanyaur.	865
1214	Resm-i Yapağı kaza Alasonya	3000
1214	Resm-i Yapağı Kalem-i Sivrice	3125
1214	Resm-i Yapağı Kalem-i Bolu	865
1214	Resm-i Yapağı Liva-i Kocaeli	2500
1214	Resm-i Yapağı Kütahya	4500
1214	Resm-i Yapağı Kalem-i Solhan	2250
1214	Resm-i Yapağı Eskişehir	4500
1214	Resm-i Yapağı Kalem-i Sofya, Siroz ve Selanik ve Gayrısı	32095
YEKÜN		53700

Kaynak: BOA, Esham Muhasebesi Defterleri Katoloğu, 02113-0020-00-002

Tablo 16: Haziran 1800 Dönemindeki Yapağı Resmi Gelirleri

Sene	Anadolu ve Rumeli'nde Vaki Bazı Kazaların Yapağı Rüsümü Bedeli İltizamlarından 1213 ve 1214 Mahsuben İrâd-ı Cedid-i Hümayun Hazinesine Teslim Olunan.	Guruş
1213	Resm-i Yapağı Memleketi Eflak ve Boğdan	2250
1214	Resm-i Yapağı Kalem-i Sofya Siroz Dimetoka ve Gayruhu	20529
1214	Resm-i Yapağı Liva-i Yanya	4000
1214	Resm-i Yapağı Liva-i Karesi	3000
1214	Resm-i Yapağı Kalem-i Eğri	1375
1214	Resm-i Yapağı Kalem-i Kadime	3750
1214	Resm-i Yapağı Eğriboz Cihanbeyli	400
1214	Resm-i Yapağı Liva-i Saruhan	7000
1214	Resm-i Yapağı Liva-i Sanduklu	3500
1214	Resm-i Yapağı Kalem-i Debrame	2750
1214	Resm-i Yapağı Kalem-i Liva-i Menteşe	3000
1214	Resm-i Yapağı Kalem-i İskece	500
YEKÜN		52054

Kaynak: BOA, Esham Muhasebesi Defterleri Katoloğu, 02113-0021-00-002

Tablo 17: Temmuz 1800 Dönemindeki Yapağı Resmi Gelirleri

Sene	Anadolu ve Rum Eyaletinde Vaki Bazı Kazaların Yapağı Rüşum-u Bedeli İltizamlarından İki Yüz Sekiz, On Üç ve On Dört ve On Beş Senelerine Mahsuben İrad-ı Cedidi-i Humayun Hazinesine Teslim Olunan	Guruş
1208	Resm-i Yapağı Kalem-i Üsküp	270
1213	Resm-i Yapağı Memleket-i Eflak	650
1214	Resm-i Yapağı Kalem-i Sivrice	3120
1214	Resm-i Yapağı Kalem-i Hüdavendigâr	5375
1214	Resm-i Yapağı Kalem-i Eğriboz	7600
1214	Resm-i Yapağı Kalem-i Üsküp	1000
1214	Resm-i Yapağı Eyalet-i Cezire-i Kıbrıs	4500
1214	Resm-i Yapağı Kalem-i Yanya ve Mardin	2875
1214	Resm-i Yapağı Liva-i Tire	3000
1214	Resm-i Yapağı Liva-i Hanya ve Kandiye	2000
1214	Resm-i Yapağı Liva-i Aydın	2000
1214	Resm-i Yapağı Kalem-i Liva-i Semendire	12250
1211	Resm-i Yapağı Hâsılat-ı Mukataa muhammen alınan	1883
1214	Resm-i Yapağı Kalem-i Rodos	3200
1214	Resm-i Yapağı Kalem-i Edirne	3000
1214	Resm-i Yapağı Kalem-i Selanik	3500
1214	Resm-i Yapağı Kalem-i Kapudağı	665
1215	Resm-i Yapağı Kalem-i Rodos	6850
1215	Resm-i Yapağı Kalem-i Kapudağı	1480
YEKÜN		65133

Kaynak: BOA, Esham Muhasebesi Defterleri Katoloğu, 02113-0022-00-002

Tablo 18: Ağustos 1800 Dönemindeki Yapağı Resmi Gelirleri

Sene	Anadolu ve Rum İlinde Vaki Bazı Kazaların Yapağı Rüşum-u Bedeli İltizamlarından İki Yüz Sekiz, On Üç ve On Dört Senelerine Mahsuben İrdad-ı Cedidi-i Humayun Hazinesine Teslim Olunan	Guruş
1214	Beha-yı Kılıç an Mahsulat-ı Mukataa-ı Selanik Takıyyat-ı Evvel	12500
1213	Resm-i Miri-i Ağnam-ı Memleket-i Eflak	500
1214	Resm-i Yapağı Liva-i Hanya ve Kandiye	3120
1214	Resm-i Yapağı Kalem-i Yenişehir	10750
1214	Resm-i Yapağı Makri?	1375
1214	Resm-i Yapağı Liva-i Kütahya	4500
1214	Resm-i Yapağı Kalem-i Liva-i Sultanönü Kara Hisar Hümayun	2250
1214	Resm-i Yapağı Kalem-i Edirne	3000
1214	Resm-i Yapağı Kalem-i Gelibolu	3500
1214	Resm-i Yapağı Kalem-i Silistre	7750
1214	Resm-i Yapağı Kalem-i Zağra-i Atik	12250
YEKÜN		61500

Kaynak: BOA, Esham Muhasebesi Defterleri Katoloğu, 02113-0023-00-002

Tablo 19: Eylül 1800 Dönemindeki Yapağı Resmi Gelirleri

Sene	Anadolu ve Rum İlinde Vaki Bazı Kazaların Yapağı Rüsüm-u Bedeli İltizamlarından İki Yüz Sekiz, On Üç ve On Dört Senelerine Mahsuben İrâd-ı Cedidi-i Humayun Hazinesine Teslim Olunan	Guruş
1214	Resm-i Yapağı Kalem-i Liva-i Kastamonu	4500
1214	Resm-i Yapağı Kalem-i Yenişehir	20000
1214	Resm-i Yapağı Eyalet-i Cezire-i Mora	22000
1214	Resm-i Yapağı Kalem-i Hüdavendigâr	2000
1214	Resm-i Yapağı Liva-i Hanya ve Kandiye	1450
1214	Resm-i Yapağı Kalem-i Yanya	2875
1214	Resm-i Yapağı Kalem-i Alaca Hisar	2500
1214	Resm-i Yapağı Kalem-i Ruscuk Siroz ve Gayrihu	52625
1214	Resm-i Yapağı Liva-i Aydın	2000
1214	Resm-i Yapağı Kalem-i Silistre	7750
1214	Resm-i Yapağı Eyalet-i Cezire-i Kıbrıs	4500
1214	Resm-i Yapağı Kazaha-i Eyalet-i Bergos	580
1214	Hasılat-ı Resm-i Yapağı Eyalet-i Karaman ve Südus-u Gayrihu	52995
YEKÜN		175775

Kaynak: BOA, Esham Muhasebesi Defterleri Katoloğu, 02113-0024-00-002

Tablo 20: Kasım 1800 Dönemindeki Yapağı Resmi Gelirleri

Sene	Anadolu ve Rumeli'nde Vaki Bazı Mukataaların Yapağı Rüsüm-u Bedeli İltizamlarından 1213 ve 14 Senelerine Mahsuben İrâd-ı Cedid-i Humayun Hazinesine Mahsuben Teslim Olunan	Guruş
1213	Hasılatı Rüsüm-u Yapağı Eyaleti Bosna	30324
1214	Rüsüm-u Yapağı Kalem-i Kapudağı	665
1214	Rüsüm-u Yapağı Kalem-i Rodos	3200
1214	Rüsüm-u Yapağı Kalem-i Eğriboz	10000
1214	Rüsüm-u Yapağı Kalem-i Hudavendigâr	3375
1214	Rüsüm-u Yapağı Kalem-i Kadı ve Bazarcuk	3750
1214	Rüsüm-u Yapağı Yeni Şehir ve Gediz ve Gayruhu	20000
1214	Rüsüm-u Yapağı Liva-i-i Tekir	3000
1214	Rüsüm-u Yapağı Kazaha-i Cezire-i Mora	11500
1214	Rüsüm-u Yapağı Liva-i-i Hamid	3250
YEKÜN		89064

Kaynak: BOA, Esham Muhasebesi Defterleri Katoloğu, 02113-0025-00-002

Tablo 21: Aralık 1800 Dönemindeki Yapağı Resmi Gelirleri

Sene	Bazı Kazalarda Yapağı Rüsümünden 1213-1214-1215 Senelerine Mahsuben İrâd-ı Cedid-i Humayun Hazinesine Teslim Olunan	Guruş
1213	Rüsüm-u Yapağı Ağnam Memalik-i Eflak	500
1214	Rüsüm-u Yapağı Kazaha-i Alucahisar	2500
1214	Rüsüm-u Yapağı Kaza-i Tırnoyi	6250
1214	Rüsüm-u Yapağı Aşıyan Pazarı ve Eski Cuma ve Hezargrad	3050
1214	Rüsüm-u Yapağı Dumlacık? ve Yerköy der Liva-i Niğbolu	1000
YEKÜN		13300

Kaynak: BOA, Esham Muhasebesi Defterleri Katoloğu, 02113-0026-00-002

d) Has, Zeamet ve Tımar Gelirleri

Has, zeamet ve tımar gelirlerinin İrad-ı Cedid hazinesine devredilmesi merkezi devletin güçlendirilmesi için atılmış adımlardan biridir. Balkanlar ve Anadolu'dan elde edilen mahlul nitelikteki has, zeamet ve tımar gelirleri İrad-ı Cedid hazinesince zapt olunmuştur.

Bursa, Saruhan, Kocaeli, Biga, Kütahya, Erzurum, Saruhan, Hamid, Karesi, Harput, Aydın, Karahisar-ı Sahip, Karesi gibi Anadolu şehirlerinde mahlul olan tımar gelirleri merkezi devlete aktarılmıştır. Rumeli'de ise mahlul tımarların; Tırhala, Paşa, Selanik, İnebahtı, Köstendil, Yanya, Midilli, Silistre, Üsküp gibi şehirlerde var olduğunu görmekteyiz.

Mayıs ve Kasım 1800 ayların toplam olarak 271311 guruş gelir elde edilmiştir. En yüksek gelir 72763 guruş ile Eylül ayında, en düşük gelir ise 15307 guruş ile Aralık ayında görülmektedir. (Bkz. Tablo 22-28)

Tablo 22: Mayıs 1800 Dönemindeki Has, Zeamet ve Tımar Gelirleri

Sene	Anadolu ve Rumeli'nde Vaki Bazı Mukataaların Yapağı Rüsüm-u Bedeli İltizamlarından 1213 ve 14 Senelerine Mahsuben İrad-ı Cedid-i Humayun Hazinesine Mahsuben Teslim Olunan	Guruş
1212	Tımar-ı Has Şaphane	974
1212-13	Zeameti Karye Gediz der Liva-i Tırhala	4200
1212-13	Zeameti Karye Selendi der Liva-i-Tırhala	1288
1213	Hasılatı Tımar-ı Hassa: Hasan Mansur der Liva-i Hüdavendigar ve Gayrihu	2000
1212-13	Zeameti Karye-i Hamidlü der Liva-i: Tırhala	4600
1213	Hasılatı Zeamet ve Tımar-ı Hadid der Liva-i Tırhala	1600
1214	Zeamet ve Tımarı Hadid Liva-i Aydın ve Saruhan	25000
1214	Tımar-ı Karye-i Dağlı der Liva-i Hamid	150
1214	Tımar-ı Hassa der Liva-i Kütahya	200
1214	Zeamet ve Tımar-ı Hassa-i Liva-i Adana ve Tarsus	1250
1214	Zeamet ve Tımar-ı Hassa: Erzurum	6000
1214	Zeamet ve Tımar-ı Hassa der Liva-i Biga	3487
1214	Zeameti Karye Akirin der Liva-i Biga	2150
1214	Zeamet ve Tımar der Liva-i: Eğriboz ve İnebahtı Sancağı ve Karlılı	12744
1214	Zeameti Karye Domaniç ve Gayrihi der Liva-i Selanik	4500
1215	Tımar-ı Karye-i Akkilise der liva-i Kocaeli	200
1215	Tımarı Hassa der Liva-i Bolu	1220
	Tımar-ı Karye-i Aslıhan der Liva-i Kocaeli	200
YEKÜN		71763

Kaynak: BOA, Esham Muhasebesi Defterleri Kataloğu, 02113-0020-00-002

Tablo 23: Haziran 1800 Has, Zeamet ve Tımar Gelirleri

Sene	Anadolu ve Rumeli’nde Vaki Bazı Mukataaların Yapağı Rüşum-u Bedeli İltizamlarından 1213 ve 14 Senelerine Mahsuben İrad-ı Cedid-i Humayun Hazinesine Mahsuben Teslim Olunan	Guruş
1212-13	Hasılatı Tımarı Hadid-i canibi Denizli ve der Liva-i Kütahya	1200
1213	Zeamet-i ve Tımarı Hadid-i Liva-i Paşa	2000
1213	Mahsulâtı Zeamet-i Komaniç der Liva-i Selanik	1883
1213	Zeamet i Karye-i Delice der Liva-i Selanik ve Köstendil	12
1214	Zeamet ve Tımar-ı Hadid-i Liva-i Biga	1000
1214	Tımarı Karye-i Kartos der Liva-i Köstendil	170
1214	Tımarı Karye-i Ökçeler der Liva-i Paşa	250
1214	Zeameti Karye-i Eğridir der Liva-i Biga	1500
1214	Zeamet-i ve Tımar-ı Hadid Liva-i Biga	10013
1214	Tımar-ı Karye-i Ulus der Liva-i Yanya	150
1214	Zeamet ve Tımarı Hadid-i der Liva-i Karesi	7000
1214	Zeameti Karye-i Çelebi der Liva-i Saruhan ve Gayruhu	1987
1214	Zeameti Karye-i Hadid-i der Liva-i Harput	200
1214	Tımar-ı Hassa der Liva-i Saruhan	3950
1214	Hasılat-ı Tımar Karye-i Yalaku der Liva-i Biga	75
1214	Tımar-ı Duhan Yerkoz der Liva-i Aydın ve Biga	1900
1214	Zemat-i Tımaru Hassa der Liva-i Kocaeli	3916
1214	Tımar-ı Karye-i Akça Hisar der Liva-i Aydın	250
1214	Zeamet ve Tımar der Liva-i Köstendil	5250
YEKÜN		42706

Kaynak: BOA, Esham Muhasebesi Defterleri Katoloğu, 02113-0021-00-002

Tablo 24: Temmuz 1800 Dönemindeki Has, Zeamet ve Tımar Gelirleri

Sene	Bazı Elviyede Vaki Zeamet ve Tımarların 212 Senesinden On Beş Senesine Bedeli İltizamlarından İrâd-ı Cedid-i Humayun Hazinesine Teslim Olunan	Guruş
1212	Zeamet ve Tımaruha der Liva-i Kara Hisar-ı Sahip	500
1212	Zeamet ve Tımaruha der Liva-i Hüdavendigar	2444
1213	Zeamet ve Tımaruha der Liva-i Hüdavendigar	1118
1213	Hasılatı Tımaruha der Liva-i Selanik	269
1213	Zeamet ve Tımaruha der Liva-i Paşa	700
1214	Zeamet ve Tımaruha der Liva-i Kütahya	4000
1214	Hasılatı Zeamet ve Tımaruha der Liva-i Biga	17565
1214	Tımar-ı Karye-i Bahçe der Liva-i Kocaeli	100
1214	Zeamet-i ve Tımaruha der Liva-i Ankara	8250
1214	Zeamet-i Karye-i Eğridir der Liva-i Yanya	1500
1214	Zeamet ve Tımaruha der Liva-i Aydın	3000
1214	Tımar-ı Karye Balıca der Liva-i Selanik	500
1214	Tımar-ı Karye Hirisi? der Liva-i Midilli	200
1215	Tımar-ı Karye Viradsok? der Liva-i Selanik	650
YEKÜN		40796

Kaynak: BOA, Esham Muhasebesi Defterleri Katoloğu, 02113-0022-00-002

Tablo 25: Ağustos 1800 Dönemindeki Has, Zeamet ve Tımar Gelirleri

Sene	Bazı Elviyede Vaki Zeamet ve Tımarların 213 ve 14 Senelerine Mahsuben Hasılat ve Bedeli İltizamlarından İrâd-ı Cedid-i Humayun Hazinesine Teslim Olunan	Guruş
1213	Zeamet ve Tımaruha der Liva-i Hudavendigâr	2525
1213	Hasılat-ı Zeamet ve Tımaruha der Liva-i Karahisar-ı Sahib	1712
1214	Zeamet ve Tımaruha der Liva-i Bolu	3000
1212	Hasılat-ı Zeamet ve Tımaruha der Liva-i Köstendil	10349
1214	Zeamet ve Tımaruha der Liva-i Kocaeli	7984
1214	Tımar-ı Karye-i Makri ve Berati der Liva-i Kocaeli	2000
1214	Zeamet ve Tımaruha der Liva-i Karahisar-ı Sahib	6000
1214	Zeamet-i Tımaruha der Liva-i Selanik ve Silistre	500
1214	Tımaruha der Liva-i Aydın ve Saruhan	3000
1215	Tımaru Karye-i Yer Balu Hisarcık der Liva-i Kastamonu	200
1215	Tımaru Karye-i Akyazı der Liva-i Bolu	200
1215	Tımar Karye-i Çeri Tekin der Liva-i Kütahya	400
1215	Tımar-ı Karye-i Bolu der Liva-i Eğriboz	550
YEKÜN		38420

Kaynak: BOA, Esham Muhasebesi Defterleri Katoloğu, 02113-0023-00-002

Tablo 26: Eylül 1800 Dönemindeki Has, Zeamet ve Tımar Gelirleri

Sene	Bazı Elviyede Vaki Zeamet ve Tımarların 1210-14 ve 15 Senelerine Mahsuben Hasılat Ve Bedeli İltizamlarından İrâd-ı Cedid-i Humayun Hazinesine Teslim	Guruş
1210	Hasılat-ı Zeamet ve Tımaruha der Liva-i Kastamonu	7400
1214	Zeamet ve Tımaruha der Liva-i Nikolay ve Silistre	250
1214	Zeamet ve Tımaruha der Liva-i Kocaeli	1900
1214	Zeamet ve Tımaruha der Liva-i Hıms	5000
1214	Zeamet-i Karye-i İsmail der Liva-i Biga	2350
1214	Zeamet ve Tımaruha der Liva-i Bolu	6000
1215	Tımar-ı Karye-i Melik der Liva-i Sultanönü	250
1214	Zeamet ve Tımaruha der Liva-i Kütahya	4000
1214	Zeamet ve Tımaruha der Liva-i Çermik	950
1214	Hasılat-ı Tımar-ı Karye-i Komani der Liva-i Selanik	136
1214	Tımaruha der Liva-i Ankara	700
1214	Zeamet ve Tımaruha der Liva-i Eğriboz	15500
1214	Zeamet ve Tımaruha der Liva-i Çermik	150
1215	Tımarı Karye-i Turdiyesi der Liva-i Nikolay	325
1215	Zeamet-i Karye Rahikesir der Liva-i Silistre	500
1215	Tımar-ı Karye-i Hisar-ı Yeni Köcek der Liva-i Paşa ve Silistre	550
1215	Tımar-ı Karye-i Mendil Obası der Liva-i Biga	150
YEKÜN		46111

Kaynak: BOA, Esham Muhasebesi Defterleri Katoloğu, 02113-0024-00-002

Tablo 27: Kasım 1800 Dönemindeki Has, Zeamet ve Tımar Gelirleri

Sene	Bazı Elviyede Vaki Zeamet ve Tımarların 1214 ve 15 Senelerine Mahsuben Hâsılat ve Bedeli İltizamlarından İrâd-ı Cedid-i Humayun Hazinesine Teslim Olunan	Guruş
1213-1214	Zeamet-i Karye-i Evran der Liva-i Eskişehir ve Konya ve Tertib-i Çiftlik-i Levent	549
1213	Zeamet ve Tımaruha der Liva-i Paşa Mahsulatı	1300
1213-1214	Hasılatı Tımaruha Havidir der Liva-i Tekir	300
1212 -1214	Hasılatı Tımaruha der Liva-i Tekir	1300
1214	Zeamet der Liva-i Reha	650
1214	Zeamet ve Tımaruha der Liva-i Kocaeli	1000
1214	Tımaruha der Liva-i Aydın	1910
1215	Zeamet-i Karye-i Balay der Liva-i Amasya Tertibi Çiftlik-i Levent	400
1215	Tımar-ı Karye-i Yenice Kırkağaç der Liva-i Silistre	70
1215	Tımar-ı Karye-i Balıkesir Oğlu der Liva-i Turhal Mahsulatı Mabeyn	250
1215	Tımar-ı Karye-i İmam Recep der Liva-i Sandıklı ve Aydın	6250
1215	Tımar-ı Karye-i Balluca der Liva-i Tekelü	588
1215	Tımaruha-i der Liva-i Selanik ve Üsküp	2000
YEKÜN		16567

Kaynak: BOA, Esham Muhasebesi Defterleri Katoloğu, 02113-0025-00-002

Tablo 28: Aralık 1800 Dönemindeki Has, Zeamet ve Tımar Gelirleri

Sene	Bazı Elviyede Vaki Zeamet ve Tımarların 1213-1214 ve 1215 Senelerine Mahsuben İrâd-ı Cedid-i Humayun Hazinesine Teslim Olunan	Guruş
1213	Hâsılat-ı Zeamet ve Tımaruha der Eyalet-i Erzurum	1250
1214	Zeamet ve Tımaruha der Liva-i Niğbolu Fi Silistre	650
	Zeamet ve Tımaruha der Liva-i Niğbolu 1214 Tertib-i Çiftlik-i Levent	500
1214	Zeamet ve Tımaruha der Liva-i Kanija	8750
1214	Zeamet-i Karye-i Evran ve der Liva-i Yeni Şehir ve Konya ve Erzurum	450
1215	Tımar-ı Karye-i Sokkoy? der Liva-i Vize	420
1215	Tımar-ı Karye-i Ballica der Liva-i Niğbolu	411
	Tımar-ı Karye-i Yalebcek der Liva-i Budin 1215 Tertib-i Çiftlik-i Levent	300
	Tımar-ı Karye-i Derağul der Liva-i Niğbolu 1215 Tertib-i Çiftlik-i Levent	500
	Tımar-ı Karye-i Borgos der Liva-i Aydın 1215 Tertib-i Çiftlik-i Levent	200
1215	Zeamet-i Karye-i Ber Karucluk der Liva-i İskenderiye ve Konya ve Erzurum	820
1215	Zeamet-i Karye-i Evran der Liva-i İskenderiye ve Konya ve Erzurum	500
1215	Tımar-ı Karye-i Selanik der Liva-i Paşa	450
1215	Tımar-ı Karye-i Nasuh der Liva-i Silistre /Tertibi- Çiftlik-i Levent	100
		15301

Kaynak: BOA, Esham Muhasebesi Defterleri Katoloğu, 02113-0026-00-002

e) Diğer Gelirler

İrad-ı Cedid hazinesinin gelir kalemlerinin son kalemi, diğer gelirlerdir. Resmi İstefidye (Mora havzasında yetiştirilen küçük taneli üzüm) (Cezar, 1986: 190), Resm-i Mazı, Resm-i Miri gibi gelirler diğer gelir gruplarından farklı olarak defterlere kaydedilmiştir. Resm-i Miri olarak adlandırılan gelir grubunda, Mazı, Pamuk, Tiftik, Palamud, Kökboya gibi ürünlerden elde edilen vergilerdir. Bu ürünlere “eşya-ı hamse” denilmektedir. Bu vergilerin toplanması eminler aracılığı ile gerçekleştirilmiştir. Bölgelere giden eminler ve gümrükçüler bu tür vergileri devlet namına tahsil etmişlerdir (Cezar, 1986: 192).

İncelediğimiz defterlerde Kıbrıs, Ayıntab, Antakya, Halep, Arabistan, Aydın gibi bölgelerden resm-i miri tahsil edildiği görülmektedir. Mayıs 1800’de 31500 guruş Resm-i Miri, Haziran 1800’de 27437 guruş Resm-i Miri ve İstefidye, Ağustos 1800’de 15174 guruş Res-i miri ve 78748 Ocaklık Takayud-i sani ve evvel gelirleri tahsil edilmiştir. Eylül 1800’de ise 243196 guruş Zahire mukataası devri, 90717 guruş resm-i miri geliri kaydedilmiştir. Kasım 1800’de ise 14250 guruş resm-i miri ve İstefidye resmi toplanmıştır. Gelir toplamları korunarak bir sonraki aya devredilmiştir. (Bkz. Tablo 29)

Tablo 29: Mayıs-Kasım 1800 Dönemindeki Diğer Gelirler

Sene	Mayıs 1800	Guruş
1214	1214 Senesi Zilhicce Sulhunda Ber Mucib-i Pusula Sevk-i İktiza Eden Mevcudun Miktarı	17267
1214	Resm-i Miriye-i Tenessuk Senetan-ı Duyuna ve Mazı Livasında Emval-i İkta-ı Raiyye	7500
1214	Resm-i Miriye İstefidye İkta-i ve Sancak İktasına ve Rub-u Mieteyni 1214/Rub’-u Mieteyn	9000
1214	Bedel-i Muhammen–Müteveffa Sabiteli Mevadda Ahmet Ağa	15000
YEKÜN		48767
	Haziran 1800	
	1215 Senesi Muharremül Haramın Sulhunda Ber Mucib-i Pusula Sevk-i İktiza Eden Mevcudun Miktarı	277329
	Bin İki Yüz On Üç ve On Dört Senelerine Mahsuben Zahire Mukataası Malından İrad-ı Cedid-i Hümayun Hazinesine Teslim Olunan	
1213		49112
1214		225433
YEKÜN		274545
	Bazı Mevad-ı Mezkûrundan İrad-ı Cedid-i Humayun Hazinesine Teslim Olunan	
1214	Resm-i Miri Sitte Mie Eyalet-i Adana	4000
1214	Resm-i Miri Sitte Mie Cezire-i Kıbrıs	4250

1214	Resm-i İstefidyeye Rüstemiyye ve Efrada ve Aşiret	12188
1214	Bedeli Mahsulâtıha Yanyalı Zade Ahmet Ağa Beray-ı Musaddak Güzeşte Dağlı	7000
YEKÜN		27438
GENEL YEKÜN		583312
Temmuz 1800		
	1215 Senesi Safer-ül Hayrın Sulhunda Ber Mucib-i Pusula Sevk-i İktiza Eden Mevcudun Miktarı	548928
1213-1214 Senelerine Mahsuben Zecriye Mukataası Hasılatından İrad-ı Cedid-i Hümayun Hazinesine Teslim Olunan		
1213		9142
1214		44217
YEKÜN		53359
GENEL YEKÜN		602287
Ağustos 1800		
	1215 Senesi Rebi-ül Evvelin Sulhunda Ber Mucib-i Pusula Sevk-i İktiza Eden Mevcudun Miktarı	739573
1213	Hasılat-ı Resm-i Miri-i Yanya Eyalet-i Haleb	1267
1213	Resm-i Miri Antakya Vilayeti ve Gazi-i Liva-i ve Gayruhu	9656
1214	Resm-i Miri Yanya Eyaleti Cezire-i Kıbrıs	4250
YEKÜN		15173
Zahire-i Humayun Hasılatından İrad-ı Cedidi Hümayun Hazinesine Teslim Olunan		
1214	Ocaklık Takayud-i Evvel	68989
1214	Ocaklık Takayud-i Sani	4839
1214	Ber Vech-i Nakit	4420
YEKÜN		78248
GENEL YEKÜN		832994
Eylül 1800		
	1215 Senesi Rebi-ül Ahırın Sulhunda Ber Mucib-i Pusula Sevk-i İktiza Eden Mevcudun Miktarı	895332
1213-14-15 Senelerine Mahsuben Zahire Mukataası Hasılatından İrad-ı Cedid-i Humayun Hazinesine Teslim Olunan		
1213		5000
1214		192880
1215		45316
YEKÜN		243196
Bazı Mevadı Mezkurinin İrad-ı Cedid-i Humayun Hazinesine Teslim Olunan		
1214	Resm-i Mir-i Seniyye-i İstanbul ve Memalik-i Saire Ğiraz-i Arabistan	77500

1213	Resm-i Miri-i Neftin Berid ve Mazı-i Liva-i Sagile ve Eyalet-i Ferman ve Gayruhu	717
1213	Hasılat-ı Rüşum-u Miri Seniyye Eyalet-i Halep	1000
1214	Resm-i Miri-i Seniyye-i Eyalet-i Aydın	4000
	Zimmet-i Vezir-i Mukerrem Mustafa Paşa ve Vali Mevrid-i Beray-ı Tanzim Daire-i Müşarün İleyhe Ber Vechi Karz	7500
YEKÜN		90717
GENEL YEKÜN		1229245
	Kasım 1800	
	1215 Senesi Cemaziyel Ahırın Sulhunda Ber Mucib-i Pusula Sevk-i İktiza Eden Mevcudun Miktarı	1114598
	1213-14-15 Senelerine Mahsuben Zahire Mukataası Hasılatından İrad-ı Cedid-i Humayun Hazinesine Teslim Olunan	
1213		5000
1214		23454
1215		164630
YEKÜN		193084
1214	Rüşum-u Seniyye-i Eyalet-i Arabistan Ve Ayıntab Ve Saire	6750
1214	Bedel-i Zabitan-i Çentikan	1000
1214	Resm- Seniyye-i Eyalet Cezire-İ Kıbrıs	4000
1215	Maktua-i Resm-i Miri İstefidyeye Liva-İ Karlı İli	6500
YEKÜN		18250
GENEL YEKÜN		1325932
	Aralık 1800	
	1214 Senesine Mahsuben Zahire Mukataası Hasılatından İrad-ı Cedid-i Humayun Hazinesine Teslim Olunan	18010
	Bazı Mevadı Mezkurinin İrad-ı Cedid-i Humayun Hazinesine Teslim Olunan	
1214	Resm-i Miri-i Seniyye-i Eyalet-i Adana	4000
1215	Maktua-i Resm-i Miri İstefidyeye Kaza-i Dostinç ve Gayruhu	7500
YEKÜN		11500
GENEL YEKÜN		29510

Kaynak: BOA, Esham Muhasebesi Defterleri Katoloğu, 02113-0020-0025-00-002

3.2. İrad-ı Cedid- Hazinesinin Giderleri

İrad-ı Cedid hazinesinin gider kalemleri; hazinenin ödemek zorunda olduğu maaş, ulufe ve muhtelif giderlerden oluşmakta ve defterlerin sol kısmında yer almaktadır⁹. Defterin sağ alt kısmında deniz kuvvetlerine bağlı askerlere ve görevlilere, bazı eshamların “bedel-i ferağ” ödemeleri, Tersane-i Âmire masrafları ve Hazine-i Âmire’ye yapılan ödemeler gider olarak kaydedilmiştir (Bkz. Tablo 30-36).

9 Defterlerin sol tarafına “*Bazı Müteferrika-i mezkûruna i'ta olunan mesarifat*” ibaresi düşülerek giderler kaydedilmiştir.

Gider kalemlerinin ilk grubunda zabt edilen esham için Hazine-i Amire'ye yapılan ödemeler yer almaktadır. Esham alımı ile yapılan ödemeler "bedel-i ferağ" kaydı ile yapılmıştır. Bedel-i ferağ kişinin sahip olduğu sehmin 5 katı olarak ödenmiştir. Satılan eshamın ödemeleri kaydedilmiştir. Tersane ve donanmaya yapılan ödemeler, inşa ve imar giderleri (Cezar, 1986: 192-205), Muhasebe-i Evvel ve Ruznamçe-i Hümayun kâtiplerinin maaş ödemeleri, Levent Çiftliği'ndeki askerlere yapılan ödemeler, Bostancı Ocağı'ndaki askerlere yapılan ödemeler diğer gider kalemlerini oluşturur (Bkz. Tablo 30-36).

III. Selim'in askerî nizamda gerçekleştirdiği projelerden biri, Nizâm-ı Cedid ordusunun 1792 yılında sürat topçularının eğitildiği Levent Çiftliği'ne konuşlandırılmasıdır. Levent Çiftliği halkın olumsuz tepkisinden ve şehir merkezinden uzak bir konumda idi. Levent Çiftliği ve Üsküdar'daki Selimiye Kışlası Anadolu kökenli askerlerin eğitildikleri ve konumlandırıldıkları merkez haline geldi. III. Selim birlikleri Levent Çiftliği'ne gelerek bizzat denetlemiştir (Şenyurt, 2016: 203-204).

Tablo 30: Mayıs 1800 Dönemindeki İrad-ı Cedid-i Hazinesinin Giderleri

Sene	Muhteviyat	Guruş
	Ba Telhis Ferman-ı Ali ve Ferman-ı Şerif Paşa Fi Seneden Verilen Suver Mucibince İta Olunan Masarifin Mikdaratı Ber Mucebi Nizama Ber Vechi Maktu'ı Miri Nizamattının Bedeli Sicillatıyla Düşen Esham Muhavelatının Üçer Senelik Faiz Hesabiyle Hazine-i Hassayı Zecriye Rüsümünden İta Olunan	
1214-15	İ'tay Bahriye-i Amire An Bedel-i Müseccelat-ı Mukataat-ı Miriye-i Muhavele Berayı Şehr-i Zi Sene	42458
1214	İ'tay Bahriye-i Amire An Bedel-i Müseccelat Esham-ı Mühavelatı Bi Eşrat-ı Ta'viz-i Naks ve Mahsub Şehr-i Zi Sene	18924
	YEKÜN	61382
1215	Sefine-i Rüesay-ı Hümayunun Gedikli Zabitan ve Neferatlarının Mevacibleri Çün 1215 Senesine Mahsuben Ber Muceb-i Nizam Tertib Olunan Mukataat Faizlerinden İ'ta Olunan	15000
	YEKÜN	15000
	Bazı Müteferrika-i Mezkûruna İ'ta Olunan Mesarifat	
1214	İ'tay Şahane Hazreti Hac İbrahim Seyid Efendi Defterdar-ı İrad-ı Cedid ve Şakki Sani Berayı Şehr Zi Sene	6083
1214	Maaş-ı Katıban-ı Kalem-i Muhasebe-i Evvel ve Ruzname-i Humayun ve Kâtibi Dar-ı Revnak-ı Hazine İrad-ı Cedid-i Şehr	1550
1214	İtasında Maaş ve Ulufe ve Temenniyat ve Faiku Biha: Zabitanı ve Neferat-ı Bostaniyan Ocağı Çiftlik	37520
1214	Maliye-i Çırac Vesaire ve Bazı Mesarifat-i Ocağı Çiftlik Şehr-i Za Sene	455
1214	Aliy-Zabitan ve Neferat-ı Bostaniyyan-ı Ocağı Çiftlik 40980	10000

1214	Mutesavver Ücret Maktuaten Savme-i Kargir ve Duvar Usta-i Havzi Kebir -Muhammed Salih Efendi Reis-ül Küttab ve Katib-i Hümayun	2924
YEKÜN		58532
GENEL YEKÜN		134914

Kaynak: BOA, Esham Muhasebesi Defterleri Katoloğu, 02113-0020-00-002

Tablo 31: Haziran 1800 Dönemindeki İrad-ı Cedit-i Hazinesinin Giderleri

Sene	Muhteviyat	Guruş
	Ba Telhis ve Ferman-ı Âli ve Ya Ferman-ı Şerif Paşa Muhasibinden Verilen Suver-i Muciblerince İ'ta Olunan Masarifin Müfredatı	
1215	İtay-ı Bahriye-i Amire An Museccilat-ı Mukataat Mîrîye-i Mahlûle Berayı Şhremin	26229
1215	İtay-ı Bahriye-i Amire an Bedel-i Museccilat-ı Esham-ı Maadin Bi Eşratı-ı Ta'viz-i Naks ve Mahsubu an Semenihî	8558
1215	İtay-ı Bahriye-i Amire an Bedel-i Mumahhilât-ı Siham-ı Mahlûle an Semenihî	816
	İtay-ı Darphane-i Amire an Bedel-i Museccilat-ı 70 Rub'u Sehim an Esham-ı Manastır an Mahlûl Seyyid Abdullah Bey	10500
	İtay-ı Darphane-i Amire an Bedel-i Museccilat-ı Nısf Sehim an Esham-ı Manastır an Mahlûl Hatice Hatun	750
	İtay-ı Darphane-i Amire an Bedel-i Museccilat-ı Semen-i Sehim an Esham-ı Cemaleddin an Mahlûl Hafız Ömer Ağa	750
YEKÜN		47603
1215	Sefine-i Rüesay-ı Hümayunun Gedikli Zabitan ve Neferatlarının Mevacibleri için 1215 Senesine Mahsuben Ber Muceb-i Nizam Tertib Olunan Mukataat Faizlerinden İ'ta Olunan	7412
1215	Edirne Karye Valisine ve Siroz ve İzmir Hazinelelerinin 1215 Senesi Emvalinden Muharrem Mevaliyete Sarf Olan Sitte Mieleri Ber Vechi Esham-ı Mutevassıt Olmak Hasebile Zıkr Olunan Hayriyelerinin Sitte Mietanine Bedel-i Nizamı Mucibince Zahiriyeye Rûsum-u Hâsılâtından Hazine-i Amireye Teslim ve Ber Muceb-i Suret İrad ve Masraf Olunan	226240
	Tersane-i Amire Canibinde Müceddeden İnşa Olunan Havzı Kebirin Masarifi için Humayun İrad-ı Cedit-i Humayun Hazinesi Mevcudundan İ'ta Olunan	
	İ'tasına Biha: Mubayaat ve İcarat-ı Ameliha ve Masarifi Saire: İnşa: Havz-i Kebir	4274
	İ'tasına Biha Masarifi Hasr ve Cemaline Berayı Furuşu Tahtehu: der İtmam-ı Havzı Kebir	464
YEKÜN		238390
	Bazı Müteferrika-i Mezkûruna İ'ta Olunan Mesarifat	
1214- 1215	İtasında Maaş ve Ulufe ve Temenniyat ve Faiku Biha: Zabitanı ve Zaferan Ocağı Çiftlik-i Levent Berayı Şehr-i	45010
1214	İtay-ı Maliye Çerağı Vesaire ve Bazı Masarifi Ocağı Çiftlik-i Levent Döner Berayı Şehr-in	487

1214	İtay-ı Maliye-i Tabib ve Kalem ve Üstadı Çerağ-ı Lazıme-i Ustakan-ı Za'feran-ı Çiftlik-i Levent Şehr-i	510
1215	İtay-ı Maliye-i Tabayuhacı ve Muallim-i Za'feran ve Çera'ı ve Saire ve Bazı Masarif Ocağı Çiftlik-i Levent Şehr-in	856
1214	İtay-ı Şehr-i Biha Ecza Berayı Tımaruha der Za'feran Bostaniyanı-ı Çiftlik-i Levent an Evasıt Za Sene	117
	İtay-ı Şehr-i Biha Siyabe-i Gutıyyı ve Duhan ve Eşya-i Saire Berayı Dükân Ecza-yı Lazime Tımar-ı Zafran Bostaniyan-ı Çiftlik	567
1215	İtay-ı Şehr-i Maaş Hazreti Hac İbrahim ve Reşit Efendi ve Defterdar İrâd-ı Cedid ve Sani ve Berayı Şehr-i	2083
1215	İtay-ı Seniyye-i Maaş-ı Kâtıban-ı Kalem-i Muhasib-i Evvel ve Ruznameci-i Humayun ve Kâtibi-i Dar ve Vüzerat-ı Hazinesine İrâd-ı Cedid-i Şehr-i	1550
	İtay-ı Şehr-i Biha Kısve-i Zabitan ve Neferat Ocağı Çiftlik	5000
	İtay-ı Harcırah Şehriyye-i Maaş ve Masarır-ı Abdullah Bey'in Setri Berayına Zabıt Yere Dere Verilme ve Dolarsa Bulunacağı Mesahim-i Emlak-ı Hümayun	8500
	İtay-ı Şehr-i Biha Hatab-ı Tomruk ve Ücret-i Nefye ve Mesarır-ı Saire-i Lazıme-i Za'feran ve Bostaniyan-ı Çiftlik-i Levent	9195
1215	İtay-ı Seniyye-i Bahriye-i Haremeyn-i Berayı Mali Haremeyn-i Çiftlikân-ı Müteveffa Hasan Efendi Hatman Zade Berayı	500
	İtay-ı Seniyye-i Nısf Sehim an Esham-ı Gümrük Emtia-i İstanbul der Haremeyn Muhammed Emin Bey	6250
YEKÜN		80625
GENEL YEKÜN		366618

Kaynak: BOA, Esham Muhasebesi Defterleri Katoloğu, 02113-0021-00-002

Tablo 32: Temmuz 1800 Dönemindeki İrâd-ı Cedid-i Hazinesinin Giderleri

Sene	Muhteviyat	Guruş
	Ba Telhis ve Ferman-ı Âli ve Ya Ferman-ı Şerif Paşa Muhasibinden Verilen Suver-i Muciblerince İ'ta Olunan Masarırın Müfredatı	
1215	Ber Muceb-i Nizam Beher Mah Ber Vech-i Maktû olan Mîrî Mukataasının Rebiülevvel Aynına Mahsuben Alel Hisab Olarak Hazine-i Amireye İta Olunan	13562
1215	Sefine-i Rüesay-ı Hümayunun Gedikli Zabitan ve Neferatlarının Mevacibler İçün Mahsuben Ber Muceb-i Nizam Tertib Olunan Mukataat Faizlerinden İta Olunan	29204
YEKÜN		42766
	Bazı Müteferrika-i Mezkûruna İ'ta Olunan Mesarırat	
	İtasına Bedel-i Ferağ Nısf Sehim An Esham-ı Cezire-i Midillili Mahmut Rafet Efendi an Havacegan-i Divan-ı Humayun	5000
	İtasına Bedel-i Ferağ Humus Sehim an Esham-ı Gümrük-ü Emtia; İstanbul an Mal-ı Ocaklık	1250
1215	İtasına Maaş Hazreti Hac İbrahim ve Reşit Efendi Defterdar-ı İrâd-ı Cedid ve der Sani Berayı Şehr-i	2083

1215	İtasına Maaş Katibani Kalem-i Muhasib-i Evvel ve Ruzname-i Humayun Vekildar Vüzarat-ı Hazine-i İrad-ı Cedid-i Şehr-i	1550
1215	İtasına Maaş ve Ulufe ve Teyemmunat ve Faiku Biha-i Zabitan ve Neferat Ocağı Çiftlik-i Levent Şehr-i	30000
	İ'tayı Biha İleyh: Zabitan ve Neferat-ı Bostaniyan Ocağı Çentiklik Levent 24575	14575
1215	Maliye-i Tabayihaları Çıracak ve Saire ve Biha: Bazı Eşya der Ocağı Çiftlik-i Levent Şehr-i	971
	İcarat-ı Ameliha Hassuha Kirasına ve Elzime-i Saire-i Lazime-i Havz-ı Kebir	1012
YEKÜN		56441
GENEL YEKÜN		99207
Kaynak: BOA, Esham Muhasebesi Defterleri Katoloğu, 02113-0022-00-002		

Tablo 33: Ağustos 1800 Dönemindeki İrad-ı Cedid-i Hazinesinin Giderleri

Sene	Muhteviyat	Guruş
	Ber Muceb-i Nizam Beher Mah Ber Vech-i Maktu' u Miri Mukataatının Bedel-i Müaccelatıyla ve Düşen Esham-ı Mahsulatın Üçer Senelik Faiz-i Hesabıyla Zahire-i Rüsümünden Hazine-i Amireye İta Olunan	
1215	İtay-ı Hazine-i Amire an Mahsulat-ı Mukataat-ı Miri-i Şehr-i	1266
1215	İtay-ı Hazine-i Amire an Mahsulât-ı Esham-ı Mahsulât-ı Bieşrat-ı Ta`viz Tefadül-i Şehr-i	39687
YEKÜN		40953
	Bazı Esham-ı Mutasarrıfları Canib-i Miriye Hin-ü Kasırlarında Ber Muceb-i Nizam Senelik Faiz Hisabile Bedeli Ferağ Olarak Zahire Rüsümünden İta Olunan	
	Bedel-i Ferağ Sümün Sehim An Esham-ı Rüsümü Kahve-i İstanbul der Aliye-i Hatem Efendi	1250
	Bedel-İ Ferağ Nısfı- Sehim An Esham-ı Gümrük Emtia-i İstanbul der Aliye-i Muhammed Emin Beyefendi	6250
	Bedel-i Ferağ Sümün Sehim An Esham-ı Voyvodalık İzmir Aliye-i Muhammed Arif Ağa	1250
YEKÜN		11250
1214	Rüsüm-u Zahire Mukataası Malından Esham-ı Faiz-İ İçin İstanbul Gümrüğüne Ocaklık Tayin Olunan Meblağından 214 Senesi Mukataa-I Evvel ve Sani Faizleri İçin İ'ta Olunan	
1214	Mukataay-ı Evvel	68989
1214	Mukataay-ı Sani	4839
1215	Sefinet-Ür Ruesây-i Hümayun Gediklü Zabitan Ve Neferatın Muhassibleri İçin 1215 Senesine Mahsuben Ber Muceb-i Nizam-ı Tertip Olunan Mukataanın Faizlerinden İta Olunan	45000
YEKÜN		118828
	Bazı Müteferrika-i Mezkûruna İ'ta Olunan Mesarıfat	

1215	İta-i Sene Mübaşir-i Mutasarrıf El Hac İbrahim Reşit Efendi Defterdarı İrad-ı Cedidü Seniyye-i Sani Teslimdir	2083
1215	İta-i Sene Mübaşir-i Katıban Kalem-i Muhasib-i Evvel ve Ruzname-i Hümayun ve Kilis Zevatından İrad-ı Cedid-i Seniyyeleri	1550
1215	İta-i Sene Meb'an Mübaşiri Kağıd-ı Lazime-i Tab' Bi Temsil-i Kütüb ve Resail ve Rettibhane-i Humayun der Hasköy	10388
1215	İta-i Sene Mesarifatıha Mehazin Kirasına ve Aylık Sair Lazime-i Havzi Kebir ve Tersane-i Hümayun	3965
1215	İta-i Sene Mübaşir ve Ulufe ve Tensibat ve Faik-u Biha Zabitan ve Neferat-ı Bostaniyan Ocağı Çiftlik-i Levent Şehr-i	37574
1215	İta-i Sene Maliye Tabahıyyeci ve Saire ve Biha-i Bazı Eşya ve Ocağı Çentik Levent Şehr-i İçün	1133
1215	İta-i Sene Meban Ecza-i Mualece Berayı Niyazı Hastegani Zabitan ve Neferat ve Bostaniyan-ı Çiftlik-i Levent an Gurretu	361
	İta-i Sene Mesarif-İ Mehazin Ne Havz-ı Kebir-i Humayun Berayı Biha Mubayaat-ı ve İcarat-ı Tahminüha ve Masarif-u Saire 6306	3000
YEKÜN		60055
GENEL YEKÜN		231046

Kaynak: BOA, Esham Muhasebesi Defterleri Katoloğu, 02113-0023-00-002

Tablo 34: Eylül 1800 Dönemindeki İrad-ı Cedid-i Hazinesinin Giderleri

Sene	Muhteviyat	Guruş
	Ber Muceb-i Nizam Beher Mah Ber Vech-i Maktu'u Mirî Mukataatının Bedel-i Müaccelatıyla ve Düşen Esham-ı Mahsulatın Üçer Senelik Faiz-i Hesabıyla Zahire-i Rüsümünden Hazine-i Amireye İta Olunan	
1215	İta-i Hazine-i Amire An Bedel-i Tahsilat Mukataat-ı Miriyye Bera-yı Şehr-i	52458
1215	Revha İta-i Hazine-i Amire an Bedel-i Tahsilat Esham Bi Eşrat-ı Takrizü Taviz Muceb-i Şehr-i	9562
YEKÜN		62020
	Bazı Esham Mutasarrıfları Canib-i Miriye-i Hmi Mutasarrıflarında Ber Mansıb-ı Nizam Beşer Senelik Faiz Hisabile Bedel-i Ferağ Olarak Zecriye Rüsümünden İta Olunan	
	İtasında Bedeli Ferağ Esham An Esham-ı Resm-i ve Resm-i Duhan-ı Siroz der Aliye-i El Hac Ala Efendi	10000
	İtasında Bezl-i Ferağ Ber Maa Semen Sehm-i an Esham-ı Rüsümü-u Kahve Semen-i İstibdal Elfiyye der Aliyye Zeynep Kadın	312
1215	Ruzname-i Humayun Kalyonlarının Maiyetlerinde İstihdam Olunan Takayyudun Neferatlarına İlbas Olunan Cuka Yağmurluk Bahaları İçün 1215 Senesine Gerekli Merahine Masuben İta Olunan	770
1215	Edirne ve Kilis ve Ahyolu ve Siroz ve Midilli ve Eğriboz Hazinelerinin 1215 Senesi Emvalinden Cihaz Muvacehesiyle Mürettep Olan Takayyud-u Evvelleri Ber Vech-i Esham-ı Furuat Olmak Hasebiyle Zikr Olunan Hazinelerin Bakıyyat-ı Evvellerine Bedel-i Nizami Mucibesıyla Zecriye-i Rusumi Hâsılâtından Hazine-i Amireye Teslim ve Ber Muceb-i Suret İrad ve Masraf Olunan	239471

YEKÜN		250553
Bazı Müteferrika-i Mezkûruna İ'ta Olunan Mesarifat		
1215	İtay-ı Şehr-i Maaş Hazret-i El Hac İbrahim Reşit Efendi Defterdar-ı İrad-ı Cedid-i Şahane-i Berayı Şehr-i	2083
1215	İtay-ı Şehr-i Maaş Katıbanı Kalem Muhasib-i Evvel ve Ruzname-i Humayun ve Kesedar ve Rezan Hazinesine İrad-ı Cedid-i Şehr-i	1550
1215	İtay-ı Şehr-i Maaş ve Ulufe ve Nasbiyetanı Vesaik-ı Biha Zabitan ve Neferat Ocağı Çiftlik-i Levent Şehr-i	15032
1215	İtay-ı Şehr-i Maliye-i Tebayıha-i Vesaire Ber Numa-ı Bazı Eşya-i der Ocağı Çiftlik-i Levent Şehr-i	1136
1215	İtay-ı Şehr-i Maliye Tabayihacı ve Saire Baha-i Bazı Eşya-i Bostani ve Rumiyye-i Üsküdar an Numara	380
1215	İtay-ı Şehr-i Muhasebe Ecza-i Mualece Beray-ı Tımarı Neferat-ı Hastagan-i Bostaniyan-ı Çentiklik-i Levent Şehr-i	89
1215	İtay-ı Şehr-i Muhasebe Nuseba-i Sitte Bil Mie Bostan ve Neferat-ı Bostaniyan-ı ve Neferat-ı Bostaniyan-ı der Üsküdar-ı Şehr-i	10000
1215	İtay-ı Şehr-i Maaş ve Ulufe Nakitan-ı Vekaif-i Biha Mütabetan-ı ve Neferat-ı Bostaniyan-i der Üsküdar-ı Şehr-i	5278
1215	İtay-ı Şehr-i Ulufe Maa Taamiyye Seyyid Muhammed Mustafa Tüfenkçi Ocağı Çiftlik-i Levent	112
	İtay-ı Şehr-i Masarifat-ı Mehazin-i Havz-i Kebir der Tersane-i Amire Berayı-Mubayeat ve İcarat-ı Ameliha ve Mesarı-fi Saire	3306
YEKÜN		38967
GENEL YEKÜN		351540

Kaynak: BOA, Esham Muhasebesi Defterleri Katoloğu, 02113-0024-00-002

Tablo 35: Kasım 1800 Dönemindeki İrad-ı Cedid Hazinesinin Giderleri

Sene	Muhteviyat	Guruş
	Ber Muceb-i Nizam ve Düşen Esham ve Tahvilatın Üçer Senelik Faiz Hesabıyla Muaccele Yedd-i Hazine-i Amireye ve Darb Hane-i Ma'mureye Zecriye Rüsüm-Undan İ'ta Olunan	
1215	İ'ta-i Hazine-i Amire an Bedel-i Muaccelat Esham-u Tahvilat Bi Şart-ı Makbuz-u Makabiz ve Mahsub-u Şehr-i	12750
1215	İ'tayı Darbhane-i Amire an Yedihi Muaccele Semen-i Sehim Manastır an Mahlul Kahve Hacı Mustafa Ağa	750
YEKÜN		13500
	Sefinet-ür Rüesây-ı Hümayun Gedikli Zabitanı ve Neferatlarının Mevacibleri için 1215 Senesine Mahsuben Ber Muceb-i Nizam Tertib Olunan Mukataat Faizlerinden İ'ta Olunan	30000
	İrad-ı Cedid-i Humayun Hazinesi Varidatından Bila Ta'viz Umuru Seferiye Mesaib-i Kayyimuna İ'ta Olunan Bin Kiseden Masraf Kayd Olunan	445000

	Ahyolu ve Siroz ve Edirne ve Filibe Hazinelerinin 1215 Senesi İş Bu Alınan Fetin Mevacibinden Mürettep Olan Nakt-i Evvel Sanileri Ber Vech-i Esham Furuht Olunmak Hasebi ile Zikrolunan Cizyelerin Nefi Saytlarına Bedel-i İltizamı Mucibinde Zecriye-i Rusumu Hasılatından Hazine-i Amireye Teslim Ber Muceb-i Suret İrad ve Masrafiyye Olunan	164630
	YEKÜN	639630
	Bazı Esham-ı Mutasarrıfları Canib-i Miri Hin-i Mutasarrıflarında Ber Muceb-i Nizam Beşer Senelik Faiz Hesabiyle Karaih Olarak Zecriye Rüsümünden İ'ta Olunan	
	İ'tasına Bedel-i Karaih-i Semen-i Sehim an Esham-ı Gümrük-i Haleb der Mahalle-i Fatıma Hatem	1250
	İ'tasına Rub'u Sehim An Esham-ı Nezaret-i Üsküp der Mahalle-i Aişe Hatem	2500
	İ'tana Bedel-i Semen-i Sehim an Esham- Gümrük-i Haleb der Saraylı Terakid Kadın	1250
	YEKÜN	5000
	Bazı Müteferrika-i Mezkûruna İ'ta Olunan Mesarıfat	
1215	İ'tasına Maaş ve Ulufe ve Taayyinat-ı Biha Zabitan ve Neferatı Bostaniyanı Ocağı Çiftlik-i Levent ve Üsküdar Şehr-i Cari'	27298
1215	İ'tasına Maaş Hazreti El Hac İbrahim Reşid Efendi ve Defterdar-ı İrâd-ı Cedid ve Şıkkı Sani Berayı Şehir	2083
1215	İ'tasına Maaş Katıbanı-ı Kalem-i Muhasib-i Evvel ve Ruzname-i Hümayun ve Kesedar ve Vizan Hazine-i İrâd-i Cedid-i Şehir	1550
1215	İ'tasına Beha-i Elbise-i Zabitan ve Neferat Bostaniyan-ı Tüfenkçıyan der Çiftlik Levent ve Üsküdar Müceddiden Tahrir	8000
1215	İ'tasına Masarır-ı Abdullah Bey Ser Bavvabin-i Zabit-i Pireveze ve Birenha ve Budin Emlak-i Humayun-u Nakıb ve Ta'yin Şehir	2000
1215	İ'tasına Mahiyet-i Tabayıhacı Vesaire Beha-i Bazı Eşya-i Orta Leha-i Bostaniyan-i Medine-i Üsküdar ve Çiftlik-i Levent Şehir	1380
1215	İ'tasına İmaaş-ı Yetime-i Şehr-i Velid ve Fatıma Zevceliği Mustafa Sahib-i Tımar-ı Karye-i Üsküp der Liva-i Saruhan	250
1215	İ'tasına Maaş ve Ücret-i Musahım ve Masarır-ı Muteferrika Tab'hane-i Humayun der Hasilkoy Bahız-ı Humayun an Sittemie	3520
1215	İ'tasına Mahiyye-i Liğarname Ressama Berayı Resm-i Mukataa İşkal-i Mühendese-i ve Muhimmat-i Saire	500
	İ'tasına Faiz-i Mukataa Tahması Kafve ve Resm-i Nübye-i Cedid 1214 Mutasarrır El Hac Ali Ağa ve Muhammed Emin Ağa	
1214		3000
1215		6202
	YEKÜN	55833
	GENEL YEKÜN	713963

Kaynak: BOA, Esham Muhasebesi Defterleri Katoloğu, 02113-0025-00-002

Tablo 36: Aralık 1800 Dönemindeki İrad-ı Cedid Hazinesinin Giderleri

Sene	Muhteviyat	Guruş
	Bit Telhis ve Ferman-ı Âli ve Ya Ferman-ı Şerif Paşa Muhasebeden Verilen Suver Muciblerince İ'ta Olunan Masarifin Müfredatı	
	Sefinet-ür Rûsây-ı Hümâyun Gedikli Zabitan ve Neferatlarının Mevacibleri için 1215 Senesine Mahsuben Ber Muceb-i Nizam Tertib Olunan Mukataat Faizlerinden İ'ta Olunan	64674
	Françalu Seferi Mesarifi için Yahud Hümâyun İrad-ı Cedid-i Hümâyun Hazinesinden Mukaddema Tertip Olunan 2205 Darphane-i Amireye Teslim Olunan	2153
	YEKÜN	66827
	Bazı Müteferrika-i Mezkûruna İ'ta Olunan Mesarifat	
1215	İtay-ı Nafaka Kisve-i Baha Yağcı Mecnun Mustafa Sahib-i Tımar Karye-i Üsküdar Liva-i Saruhan	150
1215	İtay-ı Maaş El Hac İbrahim Reşit Efendi Defterdar İrâd-ı Cedid ve Şıkkı Sani Bera-i Şehr-i Recep	2083
1215	Katiban-i Kalemi Muhasib-i Evvel ve Ruznamece-i Humayun İskele-i Trabzon Hazine-i İrâd-ı Cedid Şehr-i Recep	1550
	İta-i Baha-i Elbise ve Kabut Bera-i Eşya-i Zabitan ve Neferat-ı Bostaniyan-ı Çiftlik-i Levent ve Üsküdar	28000
1215	İtay-ı Masarifi Müteferrik ve İcarat-ı Ameliha ve Saire-i Havz-ı Kebir	2280
1215	İtay-ı Maaş ve Mesarifi Abd-i Ali Bey der Liva-i Aydın Voyvoda-i Preveze Şehr-i Recep	2000
1215	İtay-ı Maaş ve Ulufe ve Naktiyyat-ı Baha-i Zabitan ve Neferat-ı Bostaniyan-ı Tüfenkciyan-ı Şehr-i Recep	30603
1215	İtay-ı Mahiyye-i Çerağ Vesaire ve Baha-i Bazı Eşya-i Neferat-ı Bostaniyan-ı Çiftlik-i Levent ve Üsküdar Şehr-i Recep	1007
	YEKÜN	67674
	GENEL YEKÜN	134501

Kaynak: BOA, Esham Muhasebesi Defterleri Katoloğu, 02113-0026-00-002

4. Sonuç

III. Selim, Osmanlı Mali Sistemindeki Hazine-i Amire olarak adlandırılan tek hazine sistemini İrâd-ı Cedid Hazinesi'ni de içeren çok hazineli ve defterdarlı sisteme dönüştürerek reform yapmıştır. III. Selim'in reform uygulamaları kapsamında kurulan İrâd-ı Cedid hazinesi, Nizam-ı Cedid oluşumlarının finans ayağını oluşturacaktı. Avusturya ve Rusya orduları karşısında yaşanan başarısızlıklar nedeniyle askeri ve mali sahaları da kapsayacak yenilikler merkezi yönetim tarafından uygulandı. İrad-ı Cedid Hazinesi, malikane, esham, tımar sisteminin ıslahını içeren askeri ve savaş giderlerini finans edebilmek için oluşturulmuş fon niteliğindedir.

İrâd-ı Cedid Hazinesi'nin muhasebe defterlerinin gelir kalemlerini; Mukataa-i evvel ve sani, Haremeyn Mukataası, Yapağı Resmî ve Has, Zeamet, Tımar ve diğer çeşitli gelirleri oluşturmakta ve defterlerin sağ kısmında yer almaktadır. Gelir miktarı korunarak bir sonraki aya devredilmiştir. İrâd-ı Cedid hazinesinin gider kalemleri; hazinenin ödemek zorunda olduğu maaş, ulufe ve muhtelif giderlerden oluşmakta ve defterlerin sol kısmında yer almaktadır.

Tablo 37'de de görüleceği üzere; İrâd-ı Cedid Hazinesinin 1800 yılının Mayıs - Aralık dönemindeki 7 aylık gelir ve gider hesaplarını içeren muhasebe kayıtlarına göre; 7 aylık gelir toplamı 6632779 ve gider toplamı 2040750 guruş olmak üzere İrâd-ı Cedid Hazinesinin 7 aylık net geliri, 4592029 guruş olarak bulunmuştur. Ayrıca Mayıs 1800'de 407257 guruş gelir elde edilirken, Eylül ayında ise 1604698 guruş gelir kaydı tutulmuştur. Aralık ayı ise 137536 guruş gelire en düşük seviyededir. Gelir ve gider farkının en yüksek olduğu dönem 1253157 guruşluk artı ile Eylül 1800 ayında gerçekleşmiştir.

Tablo 37: İrâd-ı Cedid Hazinesinin Mayıs-Aralık 1800 Dönemindeki Muhasebe Kayıtlarına Göre Gelir ve Giderlerinin Durumu (Guruş)

Aylar	Gelir	Gider	Gelir-Gider Farkı
Mayıs 1800	402611	134914	267697
Haziran 1800	948184	366618	581566
Temmuz 1800	888972	99207	789765
Ağustos 1800	1135711	231046	904665
Eylül 1800	2402290	351540	2050750
Kasım 1800	1597667	713963	883704
Aralık 1800	137521	134501	3020
YEKÜN	7512956	2031789	5481167

İrad-ı cedid hazinesinin kurulması devletin gelirlerinin artırmıştır. Ancak skeri alanda yapılan reformlar ise yeniçerilerin muhalefeti nedeniyle başarılı olamamıştır. Merkezi devlet teşkilatına eski gücünü kazandırmak için sarf edilen gayretler, II. Mahmud dönemindeki başarılarla zemin hazırlamıştır.

KAYNAKLAR

- BEYDİLLİ, Kemal (2013), "Nizam-ı Cedid", İ.A, Diyanet Vakfı, İstanbul, mad, c. 33, s. 175-178.
- CEZAR, Yavuz (1986), Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi, Alan yay, İstanbul.
- GENÇ, Mehmet (2000), Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi, Ötüken yay, İstanbul.
- GENÇ, Mehmet (2003), "Malikâne", TDAV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, c. 27, s. 516-518.

- GÜVEMLİ, Oktay (2012), “Türk Muhasebe Düşüncesinde Muhasebe Düzeni, Belgeler ve Defterlerin Adlarında ve Kavramlarında son iki yüzyıldaki Değişimler”, Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi, Sayı: 3, s. 122-149.
- GÜVEMLİ, Oktay ve Güvemli, Batuhan (2015), “Osmanlı Devlet Muhasebesinde Kayıt Düzeni ve Defter Sistemi”, Financial History Research Journal, s. 18-42.
- KARTA, Nurullah (2014), “Sultan III. Selim Döneminde Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik Durumu ve Alınan Tedbirler”, Iğdır Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, No. 6, s. 21-50.
- KOÇ, Yunus ve Yeşil, Fatih (2012), Nizam-ı Cedid Kanunları (1791-1800), TTK Yayınları, Ankara.
- PAMUK, Şevket (2012), Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme, İş Bankası yay, İstanbul.
- ŞENYURT, Oya (2016), Arşiv Belgeleri Işığında III. Selim’in Askerî Alandaki Kararlarının İstanbul’da Kent Mekânının Kullanımına Etkileri, Bilig, Sayı:78, Ankara, s. 199-229.
- TABAKOĞLU, Ahmet (1985), Osmanlı Maliyesi, Dergah Yayınları, İstanbul.
- TABAKOĞLU, AHMET (2010), Türkiye İktisat Tarihi, Dergah Yayınları, İstanbul.

Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgeleri

Esham Muhasebesi Defterleri Katoloğu:

- D-02113 0020-00-02
D-02113 0021-00-02
D-02113 0022-00-02
D-02113 0023-00-02
D-02113 0024-00-02
D-02113 0025-00-02
D-02113 0026-00-02

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1309-6672

YAYIN İLKELERİ

Uluslararası hakemli dergimiz, yılda en az iki sayı hâlinde yayımlanır.

Dergide sosyal bilimler alanlarında Türkçe Arapça ve İngilizcede yazılmış özgün araştırma makaleleri yayımlanır.

Yazılar yayın ve danışma kurulunun onayından geçtikten sonra yayımlanır.

Yazıların içeriğinden yazarları sorumludur.

Tüm hakları saklıdır. Derginin adı belirtilmeden hiçbir alıntı yapılamaz.

MAKALELERİN YAYIMLANMASINI ENGELLEYEN ÖNEMLİ HUSUSLAR

Editörler Kurulunun uygun görmediği,

Yazar ORCID tahsis numarası olmayan,

Dergi yazım kurallarına göre hazırlanmamış,

İki yazardan fazla yazarı olan,

Türkçe, İngilizce ya da duruma göre Arapça özeti olmayan veya düzgün hazırlanmayan,

Zorunlu haller dışında, klasik sayfa altı dipnot sistemi kullanılan,

Editörler Kurulu'nun özel kararı dışında, yazarın yılda bir makale sayısını aşan,

Sayfa altı, iç kısmı veya dosya adında yazar adı bulunan,

Editör ön incelemesinde içerik, düzen, kaynak, değerlendirme, yöntem, dil vs. bakımından yetersiz görülen,

Editörler Kurulu'nun özel kararı dışında, 8 sayfadan az, 30 sayfadan fazla olan,

Derginin basım ve yayım sürecine girmesine kadar değerlendirme süreci tamamlanamayan,

Derginin ilgili sayı kapasitesini aşan makaleler değerlendirmeye alınmaz/yayımlanmaz.

MAKALE YAZIM KURALLARI

Dergimize gönderilen yazılar, sosyal bilimler alanında, bilime katkısı olan özgün çalışmalar olmalı ve aşağıda belirtilen nitelikleri taşımalıdır.

1. Türkçe ve yabancı dildeki başlıklar; yazının kapsamıyla uyumlu; yazının konusunu kısa, açık ve yeterli ölçüde yansıtmalıdır.

2. Türkçe ve yabancı dildeki özetler; yazının amacını, kapsamını ve sonuçlarını yansıtmalıdır. Türkçe makalelerin başına Türkçe ve İngilizce; İngilizce makalelerin başına Türkçe ve İngilizce; Arapça yazılmış makalelerin başına ise Türkçe, İngilizce ve Arapça özet eklenmelidir. Türkçe ve yabancı dildeki özetlere beşer tane anahtar kelime eklenmelidir.

3. Makaleler, dil ve ifade bakımından dilbilgisi kurallarına uygun olmalı, makalede açık ve yalın bir anlatım yolu izlemeli, ayrıca amaç ve kapsam dışına çıkan gereksiz bilgilere yer verilmemelidir.

4. Makalenin hazırlanmasında bilinen bilimsel yöntemlere uyulmalı, çalışmanın konusu, amacı, kapsamı, hazırlanma gerekçesi vb. bilgiler yeterli ölçüde ve belirli bir düzen içinde verilmelidir. Makalede kullanılan şekil, tablo, fotoğraf ve diğer belgeler, bilimsel kurallara uygun olarak hazırlanmalı, yazının amacına ve kapsamına uygun olarak seçilmeli, makalede değinilmemiş gereksiz belgelere ve kaynaklara yer verilmemelidir.

5. Makalede kullanılan şekil, tablo, fotoğraf ve diğer belgelerin altında kolayca anlaşılacak biçimde yalın ve yeterli bir açıklama bulunmalıdır.

6. Makalede kullanılan kaynaklar yazım kurallarına uygun olarak düzenlenmeli, kullanılan her belge kaynaklar kısmında yer almalı, ancak yazıda değinilmeyen belgelere kaynaklar kısmında yer verilmemelidir.

7. Sonuçlar, araştırmanın amaç ve kapsamına uygun olmalı, ana çizgileriyle ve öz olarak verilmeli, metinde sözü edilmeyen veri ya da bulgulara sonuçta yer verilmemelidir.

8. Makaleler sayfa yapısı, yazım ve kaynakça bakımından aşağıdaki biçimde düzenlenmiş olmalıdır:

• Kâğıt boyutu, 16x24 ebadına ayarlanır.

• Yazılar kâğıdın bir yüzüne 12x19 cm. boyutunda basılır. Kenar boşlukları; üstten 2,7cm, alttan 2,3 cm, iç kenar 2 cm ve dış kenar 2 cm olmalıdır. İlk sayfada üstten 2 satır boşluk bırakılmalıdır.

• Türkçe ve İngilizce yazılar Microsoft Word programında New Times Roman karakteri ile hazırlanmalıdır. Türkçe ve İngilizce makalenin ana başlığı, büyük harflerle ilk sayfanın başına bold 14 punto ile yazılıp sayfa ortalanır. Türkçe başlığın altına

yazılacak İngilizce başlık italik-bold ve ilk harfleri büyük, diğerleri küçük olarak yazılır. Makale İngilizce ise altına Türkçe başlık eklenir. Ana başlıklardan sonra satır aralıkları 23 nk olur. Metin içindeki başlıklar öncesinde 12 nk, sonrasında 6 nk boşluk bırakılır.

- Arapça makalelerde ana başlık, Traditional Arabic karakteri ile en üstte, bold 18 puntoya göre ayarlanarak Türkçe ve İngilizcede olduğu gibi sayfanın başına yazılıp ortalanır. Ana başlığın altına New Times Roman karakteri ile bold, Türkçe ve onu takiben italik-bold olarak yazılacak İngilizce başlığın ilk harfleri büyük diğerleri küçük olarak yazılır. Aynı şekilde ana başlıklardan sonra satır aralıkları 23 nk olur.

- Başlıktan sonra 12 nk aralık verilerek yazar ad(lar)ı unvansız olarak yan yana sayfa ortalanarak yazılır. Unvan, çalıştığı kurum ve e-mail adresi dipnot olarak belirtilir.

- Yazar adından sonra 12 nk boşluk bırakılarak Türkçe, İngilizce ve Arapça'da hazırlanmış 150 kelimeyi geçmeyen özet yazılır ve yazının ana konusunu tanımlayan anahtar kelimeler bu özetlerde belirtilir.

- Türkçe ve İngilizce özetler, 10.5 punto, metin içi yazılar 10.5 punto ve 13 nk satır aralıklı olarak, alıntı yazılar 9 punto, dipnotlar 9 punto New Times Roman ile yazılır.

- Arapça özet ve metin içi yazılar 14 punto, alıntı yazılar 12 punto, dipnotlar 10 punto Traditional Arabic karakteri ile hazırlanır.

- Çalışma herhangi bir kurumun desteği ile gerçekleşmiş ise; kurumun adı ilk sayfada dipnotta belirtilir.

- Makale; tablo, şekil, fotoğraf ve kaynaklar dâhil 30 sayfayı geçmemelidir. Şekil, tablo ve fotoğraflar bilgisayar ortamında hazırlanıp metin içinde ya da sonunda sayfa boyutlarını (12x19 cm) aşmayacak şekilde yerleştirilir. Sayfa boyutlarını aşan şekil, tablo, fotoğraflar ve renkli basılan sayfaların basım masrafları yazar tarafından karşılanır.

- Tablo, şekil, fotoğraf başlıkları ile altlarındaki tablo, fotoğraf veya şekil arasında 6 nk aralık bulunacaktır. Tablo, şekil ve fotoğraf başlıkları bold, 1 cm içeriden sağa yaslı, Times New Roman 8 punto yazı ile ve "Tablo 1:" şeklinde olacaktır. Tablo içi kayıtlar da aynı şekilde 8 punto ile yazılacaktır.

- Referanslar APA sistemine göre metin içinde gösterilir. Buna göre alıntılar parantez içinde yazarın soyadı, birden fazla yazar varsa soyadları, atıfta bulunulan çalışmanın yayım tarihi, alıntı yapılan sayfanın ya da sayfaların numarası (Baş ve Tuğ 2012: 15) şeklinde yazılır. Aynı yazarın aynı yıl içerisinde yayımlanan birden fazla çalışmasına göndermede bulunulmuşsa yayım tarihinde sonra bu durum (Irmak, 2014a), (Irmak, 2014b) şeklinde küçük a, b, c vb. harflerle belirtilir.

- Makalede kaynakça aşağıdaki gibi gösterilir:

FEYERABEND, Paul (2015), *Bilimin Tiranlığı*, Çev. Barış Yıldırım, 2. Baskı, İstanbul, Sel Yayıncılık.

YAKUT EL-HEMEVÎ, Şihabuddin Ebu Abdullah Yakut b. Abdullah er-Rumî el-Hemevî, (1995), *Mu'cemu'l-Buldân*, Beyrut, Daru Sadır.

Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi (2010), Haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, 4. Kitap, 1. Cilt, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.

OSMAN, Fikret (2016), "The Concept of Culture from a Logical and Epistemological Perspective", *Asian Culture and History*, vol. 8, no. 2, pp. 72-75.

BAŞ, Yaşar (2016), "Elazığ İli, Sarıyakup Köyü Tarihi", *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 6, Sy. 12, ss. 97-147.

ERTUĞRUL, Özkan (1998), "Hekim Hanı", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 17, İstanbul, ss. 159-160.

BOYRAZ, Zeki (1997), *Hekimhan'ın Kuruluşu, Gelişmesi ve Fonksiyonları*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı Yüksek lisans Tezi, Elazığ.

BOA. C. BLD (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Cevdet Belediye), nr. 112/5590.

NFS (Nüfus Defteri), nr. 2636.

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Hekimhan>. Erişim tarihi: 31 Ocak 2016.

• Kaynakların önüne sıra numarası konulmaz ve diğer bibliyografya kurallarına uyulur.

Makale teslim edilirken;

• Yayınlanması istenen makaleler, yayın ve yazım ilkelerine göre hazırlanıp [dergipark.gov.tr/busbed](http://busbed.gov.tr) veya buna link olarak eklenen <http://busbed.bingol.edu.tr> adresinden gönderilecektir.

• Hakemlerden olumlu rapor alamayan ve dergimiz yazım kurallarına göre hazırlanmayan makaleler yayınlanmaz, yazarına iade edilmez; bu konuda idari ve adli bir sorumluluk kabul edilmez.

Sosyal Bilimler Enstitüsü İdari İşlemleri İçin Adres:

Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü 12100 BİNGÖL

Telefon: 0 (426) 2150072 Faks: 0 (426)

sosbil@bingol.edu.tr

BİNGÖL UNIVERSITY
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES INSTITUTE
ISSN: 1309-6672

THE PRINCIPLES OF THE PUBLICATION

This international peer-reviewed journal is published at least as two issues in a year. Original articles written in Turkish, Arabic or English in the area of social sciences are published in this journal.

Articles are published after being approved by the editorial and advisory boards.

All writers are responsible for the content of the articles.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced or utilized in any form without referring the name of the journal.

SIGNIFICANT GUIDELINES THAT PREVENT THE ARTICLES TO BE PUBLISHED

The article will not be considered and published,

If the board of editors don't approve it,

If it has no author ORCID revise number,

If it is not prepared according to the writing rules of the journal,

If it has more than two authors,

If it has no abstract either in Turkish or English (Arabic according to the state), or has non-uniform abstract,

If classic footnote system is used without force majeure,

If it is the second article of the author within one year except from the special decide of the board of editors,

If the name of the author is written in any part of the page or file,

If, in pre-examination, it is not to be enough to be published in terms of content, format, resource, evaluation, method, language and etc.

If it is less than 8 and more than 20 pages except from the special decide of the board of editors,

If its evaluation period cannot be completed till the inception of the printing and publishing process of the journal,

If it is sent after the end of the maximum capacity of the related issue of the journal.

ARTICLE WRITING RULES

The writings sent to our journals must be in the field of social sciences, original works, and have the necessary qualifications indicated below.

1. Headings in Turkish and foreign languages must be compatible with the scope of the article, and be short, clear and adequate.

2. Turkish and foreign language abstracts must reflect the purpose, scope and consequences of the writing. Turkish and English abstracts must be added into the articles written both in Turkish and English as well as Arabic, Turkish and English abstracts must added into the articles written in Arabic. Five keywords must be written for each abstract written in Turkish or any foreign language.

3. The articles must be in accordance with the grammar rules in terms of language and expression; besides, a clear and absolute way of expression must be used in the articles not giving unnecessary information that is out of the purpose and scope.

4. The known scientific methods must be used in the preparation of the articles; the subject, purpose, scope and reason for the preparation of the study, and etc. must be given in a satisfying and certain order. Figures, tables, photographs and other documents used in the article must be prepared in accordance with the scientific rules, be selected according to the purpose and scope of the article, and unnecessary documents and resources not mentioned in the article cannot be included.

5. There must be an absolute and sufficient explanation that can be easily understood under the figures, tables, pictures and other documents used in the article.

6. The resources used in the writing must be arranged in accordance with the writing rules; each mentioned document must be included in the bibliography, but not anything else.

7. The results must be in accordance with the purpose and scope of the study, and cannot include any information or findings that are not explicitly mentioned in the main text; must be given with its all outlines and in summary.

8. The articles must be edited like in the following form in terms of page structure, dictation and bibliography:

- The paper size is set to 16x24 sizes.
- The texts are printed on one side of the paper 12x19 cm (the margins will be 2.7 cm from the top, 2.3 cm from the bottom, 2 cm from the inner edge, and 2 cm from the outside edge). In the first page, there will be 2 lines of space above.
- Articles are prepared in the Microsoft Word program on the PC with the New Times Roman character. The main headings of the Turkish and English articles are written on the center of the first page being written with bold 14 pt. capital letters.

The first characters of each word of the English headings that will be written under the Turkish heading are written with upper case letters and the others with lower case. After the main headings, the line spacing is 23 nk. 12 nk is spaced out before the headings in the text then it turns into 6nk.

- In Arabic articles, the main heading is centered at the top of the page being set to bold 18 pt. as written in Turkish and English versions. The first letters of the main headings of the Turkish and English articles that will come in sequence are written with upper case letters while other letters are written with lower case letters. Likewise, after the main headings, the line spacing becomes 23 nk.

- After the heading, the author name (s) is written untitled side by side by centering the page with 12 pt. spacing. The title, institution and e-mail address are specified as footnotes.

- After the author's name, a summary written in Turkish, English and Arabic not exceeding 150 words is written leaving 12 pt. spaces, and the key words that define the main topic of the article are indicated in these abstracts.

- Turkish and English abstracts, textual writings are written with 10.5 pt. fonts leaving 13 nk. spaces as well as quotations are written with 9 pt. and footnotes with 9 pt. fonts of New Times Roman.

- Arabic abstracts and textual writings are written with 14 pt. fonts, quotations are with 12 pt., footnotes are with 10 pt. fonts of Traditional Arabic characters.

- The footnote numbers are not renewed on every page, but continue sequentially until the end of the article.

- If the work is carried out with the support of any institution, the name of the institution is indicated as a footnote below the first page.

- The article cannot exceed 30 pages including tables, figures, pictures and resources.

- Figures, tables and pictures are prepared in a computer environment and placed so that they do not exceed the page size (12x19 cm) in the text or at the end. The author pays for the cost of printing figures, tables, pictures and the pages printed in colour that exceed the page dimensions. The density of the pictures and figures on the scale must be low.

- There must be 6 pt. spaces between the headings of the tables, figures and pictures themselves. The headings of the tables, figures and pictures will be in bold, 1 cm from inside to right with 8 point font of Times New Roman character, and in the form of "Table 1:". The records in the table will be written in the same format with 8 points.

- It is essential to show the cited resources on the footnote. Footnotes are shown being written firstly the author's name, surname, article name in quotation, title of the book or magazine, place and year of publication. The names of the books, magazines or other similar sources will be written in italics.

• The explanations are also footnoted under the page. The source is indicated according to the same sequence.

• In some cases if required to show the resources used in the text, international plagiarizing principles are followed. However, the explanations are again shown in footnotes.

• All sources shown in the text and footnotes are added to the Bibliography list at the end of the article. The size of the bibliography is set to 10 points. This section is sorted alphabetically using firstly the surname (upper case letter) and name of the author. In multi-authored resources, the first author's surname is capitalized, but the others' only first letters are written with upper case letters, and in the same way, the surnames are written firstly. In the bibliography list, the first line in which the author name is written is set to 1 cm from the inside according to the next lines.

• Sequence numbers are not placed in front of the sources and other bibliography rules are followed.

While the article is being delivered;

• The articles requested to be published will be prepared according to the publications and writing principles and sent through dergipark.gov.tr/busbed or <http://busbed.bingol.edu.tr> address.

• Articles that cannot receive a positive report from the referees and that are not prepared according to our writing rules will not be published or returned to their authors; No administrative or judicial responsibility is assumed in this respect.

Address for Administrative Procedures of Institute of Social Sciences:

Bingöl University, Directorate of Social Sciences Institute, 12100 BİNGÖL

Phone: 0 (426) 2150072 Fax: 0 (426) 2150072

sosbil@bingol.edu.tr

جامعة بينكول

معهد العلوم الاجتماعية

ISSN: 1309-6672

مبادئ النشر

تصدر مجلّتنا المحكّمة الدوليّة مرّتين في السنة على الأقلّ. تنشر في مجلّتنا مقالات البحث الأصلي في المجالات الاجتماعية باللّغة التركية أو العربية أو الإنجليزيّة. تنشر المقالات بعد الموافقة عليها من قبل لجنّتي التحكيم والنشر. الكتاب هم المسؤولون عن محتوى مقالاتهم.

جميع الحقوق محفوظة. لا يمكن نقل أي شيء دون تحديد اسم المجلّة

نقاط مهمّة تمنع نشر المقال

- إذا لم تجد هيئة التحرير المقال مناسباً.
- إذا لم يكن لدى الكاتب رقم تخصيص (أورسيد).
- إذا لم يتم إعداد المقال وفقاً لقواعد كتابة المجلة.
- إذا كان هناك أكثر من كاتبين اثنين للمقال.
- إذا لم يحتوي على ملخص بالعربية أو الإنجليزيّة أو التركية بحسب لغة المقال.
- إذا لم يكتب الملخص بشكل صحيح.
- استخدام نظام الحاشية الكلاسيكي باستثناء الحالات الإلزامية.
- إذا تجاوز المؤلف مقالا واحدا في السنة، باستثناء القرارات الخاصة بهيئة التحرير.
- إذا كانت الصفحة تحتوي على اسم مؤلف في الجزء السفلي، أو القسم الداخلي، أو في اسم الملف.
- إذا أقرت هيئة التحرير نقص المقال من حيث المحتوى أو المصادر أو الاستنتاج أو المنهاج أو اللغة وما إلى ذلك.
- إذا كان المقال أقل من 8 صفحات و أكثر من 30 صفحة، باستثناء القرارات الخاصة بهيئة التحرير.
- إذا لم تنتهِ المدة اللازمة لتحكيم المقال حتى دخول عدد المجلة عملية الطباعة والنشر.
- وإذا تجاوز المقال سعة عدد المجلة.

قواعد كتابة المقالة

يجب أن تكون المقالة المراد نشرها في مجلتنا، أصلية، مكتوبة في مجال العلوم الاجتماعية، وتساهم في تطور العلم، بالإضافة إلى ما يلي:

١. يجب أن يكون العنوان التركي أو الأجنبي ضمن موضوع البحث، ويجب أن يكون واضحاً وكافياً.
 ٢. يجب أن تعكس الملخصات التركية والأجنبية موضوع البحث ونتائجه ومضمونه، ويجب إضافة العنوان التركي إلى العنوان الإنكليزي، وإضافة العنوان الإنكليزي إلى العنوانين التركي والعربي، والعنوان العربي إلى العنوانين التركي والإنكليزي، ويجب كتابة خمس كلمات المفتاحية لكل ملخص مكتوب باللغة التركية أو أي لغة أجنبية.
 ٣. يجب أن تكون المقالات من حيث اللغة والتعبير مناسبة للقواعد اللغوية، وبأسلوب واضح، ويجب عدم إضافة ما ليس له علاقة بهدف ومضمون الموضوع.
 ٤. يجب أن تُتبع الأساليب العلمية المعروفة في إعداد البحث، وكذلك إعداد الأشكال والصور واللوحات (إن وجدت) بحسب القواعد العلمية، ويجب عدم إضافة المعطيات المرئية التي ليس لها علاقة بهدف الموضوع ومضمونه.
 ٥. يجب إضافة توضيح تحت الأشكال والصور واللوحات (إن وجدت).
 ٦. يجب ترتيب المصادر المستعملة في البحث بحسب قواعد الكتابة، وإضافة جميع الوثائق التي تم استعمالها لقسم المصادر والمراجع، وعدم إضافة أي وثيقة لم يتم استعمالها.
 ٧. يجب أن تكون النتائج متناسبة مع هدف البحث ومضمونه، وعدم إضافة المعطيات غير المذكورة إلى نتائج البحث.
 ٨. يجب ترتيب المصادر والمراجع وبنية الصفحة بحسب الأشكال المذكورة أدناه:
- حجم الصفحة ٢٤ X ١٦.
 - حجم الورقة ١٢ X ١٩، الفراغ من الأعلى ٧,٢ سم، من الأسفل ٣,٢ سم، من اليمين ٢ سم من اليسار ٢ سم، وفي الصفحة الأولى يترك سطران فارغان.
 - الكتابة الإنكليزية والتركية بخط New Times Roman، والعنوان الرئيس بأحرف كبيرة بخط ١٤ غامق في وسط السطر، وتكون الفراغات بين السطور بعد العناوين الرئيسة ٢٣ سم. أما العناوين بين السطور فيترك قبلها مسافة ١٢ نقطة وبعدها ٦ نقطة.
 - في المقالات العربية يكون العنوان بخط Traditional Arabic حجم ١٨ غامق، ويضاف تحته العنوان التركي والإنكليزي كما ذكر أعلاه. يُترك فراغ ١٢ نقطة بعد العنوان، ويُكتب اسم الكاتب من دون درجته العلمية في منتصف الصفحة، وتُذكر درجته العلمية ومكان عمله وبريده الإلكتروني في الحاشية، ويكتب الملخص بحيث لا يتجاوز ١٥٠ كلمة، وتُكتب الكلمات المفتاحية، ثم تُكتب الملخصات

- الإنكليزية والتركية بخط ١٠,٥، النص بخط ١٠,٥، الأقوال المنقولة بخط ٩، الحواشي بخط ٩. الملخص العربي بخط ١٤، النص بخط ١٤، الأقوال المنقولة بخط ١٢، والحواشي بخط ١٠.
- في حالة وجود دعم من أي مؤسسة خلال تحضير البحث يُكتب اسمها في الحاشية.
- يجب أن لا يتجاوز البحث ثلاثين صفحة مع المصادر والمراجع والأشكال واللوحات.
- تكون اللوحات والصور بحجم الصفحة الذي يجب أن لا يتجاوز ١٢ X ١٩.
- اللوحات والصور والأشكال والجداول التي تتجاوز حجم الصفحة يكون مصرفها على الكاتب.
- يجب أن يكون بين العناوين والصور والأشكال فراغ بحجم ٦ نقاط.
- عناوين الصور يجب أن تكون بخط غامق.
- عناوين الصور يجب أن تكون بخط Times New Roman حجم ١٠، ويجب أن تكون الجداول مرقمة.
- الاقتباسات والأقوال المنقولة بين هلالين صغيرين ” ”، ويُكتب في الحاشية المصدر الذي اقتبس منه والصفحة وتاريخ النشر
- إذا كان الكاتب الذي اقتبس منه لكتابه طبعة ثانية يجب أن يتم توضيح ذلك في الحاشية.
- ٩. تُكتب المصادر والمراجع كما هو مذكور أدناه:
- لقب المؤلف ثم اسمه، اسم الكتاب، مكان النشر، دار النشر.
- مثال للمصدر الأجنبي:
FEYERABEND, Paul (2015), Bilimin Tiranlığı, Çev. Barış Yıldırım, 2. Baskı, İstanbul, Sel Yayıncılık
- مثال للمصدر العربي:
ياقوت الحموي، شهاب الدين أبو عبد الله ياقوت بن عبد الله الحموي الرومي، معجم البلدان، بيروت، دار صادر، ١٩٩٥م.
- مثال للمقالة:
باش، يشار، ” تاريخ قرية ساري يعقوب في إلازغ“ جامعة بينكول، مجلة معهد العلوم الاجتماعية، المجلد ٦، العدد ١٢، ص ٩٧ – ١٤٧.
- BAŞ, Yaşar (2016), “Elazığ İli, Sarı Yakup Köyü Tarihi”, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 6, Sy. 12, ss. 97-147
- لا يجوز ترقيم قائمة المصادر والمراجع في نهاية البحث بأرقام متسلسلة.
- يتم إعداد المقالات المراد تسليمها حسب قواعد النشر المذكورة ويتم إرسالها إلى هذا العنوان:

<http://dergipark.gov.tr/busbed> or <http://busbed.bingol.edu.tr>

- لا تُقبل المقالات التي لا تلتزم بقواعد النشر والتي لم تحصل على موافقة المحكّمين، ولا تُردُّ لأصحابها، ولا تُقبل أي مسؤولية إدارية بهذا الموضوع.
- عنوان الشؤون الإدارية لمعهد العلوم الاجتماعية:

Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü 12100 BİNGÖL

Telefon: 0 (426) 2150072 Faks: 0 (426)

sosbil@bingol.edu.tr

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Bingöl University
Journal of Social Sciences Institute

جامعة بينكول معهد العلوم الاجتماعية

Sosyal Bilimler Enstitüsü İdari İşlemleri İçin Adres:
Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü 12100 BİNGÖL
Telefon: 0 (426) 2150072 Faks: 0 (426) 215 00 72
sosbil@bingol.edu.tr